

6.4 La utilització política

No hi ha dubte que el llançament dels Sputnik era un esdeveniment tecnològic. Tampoc no hi ha dubte que tenia una càrrega política. En aquest apartat analitzarem si la valoració del fet en els diaris anava més en la línia de destacar-ne els aspectes polítics o els tecnològics. També observarem la forma com durant el franquisme es podia utilitzar l'esdeveniment per fer articles o comentaris amb orientació política i quins elements conformaven la ideologia que palesaven.

6.4.1 Fet tecnològic o fet polític?

Que el llançament del primer Sputnik era un fet tecnològic de gran importància és indubtable. Però que allò que estava en joc no sols era el progrés científic sinó -i potser sobretot- el domini polític i militar també sembla evident. Fins a quin punt el primer Sputnik era un fet tecnològic o polític-militar? La voluntat de les autoritats soviètiques en programar el satèl·lit, l'interès de les nord-americanes per contrarestar el llançament, la postura de la premsa d'un costat o de l'altre, fan pensar que el tema científic passava a un segon pla. Cara a la gent del carrer o als interessats en els temes tecnològics, eren les característiques del Sputnik i la possibilitat d'enviar altres naus a l'espai allò que importava. Però cara als comentaristes, la preocupació solia ser una altra. El tractament que van rebre els dos primers Sputnik tenia un fort component ideològic, com veurem al següent apartat. Però d'entrada podriem analitzar si el llançament es considerava un fet més polític que altra cosa. Una opinió que no té per què ser generalitzada, però sí majoritària o, si més no, ben significativa.

Per als soviètics i, particularment, per al seu màxim dirigent, Kruixov, un fet aparentment impactant però d'importància relativa va prendre una dimensió notable. El Kremlin no havia mostrat que el Sputnik fos una prioritat nacional.⁸⁹⁴ Però de seguida en va veure les possibilitats propagandístiques. L'impacte mediàtic mundial va descobrir, amb certa sorpresa, però amb molta satisfacció, el paper que podia jugar el Sputnik:

⁸⁹⁴ Germain, J.-R.: Vegeu "De Spoutnik à Gagarine", "Cahiers de Science & Vie", número 11, París, octubre, 1992, p.50

*Il en lui faut pas longtemps pour comprendre tous les bénéfices qu'il peut en tirer: la découverte et l'exploration de ce nouveau territoire, l'espace, sont source de puissants symboles. Assurément, le lancement du Spoutnik, réalisé par le premier Etat socialiste du monde, représente une victoire éclatante du communisme. Il marque la supériorité incontestable du système sur le capitalisme. Pour consolider cette victoire, Khrouchtchev en est convaincu, l'avance prise par les Soviétiques dans l'espace doit être conservée, voire accrue. À partir de cette date, l'astronautique naissante n'aura plus de souci à se faire: tous les moyens humains et matériels nécessaires seront mis à sa disposition. À elle de justifier la confiance du pouvoir et d'accumuler les premières spectaculaires.*⁸⁹⁵

Kruixov era fins a tal punt conscient de la importància política d'aquell primer satèl·lit que, després d'haver trigat a autoritzar el primer llançament, va ordenar urgentment a Korolev que preparés alguna cosa important per al 40è aniversari de la revolució d'octubre.⁸⁹⁶

La resposta de la premsa no soviètica ens mostra que a occident el fet també va ser acollit amb una valoració política i militar. Si era lògic que la premsa soviètica i dels països socialistes -o la premsa comunista d'altres llocs- destaqués el satèl·lit com a victòria d'un sistema, la premsa nord-americana també va contribuir a resaltar-ne la importància en aquest camp. Així, el "New York Times" deia que el satèl·lit soviètic *planteja les preguntes més greus quant a les nostres opcions nacionals presents i passades.*⁸⁹⁷ El discurs de la por es basava en la potencialitat militar que el satèl·lit donava a la URSS.⁸⁹⁸ El "Times" de Londres, per exemple, es preguntava si un país podia estar tranquil i confiat en la potència aèria de l'Aliança Atlàntica si Moscou l'amenaçava amb els seus míssils nuclears de llarg abast.⁸⁹⁹

A la premsa catalana hi trobem, com hem vist, moltes referències tecnocientífiques, però també un clar ús ideològic del fet. En tot cas, a l'hora de respondre a la pregunta que encapçala aquest apartat podem mostrar exemples que donen suport a la idea que els primers Sputniks van ser vistos per molts analistes com un fet eminentment polític.

⁸⁹⁵ Ibid, p.38

⁸⁹⁶ Ibid, p.51

⁸⁹⁷ "The New York Times", 7-10-57, citat per Dupas, A., op. cit., p.15

⁸⁹⁸ Analitzarem aquest discurs en l'apartat següent.

⁸⁹⁹ "The Times", 10-10-57, citat per Dupas, op. cit., p.15

Així, trobem que a les pàgines d'internacional de "La Vanguardia" hi ha nombroses referències al satèl·lit: *El satélite sobre la mesa* és el títol de l'anàlisi de Santiago Nadal. Comenta que molt probablement a l'entrevista entre Foster Dulles, secretari d'estat nord-americà, i Andrei Gromyko, ministre d'affers estrangers soviètic, es devia tractar el tema del Sputnik. Per Nadal:

*Puede decirse, sin temor a exageración, que el satélite artificial no solo estaba girando en torno al planeta mientras Foster Dulles y Gromyko conversaban, sino que estaba también, simbólicamente, puesto sobre la mesa junto al ministro soviético. El cual, por lo demás, tenía también al otro lado, encima de la mesa, el recién anunciado proyectil intercontinental y dirigido.*⁹⁰⁰

La coherència de Nadal va fer que, dotze anys després, comentés que Richard Nixon feia la seva gira mundial *con el Apolo en el bolsillo*.⁹⁰¹ Una mostra que els uns i els altres utilitzaven propagandísticament la conquesta de l'espai. Nadal també afirma:

Coinciden todos los comentaristas en que la eficacia del satélite es más propagandística que científica y, desde luego, eventualmente militar.

Creiem que aquesta afirmació ja és més arriscada. Primer caldria definir aquest subjectiu "tots". A qui inclou? Als comentaristes polítics, òbviament. Però fins i tot entre aquests, com hem vist, n'hi ha que saben veure la importància científica del Sputnik. En tot cas, la frase dóna suport a la idea principal d'aquest apartat: es tractava d'un fet valorat sobretot políticament.

A la mateixa pàgina hi trobem la crònica de l'entrevista entre Foster Dulles i Gromyko. L'avant-títol també era significatiu: *Política mundial bajo el influjo del satélite artificial*. Les cròniques dels diversos corresponents prestaven una especial atenció al tema. I pocs dies després Nadal en tornava a resaltar, en la seva columna, la importància política. *Ciencia y política* n'era el títol. I hi afirma que la manca de mesura pot dur a Kruixov a perdre els efectes assolits, amb l'anunci de massa objectius. Això *mostraria demasiado a las claras el carácter primordialmente político que para él revisten los éxitos científicos soviéticos*. No és gens estrany que per a Kruixov els èxits científics tinguessin un significat polític, ja que per a la majoria de cronistes també el tenien. I

⁹⁰⁰ "La Vanguardia", 8-10-57, p.17

⁹⁰¹ Vegeu apartat 7.4.1

dels documents de l'època es desprèn que els objectius propagandístics eren molt importants per als nord-americans. Així, la política espacial aturada el 1958 destacava que en el futur proper, amb la superioritat de la capacitat tecnològica soviètica, *calia* *escollir els projectes que, tot presentant un valor científic o militar, seran també capaços de tenir un impacte psicològic favorable en el món.*⁹⁰² I d'aquesta forma els Estats Units aconseguirien *identificar, en la mesura més àmplia possible, els interessos i els aspiracions de les altres nacions del món lliure amb les activitats i les realitzacions americanes.* Les crítiques als objectius propagandístics i polítics dels soviètics, docns, s'haurien d'haver fet extensius als nord-americans.

Per a Augusto Assia, cercles polítics i diplomàtics alemanys discutien sobre l'oberta possibilitat que Kruixov fes ús de la sorpresa i prestigi produïts pel llençament del Sputnik *para iniciar una nueva ofensiva de paz.*⁹⁰³ I per la seva banda Rafael Calvo Serer⁹⁰⁴ publicava un extens article a "La Vanguardia" per expressar una opinió ja explicitada en el títol: *Tras el satélite ruso, la neutralidad es imposible.*⁹⁰⁵ Si se n'extreia aquesta conseqüència, era obvi que el llençament era un fet polític.

Amb el segon Sputnik, l'aspecte polític quedava novament ressaltat. Les repercussions immediates eren la inquietud nord-americana i, dintre d'aquesta, es ressaltava que el seogn llençament era *Tema político en Washington.*⁹⁰⁶

Junt als que, per omissió, no destacaven els aspectes polítics, hi ha una menció explícita sobre la no implicació del Sputnik en aquest camp. Es tracta d'una crònica de Manuel Casares on afirma:

*Mientras la Casa Blanca en su comentario público ha restado importancia a las implicaciones político-militares que la aventura soviética puede tener. El secretario de Prensa del presidente Eisenhower, James Hagerty, se contentó con decir que el acontecimiento era de un gran interés científico 'que deberá contribuir mucho al conocimiento de todos los países.'*⁹⁰⁷

⁹⁰² Logsdon, J.M.: *Objectif Lune*, dintre "Les Cahiers de Science & Vie", op. cit., p. 81.

⁹⁰³ "La Vanguardia", 10-10-57, p.16

⁹⁰⁴ Rafael Calvo Serer (1916-1988). Assagista i catedràtic d'història. Monàrquic i membre de l'Opus Dei. Amb una ideologia continuadora de la de Menéndez y Pelayo, evolucionà fins que el 1971 s'hagué d'exiliar.

⁹⁰⁵ "La Vanguardia", 11-10-57, p.9. Vegeu-ne anàlisi a l'apartat 6.4.2.

⁹⁰⁶ "La Vanguardia", 5-11-57, p.19

⁹⁰⁷ "El Correo Catalán", 12-10-57, p.6

Els exemples contraris a aquesta darrera idea serien més nombrosos, però creiem que amb els que hem citat ja es mostra el caràcter polític que molts analistes -i dirigents- donaven al satèl.lit. Per aprofundir-hi, cal analitzar de quina forma la ideologia influïa en el tractament del tema i de quina manera va ser aprofitat per fer un discurs polític.

6.4.2 La influència de la ideologia en el tractament del tema: el discurs del dubte i de la por

Si el llençament del Sputnik era un fet entès per molta gent com a polític, la ideologia havia d'influir, òbviament, en el tractament del tema. Ja hem vist que per a molts analistes el fet era un element propagandístic soviètic. Amb bona part de raó, ja que també hem observat que Kruixov va quedar agradablement sorprès de les possibilitats que el Sputnik li oferia. És gràcies a aquest satèl·lit, i a la resta d'objectius que els russos assoliren primer, que podien fer valer la seva pressumpta superioritat. Així, Ràdio El Caire va comentar:

*L'era planetària toca a mort pel colonialisme; la política nord-americana d'encerclament de la Unió Soviètica ha fracassat lamentablement.*⁹⁰⁸

I Kruixov declararia a dos periodistes brasilers:

*Els Sputnik proven que el socialisme ha guanyat la competició entre els països socialistes i capitalistes (...) que l'economia, la ciència, la cultura, el geni creatiu del poble en totes les esferes de la vida es desenvolupen millor i més ràpidament sota el socialisme.*⁹⁰⁹

Aquesta suposada superioritat ha estat qualificada de *bluff* pel què fa a la potència nuclear o al nivell científic i tècnic de la URSS.⁹¹⁰ Però l'impacte sobre l'opinió pública, sobre els mitjans de comunicació i sobre els dirigents polítics va ser efectiva. Per Alain Dupas això es va produir per dos factors principals:

Deux raisons expliquent sans doute le succès de ce bluff. La première est l'enthousiasme que la conquête du cosmos souleva dans le grand public et les principaux media. La seconde est le secret total entourant le programme spatial soviétique. Chaque mission, inattendue, avait le maximum d'impact. L'absence apparente de difficultés donnait une impression d'infailibilité tranchant sur les difficultés américaines, connues au jour le jour. Le

⁹⁰⁸ Fontaine, A.: "Histoire de la Guerre Froide, II. 1950-1971", Fayard, Paris, 1967, citat per Dupas, op. cit., p.15

⁹⁰⁹ Ibid, p.18

⁹¹⁰ Id.

*mystère sur les moyens mis en oeuvre laissait supposer des capacités impressionantes.*⁹¹¹

La manca d'explicacions fins que els objectius no s'acomplien era un element que jugava, doncs, a favor de l'impacte, ja que els fracassos no es coneixien i els preparatius tampoc. En canvi, els americans, en fer les coses a plena llum, s'exposaven a un fracàs multitudinari, com en els cas del satèl·lit Vanguard del mes de desembre.

Als països comunistes, era lògic que, al marge de la vàlua real, la saga dels Sputnik tingués una gran repercussió. A Txecoslovàquia, per escriure sobre l'actualitat científica durant el règim, només calia que els articles es referissin almenys en la meitat a la ciència soviètica. A aquest país, el llançament del primer Sputnik va coincidir amb el desenvolupament de la informació científica a la premsa.⁹¹²

Si en els països comunistes el fet tenia una utilitat propagandística evident, a l'estat espanyol, amb una dictadura radicalment anticomunista, calia rebaixar-ne la importància o, si més no, aprofitar-ho per criticar el comunisme. Tot això portava a tractar el tema des d'un punt de vista més ideològic que no pas científic. Però no diem ideològic perquè es ressaltessin més els aspectes polítics o militars, sinó perquè la ideologia de l'articulista sovint impedia un tractament equilibrat o mínimament rigorós.

Aquests elements ideològics s'articulaven al voltant de tres aspectes: el dubte, la crítica del règim soviètic i la por. Pel primer entenem els comentaris que tenyien de cert escepticisme els assoliments soviètics o els fets en sí. El segon inclouria algunes crítiques, amb manipulacions o sense, al règim soviètic. I el tercer seria un discurs molt difós a tot occident sobre les eventuais aplicacions militars dels coneixements russos, que posaven en perill occident.

El discurs del dubte no devia tenir només un contingut polític. Ja hem vist⁹¹³ que alguns comentaristes eren escèptics sobre la ciència i la tecnologia en sí. Però en alguns casos no es posava en dubte l'astronàutica, sinó allò que els russos anunciaven o la seva importància real.

Així, Manuel Casares comentava, des de Washington:

⁹¹¹ Id.

⁹¹² Fayard, "Science aux quotidiens", op. cit, p.17

⁹¹³ Apartat 6.3.2

*La posibilidad de que la luna soviética haya sido lanzada como un mero balón de propaganda no se descarta por los comentaristas norteamericanos.*⁹¹⁴

Per la seva banda, una pàgina plena de fotos, publicada a "La Vanguardia" i titulada *Objetivo: la Luna*, incloïa aquest comentari:

*...hace poco más de un mes, los rusos, más con afán propagandístico que con garantías científicas, lanzaron el primer satélite artificial de la Tierra, el "Sputnik 1", al que ha seguido un modelo mayor....*⁹¹⁵

I amb el segon Sputnik i la gossa Laika, Casares tornava a introduir dubtes. Un subtítol de la seva crònica deia: *La historia de la perrita puede ser una comedia para excitar la imaginación de la gente sencilla.*⁹¹⁶ Al mateix article, Casares comentava la sospita que, hi havia, segons ell, en molts cercles científics a causa del secret dels treballs. Així, ressaltava que el primer satèl·lit podria tenir un pes inferior a 120 lliures i que el segon no tindria cap gos. *Lanzar un perro sin posibilidad de recuperarlo carece de sentido científico*, afirmava. En realitat, posar-lo en òrbita i estudiar-ne les reaccions amb el seguiment dels paràmetres fisiològics tenia ple sentit.

És clar que els dubtes estaven estesos. El secretari de Defensa nord-americà, Wilson, havia comentat després del primer Sputnik que era *un truco científico y nada más*, tal com recordava més tard Angel Zúñiga.⁹¹⁷ I Eisenhower mateix havia menysvalorat el Sputnik.

Per tal d'introduir dubtes es podien citar científics i revestir les opinions de suposat rigor. L. Méndez Domínguez havia parlat a Lisboa amb el director del Centre d'Estudis Aeronàutics de l'Institut Superior Tècnic de la capital portuguesa. Es deia Varela Cid i era *hijo de una virtuosa dama española que hasta su fallecimiento presidió nuestra beneficencia de Lisboa.*⁹¹⁸ Només faltava afegir que la dona era *espejo de virtudes* per arrodonir la fraseologia tòpica de l'època.

Varela Cid dubtava que s'haguessin llençat els Sputnik i al·legava que no es tenia coneixement de cap coet que hagués assolit ni aproximadament 12.000 quilòmetres

⁹¹⁴ "El Correo Catalán", 12-10-57, p.6

⁹¹⁵ "La Vanguardia", 10-11-57, (suplement extraordinari)

⁹¹⁶ "El Correo Catalán", 21-11-57. La frase concreta dintre l'article parlava de *teatralidad, real o ficticia*.

⁹¹⁷ "La Vanguardia", 5-12-57, p. 13

⁹¹⁸ "La Vanguardia", 17-11-57, p.19

d'altura. Per Varela Cid, era impossible que una gossa viatgés dintre d'un satèl·lit i molts pocs observatoris del món havien detectat senyals dels Sputnik. Les opinions del professor més aviat ajuden a qualificar el nivell de l'esmentat institut de Lisboa que altra cosa. Però ocupen gairebé la meitat de la crònica d'aproximadament un terç de pàgina en total.

Al marge de dubtes, més o menys comprensibles o acceptables, ja que molts científics també en tenien, la ideologia unida al desconeixement feia incórrer en errades que revelaven l'encegament produït pel fanatisme polític. Així, Pedro Gómez Aparicio⁹¹⁹ escrivia a "El Noticiero Universal" un article⁹²⁰ que començava afirmant:

Sin que debemos ni podamos entrar en un terreno que, como el científico, no nos corresponde, preciso es que nos hagamos eco de una de las noticias más sensacionales que han conmovido al mundo en los últimos años: el lanzamiento por la Unión Soviética del primer "satélite" mecánico, acontecimiento que está llamado a tener repercusiones inmediatas y trascendentales en el doble aspecto de la Geofísica y de la Astronáutica y, consiguientemente, en el arte militar.

L'autor fa una declaració d'intencions que no pensa seguir. Com aquelles persones que comencen un discurs dient que seran breus i acaben fent remoure nerviosament els assistents en els seus seients, Gómez Aparicio diu que no parlarà de ciència, però decideix entrar en el camp científic i demostrar que, efectivament, no li corresponia fer-ho.

A la primera columna fa comentaris científics més o menys acceptables, després de destacar l'oportunitat de la data triada pels russos. I afegeix:

Con esa facilidad pasmosa que tiene Rusia para atribuirse la paternidad de todos los adelantos científicos, ha sido exhumada ahora, en ocasión del centenario de su nacimiento, la labor de un cierto Konstantin Tsiolkovski, que en los finales del siglo XIX se ocupó, por lo visto, de la realización de los sueños de Verne de

⁹¹⁹ El periodista falangista més important de la postguerra a Madrid. Provenia de l'escola de "El Debate", diari conservador madrileny, publicat entre 1910 i 1936, substituït després pel "Ya". Dirigi l'Agència Efe entre 1944 i 1958. Va ser autor de la "Historia del periodismo español" (Editora Nacional, Madrid, 1967), que durant anys va ser l'oficial. Havia estat convertit en oracle pel sistema (Ibáñez Escofet, op. cit., p. 263).

⁹²⁰ "El Noticiero Universal", 8-10-57, p.6

alcanzar la Luna mediante vehículos interplanetarios. Una tal pretensión rebasa los linderos del ridículo.

Potser Gómez Aparicio va tenir oportunitat de llegir el primer article de la sèrie publicada per Willy Ley a "La Vanguardia"⁹²¹ per observar qui havia rebassat el llindar del ridícul amb l'afirmació sobre Tsiolkovski.⁹²²

Tampoc no té gaire encert en comentar que les illes de Swinemünde i Penemünde havien caigut en mans *soviètiques con todas sus instalaciones y con todo su personal técnico*. Ell considera que la ciència russa, *notoriamente retrasada y elemental va donar passos de gegant al absorber el entero progreso científico alemán y al transplantar a Rusia a sus más prominentes impulsores*. El tema dels científics alemanys és prou interessant per a comentar-lo més endavant amb més profunditat⁹²³, però l'autor de l'article segueix mostrant desconeixement -i segueix entrant en el camp científic amb valoracions arriscades.

També opina que els científics nord-americans han construït ja diversos satèl·lits, que han assolit *una rara perfección porque han sido dotados de todos los instrumentos necesarios para el sondeo y la investigación*. I es pregunta aleshores:

¿Ocurre de igual modo con el ruso? Dos cosas son en él indiscutibles: la autonomía de la órbita y la emisión de señales radiotelegráficas. Pero, ¿qué es lo que ciertamente contiene el "satélite" ruso en su interior? ¿No se habrá limitado, como algunos sugieren, a ser un aparato experimental, con sólo las baterías de alimentación y las dos emisoras de señales? Eso es lo más probable. No demasiado para lo que la Ciencia norteamericana se encuentra en condiciones de lograr.

Junt a la insistència de l'autor en entrar en un camp que *no nos corresponde*, s'observa que el fanatisme i el desconeixement li impedeixen de fer reflexions acurades i de donar informació rigorosa. És un clar exemple de pressió de la ideologia sobre la informació.

Com sovint, cal recórrer a Miquel Masriera per equilibrar els comentaris. Des de Viena, escrivia el següent:

⁹²¹ "La Vanguardia", 2-2-58, p.7

⁹²² El "New York Times" mateix havia publicat una prominent foto del precursor rus el dia 5 d'octubre, l'endemà de l'anunci soviètic. Citat a Aldrin, op.cit., p.25

⁹²³ Apartat 6.4.3

*Es un error, que puede pagarse caro, el que nuestro anticomunismo nos haga menospreciar las posibilidades técnicas de los rusos. Cuando su primera bomba atómica, se dijo que era vulgar trilita; se negó que tuviesen la bomba de hidrógeno, hasta que Eisenhower lo dijo, y se ha puesto en duda su cohete intercontinental, superado hoy por el satélite en cuestión. No sirve de nada cerrar los ojos a la realidad; lo que debe hacerse es valorarla acuéñimemente [sic] sin, desde luego, dejarse alucinar por las exageraciones de la propaganda soviética.*⁹²⁴

Els comentaris de Gómez Aparicio i les paraules de Masriera recorden un episodi semblant produït a la mort d'Einstein, quan Augusto Assía va escriure un article insòlitàment infame que va provocar protestes de professors de la Universitat de Barcelona, mentre Masriera va plasmar amb rigor i reconeixement la vàlua del físic d'origen alemany.⁹²⁵

Si l'article de Gómez Aparicio incidia en aspectes científics i tecnològics, altres comentaris intentaven criticar el règim soviètic en sí. Aquells que parlaven de l'imperialisme rus seran tractats més endavant. Abans, però, és significatiu mostrar unes cites del diari "La Prensa". El 7 de novembre publicava un titular a dues columnes segons el qual Kruixov reconeixia que *mientras se lanzan Sputniks existe miseria y escasez en la URSS*.⁹²⁶ Era una clara manipulació, ja que, llegint l'article, es veia que les paraules del dirigent rus eren que hi havia a la URSS una gran manca de vivendes, però que comparat amb 1913 l'espai s'havia incrementat tres cops i mig. L'endemà, el diari del Movimiento insistia. Titulava l'editorial *Los Sputnik y la funesta realidad que pretenden ocultar*⁹²⁷ i es referia a misèries i privacions. Més endavant, el 23 de gener, insistia amb una afirmació ridícula: *Cualquier país que estuviera dispuesto a sacrificar el nivel de vida de sus ciudadanos podría lanzar si quisiera satélites*.⁹²⁸ Citava també el professor Nutter, segons el qual el triomf científic de la URSS no significava un progrés en termes generals. És una opinió que podem acceptar, ja que el nivell en grans objectius tecnològics no significa una millora en la vida quotidiana de la majoria de la gent.

⁹²⁴ "La Vanguardia", 11-10-57, p.16

⁹²⁵ Vegeu Duran, X: "Fites científiques...", op.cit., pp.83-87

⁹²⁶ "La Prensa", 7-11-57, p.1

⁹²⁷ "La Prensa", 8-11-57, p.7

⁹²⁸ "La Prensa", 23-1-58, p.8

Però contra les opinions de baix nivell de vida a la URSS hi havia un testimoni gens sospitos de filocomunisme. La vídua de Roosevelt havia viatjat a Rússia i en tornar havia manifestat que allà hi vivien millor que no es pensava.⁹²⁹ Hem de considerar que amb Kruixov s'havia impulsat a la URSS un augment de la riquesa material, seguint un boom econòmic i social semblant al viscut als països occidentals. Però èxits com el Sputnik crearien un miratge sobre la seva capacitat real i el sistema rígid i burocratitzat acabaria amb Kruixov mateix.⁹³⁰

Quant al discurs de la por, era inevitable, ja que els soviètics mateixos l'havien explotat. El comunicat oficial sobre el primer Sputnik es referia a un míssil balístic intercontinental i afegia que *Ja és possible dirigir un coet cap a no importa quin punt del globus (...) i ja no cal recórrer a una força aèria estratègica, vulnerable davant dels moderns mitjans de defensa*. També afegia, per eliminar qualsevol dubte: *Una sèrie d'explosions nuclears i termonuclears a gran altitud han estat efectuades amb èxit en els darrers dies*.⁹³¹

Un editorial del "New York Times" demostrava que si els russos pretenien espantar ho havien aconseguit. Segons aquest editorial, els Estats Units estaven ara en una cursa per la supervivència".⁹³² I la por, lluny d'esvair-se, va augmentar. El segon Sputnik va provocar que el comitè especial de la Cambra de Representants per a Astronàutica digués, a través del seu portaveu, que els Estats Units s'enfrontaven a l'extinció nacional si no es posaven a l'altura del programa espacial soviètic. Una enquesta de Gallup mostrava que el públic no estava espantat, però el portaveu estava plenament convençut que els soviètics podrien enviar plataformes a l'espai i des d'allà deixar caure bombes atòmiques a voluntat, *com pedres des d'una autopista*.⁹³³

La URSS es veia ja no com igual en el pla tecnocientífic, sinó com superior.⁹³⁴ I en un article publicat al "Times", Harry Schwartz afirmava que aquesta superioritat podia estendre's al camp de les armes, *particularment els míssils balístics intercontinentals*.⁹³⁵

⁹²⁹ "La Vanguardia", 9-10-57, p.18

⁹³⁰ García de Cortázar, F. i Lorenzo Espinosa, J.M.: "Historia del mundo actual. 1945-1992", Alianza, Madrid, 1994 (3a ed.), pp.122-131

⁹³¹ Citat per Dupas, op. cit., p.14

⁹³² Citat per Wolfe, op. cit., p.63

⁹³³ Ibid., p.64

⁹³⁴ Aldrin, op. cit., pp. 25-26

⁹³⁵ Id.

La reacció de pànic ja s'havia produït quan el 1949 la URSS havia fet explotar la seva primera bomba atòmica.⁹³⁶ Aquesta por eliminava la confiança que fins aleshores els americans havien tingut d'estar més avançats que els soviètics i les nombroses pel·lícules d'invasions alienígenes a finals dels 50s i 60s s'ha associat a la paranoia que feia témer una imminent invasió soviètica.⁹³⁷

Aquest discurs de la por tenia elements exagerats ja de bon principi. Per a molts comentaristes, la conseqüència principal del llençament del primer Sputnik era la possibilitat d'un atac dels soviètics a qualsevol punt del món. Hi havia titulars com ara aquest: *Los rusos pueden atacar Nueva York con un cohete*.⁹³⁸ El mateix dia, els corresponsals insistien en el tema i comentaven que s'estaven començant a calcular les conseqüències del satèl·lit.⁹³⁹ Així, Zúñiga explicava:

*Sobre todo, desde el punto de vista militar, que a la larga significa la dominación del mundo. Primero, era el dominio del espacio lo que se calculaba. pero se ha visto que el que más interesaba era el del mismo planeta, plan último de la doctrina comunista.*⁹⁴⁰

Tot això es deia sota un títol pessimista: *Panorama sombrío*. En canvi, a Alemanya, les pors es veien desorbitades, segons explicava Augusto Assia:

*Las alarmas venidas de los Estados Unidos anunciando que la 'seguridad nacional exige que los americanos estén en la Luna cuando lleguen allí los rusos' se consideran en Alemania un tanto desorbitadas.*⁹⁴¹

Assia afegia que, segons els alemanys, es tractava sobretot d'una rivalitat entre russos i americans i que en el camp militar podia tenir un efecte més suavitzant que no excitant.⁹⁴² Però altres comentaristes pensaven que el Sputnik permetia una primera acció que podria convertir-se en espurna d'un conflicte generalitzat. Així, per a Tristán La Rosa:

⁹³⁶ Haynes, op. cit., p. 256

⁹³⁷ Jung, C.: "Flying Saucers: A Modern Myth of Things Seen in the Sky", Routledge & Kegan Paul, Londres, 1977, pp. 1-24, citat per Haynes., op. cit., p. 357

⁹³⁸ "La Vanguardia", 9-10-57, p. 16

⁹³⁹ Pensem que, en realitat, la por havia de venir del coet propulsor que l'havia posat en òrbita, com ja havien assenyalat alguns comentaristes.

⁹⁴⁰ Id., p. 18

⁹⁴¹ "La Vanguardia", 8-10-57, p. 18

⁹⁴² Això s'ha apuntat altres vegades en estudiar la història de l'astronàutica i el seu impacte. Vegeu apartat 5.5.

*A quienes creen que el satélite artificial y la nueva bomba de hidrógeno han dado a la Unión Soviética una total supremacía sobre el mundo libre, convendría recordarles que un ataque a cualquier parte del mundo libre provocaría una fulminante reacción de conjunto, pues los pactos militares de defensa han convertido el mundo en algo perfectamente homogéneo e indivisible.*⁹⁴³

El cronista explica que fins i tot una hipotètica destrucció de Washington no implica el col·lapse militar de tots els Estats Units. Però potser oblida el que significava la dissuasió. La teoria de la Destrucció Mútua Assegurada implica, segons els seus teòrics, que cap país començarà un conflicte amb armes nuclears, ja que tots són coneixedors que el seu ús s'estendria i comportaria l'atac massiu contra el país agressor. En aquest cas, la URSS podia presentar-se amb avantatge per a negociar, ja que la dissuasió era la seva arma, gràcies a elements com els coets propulsors del Sputnik. Alguns comentaristes ja havien assenyalat que Kruixov aprofitava l'èxit del Sputnik per negociar amb avantatge i pressionar occident.

Però la solidaritat entre determinats països representava la possibilitat de protecció. Sota el títol de *NATO: escudo protector*, la secció *Hora Universal* del "Diario de Barcelona" citava el secretari general d'aquesta organització, el belga Spaark, segons el qual l'aliança no havia de limitar-se a l'esfera militar, sinó que era imprescindible que *serviera de alianza científica, por medio de la cual se intercambiaran los distintos países sus respectivos progresos técnicos.*⁹⁴⁴ Però aquesta possibilitat, si bé desitjable, xocava, per alguns, amb els vertaders objectius dels soviètics. Així, Feliciano Baratech deia a "Hoja del Lunes":

*Mucho mejor sería que estas naciones y Rusia convinieran en asociarse para dar a las conquistas científicas una aplicación exclusivamente de paz, en beneficio de toda la Humanidad, pero ese ideal es por ahora una mera utopía [sic]. El comunismo tiene por meta el dominio universal, la conversión del mundo entero al bolchevismo, y no acepta más acuerdos ni compromisos que aquellos que contribuyan a alcanzar dicha suprema finalidad.*⁹⁴⁵

Baratech mateix havia dit un mes abans que el llençament del primer satèl·lit havia estat explotat pel govern soviètic per a realitzar *una brutal campaña intimidatoria de*

⁹⁴³ "La Vanguardia", 9-10-57, p.18

⁹⁴⁴ "Diario de Barcelona", 2-11-57, p.15

⁹⁴⁵ "Hoja del Lunes", 11-10-57, p.3

*fines acusadamente políticos.*⁹⁴⁶ Com veiem, el llenguatge de Baratech era contundent i radical, amb unes frases que podria haver signat qualsevol autoritat del règim que vulgués alertar novament sobre els perills del comunisme i les ambicions de Rússia. Quins objectius podria tenir Rússia? Segons Baratech, podien ser: desintegrar la unió de les potències occidentals, influir sobre pobles propers a la URSS, forçar-los a adoptar una neutralitat estricta o amistosa amb la URSS i amagar el ressó del debat sobre Hongria a l'ONU.⁹⁴⁷

Dintre dels objectius de la URSS podem esmentar el que explica Santiago Nadal a "Destino".⁹⁴⁸ A més de destacar que el fet era primordialment polític, Nadal considera que aquesta ha estat una de les més greus derrotes polítiques que els Estats Units podien patir, perquè s'ha produït en el terreny del progrés científic-tècnic, on està situada la gran pugna històrica. I quant al valor propagandístic, Nadal diu:

Lo de menos es la impresión que este hecho haya causado en Europa, donde la mayor cultura y el mayor conocimiento de causa podrán matizar mucho la noticia. Pero en Asia, el Oriente Medio y África, el éxito debe haber sido delirante. Imaginemos lo que ha de ser para millones y millones de seres que viven en un atraso cultural inimaginable para nosotros, y a los cuales se les podrá contar que el poderoso imperio soviético es capaz de crear una nueva estrella u otra luna y lanzarla por los aires!

Més endavant atribueix a Kruixov el que *anomena orgullo aldeano por los progresos técnicos logrados por la ciencia rusa*. I ho il·lustra amb l'alegria pueril que va mostrar el dirigent soviètic mentre observava, en una desfilada a Moscou, els novíssims models de l'aviació de guerra russa. L'anècdota l'explicava un agregat a l'ambaixada dels Estats Units a Moscou.

Aquestes consideracions de Nadal s'entenen millor en un article posterior.⁹⁴⁹ Considera el cronista que amb Stalin imperava un terror agobiant i terrible que amb Kruixov ha estat aliviat. Però:

Sin embargo, para los que estamos fuera del "telón de acero", Stalin era mucho mejor. Porque se podía llegar a establecer unas líneas

⁹⁴⁶ "Hoja del Lunes", 14-10-57, p.3

⁹⁴⁷ Id.

⁹⁴⁸ "Destino", 12-10-57, p. 18

⁹⁴⁹ "Destino", 26-10-57, p. 19

generales de política, a las que se era fiel. Y en estas líneas la guerra estaba excluida casi con absoluta certeza.

A més, diu que per a Stalin la política exterior tenia uns límits ben precisos, mentre Kruixov s'interessa molt per l'Orient Mitjà. I no, explica Nadal, *por tratarse de Oriente Medio, sino porque su política, a diferencia de la de Stalin, no presenta límites.*

Quant a les consideracions sobre l'impacte que podia tenir el satèl·lit en pobles en desenvolupament, la reproducció d'un acudit del "New York Herald Tribune" complementa o dóna suport a les tesis de l'article anterior de Nadal. Amb un públic que representa asiàtics, africans i habitants de l'Orient Mitjà, una persona que porta escrit "avenç científic soviètic" mostra en una pissarra un dibuix de la "vertadera situació" dels Estats Units: un home amb barret de copa, però damunt d'un carro tirat per mules. Una representació gràfica dels temors que expressava Nadal sobre l'impacte propagandístic del Sputnik a certs països, en contrast amb el ciutadà "més culte" d'Occident.

García Díaz, al "Diario de Barcelona", també alertava de possibles perills, un cop llençat el segon Sputnik. El títol de la seva crònica era *Nueva proeza i nueva inquietud* i en el text asenyalava:

*Mientras en Moscú el mundo comunista proclame la gloria de Rusia alrededor de la tierra, en espacios infrasiderales, debajo de aquellos cielos que "narran la gloria de Dios", la perra "Kudrianka" estará ladrando la gloria de Rusia, es decir, la gloria de la esclavitud en la cual, para dolor de todos, se ve que puede florecer la ciencia.*⁹⁵⁰

Però un dels articles més extensos i contundents era el que publicava Rafael Calvo Serer. El polític monàrquic afirmava a "La Vanguardia", ja en el títol, que *Tras el satélite ruso, la neutralidad es imposible.*⁹⁵¹ L'article ocupa aproximadament mitja pàgina. Calvo comença dient que a les eleccions alemanyes s'hi presentaven Konrad Adenauer, que proposava continuar amb l'amistat amb els Estats Units i afiançar la inclusió d'Alemanya a l'aliança atlàntica, i el socialista Ollenhauer, que s'orientava tímidament cap a l'Est i propugnava una neutralitat que permetés la reunificació d'Alemanya consentida pels russos. Per a Calvo, els alemanys no havien dubtat gaire en donar la victòria a Adenauer. I afegia:

⁹⁵⁰ "Diario de Barcelona", 5-11-57, p.17

⁹⁵¹ "La Vanguardia", 11-10-57, p.9

En estas circunstancias históricas, el espectacular lanzamiento del primer satélite artificial soviético ha respaldado con la fuerza de los hechos indiscutibles el anuncio anterior de los rusos de que disponen de proyectiles dirigidos de largo alcance, capaces de llevar su fuego a todo el mundo. La amenaza es tan directa para todos que la neutralidad se ha hecho imposible.

El polític que acabaria patint el tancament del seu diari, "Madrid", per insinuar que, com De Gaulle, algun altre general cap d'estat hauria de *retirarse a tiempo*, lloa aquí la política exterior del règim. I diu que dels tractats signats per l'estat espanyol el 1953 el *Concordato significó una gran decisión ante la conciencia católica mundial. Los acuerdos con los Estados Unidos suponen el final de la neutralidad de más de un siglo, lo que equivale a un giro radical en nuestra actitud ante el exterior.*

Cita més endavant la participació decisiva *junto a los ingleses de Wellington en la derrota de Napoleón*, mentre dècades més tard *perdimos Cuba, Puerto Rico y Filipinas*.⁹⁵² Per a Calvo:

El 1936 una gestión hábil e inteligente logró la amistad de Portugal, Alemania e Italia, y la no intervención -al menos oficial- de Inglaterra y Francia, política que hizo posible la victoria de 1939, conquistada por el esfuerzo titánico de la España nacional.

Junt a diverses consideracions sobre política internacional, Calvo assenyala que la colonització britànica no estava animada només per un mòbil econòmic, *sinó por la convicción moral de una misión cristianizadora, ya que no católica. Cuando se perdió esta conciencia es cuando el Imperio entra en decadencia*. La motivació religiosa tenia com objectiu fer dels britànics *más ponderados, más serenos, más humanos, más decentes*, segons Arthut Bryant.

En els darrers anys, els nord-americans, en comptes d'una política internacional com la britànica, realista i d'abast immediat, *sin hacer excesivos ascos a la convivencia con el comunismo*, han fet prevaldre *la tradición aglosajona de defensa de los valores de la libertad personal y defensa de las pequeñas comunidades nacionales*. Amb Foster Dulles, la política exterior té un sentit moral inconfusible, per continuar la lluita per

⁹⁵² És curiós que es denunciï l'imperialisme soviètic mentre es dol per la pèrdua de colònies pròpies.

l'alliberament dels pobles oprimits o amenaçats *hasta que en ello sea posible la vida cristiana*. Per Calvo:

El poderío económico, político y militar de occidente tiene su única vertebración posible en la concepción cristiana de la vida.

I acaba dient que amb una situació així *La neutralidad española resultaría anacrónica, contra nuestras propia tradición, contra nuestros propios intereses y además imposible.*

L'article pren com a motiu el satèl·lit sense referir-s'hi més que en un paràgraf i sense esmentar cap valoració tècnica. Però també mostra l'arrelament d'alguns plantejaments en persones que acabarien a l'oposició.⁹⁵³ Junt a una visió romàntica del període colonitzador, tant d'Espanya com de Gran Bretanya, junt a la disculpa de l'objectiu moral per saquejar països i extreure'n riqueses, s'observa el manteniment d'una idea ben anacrònica passada la meitat del segle XX. L'opinió que cal estendre la vida cristiana significa que uns plantejaments ultraconservadors, un esperit de Croada, estaven ben presents en persones cultes i influents i que trobaven àmplies tribunes per expressar aquestes idees. En aquest sentit, el Sputnik no sols va servir per deixar entreveure la capacitat per comentar o debatre temes ben apartats de l'especialitat de cadascú, sinó que va deixar al descobert el llenguatge més cru i radical del franquisme. Els articles publicats a causa del llençament dels dos Sputniks semblen essencials per entendre -o per confirmar- el manteniment d'uns plantejaments polítics i religiosos no sols dintre del règim, sinó en el conjunt dels que podien expressar idees incloses en el relativament estret ventall del franquisme i dels seus límits immediats.

⁹⁵³ El 1957 estava a punt de començar la segona etapa del franquisme (vegeu apartat 4.1). Podríem dir que Calvo Serer, més tard, va seguir evolucionant cap a postures liberals, mentre el franquisme s'aturava en algunes reformes.

6.4.3 Valoració de la ciència russa: dels científics alemanys a la censura d'un discurs de Franco

Diversos comentaris que ja hem exposat intentaven fer veure que la ciència russa no era tan potent com el llençament del Sputnik podia fer pensar. I una de les formes de fer-ho era magnificar el paper dels científics alemanys en el procés que va dur als primers satèl·lits artificials. Els diaris alemanys, segons Augusto Assia, comentaven les notícies provinents dels Estats Units, segons les quals l'èxit soviètic es devia en gran part als científics alemanys que anaren a parar a Rússia després de la guerra:

*Aunque en su actual cauteloso estado de ánimo los alemanes hablan poco de ellos, apenas si han olvidado que sólo gracias a la política militar de los Estados Unidos, cayeron docenas de científicos alemanes en las garras del ejército ruso, a lo cual se debe en gran parte que, pionera en sus investigaciones, Alemania se encuentre ahora al margen de la contienda científica, polarizada, como la militar, entre Rusia y los Estados Unidos.*⁹⁵⁴

L'argument de la ciència russa "retardada" ja havia estat utilitzat per Pedro Gómez Aparicio en un article que hem comentat a l'apartat anterior⁹⁵⁵ i on es queixava que els russos havien absorbit els més preminents impulsors de la ciència alemanya.

Força més tard, en una sèrie publicada a "Solidaridad Nacional" s'hi plantejava el mateix i s'hi citava el següent judici de tècnics americans:

*Hemos cerrado las puertas a los científicos extranjeros, chismorreando en su pasado político. Hemos condenado a la inacción a un genio como el profesor Oppenheimer. Hemos inducido a un cerebro privilegiado como el doctor Pontecorvo, a buscar asilo en Moscú. Los mejores técnicos y científicos americanos vinieron siempre de Europa. Venían con la esperanza de poder terminar en los Estados Unidos lo que iniciaron en otra parte. Pero el que se aprovecha de ellos, desde 1947, fué y sigue siendo la Unión Soviética.*⁹⁵⁶

⁹⁵⁴ "La Vanguardia", 8-10-57, p.18

⁹⁵⁵ "El Noticiero Universal", 8-10-57, p.6

⁹⁵⁶ "Solidaridad Nacional", 13-12-57, p.3

En realitat, els científics alemanys no tingueren una influència tan gran en els assoliments russos i sí, en canvi, en els americans -quan els varen deixar prou llibertat d'acció. Harry Schwartz, analista del "Times" britànic, titulava un article *Soviet Science Far Advanced in Many Fields*.⁹⁵⁷ Rebutjava la idea que els russos estiguessin més endarrerits que els americans i valorava el nivell que els soviètics havien de tenir, dient que l'assoliment rus:

Is a superlative feat of modern science and technology. It could be done only by a nation having top-flight personnel and facilities over a very wide range of scientific and technical fields: mathematics, physics, chemistry, and metallurgy, to name only de most important ones.

Per a Schwartz, els tècnics soviètics eren iguals o en alguns casos superiors als de la resta del món. I manifestava que el Sputnik era:

primarily the achievement of the Soviet scientists and technicians, rather than -as some have believed- the product of German and other scientists brought to the Soviet Union after Wolrd War II.

Els laments signifiquen un intent de rebaixar el valor de la ciència soviètica, però, a més, tenen una base falsa, si estudiem el destí dels científics alemanys després de la Segona Guerra Mundial i, particularment, el de von Braun. L'article del "Times" indica que es podia tenir prou informació per fer una valoració més exacta de l'atribució de l'èxit de la ciència russa. Recordem les paraules de Masriera citades a l'apartat anterior on qualificava d'error que l'anticomunisme fes menystenir la ciència soviètica. I ja al mes de febrer, a la sèrie publicada per "La Vanguardia", signada per Willy Ley - precisament, alemany- i ja comentada, hi trobem la clau d'aquestes crítiques a la ciència de la URSS:

*Se habla aún ahora de que "los rusos capturaron a todos los buenos ingenieros alemanes de cohetes". Esto no es cierto, pero es utilizado como un arma psicológica por mucha gente. Temen enfrentarse con la creencia de que los rusos tienen buenos científicos e ingenieros propios, y como los rusos tienen éxito, no pueden negar que prefieren atribuir estos éxitos a los hombres de ciencia alemanes.*⁹⁵⁸

⁹⁵⁷ "The Times", 6-10-57, citat per Aldrin, op.cit., p.26

⁹⁵⁸ "La Vanguardia", 9-2-58

A la mateixa sèrie d'articles, Ley havia explicat els inicis dels treballs de von Braun.⁹⁵⁹ És interessant resaltar que en aquest article no sols explica que el cap de l'Oficina d'Armes de l'Exèrcit alemany, Karl Beckers, havia escollit el capità Walter Dornberger per a desenvolupar coets -armes que no violarien el tractat de Versalles sobre artilleria pesada. També assenyala, entre parèntesis, que aleshores (la data d'elaboració de l'article), Dornberger s'ocupava també del desenvolupament de coets com a cap del departament de projectils de la "Bell Aircraft Corp" a Buffalo, Estats Units. Això demostrava clarament que alguns alts responsables del programa alemany de coets havien anat a parar als Estats Units i no a Rússia.

La llegenda, però, tenia una part de la seva base en allò que els russos havien declarat en certa ocasió sobre la captura dels millors tècnics alemanys, quan en realitat havien capturat enginyers de producció que no eren investigadors i també capturaren experts en motors de propulsió alemanys i austríacs.⁹⁶⁰

Ley explica que Von Braun tenia 18 anys quan es va presentar a la Societat de Viatges per l'Espai per col·laborar-hi. Allà va ser descobert i escollit per Dornberger i així von Braun va entrar a treballar per a l'exèrcit, que va ser la manera que l'enginyer cobrés un sou per treballar en el que li agradava. Dornberger i von Braun van treballar amb un equip de gent cada vegada més nombrós, fins que varen poder atreure l'atenció dels comandaments alemanys sobre els coets.

Quan Hitler va arribar al poder, el 1933, von Braun ja era titulat en enginyeria aeronàutica i doctor en física i la seva tesi doctoral havia estat classificada com a secret militar.⁹⁶¹ Malgrat l'interès que el seu treball podria tenir per a l'exèrcit, el pressupost va ser reduït perquè el "staff" de Hitler no hi prestava gaire interès.⁹⁶²

Tot i així, els alemanys havien creat un centre a l'illa bàltica d'Usedom, que prengué el nom d'un poble de pescadors anomenat Peenemunde. L'equip de von Braun continuà creixent, fins que se li va donar suport oficial i s'aconseguí fer demostracions que impressionaren Himmler. A partir d'aquí, Hitler ordenà la producció en massa de coets, tot i que féu treure de les mans de von Braun la producció per donar-la a les SS. Però per a l'exèrcit alemany era ja massa tard.

⁹⁵⁹ "La Vanguardia", 7-2-58, p.13

⁹⁶⁰ "La Vanguardia", 9-2-58

⁹⁶¹ Aldrin, op.cit., p.3

⁹⁶² Id. i Ley, art. cit.

Mentre, von Braun va seguir pensant en projectes més ambiciosos, com ara coets i naus espacials. En certa ocasió va comentar que el seu objectiu era el vol espacial i no el bombardeig i les SS el varen denunciar com a sabotejador.⁹⁶³ El general Dornberger el va salvar. En tot cas, al gener de 1945 von Braun ja tenia clar que els alemanys perdrien la guerra i sondejava experts per saber a quin país dels aliats podria seguir els seus treballs. Aviat va decidir que ell i el seu equip es rendiria als americans.⁹⁶⁴ A partir d'aleshores, va elaborar un pla per salvar-se ell, els seus companys i el material que necessitava. D'altra banda, sabia que les SS volien eliminar-lo abans no fos capturat. El 5 de maig de 1945, les tropes de Bielorússia ocupen la ciutat. Faltaven quatre dies per a la capitulació de Berlín. Mentre, els nord-americans eren a Turingen. Tots dos exèrcits havien descobert instal·lacions relacionades amb les bombes volants. Però els enginyers alemanys i bona part del material en forma de documents i plànols aviat estigueren en mans dels americans. A Peenemunde, els soviètics només hi trobaren un especialista punta: Helmut Gröttrup.⁹⁶⁵

Un cop veié que no podia capturar von Braun i el seu equip, Stalin ordenà ajuntar els millors especialistes en coets i així es formà l'equip que aconseguiria els primers èxits espacials per a la URSS, comandat per Serguei Korolev.⁹⁶⁶ Tot i així, els russos encara trobarien casualment els plànols de les V-1 i V-2. Les SS els havia evacuat cap a Praga i havien anat a parar a un vagó de tren que, per atzar, va ser regalat pel govern txecoslovac a Stalin. Allà hi havia els plànols, que van ser traspassats a un equip russo-germànic per traduir-los i estudiar-los.⁹⁶⁷ Els plànols varen accelerar els progressos soviètics.

Aquesta és, doncs, la història de la captura dels científics alemanys. La majoria van anar a parar als Estats Units. Però els judicis que intentaven desprestigiar la ciència russa no deixen de sorprendre. D'una banda, perquè el paradigma de llibertat que eren els Estats Units havien protagonitzat la persecució de científics com Oppenheimer durant la caça de bruixes. Segon, perquè von Braun no va tenir tantes facilitats com hauria volgut fins que el primer llençament nord-americà va fracassar. I, finalment, perquè el protagonisme de científics alemanys no era cap detall important. Si més no, així ho feia veure Augusto Assía després del llençament de l'Explorer, en comentar que

⁹⁶³ Aldrin, op. cit., p.5

⁹⁶⁴ Id.

⁹⁶⁵ "Cahiers de Science & Vie", op. cit., pp. 39-40

⁹⁶⁶ Id.

⁹⁶⁷ Id.

Alemanya s'havia apuntat a l'èxit nord-americà: "*¿Qué importancia tiene donde nació o donde no nació von Braun?*", se preguntan, según dicen los corresponsales, en Washington y Nueva York no sin cierta desazón y mucha razón.⁹⁶⁸ I afegia que Si Alemanya no tiene mucho que ver en la hazaña del día 1 de febrero, no es más lo que tiene que ver Italia en la hazaña del 12 de octubre, en al·lusió a l'hipotètic lloc de naixement de Colom.

Els Estats Units havien aconseguit l'èxit gràcies a un científic alemany i això no tenia importància. Per què l'havia de tenir que els russos haguessin fet el mateix abans? Dues formes de mesurar: la vàlua de Rússia quedava rebaixada si havia reeixit per l'ajut alemany, mentre que per als Estats Units no importava el lloc d'origen. Encara més curiós pel fet que von Braun havia anat a parar als Estats Units per la por a la persecució nazi, un règim tan admirat per la premsa franquista fins que els aliats el varen derrotar.

Precisament un debat que s'obviava i que als Estats Units sí que va tenir lloc era l'aprofitament de científics que havien col·laborat amb els nazis. I un exemple clar seria el de von Braun. És cert que el debat va ser obviat ràpidament pels mitjans de comunicació, però també cal assenyalar que malgrat els intents de científics com Leo Szilard, que intentaven un reconeixement general per aquells investigadors, ja que, deien, només ells tenien la clau de la germanor mundial, no varen aconseguir més que un respecte que tenia més de pragmàtic que no de desig d'honorar.⁹⁶⁹

Però aquestes crítiques a la capacitat de la URSS en el camp tecnocientífic aviat variarien, a causa, precisament, d'un discurs de Franco. El podem llegir a "El Correo Catalán" del dia 9 d'octubre.⁹⁷⁰ El dictador havia inaugurat una central tèrmica a Escombreras (Múrcia). Junt a l'elogi d'allò que s'havia aconseguit per part de l'empresa Hidroeléctrica Española i deprés de resaltar la necessitat de la producció d'energia, el discurs va prendre un aire inesperat.

Així, Franco va dir que passats 50 anys des de la fundació de l'empresa, els horitzonts eren molt diferents. Si bé, deia, es podien realitzar obres com aquella gràcies a les generacions precedents que prepararen el camí,

⁹⁶⁸ "La Vanguardia", 4-2-58, p.4

⁹⁶⁹ Haynes, op. cit., p.188. És interessant resaltar una frase d'un altre científic, W. Kaempffert, que declarà: *La religió ha de predicar la germanor de l'home; la ciència la practica*. Es troba a "Science, Today and Tomorrow", Viking, Nova York, 1945, citat per Haynes, p.355, n.34

⁹⁷⁰ "El Correo Catalán", 9-10-57, p.4

hemos de fijarnos en que estamos viviendo hoy ya bajo el signo del satélite artificial. Esto nos indica que el avance de las ciencias es tan grande y el camino a recorrer tan enorme que no nos basta ya con la marcha cansina que durante cincuenta años hemos llevado, y que es necesario, si no queremos quedarnos postergados, el poner a la nación en pie.

D'aquesta forma, el Sputnik feia acte de presència en el discurs de la central tèrmica. Però Franco no en va fer un esment de passada, sinó que el va prendre com a símbol per recolzar certs arguments tècnics i polítics. N'extreia, deia, dos aspectes per recollir "l'ensenyament i la transcendència" del satèl·lit:

Uno, en el aspecto político. No podemos negar la transcendencia política de que una nación, cualquiera que haya sido, hubiese logrado lanzar su primer satélite artificial. Esto no hubiera podido lograrse en la Rusia vieja, forzosamente tenía que ocurrir en la Rusia nueva. Las grandes obras necesitan, para lograrse, de unidad política y de disciplina. Nos agrada o no, esto no podía realizarse en países divididos o en países sin orden. Se hace indispensable la organización y el impulso en un solo camino, para superar y triunfar de las dificultades. Lo mismo que nosotros no hubiéramos podido llegar a esta refinería de Cartagena, a las grandes centrales, a todas las obras y complejos industriales que por la geografía de la nación se extienden si careciésemos de la unidad política indispensable, que nos da continuidad, unidad, autoridad y eficacia.

Posant, doncs, Rússia com a exemple, Franco aprofitava un elogi de la unitat política i la fortalesa del règim per valorar allò que Espanya havia fet -salvant les distàncies entre un satèl·lit artificial i una central tèrmica. I seguia ressaltant que si algunes nacions havien resorgit en els darrers anys era per aquesta causa:

Todo por su unidad política, su principio de autoridad y su disciplina, pese a todos los errores y los defectos que hayan podido arrastrar en sus sistemas de Gobierno. No hemos de cegarnos con las pasiones, y hemos de separar de lo malo lo que tiene un valor efectivo y real. Y yo afirmo que ese valor efectivo fué la unidad política, la continuidad, la autoridad y la disciplina.

Franco, doncs, li trobava al comunisme uns valors, ja que el manteniment de la unitat política i el totalitarisme eren dos principis bàsics en el seu propi règim. Després seguirem amb els aspectes del discurs dedicats a l'ensenyament tècnic. Però ara cal comentar algunes dades sobre el parlament del general.

El discurs havia tingut lloc el dilluns dia 7 i apareixia al "Correo" no l'endemà, sinó amb un dia de retard. Josep Pernau, aleshores redactor del diari i destinat a cobrir el Congrés Internacional d'Astronàutica n'explica el perquè:

Aquella versió [del discurs] no la van poder llegir l'endemà els espanyols, perquè el ministre d'Informació i Turisme, Arias Salgado, ho devia considerar massa fort. Franco navegava pel Mediterrani, cap a Barcelona, on va arribar el dia 8 i aquell dia, amb quaranta-vuit hores de retard⁹⁷¹, es va donar l'ordre de publicar el discurs íntegre.⁹⁷²

A més, hem observat que en la reproducció del discurs s'hi havien introduït comentaris com ara *extraordinario interés, trascendental discurso* i entremig, com era habitual, indicacions sobre el presumpte entusiasme del públic (*Muy bien. Muy bien. Grandes aplausos*).

La conseqüència va ser que si fins aleshores la censura havia impedit publicar entrevistes amb els científics russos i particularment amb Leonid Sedov -considerat erròniament pare del Sputnik-, després de les paraules de Franco la censura mateixa va demanar que es publicuessin.⁹⁷³ Va ser efectivament el discurs de Franco el que va capgirar els plantejaments de la censura que no desitjava elogis de la Unió Soviètica, fins que l'elogi més gran i obert va venir del propi dictador. Això hauria d'haver produït una mena d'esquizofrènia ideològica en alguns comentaristes que, no obstant, com hem vist, seguiren menystenint la capacitat russa.

Aquest discurs devia tenir cert impacte a l'estranger. Si més no, "Paris-Match" el cita.⁹⁷⁴ El setmanari francès mostrava una foto d'un Sedov radiant, amb un pastís que tenia un gran Sputnik de xocolata i el següent comentari en el text:

La presse espagnole a passé sous silence sa présence pendant vingt-quatre heures. C'est Franco qui parla de lui le premier.

⁹⁷¹ Vint-i-quatre, en realitat.

⁹⁷² "Diari de Barcelona", 4-10-87, p.17. Aquest article va ser publicat amb motiu del trentè aniversari del llançament del Sputnik 1.

⁹⁷³ Pernau, art. cit.

⁹⁷⁴ "Paris-Match", 19-10-57, p.22

Inaugurant une usine de Catalogne, il déclara: "Cette réussite est le résultat de l'unité politique et de la discipline de peuple russe".

Deixant de banda la inexactitud sobre allò que inaugurava Franco i on ho feia, era sens dubte un detall prou cridaner que la presència de Sedov a Barcelona hagués estat silenciada fins que el màxim dirigent del règim i ferm anticomunista hagués elogiat alguns aspectes del règim rus.

De fet, que hi hagués comunisme a Rússia no eliminava l'admiració que alguns tenien per aquell país com a potència imperial. Ho veuríem quatre anys més tard amb un article de Mario Conde publicat al "Diario de Barcelona", titulat *Nuestra amada Rusia*⁹⁷⁵. L'autor hi deia que *Rusia, no la URSS, acaba de lanzar el primer hombre al espacio*. I afegeix que *Sólo una nación-coloso, podía realizarlo. Lloa Rússia per dir: A la lira europea le falta una cuerda. Sin ella no suena bien. (...) ¡Amada Rusia! ¿Por qué escuchaste y te dejaste convencer por un pequeño y bárbaro judío alemán que se llamó Karl Marx?*⁹⁷⁶

Era una manera d'expressar una admiració per un país expansionista i de règim autoritari, sense haver d'admetre cap valor del comunisme. Però xocava amb la consideració anterior de Franco sobre la Rússia vella i la Rússia nova. Sens dubte, el discurs hauria plantejat problemes de coherència en un règim democràtic on es poguessin deixar en evidència les contradiccions dels dirigents o dels articulistes.

Però a banda de l'elogi pro-rus, el discurs de Franco tenia un altre element que, si jutgem per una crònica d'Augusto Assia, va tenir transcendència fins i tot fora de l'estat. La seva crònica des de Bonn es titulava *Grave amenaza*⁹⁷⁷ i sota el títol de *Eco de un discurso de Franco*, acabava amb aquest paràgraf l'article:

Entretanto, aquí ha comenzado hoy una gran campaña para aumentar el número de estudiantes de ingeniería y ciencia, tras cuyo reducido número ven una de las razones del atraso científico y técnico que, con respecto a Rusia y los Estados Unidos, ha comenzado a sufrir Alemania. Los artículos e informaciones de los periódicos dicen, dándole eco a una frase del discurso con que el Generalísimo Franco inauguró la central de Escombreras, que Rusia

⁹⁷⁵ "Diario de Barcelona", 15-4-61, p.3

⁹⁷⁶ El text és una mostra d'estil fastuosament ridícul i d'una poesia infantil. Junt a això, mostra tics racistes -pequeño y bárbaro judío.

⁹⁷⁷ "La Vanguardia", 10-10-57, p.16

ha cosechado, en el satélite, el producto de los grandes esfuerzos que en la enseñanza técnica y científica viene realizando desde hace muchos años.

És més que dubtós que els alemanys necessitessin citar Franco per donar força aquest debat. Potser la cita va ser en la clau curiosa i paradoxal que aprofità "Paris-Match". Però la discussió sobre el nivell dels científics i dels estudiants va arribar als Estats Units, màxim afectat per l'èxit soviètic. Per a la majoria de gent, com ja hem comentat, el Sputnik va ser una decepció i es va començar a pensar que els Estats Units estaven darrera dels russos no sols en missils, sinó també en educació, sobretot de ciència i tecnologia. I la premsa opinava que els Estats Units s'havien convertit en una nació més interessada *in suburban patios and grotesque tailfins on cars than in the discipline and hard work required of a world leader.*⁹⁷⁸ El fracàs amb els Sputnik va ser *considerat un signe de l'échec des systèmes scientifique, technologique et éducatif aux USA. On engagea rapidement des réformes ainsi que les fonds nécessaires pour remédier aux insuffisances les plus patentes.*⁹⁷⁹

Efectivament, el fracàs va ser beneficiós a la llarga, ja que va dur a reformar el sistema educatiu, sobretot en el camp tècnic i científic. I això es plasma en com va afectar l'ensenyament de les teories evolucionistes de Darwin a les escoles dels Estats Units.⁹⁸⁰ El govern americà va emprendre reformes pedagògiques profundes i es varen crear, amb molts mitjans, importants grups de treball com el "Mathematics study group" i el "Physical sciences studies committee". En el camp de la biologia el darwinisme va recuperar el terreny que havia perdut enfront dels fonamentalistes religiosos que exigien l'ensenyament de les idees bíbliques sobre el sorgiment de l'home i rebutjaven la noció d'un origen evolutiu a partir d'altres espècies.

Fora ja dels Estats Units, aquells anys eren de reforma en els ensenyaments tècnics. A França, per exemple, els experts havien alertat ja abans del 1957 que a mig termini es podia tenir un dèficit en el nombre d'enginyers per fer un bon paper en indústries emergents com ara indústria nuclear, aeronàutica, electrònica o química fina. I l'acceleració de la competència mundial a partir del 1956 -data del tractat de Roma pel qual es creà la Comunitat Econòmica Europea- amenaçava amb endarrerir el país

⁹⁷⁸ Aldrin, op. cit., p.26. Els "tailfins" -literalment, cua d'aleta- són els alerons que llueixen alguns automòbils a la part del darrera.

⁹⁷⁹ "Cahiers de Science & Vie", op.cit., p.80

⁹⁸⁰ Vegeu Thullier, P.: *Biblia y ciencia: Proceso a Darwin*, "Mundo Científico", Barcelona, núm.6 (vol. 1), pp. 624-634 i concretament per a aquest tema p.627

respecte als seus competidors.⁹⁸¹ El 1957 es varen crear nous centres a diversos punts de l'estat. En algun tipus de centres els estudiants escollien una especialitat en funció de les necessitats industrials de l'època.⁹⁸² Això mostra que a diversos països -i aquest devia ser el cas d'Alemanya-, el Sputnik potser va accelerar les coses, però la reforma dels estudis tècnics ja era un element obligat per fer front a la competitivitat creixent i a les noves branques de la indústria.

Reprenem ara el discurs de Franco que va poder superar la censura. Tocat l'aspecte polític, el dictador es referia al tema tècnic. I així afirmava, reprenent el fil del satèl·lit:

¿Como puede llegarse a estas realizaciones científicas? No puede llegarse a ellas más que con una preparación profunda y con un gran espíritu de equipo. Es necesario asociar inteligencias, dirigir la investigación, orientar a la juventud en sus estudios.

Després explica una anècdota, que ell considera certa, segons la qual quan Truman va anunciar als aliats, a Postdam, la possessió de la bomba atòmica, Stalin va exigir que se li expliquessin els avenços tècnics aconseguits, queixant-se que tot i posseir aquesta nova arma s'hagués deixat que els soldats soviètics es dessaguessin en els seus avenços. Segons Franco, li varen explicar a Stalin, amb tota ingenuïtat, tots els secrets de la bomba atòmica i de les recerques realitzades als Estats Units.

Això, òbviament, era fals. La realitat era que després de la invasió de Rússia per Alemanya, el 22 de juny de 1941, va començar el mecanisme que portaria a la col·laboració entre Gran Bretanya i la URSS. L'acord, que es va materialitzar el maig de 1942, estipulava, entre altres, coses que tots dos estats s'intercanviarien informació, incloses especificacions precises i plànols, sobre armes, enginyers o processos, ja utilitzats o de possible utilització en el futur, destinats a combatre l'enemic comú. Això va provocar la por dels Estats Units que el secret de la bomba atòmica entrés dintre d'aquest intercanvi. Però si bé és dubtós que aquest tema hi entrés, un científic alemany exiliat, Klaus Fuchs, que treballava a Los Àlamos i que més tard va obtenir la ciutadania britànica, va passar informació als soviètics, entre 1942 i 1949, per motius ideològics.⁹⁸³ Per tant, la informació es va intentar amagar, però una part va passar

⁹⁸¹ Grelon, A.: "La formació dels enginyers a França: visió històrica", dintre Riera i Tuèbols, S. (coord.): "Elements d'Història de la Tècnica", Col·legi-Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya, 1995, pp.107-130 i concretament per a aquesta època p.125

⁹⁸² Id.

⁹⁸³ Vegeu Williams, R.C.: "Klaus Fuchs, el espía atómico", Labor, Barcelona, 1990. [versió original: "Klaus Fuchs, atom spy", Harvard University Press, 1987]. També podeu veure un esment sobre Fuchs a Haynes, op.cit., pp. 234-235

furtivament a la URSS. En tot cas, les dades que Fuchs va passar abans de 1943 van revelar poques coses que els russos no sapiguessin, si bé els van servir per confirmar que Occident tenia en marxa un projecte seriós d'obtenció de l'arma atòmica.⁹⁸⁴

Més endavant, però, l'aportació de Fuchs va ser molt important.⁹⁸⁵ El físic Andrei Sakhàrov explica a les seves memòries que a mitjans de 1948 es va crear un grup de treball que havia de desenvolupar la bomba d'hidrogen -una etapa posterior, doncs, a la bomba de fissió. I creu que el disseny podia haver estat inspirat en dades obtingudes a través de l'espionatge i potser concretament en les recerques que sobre armes termonuclears s'havien fet a Los Àlamos fins al 1946 i sobre les quals Fuchs va informar als soviètics.⁹⁸⁶

Els fets, tot i que fossin ben diferents de com els explicava Franco ingènuament, no neguen que Stalin va observar la importància d'aquest tema. Franco seguia amb la seva lliçó d'història:

Y ya vuelto Stalin a Moscú, viendo la importancia y trascendencia que tenían aquellas conquistas para el futuro, mandó cambiar los planes de las Universidades, reducir determinados estudios e impulsar otros, con el fin de empujar a la juventud rusa por el camino de las ciencias atómicas y demás especialidades propias de la edad moderna.

Per Franco, això facilità la possessió de nombrosos equips d'investigadors i mostrava on es pot arribar quan es dirigeix la cultura i s'orienten els estudis cap allò que sigui més necessari per a un país. Manifestava que tot això calia tenir-ho en compte i entre altres coses calia *que la formación de nuestros técnicos superiores no sea privilegio del sector de los ricos y poderosos que pueden sostener una carrera costosa, sino que puedan llegar a ello las más claras inteligencias de la nación, multiplicando para todos las posibilidades.*

De fet, dintre la propaganda de l'obra feta pel règim, no hi mancaven als diaris esments a la política educativa. I concretament gairebé un mes després del discurs de Franco, es destacava un *brillante discurso* del ministre d'Educació Nacional, Jesús Rubio y García-Mina, al III Congrés Iberoamericà d'Educació.⁹⁸⁷ El ministre, entre altres

⁹⁸⁴ Williams, op. cit., p. 75

⁹⁸⁵ Ibid, p. 91

⁹⁸⁶ Sajarov, A.: "Memorias", Plaza & Janés, Barcelona, 1991, p. 146. [versió original en anglès: "Memoirs. Andrei Sakharov", Cherkov Publishing Corporation, 1990]

⁹⁸⁷ "La Vanguardia", 5-11-57, p.20

consideracions, destacava la feina feta al Seminari Iberoamericà d'Ensenyaments Tècnics celebrat a Madrid un any abans i que l'estiu del 1957 el govern espanyol havia promulgat la Llei d'Ensenyaments Tècnics.

Quatre dies després, un altre article incidia en aquest tema. Sota el títol *La era de la técnica*⁹⁸⁸, Eusebio Díaz començava comentant *Los maravillosos adelantos de la ciencia en el dominio del espacio por el hombre* eren admiració de tots i impulsaven cap a l'extensió dels ensenyaments tècnics, *con preferencia a los estudios de las ciencias morales, que señalaron una tradición secular en la vocación de los adolescentes*. Díaz destacava algunes conclusions dels països reunits en un col·loqui a Grenoble i després d'esmentar el pla de França per assolir en quatre anys 50.000 enginyers, comentava:

España, que siente idéntica necesidad progresiva, se había anticipado a tales propósitos y medidas oficiales. La ley del 20 de julio último sobre ordenación de las enseñanzas técnicas, aborda de frente el problema mediante reformas funcionales de los planes y de los órganos formativos de ese índole de docencia.

L'estat de la ciència i la tecnologia a l'estat espanyol en aquell moment no era, naturalment, gaire bona. Pel què fa a les inversions en R+D (recerca i desenvolupament), no havien dut, tret d'alguna excepció, a la creació de laboratoris privats destacables, no ja els anys 50, sinó fins al 1967.⁹⁸⁹ La despesa en R+D estava molt allunyada de l'habitual a l'Europa Occidental i estava caracteritzada per la despesa en una recerca bàsica feta sense mitjans i amb impossibilitat de desenvolupar productes i processos, degut a la manca de laboratoris industrials privats amb prou massa crítica d'investigadors.⁹⁹⁰

En les condicions econòmiques que es donaven després de la guerra era gairebé impossible generar la tecnologia necessària ni tan sols per als objectius que es proposaven en l'etapa autàrquica. Així es va produir un retard tecnològic relatiu pel què fa a la norma internacional d'acceptació de productes i processos.

⁹⁸⁸ "La Vanguardia", 9-11-57, p.5

⁹⁸⁹ López García, S.: "¿Quiénes mantuvieron nuestro nivel tecnológico entre 1939 y 1954?", dintre "Actes de les III Trobades d'Història de la Ciència i de la Tècnica", (celebrades a Tarragona entre el 7 i el 9 de desembre de 1994), Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica, Barcelona, 1995, pp. 508-512.

⁹⁹⁰ Id.

Per tal de superar el retard, es va emprendre, a partir de 1946, una política que promovia les beques d'estudi de postgrau a l'estranger i la importació de tecnòlegs d'altres països. I a partir d'aquell any en varen poder arribar amb certa facilitat, ja que molts italians i alemanys preferien marxar dels seus països fins que s'hi normalitzés la situació.⁹⁹¹ Però el problema clau, evident des de principis dels anys 50, era:

*que la política científica y tecnológica de concentrar esfuerzos en grandes instituciones de investigación, generó demasiados edificios y poca dotación de instrumental y capital humano. Las construcciones del Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC), y en especial del Patronato "Juan de la Cierva" (PJC), incluido en el CSIC, tenían un coste de propaganda añadido en su monumentalidad, que afectaba negativamente a la formación del capital humano y a los requerimientos de instrumental.*⁹⁹²

Això permet dir que la tecnologia franquista era *intensiva en propaganda y deficiente tanto en capital humano como en forma de instrumental. Había más fachada que contenido.*⁹⁹³

Els tecnòlegs estrangers obrien camins, ja que connectaren amb la tecnologia internacional, formaren grups, elevaren la formació dels tècnics i, en tornar als seus països, possibilitaren l'acolliment de becaris espanyols. A això cal afegir-hi la generació d'investigadors i tecnòlegs que s'estaven formant quan va esclatar la guerra civil. Molts d'aquests marxaren, mentre els que es quedaren ja tenien prou feina a evitar *que la tecnología retrocediese* i en formar la següent generació de tecnòlegs.⁹⁹⁴ Foren els estrangers i aquesta generació pont la que va permetre que a partir de 1954 hi hagués una capacitat tècnica suficient, per exemple, per convertir empreses militars espanyoles en tallers de reparació del material de les bases americanes a Europa.⁹⁹⁵

Era cert, doncs, que en l'època del Sputnik s'havia produït una certa millora en la capacitat tecnològica de l'estat espanyol. Però l'article de Díaz destaca un altre element. Després de resaltar la importància de la recerca i de l'atracció de joves cap a la ciència per a l'expansió econòmica i d'explicar propostes de reorganització, acabava dient:

⁹⁹¹ Id.

⁹⁹² Ibid, p. 509

⁹⁹³ Id.

⁹⁹⁴ Ibid, p. 511

⁹⁹⁵ Ibid, p. 512

La técnica no debe hacer olvidar los problemas humanos de la masa amorfa de los trabajadores, pues en último término importa no olvidar que sin su esfuerzo sería imposible el progreso económico, porque está todavía lejano el triunfo de la automatización.

Sólo así, imperando sobre todo a la justicia social, puede la técnica ser el motor del avance progresivo en el tiempo venidero, que podrá nominarse por su impulso y eficacia era de la técnica.

Aquest article conclou, doncs, amb un cert paternalisme cap als treballadors, típic del franquisme. Però també ofereix alguns senyals sobre les consideracions de les tècniques. Així, anomenar les lletres o humanitats "ciencias morales" ja orienta sobre la seva consideració. I aquesta idea, junt a la crida sobre els valors de la justícia, encaixen perfectament amb una visió un tant distant de la tècnica. En trobem un exemple en el comentari reproduït per Augusto Assía des de Bonn.⁹⁹⁶ Cita el diari conservador "General Anzeiger" segons el qual és més fàcil per a un país com Rússia *donde no existe la semana de cuarenta horas, donde no se conoce el "fin de semana" con duración de tres días a la norteamericana, donde la autoridad y la disciplina son impuestas sobre la voluntad individual, con todos los elementos y recursos del Estado policiaco, donde las gentes viven a un nivel marcado sin miramiento para sus deseos por el Gobierno, que no está sujeto al favor de los "votos",* és més fàcil per a ells triomfar en una cursa purament tècnica on compten sobretot els mitjans econòmics y la *ignorancia de los factores humanos y humanistas.* I afegeix:

De hecho, aún sin propósito de exagerar, los humanistas alemanes ven tras el paso que Rusia le ha adelantado a los Estados Unidos nueva confirmación a su tesis según la cual es un error plantear la hegemonía del mundo y el prestigio de las naciones sobre términos exclusivamente técnicos y científicos como han querido hacer, después de la guerra, los Estados Unidos, relegando a segundo término los valores religiosos, morales y espirituales.

No ens estendrem en l'estat policiac, en el govern no sotmès als vots ni en tot allò que ens portaria a preguntar per què es criticaven elements que l'estat espanyol i el soviètic compartien. Tampoc no insistim en les contradiccions entre aquestes crítiques a l'estat

⁹⁹⁶ "La Vanguardia", 8-10-57, p.18

fort i els elogis de Franco en el seu discurs. Però destaquem aquesta crida als valors morals, perquè la podem trobar a altres llocs.

Així, en un editorial ja comentat i titulat *El alma vuela más lejos*,⁹⁹⁷ es criticava el desenvolupament científic i tècnic simbolitzat pels Sputniks que no aportaven res al benestar material i encara menys a la felicitat eterna de l'home. I es citava Ràdio Vaticà per subscriure les seves paraules sobre la tristesa que envaïa el món després dels anys de revolució bolxevic i *el triunfo de una ideología, de un progreso mecánico que ofrece el Sputnik como un [sic] síntesis y su gloria*. Tot criticant la inhumanitat d'un règim, es blasrava també la ciència, enfrontant-la a uns valors religiosos i morals.

Ja força més tard, el mateix diari hi insistia, en un editorial titulat *La ciencia endiosada*.⁹⁹⁸ Tot comentant la reunió del Consell Superior d'Investigacions Científiques es deia que *la ciencia española -una ciencia organizada, protegida, de trabajo en equipo- ha realizado un magnífico acto de afirmación*. I després de destacar novament un *notabilísimo discurso* pronunciat pel ministre Jesús Rubio, observa que segons aquest la recerca no ha de tenir per nord els progressos de caràcter tècnic, mecànic o electrònic. Tot això, diuen, és molt important, però afegeixen:

Pero fiel, naturalmente, a los principios doctrinales de España, forjados bajo el influjo de la espiritualidad cristiana, el ministro de Educación Nacional ha querido subrayar que no porque se haga, y que se haga con ahínco, lo anteriormente subrayado, deben ser relegados los estudios y los progresos en aquellas disciplinas constitutivas del humanismo. Este, entendido al cristiano modo, tiende a la formación y al perfeccionamiento del hombre y el hombre sigue siendo el centro de la Creación, porque así lo dispuso Dios. Todos los progresos puramente materiales carecen de base y aún pudieran resultar contraproducentes si sobre ellos no ejercen el dominio el corazón, la inteligencia y la sensibilidad del hombre que los suscita. La humanidad no puede ser presa de sus propias investigaciones ni caer bajo el dominio despótico de hombres o pueblos que, poseyendo el dominio sobre la materia, carezcan de escrúpulos morales para la aplicación de tan poderosos elementos.

⁹⁹⁷ "Hoja del lunes", 11-10-57, p.1

⁹⁹⁸ "Hoja del Lunes", 10-2-58, p.2

Unes paraules que no sols coincideixen amb l'editorial abans citat, sinó que palesen uns plantejaments d'estranya promoció de la recerca i dels estudis tècnics, promovent abans de tot una certa moralitat i uns valors cristians. Si amb el Sputnik, com hem vist abans, els Estats Units s'adonaven que per empènyer la ciència i la tecnologia havien, entre altres coses, d'abandonar el llast que els fonamentalismes religiosos havien introduït amb les seves crítiques al darwinisme, l'estat espanyol es trobava amb la intenció de modernitzar-se i promoure la recerca i els estudis tècnics, però amb uns plantejaments religiosos que, portats als límits plantejats en els dos editorials de "Hoja del Lunes", impedien una promoció profunda del món de la investigació.

6.4.4 Anàlisi comparativa: tractament dels dos primers Sputnik i del satèl·lit americà i dels vols de Gagarin i Shepard

Totes les anàlisis anteriors condueixen a formular l'òbvia hipòtesi que la premsa va tractar de forma molt més favorable el primer satèl·lit nord-americà que no pas els dos primers dels soviètics. Ja ho hem observat, a més, en alguns fragments dels apartats anteriors. A més, per comprovar la hipòtesi anterior ni tan sols calia esperar al llançament de l'Explorer. Ja uns mesos abans se'ns explicava que els Estats Units no trigarien gaire a posar-se a to dels russos.

Així ho mostra el dibuix que ocupava un lloc preminent a "La Vanguardia" poc després del llançament del primer Sputnik.⁹⁹⁹ Mostra el disseny d'un coet tripulat de tres cossos, projectat pel nord-americà Darrell C. Romick, que el va presentar al Congrés Internacional d'Astronàutica. I el mateix dia, a la pàgina 15, un titular de dos terços de pàgina d'amplada destacava un frase d'Eisenhower: *Los Estados Unidos empezarán a lanzar satélites en el mes de diciembre*. La frase anunciava quelcom que es va quedar en intenció, perquè l'accident del Vanguard va fer esperar fins al 31 de gener. Amb el segon Sputnik, la notícia ocupava quatre columnes sobre cinc.¹⁰⁰⁰ I tot i que el llançament s'havia produït el diumenge i el diari apareixia el dimarts, anava a la pàgina 19, a informació internacional, i no en lloc més preferent. Entre altres coses, a la mateixa pàgina s'hi destacava la "Manifiesta inquietud norteamericana". I a la pàgina següent, la 20, se seguia parlant del Sputnik 2 i, concretament, del seu passatger, la gossa Laika.

"La Vanguardia" va ocupar, entre els dies 5 i 8 de desembre, pàgines d'internacional amb l'intent americà de posar un satèl·lit en òrbita. El dia 5, tota la portada, amb sis fotos, estava dedicada al satèl·lit americà, *dispuesto para su lanzamiento*. El fracàs va ocupar unes quantes pàgines els dies següents.

Al febrer, ja amb l'Explorer en òrbita, l'entusiasme es desferma. El dia 2 de febrer, tota la portada, amb sis fotos, està dedicada a l'anomenat -al títol- "Alfa 1958". Les pàgines 5 i 6 estan dedicades al tema, mentre a la set la meitat també en parla i l'altra meitat és per al primer capítol de la sèrie de Willy Ley, ja comentada.

⁹⁹⁹ "La Vanguardia", 10-10-57, p.4

¹⁰⁰⁰ "La Vanguardia", 5-11-57, p.19.

El dia 4, la portada conté quatre fotos del llençament i de von Braun i hi ha informacions àmplies a les pàgines 3, 4 i 5. Encara el dia 5 l'Explorer mereix la portada, ja que s'ha exposat a Nova York. Els dies següents hi ha espai per al segon fracàs de la Marina nord-americana en l'intent de posar un satèl·lit en òrbita.¹⁰⁰¹ Però l'Explorer encara dóna de sí i el dia 11 la portada explica *El plan norteamericano de conquista del espacio*.

Quant als titulars i al contingut dels articles, des del dia 2 de febrer s'observa la satisfacció per l'èxit de l'Explorer. El títol de la pàgina 5 del dia 2 ocupa tota l'amplada. El nom del satèl·lit s'ha espanyolitzat: *Explorador*. El subtítol del "Boletín del día" és expressiu: *Las cosas, en su punto*. Un judici sobre la normalitat assolida després de l'èxit nord-americà. Un servei especial signat des de Cap Cañaveral per William Tucker es titula *El impresionante espectáculo del lanzamiento*.

El mateix dia, a la pàgina 6, la crònica de Nova York porta un títol que conté un altre judici: *El primer satélite del mundo libre*. Mentre un subtítol d'un conjunt de notícies d'agència explicava que *El equipo científico es muy completo*.

El dia 4 de febrer, la pàgina 3 duia novament un titular que ocupava tota la seva amplada: *Werner von Braun, héroe de la científica proeza*. El judici comparatiu no necessita comentaris: el segon Sputnik no havia anat a la primera pàgina de tipografia i l'Explorer hi anava dos dies seguits i també ocupava les dues pàgines següents. Inclou un comentari mesurat de Masriera, una crònica de Sentís i diversos breus. No és sinó a la pàgina següent on es fa una semblança més extensa de von Braun. Des de Bonn s'envia una crònica que apareix amb el títol: *El autor indiscutible del satélite*. I s'asssenyala, a partir d'agències, que *La prensa occidental se congratula del acontecimiento*. Aquest és el subtítol d'un conjunt de breus que destaquen en el títol, a dues columnes i tres línies: "*New York Times*": *El lanzamiento del "Explorador", reconquista del "orgullo nacional"*. L'euforia corria per tot el país i els diaris de Barcelona ho sentien com una victòria pròpia.

Quines conseqüències tenia l'Explorer? N'hi havia una de comunicativa. Tal com subtitulava una crònica de Berlín a "El Noticiero Universal", *Ha inutilizado una propaganda tendenciosa*.¹⁰⁰² El títol destacava la *Resonancia psicológica del "Explorer" en los países de signo comunista*. Segons Miguel Moya Huertas, havien envellit els

¹⁰⁰¹ "La Vanguardia", 6-2-58, p.10

¹⁰⁰² "El Noticiero Universal", 7-2-58, p.4

molts cartells que a Berlín oriental es mofaven dels fracassos nord-americans. Segons explica, els diaris d'Alemanya oriental *publican a disgusto una noticia fundamental para el crédito de los Estados Unidos en las regiones sometidas a Moscú*. No es pot dir que els diaris d'aquí haguessin publicat de molt bon grat les notícies sobre els Sputnik.

Però el patiment semblava haver acabat. *El "Explorador" empieza una auténtica carrera, deia un titular d'"El Correo Catalán".*¹⁰⁰³ I el subtítol indicava: *Norteamérica, una vez puesta en marcha, es una máquina que puede resultar imparable*. Segons el corresponsal, Manuel Casares, quedarà per sempre incomprendible que a un simple assaig, com l'intent de llençament del Vanguard, se li dongués una publicitat exagerada. Potser els diaris que el posaven a portada abans que el fallit satèl·lit intentés enlairar-se podien explicar-ho. Probablement, era la necessitat d'igualar els russos tan aviat com fos possible allò que portava a multiplicar la propaganda. Però també resulta significatiu que, ja amb l'Explorer al cel, allò del Vanguard es qualificués de simple assaig. Portava la marina nord-americana uns anys preparant-ho i a von Braun no se li deixava ficar cullerada. A posteriori, els qualificatius poden adaptar-se a les circumstàncies.

Tres anys després, els diaris tingueren nova oportunitat de comparar una gesta americana i una de soviètica. I és que tot i que nord-amèrica semblés a Casares una màquina imparable un cop engegada, els russos encara s'avançarien diverses vegades. El 12 d'abril de 1961, Iuri Gagarin es convertia en el primer cosmonauta de la història. El tractament als diaris de Barcelona s'ha analitzat en un altre lloc.¹⁰⁰⁴ Aquí ens interessen només uns detalls comparatius sobre el tractament donat a Gagarin i al primer astronauta nord-americà, Alan Shepard, que va fer un vol suborbital el mes de maig del mateix any.

"La Vanguardia" comentava el dia 12 d'abril, en un breu a la pàgina 21, la possibilitat que, segons un especialista rus, en un futur proper, la URSS enviés un home a l'espai. El futur era ben proper i l'endemà ja calia informar del vol de Gagarin. Ocupava la portada del dia 13, mentre també omplia el 80% de la pàgina 3, part de la 4 i referències a altres pàgines. També mereixia l'editorial del dia 14 i hi havia referències a altres llocs. El dia 15, Gagarin i la nau també tenien lloc a portada. El dia 16, l'intent d'invasió de Cuba per part dels Estats Units deixava sense lloc els vols espacials.

¹⁰⁰³ "El Correo Catalán", 9-2-58, p.6

¹⁰⁰⁴ Duran, X.: "Fites científiques...", op. cit., pp.151-181

Però aquests tornaren a l'actualitat amb Alan Shepard. El dia 2 "La Vanguardia" parlava de l'imminent vol d'un americà a la pàgina 3. Ocupava la portada el dia 3 i en tenia referències a altres pàgines aquell dia i l'endemà. I el dia 9 encara es dedicava més de mitja pàgina a Shepard. Per la seva banda, "El Correo Catalán" utilitzava la terminologia política d'entrada: *El mundo libre llega al espacio*.¹⁰⁰⁵

Si l'espai dedicat a cadascun era més o menys equilibrat, el tractament intern ja no ho era tant.¹⁰⁰⁶ Per "El Correo Catalán", *La superioridad rusa no es válida*.¹⁰⁰⁷ I a diversos diaris presentaven una mena de "Marcador de l'espai" on es presentaven els assoliments russos i americans. S'hi veia que els nord-americans havien fet més llençaments i proves i tenien més satèl·lits en òrbita, mentre els russos ja havien arribat a la Lluna -amb una nau no tripulada- i havien posat un home en òrbita.

Però més que quantitativament, els vols es comparaven en qualitat. S'intentava demostrar la superioritat tècnica del vol de Shepard per donar als americans la posició d'avantatge. Però no es comprenia o no es volia comprendre o admetre que el vol de Gagarin era més important perquè havia entrat en òrbita, mentre el de Shepard era suborbital, com ho seria el de l'astronauta americà Virgil Grissom, el 21 de juliol. Després, el dia 6 d'agost, encara seria un soviètic, Guerman Titov, qui es convertiria en en el segon home en entrar en òrbita. No seria fins al 20 de febrer del 1962 quan va entrar en òrbita el primer americà -John Glenn. Era aleshores quan hi havia vols comparables tècnicament. En tot cas, Masriera ja havia avançat, molt abans: *no nos dejemos impresionar por los incidentes, que lo más probable es que sean de suerte alterna*.¹⁰⁰⁸ Una sort alterna que encara donaria èxits als soviètics, però que acabaria amb l'apoteosi del primer viatge a la Lluna.

Però Gagarin havia rebut cert reconeixement i també articles inevitablement crítics - com ara amb referències religioses. Ben diferent a allò que la premsa de països propers havia fet. En el conservador francès "Le Figaro" el títol ja expressava que es tracta d'una *Date historique: un homme dans le cosmos*.¹⁰⁰⁹ Ser de dretes no l'impedia de reconèixer amb entusiasme un fet com aquell. "Le Parisen libéré" destacava el *legítim orgull dels soviètics*. I un altre quotidià conservador, "L'Aurore", anava més

¹⁰⁰⁵ "El Correo Catalán", 6-5-61, p.1

¹⁰⁰⁶ Duran, X.: "Fites científiques...", pp.170-173

¹⁰⁰⁷ "El Correo Catalán", 6-5-61, p.1

¹⁰⁰⁸ "La Vanguardia", 4-2-58, p.5

¹⁰⁰⁹ Aquesta cita i les que segueixen estan extretes de *Revue de Presse*, "Les Cahiers de Science & Vie", op. cit., pp.69-71

enllà: *A quoi comparer l'événement? À la découverte du feu? Ou de la roue? Gagarin era el Cristophe Colomb du Cosmos*¹⁰¹⁰ i també *un heroi romàntic*.

Per la seva banda, "La Croix" deia que la gesta *n'empiète pas sur les droits de Dieu*, cosa que volia significar, segons es veia a continuació, que l'home simplement acomplia una missió que el Creador li havia encomenat des del principi invitant-lo a *dominer le monde*. I el cristià havia d'alegrar-se'n, fins i tot si els autors de la gesta *en tirent argument contre Dieu*.

A l'altre extrem, "Combat" deia que la URSS havia confirmat el seu avantatge net sobre els Estats Units i destacava que els soviètics havien esmerçat més temps i diners en formar una elit d'enginyers. Feia futurisme: el primer home que "allunará" serà soviètic. I creia que en uns anys les agències soviètiques de viatges organitzarien caps de setmana al cosmos. També incloïa un judici sorprenent tot parlant de ciència: *un jour les conclusions scientifiques des chercheurs [vérifieront] l'influence des configurations astrales sur la vie d'un individu*.

Unes configuracions astrals que, de moment, no estaven al costat dels nord-americans. El comunista "L'Humanité", tan blasmat per Sentís, es moderava: *Un Soviétique a ouvert pour l'homme l'ère du cosmos*. I sota una foto de Gagarin cridava el lector a no quedar sense un element imprescindible, des d'aquell moment, en el bagatge cultural: *Retenez bien ce nom. Il est entré dans l'histoire*.

Reproduïa el tractament religiós des d'un punt de vista justament oposat a "La Croix": una conferenciant havia dit que era la festa de l'Ascensió, però *no d'un être supposé, inventé, miraculeusement envolé. Non, c'est un robuste et beau garçon de 27 ans, un jeune homme communiste (les applaudissements redoublent), Youri Gagarine, qui est monté plus haut que le ciel*. Finalment, el "New York Times" es revelava com a bon perdedor. Posava Gagarin a primera plana i a quatre pàgines interiors. Segons ell, el xoc no era comparable al que el Sputnik havia produït quatre anys abans. Segurament, el primer fracàs havia estat molt més dolorós.

¹⁰¹⁰ Aquest renom també va ser utilitzat a la premsa de Barcelona. Vegeu apartat 6.5.2

6.5 Incorporació del llenguatge científic a la quotidianitat

Molts termes científics referits a l'astronàutica i l'astronomia passarien a ser usals a partir del llançament del primer Sputnik. Però els diaris havien de superar tant el desconeixement de la major part del públic com el dels periodistes mateixos. Tot i així, hi hagué una incorporació que va transformar en gens estranyes diverses paraules conegudes fins aleshores només per persones amb certa cultura científica. Els termes científics es van integrar tan bé en els diaris que van ser utilitats com a metàfora en el tractament d'altres temes.

En aquest apartat analitzarem tots dos fets. També mostrarem el paper que hi jugaven els acudits, que no deixen de ser un llenguatge metafòric i simbòlic que permet expressar opinió.

6.5.1 La inclusió dels termes científics a la premsa general

En convertir-se el llançament del primer satèl·lit artificial en notícia de primera pàgina i influir en bona part dels comentaristes, el llenguatge científic assolí una presència força més remarcable de la que havia tingut fins aleshores als diaris. Alguns termes eren ben nous per a la majoria de gent, mentre d'altres potser eren més comprensibles o menys inhabituals.

Però el problema del llenguatge científic no es redueix a un tema de vocabulari. Eren les explicacions mateixes les que podien revestir-se de dificultat, per l'aparença estranya d'allò que s'exposava. Ho deia Marcelino Sangüesa al "Diario de Barcelona": els tècnics reunits al congrés de Barcelona *utilizan un lenguaje que para nosotros es el del futuro*.¹⁰¹¹ Potser no era incomprendible, però per allò que discutien, que semblava fantasiós, podia semblar, efectivament, esotèric.

Només faltaven textos com un que ja hem citat, publicat a "El Noticiero Universal",¹⁰¹² amanit amb termes tècnics poc comprensibles, per a donar imatge de matèria difícil per al lector. Però ja hem dit que el terme no era ben bé el problema. Es podia citar en l'esquema del Sputnik publicat a "La Vanguardia", una *lent de Fresnel* com una de les

¹⁰¹¹ "Diario de Barcelona", 6-10-57, p.13

¹⁰¹² Vegeu apartat 6.3.1, p.6

seves parts.¹⁰¹³ Sense que la majoria de lectors entengués què era allò, podia associar-ho a algun sistema òptic i encaixar-ho de forma grollera en l'explicació general. Tampoc no devia passar res si, entrant en un altre àmbit, algú titulava que el món lliure fusionava els seus esforços en *armas estratosféricas*.¹⁰¹⁴ Molts lectors no situarien l'estratosfera entre els 15 i els 50 quilòmetres d'altura, però podien captar la idea d'armes que es mouen per territoris atmosfèric una mica allunyats.

Però era més problemàtic construir textos que, sense excessius tecnicismes, manquessin de traducció en llenguatge vulgar. Així, la crònica del Congrés Astronàutic publicada a "La Vanguardia" el dia 10 d'octubre, explica entre altres coses el que explicaren dos científics soviètics:

*Expusieron que el plazo de efectividad del satélite gana a medida que evoluciona a mayor altura, es decir, en mayor libertad respecto de la acción frenadora de la atmósfera, relación ésta que dichos investigadores han traducido a unas series de curvas integrales de una ecuación de primer grado fundada en un parámetro, que corresponde a las diversas altitudes atmosféricas. Estas curvas fueron resueltas por un calculador electrónico. Más tarde se calculan las fuerzas perturbadoras de un movimiento de satélite mediante diversas ecuaciones diferenciales.*¹⁰¹⁵

No devia ser pas gaire problema si la gent recordavai vagament o no què és una equació de primer grau. Més compromès podia ser intentar recordar què és una corba integral. Però el problema era, més que els termes, la forma d'explicar-ho. L'autor s'havia limitat a resumir una ponència eliminant allò més dens i els termes més complexos. Però no ha "traduït" el text al lector general.

Un altre exemple el tenim al mateix diari. José Artero Soterias explica les tres lleis de Kepler, que governen els astres i a les que també s'ha de sotmetre el satèl·lit artificial.¹⁰¹⁶ Potser l'autor sobrevalora la memòria dels que cursaren el batxillerat:

No habrá actualmente ni un solo bachiller, ni nadie que haya curioseado en las obras de física, que no conozca la existencia de estas tres leyes, fundamentales para la mecánica celeste.

¹⁰¹³ "La Vanguardia", 6-10-57, p.5

¹⁰¹⁴ "Solidaridad Nacional", 20-10-57, p.3

¹⁰¹⁵ "La Vanguardia", 10-10-57, p.4

¹⁰¹⁶ "La Vanguardia", 12-11-57, p.15

L'autor en cita, per exemple, la segona:

Las áreas barridas por el radiovector que parte de un planeta, y llega hasta un satélite, son directamente proporcionales a los tiempos empleados en barrerlas.

Una vegada més hi ha algun terme que pot ser complexe. Però el més difícil deu ser llegir pausadament per intentar esbrinar què vol dir aquesta llei. Per això, Artero fa de seguida la feina de traductor:

La anterior ley, traducida a términos vulgares, nos dice que al recorrer su órbita el satélite no lo hará con velocidad constante, teniendo un valor mínimo cuando esté más alejado y uno máximo cuando esté más próximo.

És això el que permet entendre Kepler i no simplement utilitzar una frase d'on haguéssim tret paraules com ara *radiovector*. Traduir no és simplement canviar paraules soltes o definir-ne algunes, sinó elaborar una nova explicació assequible. I per això Miquel Masriera pot dir que prefereix anomenar el satèl·lit americà "Alfa 1958" i no "Explorer" perquè *prefiero guardar el sabor que debería tener de algo técnico*.¹⁰¹⁷ Però aquesta terminologia no treu comprensibilitat als seus textos.

La feina d'aclarir termes, però, també era necessària. I com que calia superar breus definicions situades enmig dels articles -o conceptes que es donaven per entesos-, Willy Ley, a la seva sèrie, ja esmentada diverses vegades, dedica un article a explicar certs termes teòricament gens complicats.

Així, aclareix que un coet no és necessàriament un projectil i que un projectil no té per què ser un coet.¹⁰¹⁸ Potser hauria estat bo que l'aclaració sortís abans i no mesos després del primer Sputnik. Però sempre era útil. L'article de Ley explica les diferències entre coet i projectil, posa diversos exemples de cadascun i aprofita per fer exposicions històriques sobre els coets i la seva utilització militar.

Malauradament, en els articles no sols es devien confondre termes o es devien utilitzar de manera impròpia, sinó que alguns aribaven escrits de manera que ni tan sols es permetia al lector buscar-los en el diccionari. És així que Manuel Casares parla en una crònica de *Mat 1* o *Mat 2*.¹⁰¹⁹ Es refereix a Mach 1 o Mach 2, la qual cosa significa, respectivament, una o dues vegades la velocitat del so. Potser la culpa no és del

¹⁰¹⁷ "La Vanguardia", 4-2-58, p.3

¹⁰¹⁸ "La Vanguardia", 8-2-58, p.13

¹⁰¹⁹ "El Correo Catalán", 14-11-57

corresponsal sinó de qui hagi picat la crònica. Però consta que s'ha enviat per avió i hem de descartar una mala entesa telefònica o un error telegràfic.

Altres vegades, era el telèfon allò que feia equivocar. Així constatem els problemes que devia tenir per fer-se entendre el corresponsal del "Diario de Barcelona" a Washington, que enviava la crònica per telèfon. Al diari apareixia el nom de *Fpupmik*,¹⁰²⁰ tergiversació evident del nom del priemr satèl.lit rus, que ja rotllava des de feia uns dies com per no saber-ne la denominació correcta. I altres vegades l'error ja no era terminològic, sinó quantitatiu. És així que a la seva sèrie d'articles Antonio de Falco (o Falcó) diu que la velocitat de la llum és de *300.000 kilòmetros por hora*,¹⁰²¹ la qual cosa la disminueix 3.600 vegades, ja que la llum recorre 300.000 quilòmetres en un segon. La terminologia científica ens pot ajudar també a valorar algunes visions. Willy Ley dedicava un altre article a parlar dels nous termes.¹⁰²² Explica que l'enginyeria de coets ha estat prolífica en l'establiment d'aquests nous termes. Alguns, diu, procedeixen de l'alemany, com ara "Brennschluss", que tradueix per "final d'encesa". Considera que alguns, com ara coet de tres fases o retard d'encesa no representen cap problema per al públic. Però en cita un que ell mateix qualifica d'intrigant: cislunar. Ley explica que el terme es refereix a tot allò que es troba a l'interior de l'òrbita de la nostra Lluna i afegeix:

El hecho mismo de que un término como cislunar haya sido inventado, significa que los científicos están pensando en las operaciones que conducirán eventualmente a operacioens más allá de la Luna. Resumiendo, los viajes interplanetarios.

Aquesta frase ens mostra que els termes no serveixen només per definir, sinó que també revelen intencions o idees. Efectivament, no té sentit parlar d'òrbites cislunars si no es pensa que hi haurà -o que hi podria haver- òrbites translunars. En un sentit semblant, Carles Sentís diu que un dia un *vehicle practicarà un verbo, hoy ya usado aunque sólo en su tiempo futuro: alunar*.¹⁰²³ És l'avançada d'un verb que anys després seria popular, no perquè allunar es convertís en una activitat usual, però sí per l'espectacularitat de les poques vegades que es va posar en pràctica.

¹⁰²⁰ "Diario de Barcelona", 8-10-57, p.19

¹⁰²¹ "Solidaridad Nacional", 25-10-57, p.3

¹⁰²² "La Vanguardia", 16-2-58

¹⁰²³ "La Vanguardia", 15-10-58, p.20

Finalment, la forma com situem el terme pot indicar també els nostres plantejaments. Pedro Gómez Aparicio posa entre parèntesi la paraula "satèl·lit" en un article.¹⁰²⁴ Essent un text crític amb allò que la ciència soviètica hauria assolit, els parèntesis indiquen una mena de dubte davant del fet. Tenen, doncs, un sentit metafòric que encaixa amb l'esperit del text.

¹⁰²⁴ "El Noticiero Universal", 8-10-57, p.6

6.5.2 Els termes científics com a metàfora¹⁰²⁴

Junt a la seva utilització acadèmica, la terminologia científica oferia una possibilitat de fer jocs de paraules o de construir metàfores. Tractant-se d'un satèl·lit soviètic, n'hi havia una de fàcil i temptadora, ja utilitzada el dia 6 d'octubre per Carles Sentís.¹⁰²⁵ La seva crònica es titula *Hay satélites... y satélites* i al text, òbviament, es refereix als que considera *otros satélites que muy a ras de suelo gimen bajo las cadenas de la esclavitud*. L'article conté altres metàfores que ja hem comentat.¹⁰²⁶

Passats uns quants dies, Enrique Díaz-Reig també utilitzava la metàfora al Noticiero.¹⁰²⁷ L'article ja es titulava *¡Satélites!* i com que segons el cronista *Se ha dicho ya casi todo lo que se sabía y se podía decir sobre la bola de noventa kilos de peso y metro y medio de circunferencia que Rusia ha lanzado al espacio*, es dedica a fer judicis polítics en el sentit que podem suposar. El que interessa en aquest apartat és com bateja Rússia:

una potencia que voy a llamar, con apropiado neologismo, "satelizante", es decir, impulsada por su misma esencia revolucionaria a "satelizar" a dominar y a absorber "satelizando", a todos los demás pueblos, comenzando por sus vecinos" Y como si no tuviera bastante con ellos, he ahí que ve, más allá, y echa fuera de este mundo (ya la mitad suyo) ese satélite mecánico.

Més endavant afirma que, com si Rússia no en tingués prou amb allò que, diu, ha "satel·litzat", fabrica el satèl·lit articial i el llença a l'espai:

como una anticipación, como un mojón de vertiginosa carrera, que jalone las fantásticas rutas de la "astelización" [sic] de los espacios siderales, ensueño febril de la insaciable Rusia.

Tristán La Rosa, en canvi, s'espantava molt menys pel satèl·lit rus i titulava la seva crònica precisament *No hay que desorbitar*.¹⁰²⁸ Juga amb allò que fa un satèl·lit -

¹⁰²⁴ Sobre la metàfora vegeu Teruel, M.E.: "Informació i metàfora. L'ús de la metàfora als titulars de premsa", Tesi doctoral no publicada, Universitat Autònoma de Barcelona, 1991

¹⁰²⁵ "La Vanguardia", 6-10-57, p.6

¹⁰²⁶ Vegeu apartat 6.1.3. També hi comentem un altre titular metafòric: *Auténtico momento estelar*.

¹⁰²⁷ "El Noticiero Universal", 25-10-57, p.3

¹⁰²⁸ "La Vanguardia", 9-10-57, p.18

orbitar-, però utilitzant l'expressió que indica donar massa importància a un fet. Però potser, per ser els més afectats i per l'originalitat, una de les metàfores més afortunades és la que va utilitzar la premsa americana quan després de dos Sputnik el coet que transportava el satèl·lit Vanguard no va aconseguir enlairar-se: *Kaputnik*¹⁰²⁹, barreja de rus i alemany per indicar caiguda i sentiment de derrota davant del rival.

La metàfora política s'utilitzava també sense recórrer al doble sentit dels mots, però sí al simbolisme d'allò que estava fent el satèl·lit: interferir-se en la vida política. Així, per a Santiago Nadal, a les converses entre la URSS i els Estats Units hi tenien *El satélite sobre la mesa*.¹⁰³⁰ I Augusto Assía ho deia igual però diferent: el coet intercontinental mostrava cada dia *més su fea faz tras la inocente redondez del satélite*.¹⁰³¹

La metàfora militar hi tenia cabuda amb la referència a Pearl Harbour, tal com deia Manuel Casares: com a la base del Pacífic, el cop afavoriria la cursa americana.¹⁰³² I afegia: *Sin Pearl Harbour, el mundo libre podía haber perdido la carrera científica con Rusia*.

En relació al simbolisme polític del satèl·lit, "Solidaridad Nacional" titulava una sèrie d'articles *Cuando salió la "Luna roja"*.¹⁰³³ El Sputnik es convertia en una lluna -un satèl·lit- de color vermell a causa del règim del país que l'havia llençat. Ja abans la portada del setmanari francès "Paris-Match" ofería el mateix títol i incloïa a portada un dibuix del satèl·lit tot de color vermell.¹⁰³⁴

Altres personatges allunyats del tema eren batejats amb el nom del satèl·lit. Gallard, nou cap de govern a França, era catalogat com *el Sputnik francès*.¹⁰³⁵ Naser era *el Sputnik con viajero humano más inquietante de Rusia*.¹⁰³⁶

El satèl·lit suportava altres denominacions. El seu missatge repetitiu el feia ser anomenat "blip" o "brip".¹⁰³⁷ I un vi aprofitava una altra onomatopeia per anunciar-se: "Pit-Pit-Pitel.lo".¹⁰³⁸ *Luna-bebé* era una altra de les denominacions.¹⁰³⁹ I segons Sentís,

¹⁰²⁹ Citat per Wolfe, op. cit., p.65

¹⁰³⁰ "La Vanguardia", 8-10-57, p.17

¹⁰³¹ "La Vanguardia", 17-10-57, p.13

¹⁰³² "El Correo Catalán", 27-10-57, p.6

¹⁰³³ "Solidaridad Nacional", del 8 al 21-12-57

¹⁰³⁴ "Paris Match", 19-10-57

¹⁰³⁵ "El Correo Catalán", 7-11-57, p.7

¹⁰³⁶ Id, 8-2-58, p.6

¹⁰³⁷ "Diario de Barcelona", 8-10-57, p.17

¹⁰³⁸ "La Vanguardia", 15-11-57, p.2

¹⁰³⁹ "La Vanguardia", 11-10-57, p.13, entre altres llocs.

aquesta darrera no era pas original: compositors i llibretistes es presentaren a París a la Societat d'Autors per enregistrar el títol de "Bebé lluna" per a les seves melodies.¹⁰⁴⁰

Era precisament Sentís qui, com hem vist abans, jugava amb metàfores més elaborades.¹⁰⁴¹ Al marge de l'explicació sobre l'insult que el conductor del seu taxi havia dedicat a un motorista *-cabeza de satélite*¹⁰⁴²-, en el mateix article posava com a títol *Un nuevo signo en el Zodíaco humano*, considerant, potser, que el Sputnik passava a tenir una influència, a les nostres vides, més important que no pas els signes habituals de l'horòscop.

Ja amb Laika en òrbita, Sentís titulava *Un bozal inmenso*.¹⁰⁴³ Deia que la gossa havia tirat del coll d'éssers humans de tot el planeta *como de un bozal inmenso*. Segons Sentís, els tocs de timbre que des de Moscou s'enviaven al satèl·lit per fer menjar a la gossa, tot basant-se en els experiments de Pavlov, *Han sido captados y obedecidos también por millones de seres humanos*.

Més amunt havia destacat que s'ha oblidat el tema vertaderament important amb el Sputnik 2 i molta gent s'ha dedicat a discutir sobre la gossa: *Es una verdadera perra lo que muchos han cogido con este asunto tan propio y excitante para todo género de gentes cursis*.

Deixant el camp polític, la paraula Sputnik s'havia introduït al llenguatge col·loquial. Així ho explicava Miguel Moya Huertas.¹⁰⁴⁴ Segons el cronista, a Alemanya es deia *porto molt de Sputnik* quan es tenia molta pressa o *ho vàrem passar Sputnik* quan la diversió havia estat extraordinària.¹⁰⁴⁵

Però els satèl·lits no sols havien entrat en el llenguatge col·loquial. Alguns diaris també utilitzaven els termes. Així, hi havia una metàfora una mica forçada: *El transbordador del puerto, satélite artificial de Barcelona*.¹⁰⁴⁶ I com a contrast a les crítiques a la ciència des de l'àmbit religiós, un escrit sobre la Mare de Déu es titulava *Satélite de Dios*.¹⁰⁴⁷

¹⁰⁴⁰ "La Vanguardia", 11-10-57, p.15

¹⁰⁴¹ També ho va fer el 1969. Vegeu apartat 7.5.2

¹⁰⁴² "La Vanguardia", 11-10-57, p. 15

¹⁰⁴³ "La Vanguardia", 13-11-57, p.10

¹⁰⁴⁴ "El Noticiero Universal", 7-2-58, p.4

¹⁰⁴⁵ Per a la joventut que va néixer molt després del primer Sputnik la paraula deu tenir també un atractiu especial i un sentit de modernitat o innovació. Així ho fa pensar que s'hagi batejat amb aquest nom un popular programa per a joves al Canal 33 de la televisió catalana.

¹⁰⁴⁶ "El Correo Catalán", 6-11-57, p.2

¹⁰⁴⁷ "El Correo Catalán", 8-12-57, p.1

Uns anys més tard, els vols de Gagarin i de Shepard també es prestarien a metàfores. Quan es va conèixer la notícia del vol de Gagarin, era de nit als Estats Units. Un periodista telefonà al coronel John "Shorty" Powers, encarregat de les relacions públiques del projecte Mercury. Airadament, va respondre al periodista que li demanava informació que estaven a punt de dormir. Això va permetre titular *Els soviètics envien un home a l'espai. Els Estats Units dormen*.¹⁰⁴⁸ S'aprofitava el fet per simbolitzar que els nord-americans es deixaven prendre la iniciativa.

Més endavant, quan es produí el vol de Shepard, "El Correo Catalán" titulava: *El mundo libre llega al espacio*.¹⁰⁴⁹ El títol no sols és un judici polític, sinó també una implicació de tothom en la gesta individual de Shepard. Gagarin, per la seva banda, seria batejat com *Robinson del espacio*¹⁰⁵⁰ o *Colón espacial*,¹⁰⁵¹ mentre un tècnic nipó en coets era *el von Braun japonés*.¹⁰⁵² Si els noms històrics servien per qualificar els astronautes, alguns noms actuals ja eren utilitzats per compondre renoms als seus contemporanis.

¹⁰⁴⁸ Shepard i Slayton, op. cit., pp. 104-105

¹⁰⁴⁹ "El Correo Catalán"

¹⁰⁵⁰ "Diario de Barcelona", 13-4-61, p.10

¹⁰⁵¹ "Solidaridad Nacional", 14-4-61, p.16

¹⁰⁵² "La Prensa", 19-4-61, p.1

6.5.3 L'humor, una altra forma d'expressar opinió

Si la metàfora pot ser utilitzada sovint com a element humorístic, a la premsa també hi apareixen acudits explícits. Poden consistir en l'acudit clàssic de dibuix amb o sense text o poden ser cites dintre d'articles. Però l'acudit no és només un element per relaxar el contingut dels diaris o un intent de fer somriure o riure al lector. L'acudit pot ser tan incisiu com un article d'opinió i, en ocasions, més efectiu, per la rapidesa de lectura i l'element volgudament distorsionador que introduïx en els fets.

Per Llorenç Gomis, l'acudit pot qualificar-se de *notícia imaginària en funció de comentari*.¹⁰⁵³ Per a l'autor, l'acudit compensa fets reals ingrats i esborra els efectes depressius d'un fet real advers. Però l'acudit també té el seu element ideològic i pot ajudar a qualificar o a jutjar un fet real. L'acudit, a més, té una relació amb allò que no sempre es mostra evident i els acudits poden revelar pensament més profunds.¹⁰⁵⁴ Per això, l'acudit a la premsa pot respondre a uns plantejaments ideològics o pot donar sortida a unes determinades obsessions.

La utilització d'acudits no sempre és ben acollida. Per alguns, treu seriositat a temes importants, frivolitza. Així, al desembre, després del fracàs del Vanguard, alguns comentaristes no estaven pas per escoltar o llegir acudits. Carles Sentís, des de París, lloava el fet que els francesos no s'haguessin deixat dur pels acudits, en una crònica que titulava *Gran lección de civismo*.¹⁰⁵⁵ I Feliciano Baratech comentava que amb aquest tema hi havia un campionat d'acudits a la premsa, però que l'afer era seriós.¹⁰⁵⁶

En aquest cas, no són els acudits sinó la postura respecte als acudits allò que revela els sentiments. Preocupats per l'avenç soviètic, preferien eliminar els acudits, en comptes d'intentar aconseguir allò que Gomis deia sobre la superació dels efectes depressius d'un resultat advers.

La majoria d'acudits eren reproduïts de diaris estrangers o bé citats pels corresponents. Així a "La Vanguardia" s'hi comentava un acudit: els satèl·lits russos no saben baixar, però els americans no saben pujar.¹⁰⁵⁷ Es referia a que els satèl·lits soviètics no eren recuperables, però que els americans no podien ni tan sols ser posats en òrbita.

¹⁰⁵³ Gomis, op. cit., p.183-185

¹⁰⁵⁴ Vegeu Freud, S.: "El chiste y su relación con el inconsciente", Alianza, Madrid, 1969 [versió original: "Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten", no hi consten ni editor ni any, però l'obra és del 1905]

¹⁰⁵⁵ "La Vanguardia", 7-12-57, p.21

¹⁰⁵⁶ "Hoja del Lunes", 9-12-57, p.3

¹⁰⁵⁷ "La Vanguardia", 24-11-57, p.20

Molts acudits fets a Catalunya no tenien tanta càrrega política. La censura, òbviament, impedia de forçar l'enginy amb alguns acudits polítics sobre el règim, però tampoc no es detecta que els dibuixants fessin gaire acudits polítics referits a altres països. Precisament molts acudits reproduïts provenien de la premsa estrangera. Destacava "El Correo Catalán", que en publicava força. El dia 10 d'octubre apareixia a portada un acudit procedent del "Daily Mirror", on s'hi veia un home parlant amb Kruixov, que apareix darrera els murs del Kremlin. Li dóna l'enhorabona i li pregunta quan deixarà anar també els satèl.lits *d'aquí baix*. El dia 19, també a portada, es reproduceix un acudit del "Evening Standard" en el qual Eisenhower i McMillan compten les voltes que fa el Sputnik, mentre el primer li diu al seu col.llega que la raó per la qual no intercanvia secrets amb ell és perquè no els li robi -ironia sobre la manca de col.laboració.

Amb el segon Sputnik, apareixen acudits sobre Laika. Els més destacables són de "El Correo Catalán". El dia 9 de novembre n'hi ha dos a la pàgina 12. En un s'hi veuen parelles d'animals pujant a l'arca de Noé i d'altres pujant a un coet. Un altre mostra Lindberg, Wright i d'altres saludant militarment el pas d'un coet on hi va una gossa. L'endemà, era Valentí Castanys qui, al mateix diari¹⁰⁵⁸ mostrava dos llacers enviats per la Societat Protectora d'Animals anant a rescatar una gossa a la Lluna. I un altre¹⁰⁵⁹ mostra el depurat Zukov lligat a una caseta de gos i una gossa lligada a un satèl.lit.

McMillan havia dit que el Sputnik era la millor peça d'escacs del món i el diari mostrava una partida on Kruixov té una peça que és precisament el satèl.lit¹⁰⁶⁰

Alguns acudits revelaven més aviat desigs. Així, en un s'hi veu l'Oncle Sam tot cantant a Kruixov: *Quan jo cantaré, la teva veu apagaré*.¹⁰⁶¹ Però l'endemà, a la pàgina 7, una tira còmica mostra l'Oncle Sam abatut. Intenten animar-lo amb notícies positives sobre el satèl.lit americà, però quan veu que tot és *pura música* torna a entristir-se.

El desig també feia precipitar-se. "La Prensa" situa un satèl.lit amb barret de l'Oncle Sam entre dos Sputniks enfadats¹⁰⁶², però el Vanguard no va enlairar-se. El desastre d'aquest satèl.lit portà "Solidaridad Nacional" a dir que els americans havien canviat el nom de la seva lluna i en comptes d'anomenar-lo *Avantguarda* ara li dirien

¹⁰⁵⁸ "El Correo Catalán", 10-11-57, p.12

¹⁰⁵⁹ "El Correo Catalán", 8-12-57, p.14

¹⁰⁶⁰ "El Correo Catalán", 13-11-57, p.1

¹⁰⁶¹ "El Correo Catalán", 12-11-57, p.1

¹⁰⁶² "La Prensa", 5-12-57, p.13

Reraguarda.¹⁰⁶³ Altres acudits eren més innocents, com ara un que mostra utilitaris de l'espai¹⁰⁶⁴ o un coet de línia¹⁰⁶⁵

El "Diari de Barcelona" també va publicar acudits, dels quals en destaquem tres. Un és d'en Cesc i mostra un naufrag en un satèl.lit llençant una ampolla amb un missatge a l'espai.¹⁰⁶⁶ Els altres dos eren citats per J. Miquelarena a la seva crònica de Londres.¹⁰⁶⁷ En un es recomana a la gossa Laika que vagi amb compte amb el seu culte a la personalitat i sigui modesta, perquè ja sap allò que li ha passat a Zukov. El segon mostra una cua de voluntaris per pujar al Sputnik 3, perquè la qüestió és *sortir de Rússia com sigui*.

Un cop amb l'Explorer a l'espai, apareixen nous acudits. En un s'hi veuen tots dos satèl.lits a l'espai i es diu que tots s'entenen perquè parlen alemany.¹⁰⁶⁸ És una nova alusió al paper dels científics alemanys en tots dos projectes.

Finalment, Santiago Nadal cita un acudit d'un diari danès. L'Explorer i el Sputnik es troben i el primer li diu: *Ara podem parlar*.¹⁰⁶⁹ Per Nadal, *es una gran observación política, efectuada burla burlando. Porque la verdad auténtica es que los Estados Unidos no podían sentarse con la URSS en una mesa de una conferencia sin haber lavado el honor de la humillación del 4 de noviembre*.

L'acudit citat està plenament d'acord amb l'editorial, que es titulava *Las cosas, en su punto*. Per als comentaristes, com ja hem vist, que els americans posessin per fi un satèl.lit a l'espai era la lògica de la vertadera supremacia en aquest camp. I l'acudit també incidia en l'aspecte bàsicament polític i militar dels satèl.lits.

Això mostra com els acudits, tant els fets aquí com els reproduïts, solien anar paral.lels als comentaris dels diaris: el poder de Kruixov amb el primer Sputnik, el tractament a la gossa Laika, el record d'altres satèl.lits, el desig que els americans netegessin aviat el seu prestigi i, finalment, la valoració d'aquest assoliment. En una premsa censurada, els acudits difícilment podien dissentir gaire de les visions generals. En tot cas, podien descarregar una mica dels feixucs comentaris polítics que s'hi publicaven aquells dies.

¹⁰⁶³ "Solidaridad Nacional", 6-12-57, p.1

¹⁰⁶⁴ "El Correo Catalán", 5-12-57, p.12

¹⁰⁶⁵ Id, 14-12-57, p.12

¹⁰⁶⁶ "Diari de Barcelona", 8-10-57, p.27

¹⁰⁶⁷ "Diari de Barcelona", 5-11-57, p.18

¹⁰⁶⁸ "Solidaridad Nacional", 1-2-58, p.5

¹⁰⁶⁹ Citat a "La Vanguardia", 2-2-58, p.5

**TRACTAMENT PERIODÍSTIC DE DOS FETS
TECNOLÒGICS: ELS PRIMERS SPUTNIK (1957)
I L'ARRIBADA A LA LLUNA (1969) A LA
PREMSA DIÀRIA DE BARCELONA**

Xavier Duran i Escriba

Tesi doctoral dirigida per Enric Marín i Otto

**Facultat de Ciències de la Comunicació
Universitat Autònoma de Barcelona
1997**

Volum II

VII Tractament de l'arribada a la Lluna a la premsa de Barcelona	
7.1 Novetat i impacte de la notícia	301
7.1.1 Un fet esperat i anunciat	302
7.1.2 L'impacte de la televisió en el tractament periodístic	308
7.1.2.1 El paper de la televisió en l'arribada a la Lluna	308
7.1.2.2 La retransmissió televisiva i els diaris	315
7.1.3 L'evolució de l'espai dedicat al tema	325
7.2 El tractament formal: fonts, contextualització i morfologia	329
7.2.1 Les fonts de la notícia	329
7.2.2 Situació de les notícies i comentaris en els diaris i tractament tipogràfic i gràfic del tema	332
7.2.3 Semantització, contextualització i articulació del tema, seccions, subseccions i nivells on es situa i esquema discursiu	338
7.2.4 Els anuncis: una mostra d'aprofitament de l'impacte popular	348
7.3 El rigor científic i tecnològic	351
7.3.1 El pes de la informació purament científica en el global del tractament del tema: amplitud i rigor	351
7.3.2 El pes de la descripció i el de la valoració	357
7.3.3 Valoració dels fets i de les conseqüències	362
7.3.4 Tractament familiar o distant respecte a la ciència	366
7.3.5 Personalització i idealització de fets i personatges: els astronautes com a herois	376
7.3.6 Les visions del futur: les previsions tècniques	

i els condicionants econòmics	385
7.4 La utilització política	391
7.4.1 Fet tecnològic o fet polític?	391
7.4.2 La ideologia en el tractament del tema	395
7.5 Llenguatge científic, quotidianitat i metàfora	410
7.5.1 La normalitat dels termes científics	410
7.5.2 Els termes científics com a metàfora	413
7.6 "Tele/exprés" i "Diario femenino":	
dos casos particulars	417
7.6.1 "Tele/exprés" i els setmanaris	
"Tele/estel" i "Destino": progressisme	
vora els límits legals	417
7.6.1.1 "Tele/exprés": un diari diferent	417
7.6.1.2 "Tele/estel": un setmanari en català	422
7.6.1.3 "Destino": una revista intel·lectual	428
7.6.2 "Diario femenino": entre el quotidià	
i el magazine	436
7.6.2.1 La premsa adreçada a dones	436
7.6.2.2 "Diario femenino": diferències	
en forma i fons	439
 VIII- Una visió actualitzada: el tractament dels fets	
en el seus aniversaris (1987, 1989 i 1994)	
8.1 El nou marc sociopolític i periodístic entre 1987 i 1994	445
8.2 1987: a trenta anys del primer Sputnik	448
8.2.1 L'espai dedicat al tema	451
8.2.2 L'enfoc dels continguts	453
8.2.3 Valoració retrospectiva dels fets	456

8.3 1989: vint anys de l'arribada a la Lluna	458
8.3.1 Tractament del tema	458
8.3.2 Protagonistes, beneficis i prospectiva: els tres eixos de la commemoració	462
8.4 1994: vint-i-cinc anys de l'arribada a la Lluna	475
8.4.1 L'impacte de l'aniversari en els mitjans	475
8.4.2 "La Vanguardia" com a exemple: personalització, retrospectiva, balanç i disseny gràfic	480
8.4.3 La resta de diaris: de les descripcions dels personatges al discurs sobre rendibilitat i retorn	486
8.4.4 Conclusions sobre el tractament retrospectiu dels fets	493
 IX- Conclusions	 497
9.1 Comprovació de les hipòtesis	499
9.2 Perspectives del periodisme científic	506
 Bibliografia	 510

VII- Tractament de l'arribada a la Lluna a la premsa de Barcelona

7.1 Novetat i impacte de la notícia

La diferència més important per analitzar el tractament que la premsa va donar a l'arribada a la Lluna respecte a la que va rebre el primer Sputnik és que la primera d'aquestes notícies es coneixia ja amb molta antelació. Mentre el primer Sputnik va ser una sorpresa total,¹⁰⁷⁰ l'arribada a la Lluna era un fet esperat, anunciat i seguit per milions de persones des de temps abans que es produís.

Naturalment, això influeix en el tractament periodístic. S'observa com la premsa explica fets relacionats amb l'Apollo 11 des de molt abans del viatge. D'altra banda, al contrari del què passava el 1957, les notícies sobre l'espai ja no són un fet excepcional. Durant més d'una dècada s'han produït nombrosos vols, alguns de tan impacte popular com el que va fer l'Apollo 8 passant per primer cop per la cara oculta de la Lluna el desembre de 1968.

Un altre fet que sens dubte influí en el tractament va ser la presència de la televisió. Aquest aparell havia passat de ser una novetat curiosa a estendre's per gairebé totes les llars dels països occidentals i del Japó. La televisió no sols havia de retransmetre l'arribada, amb el programa més espectacular de la història del mitjà, sinó que va proporcionar una gran popularitat a la cursa espacial i va permetre conèixer-ne molts detalls. Amb la competència -i al mateix temps, col·laboració- de la televisió, els diaris havien d'incidir en certs aspectes o fer un tractament que atragués un públic que ja coneixia les dades essencials.

Quant a l'extensió dedicada al tema, s'observa un creixement amb un màxim al voltant dels dies d'arribada al satèl·lit. Hi ha tres aspectes a destacar: el gran espai dedicat al tema -fet poc sorprenent-, la competència d'un altre tema -el nomenament de Joan Carles com a successor del general Franco- a la premsa de Barcelona i, per alguns diaris, la festa del 18 de juliol o els afers domèstics del personatges del règim -com el sant de la primera dama- i, finalment, l'impacte del tema a totes les seccions i el desig de tots els comentaristes i col·laboradors d'oferir la seva visió sobre el fet, de vegades amb

¹⁰⁷⁰ Vegeu apartat 6.1.1

profunditat i encert, altres amb desconeixement i sense oferir ni raonaments ni dades de gaire interès.

7.1.1 Un fet esperat i anunciat

Des que el maig de 1961 el president John F. Kennedy va anunciar, entre altres objectius, que els Estats Units posarien un home a la Lluna abans d'acabar la dècada, l'arribada al nostre satèl·lit era un fet esperat. Amb la concreció del programa espacial i l'assoliment dels diversos objectius, l'arribada a la Lluna es clarificava i la data es concretava. Per això, l'arribada a la Lluna va ser un fet esperat -des de molt de temps abans- i anunciat -amb una data concreta prevista amb molta antelació.

És curiós constatar que Miquel Masriera, l'especialista en temes científics i col·laborador de "La Vanguardia", no va parlar del viatge a la Lluna fins a finals de juliol. Durant tot el mes, Masriera va fer les col·laboracions habituals. Els temes tractats foren la contaminació al Rihn,¹⁰⁷¹ la contaminació de la biosfera¹⁰⁷² i els semiconductors i superconductors.¹⁰⁷³ En canvi, no es va referir al viatge a la Lluna fins al dia 29.¹⁰⁷⁴

Pot resultar estrany que un especialista com Masriera no es refereixi al que era la notícia científica i tecnològica del segle. És en el darrer article esmentat, titulat *Si me permiten hablar de la Luna*, on hi trobem les raons. L'avantítol és *Diálogo selenita*, ja que Masriera organitza l'article com si parlés amb un amic i lector que li retreia no haver escrit sobre la Lluna. L'autor es justifica tot dient que durant anys havia explicat ja tot el que sabia. L'amic li comenta que precisament Masriera havia encertat la data gairebé exacte del viatge. Masriera escriu:

*Me equivoqué en cinco meses, pero hace casi diez años de ello.
Y conste que no lo digo con jactancia, pues no tuve más mérito
que el de saber en quien podía fiar [sic]. Estas profecías, anteriores a las de Kennedy, eran las de Sedov y Von Braun, a quienes tuve el honor de conocer en los primeros congresos de*

¹⁰⁷¹ "La Vanguardia", 1-7-69, p. 13

¹⁰⁷² "La Vanguardia", 15-7-69, p. 13

¹⁰⁷³ "La Vanguardia", 22-7-69, p. 13

¹⁰⁷⁴ "La Vanguardia", 29-7-69, p. 11

*Astronáutica e intervenir para mis lectores y así pude hacer mi composición de lugar según lo que me dijeron.*¹⁰⁷⁵

Hi ha altres comentaris interessants en l'article de Masriera, però ara ens interessa sobretot aquesta dada: els experts, que seguien l'actualitat, no estaven gens sorpresos de l'arribada a la Lluna i havien estat capaços de predir-ho amb força exactitud.

Fins i tot abans de posar en marxa el projecte Apollo, els tècnics ja veien possible arribar a la Lluna abans de final de la dècada. Així, després del vol del primer astronauta, Iuri Gagarin, l'abril de 1961, entre la sorpresa i preocupació dels dirigents nord-americans, el mateix Von Braun manifestava que si els Estats Units donaven prioritat a desenvolupar coets potents i les naus del projecte Apollo, podien batre els russos en la cursa cap a la Lluna i que això es podia aconseguir cap al 1967 o 1968.¹⁰⁷⁶

Uns anys abans del 1969, trobem altres previsions sobre la data del viatge. Així, Francisco Xarmona y F. de Peñaranda, traductor del llibre "Die Eroberung des Weltraums",¹⁰⁷⁷ comenta en el pròleg de la versió castellana:

*...si bien faltan aún algunos años para enviar a la Luna un equipo tan numeroso de científicos como aquí se describe, falta en cambio muy poco para coronar con éxito el llamado Proyecto Apolo, cuyo objeto es que un hombre pise por primera vez el suelo aún virgen (de la planta humana) de nuestro satélite, lo que esperan conseguir los americanos para mediados de 1969. Y es de suponer que los rusos, dada la rivalidad existente, desearán llegar antes...*¹⁰⁷⁸

Queda clar, doncs, que per als experts el viatge a la Lluna no era cap sorpresa. I pels anuncis que es varen fer, tampoc ho devia ser, en general, per a la majoria de ciutadans. Caldria, però, observar si uns anys abans, quan Kennedy va fer l'anunci, se li va prestar

¹⁰⁷⁵ Masriera, M.: *Si me permiten hablar de la Luna...*, "La Vanguardia", 29-7-69, p. 11

¹⁰⁷⁶ Aldrin, B. i McConnell, M.: "Men from Earth", op. cit., p. 62.

¹⁰⁷⁷ Op. cit. Recordem que el llibre, editat a Alemanya el 1958, recopilava dues edicions anteriors en anglès, publicades el 1952 i 1953. Es tracta, per tant, d'una obra anterior fins i tot al primer Sputnik.

¹⁰⁷⁸ Carmona y F. de Peñaranda, F., pròleg al llibre de Von Braun, W. i Ley, W.: "La conquista del espacio", op. cit., p. 9

prou crèdit i se'l va prendre amb l'interès que després despertaria el viatge en si. També és interessant analitzar previsions fetes per no experts.

Pel què fa a això darrer, tenim una sèrie d'article signats per Claude Leroy i publicats a "La Prensa" el 1961, amb el títol genèric de *Nuestra vida en 1970*.¹⁰⁷⁹ Són interessants aquests pronòstics perquè es realitzaven poc després que Iuri Gagarin es convertís en el primer astronauta de la història, gairebé coincidint amb el primer astronauta americà - Alan Shepard - i poques setmanes abans que John Kennedy anunciés els objectius del nou programa espacial.

Claude Leroy feia diversos pronòstics, alguns una mica agosarats, però en general amb rigor. Dóna la impressió que Leroy tenia informació de primera mà, tot i que no era especialista i per això cometia certs errors importants.¹⁰⁸⁰

Pel que més ens interessa aquí, Leroy proposava el 1965 com a data d'arribada a la Lluna, citant com a font els *astronautes més competents*.¹⁰⁸¹ Més endavant es preguntava si realment es veuria el viatge en aquella dècada, tot i que els treballs de russos i americans permetien ser optimistes.

Un altre periodista no especialitzat, però que feia una previsió assenyada, era Fernando Huerta Brocate a "El Noticiero Universal". Un mes abans de l'anunci de Kennedy, Huerta Brocate arribava a la conclusió, després de llegir les declaracions dels *técnicos más entendidos en aeronáutica, astronáutica y astronomía*, que el viatge a la Lluna era qüestió de cinc anys, tot i que al final de l'article el preveia per al 1970 o 1971.¹⁰⁸²

Curiosament, un articulista que es dedicava a aquests temes era molt més arriscat. Màrius Lleget escrivia al "Diario de Barcelona", a primers de maig, que el 1964 ja podrien viatjar dos o tres astronautes a la Lluna i que no seria estrany que anessin a Mart o Venus cap al 1970.¹⁰⁸³

De fet, Lleget era molt agosarat, però no del tot desassenyat. Pronosticar el viatge per al 1964 era massa optimista, però un esforç molt decidit potser hauria acostat el viatge a

¹⁰⁷⁹ Leroy, C.: *Nuestra vida en 1970*, "La Prensa", 6, 9 i 10-5-61 (tots a la pàgina 5)

¹⁰⁸⁰ Duran, X: "Fites científiques i tecnològiques a la premsa diària de Barcelona (1946-1969)", op. cit., pp. 167-168

¹⁰⁸¹ Leroy, C, art. cit., 6-5-61, p.5

¹⁰⁸² Huerta Brocate", F, "El Noticiero Universal", 18-4-61, p. 5

¹⁰⁸³ Lleget, M., "La Prensa", 6-5-61, p. 19

aquella data. Kennedy mateix havia desitjat arribar a la Lluna el 1967.¹⁰⁸⁴ A partir d'aquí, el viatge interplanetari seria un altre pas, que amb una progressió semblant a la de fins aleshores es podia haver produït a la dècada dels 70.

Si el viatge a la Lluna va ocupar un espai preferent i va rebre lloances -i crítiques-, seria interessant analitzar si l'anunci fet per Kennedy va rebre també atenció. El president americà ja havia utilitzat el tema espacial com a arma contra la política d'Eisenhower i el seu successor a les files republicanes Richard Nixon. Kennedy aprofitava que l'espai era vist com essencial per a la defensa del seu país -i del que consideraven món lliure- i que els èxits soviètics havien tingut un gran impacte en la moral nord-americana. Durant la campanya electoral del 1959, Kennedy havia dit que el control de l'espai es decidiria en els deu anys següents i que si la URSS dominava l'espai controlaria la Terra. *Per mantenir la pau i la llibertat -deia- ens cal ser els primers (...) L'espai és la nostra nova frontera.*¹⁰⁸⁵

Un cop guanyades les eleccions, Kennedy seguí la mateixa política que havia criticat. Però un fet astronàutic i una altra extra-astronàutic el van forçar a anunciar un projecte ambiciós. El fet astronàutic era el vol de Gagarin l'abril de 1961. El fet extra-astronàutic va ser la fracassada invasió de Cuba amb desembarcament a Bahía Cochinos. Les dues derrotes davant l'opinió pública van forçar Kennedy a fer unes propostes agosarades al Congrés.¹⁰⁸⁶

Per molts diaris, l'anunci de Kennedy era un dels fets més destacables. Així, el corresponal de "Le Monde" Jean Knecht anunciava, a dues columnes: *M. Kennedy demande au Congrès un effort accru pour la course à la Lune.*¹⁰⁸⁷ A l'article, el corresponal explicava que Kennedy demanava, dintre dels 1.800 milions de dòlars de crèdits suplementaris, 531 milions per a les recerques espacials. I també destacava els aspectes relatius a la defensa nacional exposats per Kennedy. Així es ressaltava una vegada més la relació *conquesta espacial-seguretat nacional*.

¹⁰⁸⁴ Aldrin, B. i McConnell, M, op. cit, p. 67

¹⁰⁸⁵ Dupas, A.: "La lutte pour l'espace", op. cit., p. 54

¹⁰⁸⁶ Introduir la conquesta espacial entre els seus objectius era fàcil en aquelles circumstàncies, tant pel que significava per a l'orgull americà com pel convenciment, ja destacat, que dominar l'espai era essencial per dominar la Terra.

¹⁰⁸⁷ Knecht, J, "Le Monde", París, 27-5-61

A la premsa de Barcelona observem que el discurs de Kennedy al congrés va rebre la lògica atenció, però que el tema espacial concret, tot i ser citat i destacat, ocupava poc espai en el text. Els diferents diaris ho destacaven de forma diferent. "La Vanguardia" ho citava al subtítol i ho destacava l'entradeta el dia 26 de maig. El "Diario de Barcelona" destacava, en tres titulars, tres punts del discurs: espai, ajuda estrangera i defensa. El tema de l'espai era tractat breument, però seria objecte d'un ampli comentari el dia 27. La crònica de Washington, de José María Massip, es dedicaria íntegrament al tema, ja que considerava la conquesta de la Lluna com políticament decisiva.¹⁰⁸⁸

Dintre d'un tractament poc destacat de l'anunci de Kennedy, la crònica de Massip té un interès especial. Així, la crònica ocupa tres quarts de pàgina. Tant al principi com al final el cronista es preguntava si era lògic gastar tants diners per anar a la Lluna mentre vint-i-set persones negres havien estat detingudes per seure en una sala d'espera de les línies d'autobusos reservades a blancs. El problema racial és el que Massip situa com a prioritari respecte a l'espacial. Segons Massip, la batalla de l'espai era per a Kennedy una batalla més de la guerra freda. El corresponsal es mostrava escèptic sobre els sacrificis econòmics que es podrien demanar al poble americà abans de solucionar els problemes domèstics.

En aquesta crònica hi observem tres coses: és l'única que destaca els plans de Kennedy de forma proporcional a l'impacte que després el projecte i la seva realització tindrien en la premsa, incideix en els aspectes més polítics que tecnològics del projecte i realitza unes crítiques que el 1969 saltarien amb més èmfasi: la contraposició entre despeses espacials i ajuts socials.

Arribat ja el mes de juliol de 1969, els diaris presentaven tots els preparatius. L'espai dedicat al tema s'exposa a l'apartat 7.1.3. En l'anàlisi observem un gran impacte i un detallada descripció del projecte. El titular de "El Correo Catalán" del dia 13 de juliol, per exemple, era ben representatiu d'això: *Así está previsto pisar la Luna*.¹⁰⁸⁹ És palès, doncs, que el factor sorpresa era pràcticament nul. Tot i així, no hem de confondre sorpresa i novetat. El fet era, naturalment, novedós, encara que s'esperés des de temps abans.

¹⁰⁸⁸ "Diario de Barcelona", 27-5-61, p. 13

¹⁰⁸⁹ "El Correo Catalán", 13-7-69, p. 2

El fet sorprenent que es produí no va ser protagonitzat pels americans, sinó pels russos. A primers de juliol els russos van llançar a l'espai la nau Lluna 15. No era tripulada i tenia com a objectiu recollir les primeres mostres lunars abans no ho fessin els americans.

El seu llançament va ser acollit amb sorpresa. Així, el dia 15, Àngel Zúñiga dedicava gairebé la meitat de la seva crònica a "La Vanguardia" al Lluna 15. Però en el titular, la nau soviètica se situava en lloc preferent. *Sorpresa ante el lanzamiento del "Luna XV"*, deia, a tres columnes. El subtítol, molt més petit, explicava que els preparatius de l'Apollo 11 prosseguien normalment. Malgrat el seu impacte, el Lluna 15 va fracassar.

En comptes de sorpresa, en el cas de l'Apollo 11 hi havia hagut minuciositat. La missió havia estat descrita amb detall, abans i després del viatge. I potser era precisament això una de les coses destacables. Així ho veia Dominique Verguèse a "Le Monde":

Ce voyage est-il même une réelle surprise? Partout, dans la presse occidentale, à la radio, à la télévision. Des journalistes avaient auparavant, expliqué le programme de vol, heure par heure, les difficultés et les risques qu'il comportaient, ses moments les plus critiques, avaient publié, ou montré, ou décrit des schémas indiquant la trajectoire suivie, les manœuvres des divers engins utilisés.

Qu'est-il de plus remarquable, le débarquement sur la Lune ou bien cette information minutieuse, précise, en temps réel, à l'échelle de la planète tout entière? Il y a quelques années encore, il fallait être auteur de science-fiction pour s'imaginer ce qui se passait à la fois sur la Terre et dans l'espace. Aujourd'hui, il suffit d'un poste de télévision, et même les Soviétiques ont eu droit à l'arrivée des astronautes en direct.¹⁰⁹⁰

Es destaca, doncs, no sols el valor d'una informació detallada i completa, sinó també un altre dels fets espectaculars de la missió Apollo 11: la retransmissió en directe per televisió. La seva influència és objecte d'anàlisi en el següent apartat.

¹⁰⁹⁰ Verguèse, D., "Le Monde", 26-7-69

7.1.2 L'impacte de la televisió en el tractament periodístic

La televisió era, només un quart de segle abans del primer viatge a la Lluna, un invent curiós sobre el qual hi havia grans expectatives. *Un invento sensacional que amenaza acabar con el cine*, deia el diari "La Prensa" el 1945.¹⁰⁹¹ La televisió no va acabar amb el cine, sinó que probablement el va potenciar, en augmentar-ne el ressó propagandístic.

En analitzar l'impacte de la televisió en els diaris i, concretament, en el tractament del primer viatge a la Lluna, hem de considerar aquest doble efecte. D'una banda, pot treure lectors, ja que ofereix una informació immediata i detallada. De l'altra, popularitza els temes de tal manera que el públic es pot veure incitat a comprar més diaris.

Aquest treball no pretén analitzar el tractament televisiu dels fets. Però per entendre l'impacte de la televisió en el tractament fet per la premsa escrita cal exposar algunes idees referents al món dels informatius audiovisuals. En els següents subapartats analitzarem el paper de la televisió en el tractament del fet i l'impacte de la televisió mateixa en els diaris.

7.1.2.1 El paper de la televisió en l'arribada a la Lluna

La televisió és un mitjà que ha tingut un innegable i potent impacte en la nostra societat i que ha influït no sols en les relacions socials, sinó també en la forma de transmetre la cultura i d'entendre la realitat. Entre els efectes de la televisió R. Williams cita l'alteració de tots els mitjans precedents d'informació i entreteniment, de les institucions i formes de relació social, de la percepció bàsica de la realitat i les relacions amb els altres i amb el món, de l'escala i forma de les nostres societats, així com que ha reduït la viabilitat i importància d'altres mitjans de comunicació i que ha estat utilitzada per promoure una forma centralitzada d'opinions i de comportament.¹⁰⁹²

Junt als efectes socials i ideològics, que també tractarem, hem de destacar l'opinió de Williams que la televisió ha alterat la resta de mitjans de comunicació. Per això, el tractament informatiu als diaris deu ser diferent abans i després de la televisió. I ho deu ser en particular en esdeveniments amb tanta audiència com l'arribada a la Lluna. La

¹⁰⁹¹ "La Prensa", 10-11-45

¹⁰⁹² Williams, R.: "Television: Technology and Cultural Form", Schoken Books, Nova York, 1974, pp. 11-12. Citat per Vilches, L.: "La televisión. Los efectos del bien y del mal", Paidós, Barcelona, 1993, pp. 20-21

informació immediata l'ofereix la televisió i els diaris no hi poden competir quant a la velocitat de tractament del tema ni, probablement, quant a espectacularitat.

Per això darrer, el que cal és oferir productes diferents. Quan es va llençar el primer Sputnik la informació immediata, a l'estat espanyol, la donava la ràdio, però tot va ser tan sorprenent i novedós que el públic podia desitjar aprofundir en el tema o llegir amb més calma les notícies que s'hi referien. Observàvem que el 1957 la premsa donava una sèrie de notícies breus, però també feia reportatges, tant aprofundint en el tema del satèl·lits russos com fent prospectiva, més o menys rigorosa, sobre el futur.

Amb l'arribada i, sobretot, amb la popularitat progressiva de la televisió, els diaris varen haver de modificar la seva forma de tractar certs temes. De vegades la televisió no significa tractament detallat, sinó, pel contrari, breuetat. Però és probable que per molta gent no calgui anar més enllà. Si el diari vol captar el públic que se sent poc temptat per aprofundir en el tema i vol satisfer el que d'entrada ja tendeix a llegir, ha de canviar el seu contingut.

Amb la televisió, que s'afegia a ràdio i cinema, els diaris iniciaren dues línies de canvi.¹⁰⁹³

Una línia fou la del model popular-sensacionalista, amb molta fotografia i amb hipèrbole tipogràfica. La segona línia era la del diari informatiu i interpretatiu, basat en el periodisme d'explicació, en la valoració de l'actualitat, la documentació, l'anàlisi de les causes i antecedents. És un model que s'ha vingut a dir de prestigi o de qualitat.¹⁰⁹⁴

Hi ha qui dóna a cada mitjà -premsa escrita, ràdio i televisió- funcions diferents. Així, M. López opina:

*No olvidemos, pues, que la la televisión muestra cómo es la noticia, la radio la dice y el periódico la explica. Tengámoslo presente porque conocer el medio es saber a quién nos estamos dirigiendo, a quién nos queremos dirigir y con qué elementos debemos trabajar.*¹⁰⁹⁵

Això indicaria que cada mitjà ha de dur a terme un tractament diferent, perquè va adreçat a un públic diferent. Però no és cert que cada mitjà sigui per a persones diferents. És cert que en l'actualitat tots tres mitjans competeixen i que algunes persones només n'utilitzen

¹⁰⁹³ Casasús, J.M., *McLuhan asume el reto de Gutenberg*, "La Vanguardia", 3-X-89, p.46-47

¹⁰⁹⁴ Id.

¹⁰⁹⁵ López, M.: "Cómo se fabrican las noticias", Paidós, Barcelona, 1995, p. 27

un. Però també es complementen, ja que no són mitjans aïllats, sinó que formen part d'un sistema global de comunicació. Tots tres es retroalimenten, ja que la ràdio i la televisió comenten notícies, dades o opinions publicades als diaris i aquests es fan ressó de coses que han aparegut a la ràdio o a la televisió. Una mostra la tenim en la revista de premsa que fan moltes ràdios o els avenços de titulars dels diaris de l'endemà, destacats per alguns informatius televisius, així com la informació sobre ràdio i televisió que tots els diaris contenen. Quan parlàvem dels dos tipus de diaris a què va donar lloc la competència televisiva també ens referiem, implícitament, a dos tipus de lectors: un més atret per la imatge i el reportatge i un altre pels continguts de fons.

El diari adreçat a aquest darrer tipus de lector -diari de qualitat- sembla dur un tractament més ampli i aprofundit del tema. La televisió, per la seva banda, podria oferir un tractament tan concret i ràpid que s'oblidés dels antecedents o complements de la notícia i deixés l'espectador amb una informació esbiaixada. Així, D. Huisman posa l'exemple del conflicte a l'antiga Iugoslàvia i resalta la necessitat d'unes dades històriques per entendre el què hi està passant. I diu:

*Il faut bien admettre que ces médias [radiophonie et télévision] sont faits pour informer et distraire plus que pour enseigner. Et, pourtant, un enseignement de base est requis afin que les auditeurs et les téléspectateurs puissent intercepter avec lucidité et indépendance d'esprit les messages médiatiques.*¹⁰⁹⁶

Que la televisió no ho faci així provoca entre els telespectadors i oients, per a Huisman, una manca de crítica i d'elecció lliure:

*...la puissance des messages radiophoniques et, plus encore, des émissions télévisées l'emporte considérablement sur l'influence des paroles et des écrits. Cette puissance tend à conditionner les auditeurs et les téléspectateurs, c'est-à-dire à déterminer chez eux des opinions et des comportements directement issus des médias sans que les individus aient pu les soumettre à une critique intellectuelle et à des choix libres.*¹⁰⁹⁷

¹⁰⁹⁶ Huisman, D.: "L'âge du faire", Hachette, Paris, 1994, p. 89

¹⁰⁹⁷ Ibid, p. 61

Altres autors han manifestat aquest temors respecte d'un mitjà que impedeix la visió crítica.¹⁰⁹⁸ Però aquestes observacions han estat rebatudes pels qui pensen que això prové d'una *sacralització de la paraula per insistir en la condemna de la imatge*.¹⁰⁹⁹ Aquesta frase d'E. Marín i J.M. Tresserras és un exemple del paper que s'ha atribuït a la lletra impresa com a forma més culta enfront de la cultura audiovisual. Contra el que pensen els crítics, els dos autors manifesten que els mitjans de comunicació de masses *han fet possible la democratització més important de la història de la humanitat: la creació d'un espai cultural compartit*.¹¹⁰⁰ El que algú ha anomenat *fonamentalisme mediàtic* és el que comporta que la *lletra es relaciona amb el progrés i la imatge amb l'alienació com, anàlogament, el lector és actiu i el televident passiu*.¹¹⁰¹

Cal tenir en compte que la televisió no emet només telenotícies, sinó que la informació també s'ofereix en programes que entren a fons en els temes, a través de reportatges llargs, documentals o debats. Hi ha informatius molt seguits i programes minoritaris, però qualificar la televisió en conjunt seria com *oblidar* que moltes persones només llegeixen els titulars o algunes poques notícies dels diaris i deixen de banda els articles de fons. Dintre de cada mitjà hi ha una forma d'utilització que depèn de cada persona. A més a més, la televisió -i també la ràdio- han facilitat l'accés a la informació a molta gent que per causes diverses no llegeixen diaris. Fa un segle, quan bona part de la població era analfabeta, no tenia accés a aquesta informació audiovisual o sonora. Ara, les persones més cultes o amb més interès segueixen tenint més mitjans al seu abast, però la persona que no vol o no pot llegir també pot estar informada.

La televisió, doncs, no significaria un empobriment del missatge cultural o informatiu, sinó una forma diferent de presentar-lo. Tot i així, segons el tractament que es realitzi en el mitjà, l'espectador es pot dur una visió més simple del fet. Però aquest perill també existeix

¹⁰⁹⁸ Vegeu Postman, N: "Divertim-nos fins a morir. El discurs públic a l'època del 'show-bussiness'", Llibres de l'Índex, Barcelona, 1990 [versió original: "Amusing Ourselves to Death. Public Discours in the Age of Show Bussiness", Viking Penguin Inc, Nova York, 1985] i "La desaparició de la infantesa", Eumo, Vic, 1990 [versió original: "The Disappearance of the Childhood", Dell Publishing, 1982]

¹⁰⁹⁹ Marín, E. i Tresserras, J.M.: "Cultura de masses i postmodernitat", Eliseu Climent Editor, València, 1994, p. 113

¹¹⁰⁰ Entrevista de Piquer, E., "Avui", 2-2-95

¹¹⁰¹ Gómez Mompart, J. Ll., pròleg a Marín, E. i Tresserras, J. M., op. cit., p. 12

en la premsa escrita que destaca sobretot imatge o que busca el sensacionalisme. Per tant, més que defecte del mitjà hauríem de parlar de defecte del missatge.

Tampoc no hem de pensar que la televisió per sí sola varia els efectes dels fets en la societat. La televisió és un mitjà potent i amb una gran incidència, però està inserida en un entorn social -que ella mateixa, és cert, pot modificar. Així, T. Adorno opina que per a un sociòleg és difícil de dir quin efecte té la televisió sobre la gent, ja que encara que es puguin aïllar els factors característics de la televisió, *aquests factors només adquireixen la seva força en la totalitat del sistema*.¹¹⁰² Per tant, la televisió és difícilment aïllable d'un context i encara que pugui ser considerat el mitjà informatiu de major impacte, el seu contingut respon a una forma de societat o d'organització política.

En tot cas, quan es va arribar a la Lluna la televisió ja havia demostrat la seva importància en els àmbits més diversos. Si bé el 1969 la televisió ja portava un rodatge d'uns trenta anys als Estats Units i als països europeus més avançats, no feia ni una dècada que havia demostrat el seu impacte polític. Es diu que les eleccions que, el 1960, Kennedy va guanyar a Nixon, van ser les primeres en què els debats televisius van decidir el vencedor. Marshall McLuhan ja havia predit, abans de les eleccions, que aquest mitjà perjudicava Nixon per la imatge que donava a la pantalla.¹¹⁰³

També a França la televisió modificava les eleccions o, si més no, les campanyes electorals. El 1965 se celebrava la primera campanya televisada, amb unes eleccions que guanyaria clarament el general De Gaulle. "Le Monde" comentava la influència de la televisió tot dient que abans un candidat intentava "esgarrapar" el seu contrincant, però que quan s'ha hagut d'enfrontar l'immens públic de la televisió aquesta tàctica

*a dû être largement révisée. Le retentissement de la campagne télévisée, qui touchait les indecises, les hésitants, alors que les meetings et manifestations ne réunissaient guère que des partisans déjà acquis, a contraint, comme disent les acteurs, de "jouer gros" pour passer la rampe.*¹¹⁰⁴

¹¹⁰² Adorno, T., "Interpretaciones. Nueve modelos de crítica", Monte Avila, 1969, p. 64. [Versió original a Rundfunk und Fernsehen, Quadern n. 2, 1953]. Citat per Vilches, L., op. cit, p. 92.

¹¹⁰³ McLuhan, M.: "Pour comprendre les média", Seuil, París, 1990, p. 374 [versió original "Understanding Media", McGraw Hill Press, Toronto, 1964]

¹¹⁰⁴ Viansson-Ponté, P., "Le Monde", 3-12-65

La televisió modificava la recepció del discurs polític i condicionava la forma de plantejar una campanya. Igualment, la televisió amplificava el discurs tecnològic del viatge a la Lluna i els seus condicionants o repercussions polítics. En fer això, canviava la forma del tractament periodístic.

Abans de passar a analitzar el tractament periodístic influït per la televisió, volem aprofundir en el paper ideològic del mitjà. Hem dit que la televisió amplificava el discurs tecnològic del viatge a la Lluna i les seves repercussions polítiques. Això es pot observar des de les primeres imatges ofertes des de l'espai. En això, també els russos s'avançaren. La primera transmissió d'una càmera de televisió des d'una nau espacial es va fer l'agost de 1962. La nau Vostok 4, amb el cosmonauta Pavel Popovich, va transmetre les primeres imatges de televisió des de l'espai. Però aquestes foren tallades de sobte quan Popovich va començar a patir les mateixes molèsties -nàusees, mareig- que Gherman Titov havia patit un any abans durant el seu vol.¹¹⁰⁵ Això és una primera mostra que les transmissions en directe eren evitades quan els fets no es corresponen als efectes propagandístics desitjats. En parlarem més endavant. Quant als americans, la primera transmissió es va fer l'octubre del mateix any des de la nau Sigma 7, pilotada per Wally Schirra. Mentre l'astronau operava a l'espai, John Glenn, el primer americà que havia entrat en òrbita, li va demanar que digués *alguna cosa divertida* als quaranta milions d'americans que l'estaven observant per televisió.¹¹⁰⁶ Això mostra la gran audiència d'aquestes primeres transmissions i els aspectes anecdòtics que les envoltaven.

Les retransmissions per televisió foren augmentant progressivament. Els soviètics pogueren mostrar els seus avenços, com ara la primera trobada de dues naus fora de la Terra, però la NASA aprofità també el mitjà d'una forma propagandística important. Les imatges èpiques de la televisió serviren de caixa de ressonància per al què seria la conquesta més espectacular de l'espècie humana. E. Diamond escrivia:

Televisions can bring, live into the home, all the slowly orchestrated drama of the countdown... We are with Henry V as he stands near the camp fires on the eve of Agincourt, with the Giants as they leave the locker room to face the Packers, with Lindberg taxiing down Roosevelt Field. We are witness when the

¹¹⁰⁵ Aldrin i McMcConnell, op. cit. p. 98. Sobre els problemes físics de Titov, pàgina 77

¹¹⁰⁶ Ibid, p. 99

*engine flames to life and two men lie atop tons of volatile fuel,
with success of failure, life or death, balanced on the bright
tongue on thrust.*¹¹⁰⁷

Aquesta visió èpica incidirà en alguns mitjans escrits, com veurem més endavant, però sobretot resalta la propaganda acrítica de què la NASA gaudia amb les imatges de televisió. El mitjà permetia completar una visió d'ideologia tecnològica, de la mateixa manera que la premsa escrita servia al mateix objectiu.¹¹⁰⁸

La televisió, com a unió d'imatge i veu, pot promoure amb força efectivitat un simbolisme ideològic o nacional. Als Estats Units, ja abans de la invenció del mitjà, s'havien observat les màquines i les fàbriques com a símbols públics nord-americans. El pintor i fotògraf Charles Sheeler va fer de la tecnologia l'element central de les seves obres.¹¹⁰⁹ Sheeler observava que catedrals com la de Chartres eren un símbol de l'experiència religiosa i pensava que si la religió atreia menys gent calia trobar altres formes simbòliques: *La indústria interessa la majoria; pot ser cert, com s'ha dit, que les nostres fàbriques són els substituïts de l'expressió religiosa.*¹¹¹⁰

Aquest simbolisme seria recolzat i potenciat per la televisió, ja que de les màquines estàtiques es passava a les màquines en moviment. I aquestes màquines tant podien pertànyer a grans indústries com trobar-se a l'abast de tothom -cotxes o electrodomèstics. Per això, anuncis i sèries de televisió utilitzen la imatge de potents màquines.¹¹¹¹ Les sèries mateixes es veien potenciades per les retransmissions espacials i fins i tot es pot dir que algunes van ser directament influïdes per la realitat de l'exploració de l'espai. Com diu Goethals, *els espectadors que presenciaren aquesta nova sèrie d'aventura de ciència ficció ["Galàctica" o "Buck Rogers al segle XXV"] també havien vist en els seus televisors*

¹¹⁰⁷ Diamond, E.: *Perfect match: TV and Space*, "Columbia Journalism Review", estiu 1965, pp. 18-20. Citat per Lewenstein, B.: *NASA and the public understanding of Space Science*, "Journal of The British Interplanetary Society", Vol. 46. p. 253, 1993

¹¹⁰⁸ Ibid. pp. 251-254

¹¹⁰⁹ Goethals, G.T.: "El ritual de la televisión", Fondo de Cultura Económica, Mèxic, 1986, p. 104. [versió original: "The TV Ritual: Worship and the Video Altar", Bacon press, Boston, 1981]

¹¹¹⁰ Rourke, C.M.: "Charles Sheeler: Artist in the American Tradition", Harcourt Brace and Co, Nova York, 1938, p. 130. Citat per ibid p. 104

¹¹¹¹ Goethals, op. cit., p. 105

*les enormes consoles i llums parpallejants i el centre de control de la NASA.*¹¹¹² I, a la inversa, els herois de televisió servien per qualificar o descriure els astronautes reals, com veurem en l'apartat de personalització.

Tot plegat, la televisió ajudava a conformar una imatge social basada en la tecnologia. Les imatges donaven als espectadors americans el sentit de pertanyença a un *gran ordre tecnològic*.¹¹¹³ Aquests icons feren visible un món *sostingut per la fe en la ciència i en la inventiva humana. Els herois i heroïnes de la tecnologia són homes i dones que combinen raó, força, intel·ligència i un superb domini de la matemàtica i l'electrònica.*¹¹¹⁴

Les imatges podien ser molt beneficioses per la propaganda, però també perjudicials. Així, l'èxit del projecte Apollo va servir de gran propaganda a la NASA, però l'accident del Challenger el 1986, també retransmès en directe, va ser molt negatiu per a l'agència nord-americana de l'espai.¹¹¹⁵ Sobre aquest fet cal destacar que el llençament del Challenger va passar gairebé desapercebut fins que s'anuncià que s'havia produït l'explosió.¹¹¹⁶ Això mostra que els espectadors se sentien cridats especialment per tragèdies quan els fets en sí -llençaments de transbordadors- ja havien esdevingut normals. També mostra que el directe és un perill si no es vol córrer el risc de mostrar a tothom un possible fracàs. És el cas comentat abans: la primera retransmissió des de l'espai realitzada pels russos.

7.1.2.2 La retransmissió televisiva i els diaris

Si fins ara hem vist el paper de la televisió en general i, concretament, l'impacte pel què fa a l'arribada a la Lluna, ara analitzarem de quina forma la televisió podia haver modificat el discurs dels diaris.

Quant a continguts, hi ha un element obvi: que els diaris anunciessin els programes de televisió. Si aquest canvi és tan poc important com lògic, que les retransmissions de televisió ocupessin espai preferent potser ja no és tant esperat. En tot cas, és una mostra

¹¹¹² Ibid, p. 108

¹¹¹³ Ibid, p. 111

¹¹¹⁴ Ibid, p. 113

¹¹¹⁵ Dayan, D. i Katz, E.: "La historia en directo. La retransmisión televisiva de los acontecimientos", Gustavo Gili S.A., Barcelona, 1995, p. 159. [versió original: "Media Events. The Live Broadcasting of History", Harvard University Press, 1992]

¹¹¹⁶ Ibid, p. 209. Els autors citen "Broadcasting", 3-II-86.

de la importància pública d'un mitjà, ja que la premsa escrita comprenia l'expectació de la gent per presenciar el fet en directe.

Així, trobem que el dia 3 de juliol "La Vanguardia" incloïa a la secció d'internacional, junt a la informació sobre el viatge a la Lluna, una llista detallada de les transmissions de televisió que es farien sobre el tema.

És, potser, la presència de la televisió la que obligava també a fer detallades descripcions del programa del viatge. "La Vanguardia" publicava a dues columnes el dia 17 el programa del vol.¹¹¹⁷ Dia a dia, s'explicaven, amb exactitud al minut, les operacions més importants: reajustament de trajectòria, inici de períodes de descans de la tripulació, entrada al mòdul lunar, etc. Tot i que el programa detallat no està exempt d'interès periodístic, potser la seva utilitat és més gran pensant que moltes d'aquestes activitats es retransmetran per televisió.

Precisament dintre d'aquesta cronologia hi trobem referències a la televisió. Així, s'explicava que el dia 18 a les 24'32"¹¹¹⁸ es faria el segon programa de televisió amb perspectives de la Terra i la Lluna. I el dia 21 de juliol, -dia 20 als Estats Units-, a la matinada, Armstrong obriria un compartiment a l'escala de descens perquè la càmera que conté pogués mostrar les seves primeres passes a la Lluna. Així, veiem que un complement de la informació escrita és anunciar quins dels passos podran ser vistos en directe per televisió.

Fins i tot hi havia articles consagrats en part a la retransmissió per televisió. Manuel Calvo Hernando dedicava una cinquena part d'un dels seus articles a "El Correo Catalán" a explicar que els astronautes situarien càmeres de televisió que permetrien veure l'esdeveniment en directe. El subtítol de l'article precisament destacava que el món sencer *podrà contemplar la conquesta per televisió*.¹¹¹⁹

El dia 19, la referència a la televisió a "La Vanguardia" es trobava en un títol de l'article publicat a la pàgina 3.¹¹²⁰ Es referia als programes especials de televisió que mostraven

¹¹¹⁷ "La Vanguardia", 17-7-69, p. 21

¹¹¹⁸ Aquesta indicació horària correspondria més exactament a les 0,32' del dia 19. Que se situï el dia anterior i passades les 24 hores indica que se sumaven a l'horari oficial les hores de diferència entre Washington i la península, sense adonar-se que de vegades es passava al dia següent per uns minuts.

¹¹¹⁹ "El Correo Catalán", 13-7-69, p. 2

¹¹²⁰ "La Vanguardia", 19-7-69, p.3

els astronautes fent exercici i les imatges de la Terra. L'autor, Angel Zúñiga, feia una referència cinematogràfica citant a Douglas Fairbanks, una de les pel·lícules del qual, recorda, es titulava *Per assolir la Lluna*.

Aquesta referència televisiva conté un altre comentari significatiu: la presa de consciència sobre el paper gens especial de la Terra vista des de l'espai. Potser un dels fets amb força impacte dels viatges espacials foren les imatges de la Terra des de fora. Per primera vegada, l'ésser humà sortia del seu hàbitat natural i el podia contemplar des de l'exterior.

Per a Zúñiga:

Si el día anterior [la Tierra] parecía un globito perdiéndose en la nada, las [imágenes] de ayer semejaban una pelota de golf, en el campo de miles de hoyos luminosos del espacio.

Su visión es de lo más fantástico e increíble. Por serlo, es ya la única y pura verdad. En el vacío, el mundo, nuestro mundo, es casi nada.

Posteriorment a l'aterratge, hi ha referències a l'audiència que Armstrong i Aldrin van tenir en el moment de trepitjar la Lluna. Però junt a les audiències destaca que s'inclogui l'espectador com a coprotagonista de la gesta. Ja a l'article esmentat abans, Zúñiga explicava que Nixon parlava dels milions d'espectadors que *participen* en la missió.¹¹²¹

Des de Londres, Enrique Laborde comentava les transmissions de la televisió britànica i l'audiència que havien tingut. Però relatava també que quan es va produir l'aterratge

*...el júbilo estalló en el silencio de la madrugada. Todos y cada uno de los seres que seguían la aventura se consideraban partícipes del triunfo.*¹¹²²

D'aquesta forma, la premsa constata que la televisió no sols atreïa la gent i li permetia presenciar el fet, sinó que la implicava en la missió. Els espectadors deixaven de ser simplement això i passaven a ser coprotagonistes. I es valorava tant l'alunatge com la seva retransmissió. Així ho destacava Santiago Nadal després de dir que cap de les persones que s'havien avançat a preveure el viatge a la Lluna havien predit que seria vist en directe:

¹¹²¹ Id.

¹¹²² "La Vanguardia", 22-7-69, p. 8

*Millones, centenares de millones de personas han podido ver con sus propios ojos, y en el mismo instante que el hecho se producía, la llegada del primer hombre a la Luna. Han visto con toda claridad el pie de Armstrong tanteando el breve espacio al final de la escalerilla del módulo lunar; lo han visto, por fin, posándose en el suelo del satélite: centenares de millones de personas pueden atestiguar de ciencia propia que el hecho se ha realizado. Y así, al prodigio científico-técnico del acto, se ha añadido el prodigio científico-técnico de su visión para toda la Humanidad.*¹¹²³

La darrera frase destaca, doncs, la retransmissió com un esdeveniment tecnològic excepcional. Ja al principi de l'article, Nadal manifestava que *Los canales de televisión han registrado su visión más importante hasta ahora* i que amb això també ha quedat enregistrada *la fotografía más extarordinaria, hasta ahora, desde el invento de esa técnica*. Pel què fa a la implicació del públic en el cas concret del viatge a la Lluna, la gent podia sentir l'emoció de les antigues conquestes pels oceans, però amb la possibilitat de participar-hi des de casa, fent-se solidaris amb els riscos dels astronautes, però observant-ho des d'un lloc més segur.¹¹²⁴ L'heroisme personal dels astronautes passava a ser compartit per tots els ciutadans i a fer-los romandre permanents en l'ànim col·lectiu: *La televisión transformà l'heroïsme i el triomf científico d'aquells memorables moments passatgers en registres públics, simbólicos, per a tots els ciutadans.*¹¹²⁵

Junt a la implicació del públic, observem les seves reaccions, els aplaudiments, l'eufòria, com si es tractés d'una retransmissió esportiva, d'una competició. Precisament Dayan i Katz proposen que els esdeveniments transmesos mediàtics poden dividir-se en tres estadis –sense que cada fet passi necessàriament per tots tres–: competició, conquesta i coronació. Per als autors, la retransmissió en directe de *passos gegantins per a la humanitat*¹¹²⁶ entraria en la fórmula que anomenen conquesta.¹¹²⁷

¹¹²³ "La Vanguardia", 22-7-69, p. 7

¹¹²⁴ Eisele, T.D.: *The Eagle has landed*, "Michigan Quaterly Review", vol. 18, núm. 2, pp. 177-182, citat per Dayan i Katz, op. cit., p. 108

¹¹²⁵ Goethals, op. cit., p. 112

¹¹²⁶ Referència a la frase d'Armstrong en trepitjar el satèl·lit

Però la mateixa cursa lunar pot ser presentada primer com una competició entre russos i americans des del llençament del primer Sputnik. L'arribada a la Lluna seria la conquesta, mentre que el tractament als heoris -astronautes- seria la coronació.¹¹²⁸

Un fet destacat per la premsa escrita era la gran audiència que tingué el viatge de l'Apollo i, particularment, el moment de trepitjar la Lluna. El total es calcula en cinc-cents o sis-cents milions de persones. La retransmissió es va veure en directe a trenta-tres països no comunistes, a Txecosloàquia i a Polònia. A la Unió Soviètica, Hongria, Romania, Bulgària i Iugoslàvia l'emissió es va fer en diferit i dels països àrabs només els libanesos ho van veure en directe.¹¹²⁹

Per al diari francès "Le Figaro" era *La "dramatique" la plus mémorable de l'histoire de la télévision*.¹¹³⁰ El mateix diari destacava que un milió de francesos s'havien aixecat a les dues de la matinada per veure l'esdeveniment. El diari "Le Progrès", de Lió, comentava que a París s'hi havien instal·lat diverses pantalles gegants perquè la gent que ho vulgués ho pogués veure des d'allà.¹¹³¹ I "Le Monde" destacava la qualitat tècnica de les imatges, tot i que, lògicament, la qualitat *no era comparable a la de les emissions terrestres ordinàries*.¹¹³² Aquest article explicava el perquè de les alteracions de la imatge, degudes al lloc des d'on es transmetien i a l'entorn.

Algunes innovacions tècniques també eren destacades. Així, a "Tele/exprés" es donava la notícia de la primera retransmissió de televisió en color des de l'espai. El titular tenia aquest referent, tot i que el requadre parlava de diversos aspectes del viatge, no menys destacables, com ara la pèrdua de contacte amb l'Apollo 11 durant uns minuts.¹¹³³

¹¹²⁷ Dayan i Katz, op. cit. p. 30

¹¹²⁸ Ibid, pp. 30-31

¹¹²⁹ "L'Express", núm. 942, 28 juliol a 3 agost 1969

¹¹³⁰ "Le Figaro", 22-VII-69

¹¹³¹ "Le Progrès", 21-VII-69

¹¹³² Lavallard, J.-L., "Le Monde", 22-VII-69

¹¹³³ "Tele/exprés", 17-7-69, p. 2

La televisió podia ser també un element que ajudés els periodistes a fer entendre al públic la utilitat dels viatges espacials. Així, una de les aplicacions dels satèl·lits eren les telecomunicacions i, dintre d'aquest àmbit, les transmissions de televisió.¹¹³⁴

En algunes ocasions, entendre per què es destacava certa notícia feia necessari seguir atentament la premsa o revisar les notícies dels dies anteriors. Així, "La Vanguardia" explicava, el mateix dia 22, que al Marroc s'havia seguit amb gran interès la gesta de l'Apollo 11. Una columna del corresponsal José Luna deia que una gran part dels habitants del Marroc no havien dormit pendents de l'aterratge a la Lluna. El comentari ocupava més de mitja columna i es referia a la reacció del públic marroquí.

Un detall que potser explicaria l'atenció als espectadors marroquins seria que la retransmissió es feia a través de Madrid i que els comentaris eren els que realitzaven en castellà els locutors de ràdio i televisió espanyoles. Però, en realitat, la notícia es donava per altres causes. Un pista la tenim al paràgraf final, quan Luna diu:

junto a la gran aventura del "Apolo XI" la reunión extraordinaria de mañana martes en las Cortes Españolas para oír el mensaje del Generalísimo Franco sobre la ley de Sucesión ocupa el primer plano de la actualidad.

És improbable que el discurs de Franco despertés al Marroc una expectació semblant a la del viatge a la Lluna. Però la comparació ens mostra com d'alguna manera o altre s'havien de situar referències al règim. Però, per què calia explicar que la gent al Marroc seguia amb tanta atenció el viatge a la Lluna?

L'explicació es troba a l'edició del dia 2. Aquell dia s'explicava que s'havia celebrat l'entrevista Franco-Hassan II al Pardo.¹¹³⁵ Segons el cronista, l'entrevista havia estat cordial, amb abraçada i somriure. S'havia celebrat l'endemà del lliurament d'Ifni al Marroc. L'endemà es comentava l'eco de l'entrevista a la premsa marroquina.¹¹³⁶ I el dia 4, el corresponsal comentava la satisfacció pel lliurament d'Ifni, cosa que permetia fer comparacions amb altres colònies:

¹¹³⁴ Osaba, A.: "El Correo Catalán", 22-7-69, p. 5

¹¹³⁵ "La Vanguardia", 2-7-69, p. 5

¹¹³⁶ "La Vanguardia", 3-7-69, p. 3

Qué contraste entre la actitud descolonizadora de nuestro país y la de otras potencias respecto a otro pedazo de territorio también reclamado por su madre patria...

Del text es poden deduir diverses coses: es reconeixia que Ifni era una colònia, es volia fer veure que la descolonització s'havia fet amb gran afecte pel poble d'Ifni i amb *nobleza e hidalguía*, s'aprofitava la referència implícita a Gibraltar i es qualificava Espanya de potència.

Els afers de política externa del règim obligaven a valorar com a interessants temes que en realitat no ho semblen gaire, com ara l'interès suscitat al Marroc per la transmissió del viatge a la Lluna. De la mateixa manera, aquells dies es destacava el viatge del president portuguès Marcelo Caetano al Brasil i se li donava un tractament preferent, com si fos una notícia de gran impacte internacional o de gran interès per al ciutadà espanyol, essent simplement la necessària atenció oficial a una dictadura veïna i germana del règim de Madrid.

Probablement, l'impacte de la televisió en la forma de tractar el tema per la premsa es mostra clarament en dos aspectes: el reportage i les imatges. Observem el to que utilitza Àngel Zúñiga a la crònica del dia 17:

El instante mágico en que el "Apolo XI", despegándose del la torre, ha sido catapultado hacia la órbita terrestre, es remate primero de una larga, difícil misión, comenzada esta mañana en las costas de Florida, en un día lleno de luz, de sol, caliente y ardoroso.

Hay que haber experimentado estos segundos espectaculares para entender la emoción que nos ha estremecido a todos, y éramos más de un millón, entre invitados del centro espacial y las multitudes enormes que llenaban la playa inmensa y vecina de Cocoa. El recuento del último minuto ha resultado como la palpitación de nuestros propios corazones. Parecía como si fuera a saltársenos del pecho, los ojos magnetizados por la visión, al otro lado del canal, del centro desde donde el "Saturno V" ha comenzado su vuelo envuelto en pocos segundos en una nube tremenda del humo producido por sus reactores.(...)

*Pocas cosas más impresionantes, más bellas también, que ese cohete sensacional enfilando su aguja en el cosido del cielo, vulnerando su azul, surgiendo entre las nubes para avanzar inexorablemente hacia la meta primera. Una estela luminosa le distingue en el aire. La cola del Satumo se va abriendo como abanico desplegado entre las varillas del firmamento.*¹¹³⁷

El text mostra una voluntat de fer literatura i d'implicar el lector en la màgia del moment. No és una pura descripció i el contingut d'informació és baix. En destaca l'intent de fer un text que potser pugui competir en atractiu amb allò que el lector probablement ja haurà presenciat per televisió. El to destaca obertament amb la resta d'articles de Zúñiga, molt més sobris i informatius.

En aquesta crònica de Zúñiga hi ha un tractament especial de l'espai. Sense una descripció molt detallada, sí que veiem com l'autor intenta situar-nos en l'entorn físic del llençament. Això encaixa amb el relleu que en els reportatges novel·lats té *el tractament de l'espai, un recurs indispensable per a situar i caracteritzar personatges i accions.*¹¹³⁸ D'altra banda, s'hi aporta la visió del fet a través dels ulls i les sensacions físiques del cronista i de la resta del públic. Això comporta que, d'una banda, tinguem un narrador testimoni¹¹³⁹, perquè l'autor explica allò que observa. Però posa tant d'èmfasi i detallisme en el sentiment que l'ocupava, que gairebé podem parlar de narrador protagonista,¹¹⁴⁰ no del fet històric, sinó de l'observació del fet històric. En aquesta part, la narració es refereix més a les sensacions que provoca el fet que al fet en sí. Fins i tot en el paràgraf en què es descriu l'ascensió del coet aquesta s'explica des del punt de vista de l'observador que es troba en el lloc del llençament.

El segon impacte de la televisió en els diaris és la imatge. D'una banda, forçant a potenciar les fotografies i fins i tot els esquemes explicatius. Uns programes de televisió que detallen tots els aspectes tècnics de les naus i la missió potser invitaven els diaris a presentar

¹¹³⁷ "La Vanguardia", 17-7-69, p.5

¹¹³⁸ Chillón, A.: "La Literatura de Fets", Generalitat de Catalunya-Llibres de l'Índex, Barcelona, 1994, pp. 206-207

¹¹³⁹ Ibid, pp. 77-96

¹¹⁴⁰ Ibid, pp. 96-117

més esquemes i dibuixos explicatius. Així trobem detallades descripcions de l'Apollo *pieza por pieza*, en una sèrie d'articles de Rafael Clemente Soler a "La Vanguardia".

La fotografia va ser introduïda en els diaris el 1883 pel "New York World" de Pulitzer, que tenia la fotografia com a recurs del seu enfoc sensacionalista.¹¹⁴¹ Més endavant, les fotos serien més informatives.¹¹⁴²

La introducció de la fotografia en la premsa canvia la visió social dels fets. Per a la sociològica i fotògrafa alemanya Gisèle Freund:

*La introduction de la photo dans la presse est un phénomène d'une importance capitale. Elle changea la vision des masses. Jusqu'alors, l'homme ordinaire ne pouvait visualiser que les événements qui se passaient tout près de lui, dans sa rue, dans son village. Avec la photographie, une fenêtre s'ouvre sur el monde. Les visages des personnages publics, les événements qui ont lieu dans le pays même et en dehors des frontières deviennent familiers. Avec l'élargissement du regard, le monde se rétrécit. Le mot écrit est abstrait, mais l'image est le reflet concret du monde dans lequel chacun vit. La photographie inaugure les mass media visuels quand le portrait individuel est remplacé par le portrait collectif. Elle devient en même temps un puissant moyen de propagande et de manipulation. Le monde en images est façonné d'après les intérêts de ceux qui sont les propriétaires de la presse: l'industrie, les finances, les gouvernements.*¹¹⁴³

La popularitat de les imatges va dur a un nou periodisme. I un exemple de l'èxit que va assolir va ser el setmanari nord-americà "Life", creat el 1936 i que va assolir tiratges

¹¹⁴¹ Cebrián Herreros, M.: "Géneros informativos audiovisuales", Ciencia 3 Distribución S.A., Madrid, 1992, p. 365

¹¹⁴² Id.

¹¹⁴³ Freund, G.: "Photographie et société", Seuil, París, 1974, p. 164. Probablement es tracta d'una traducció, tot i que no ho indica. [N'hi ha versió en castellà. "La fotografía como documento social", Gustavo Gili, Barcelona, 1976]

milionaris, fins que a partir de mitjans dels anys 60 la televisió es va convertir en important competidor i el va fer entrar en crisi.¹¹⁴⁴

Però a més de disminuir la difusió de revistes com "Life", la televisió va forçar un altre canvi: va disminuir la força de les imatges fixes.¹¹⁴⁵ Per això, és interessant observar que el 1969 hi ha seqüències de fotografies. Com exemple, en tenim un de tres fotografies que mostren tres fases de l'apertura dels paracaigudes de l'Apollo en retornar a la Terra.¹¹⁴⁶ També hi ha dibuixos i esquemes seqüencials. Una sèrie de dotze dibuixos mostra l'Apollo des del llençament fins al seu retorn a la Terra, tot passant per les maniobres d'apropament i alunatge i pel passeig d'Armstrong, mentre un altre dibuix, el mateix dia, marca el recorregut de la nau des del nostre planeta -les òrbites a la Terra i a la Lluna- i de retorn des del satèl·lit.¹¹⁴⁷

Uns anys després, la imatge guanyaria importància. Els anys 80 es van incorporar imatges en color de gran qualitat i més endavant la tecnologia gràfica amb ordinador permeté creacions més complexes.¹¹⁴⁸

La part gràfica destaca en els diaris que, com "La Vanguardia", tenien pàgines de gravat al buit. Això permetia fer petits reportatges on la imatge guanyava clarament al text. Però a més d'observar un gran nombre d'imatges, podem destacar els aspectes que la premsa triava. Així, hi ha imatges del llençament, dels astronautes, de la tornada, del satèl·lit. Però també hi ha moltes imatges que mostren la cara humana dels astronautes. Les famílies dels astronautes tenen una presència més que esporàdica a les pàgines de "La Vanguardia". Les imatges donaven suport a la personalització de la gesta, no sols en els seus protagonistes, sinó en les seves dones i fills. Així s'incidí en un aspecte més humà dels astronautes.¹¹⁴⁹

¹¹⁴⁴ Vegeu *ibid.*, pp. 133-147

¹¹⁴⁵ Cebrián Herreros, *op. cit.*, p. 366.

¹¹⁴⁶ "La Vanguardia", 24-7-69, p. 14

¹¹⁴⁷ "La Vanguardia", 17-7-69, pp. 53 i 54

¹¹⁴⁸ Cebrián Herreros, *op. cit.*, p. 366. Sobre el tractament imatgeric modern, vegeu apartat 8.4.2

¹¹⁴⁹ Sobre la personalització vegeu apartat 7.3.5

7.1.3 L'evolució de l'espai dedicat al tema

En aquest apartat ens limitem a fer constar la superfície dedicada al tema per "La Vanguardia". L'objectiu és observar la incidència del tema en el contingut del diari sense fer-ne més que una aproximació quantitativa. Es tracta de veure com evoluciona l'espai dedicat a la missió Apollo 11 i fer una comparació amb dos fets polítics.

Hem calculat la superfície en centímetres quadrats, sense separar titulars, entradetes o text. Incloem tot allò que es refereix al viatge a la Lluna, així com algunes notícies espacials que no hi tenen relació directa. Aquestes ocupen poc espai i es refereixen a una estada de l'astronauta Borman a Moscou, a un mono astronauta i, més àmpliament, a la missió Mariner VI que a finals de juliol va ser llançada per fotografiar el planeta Mart. També incloem allò referent a l'astronàutica soviètica i els anuncis en què es feia esment al viatge a la Lluna.

Els resultats són els següents:

Dia	1	2	3	4	5	6	8	9
Superfície ¹¹⁵⁰	0	314	1.155	74	0	379	986	1.160

Dia	10	11	12	13	15	16	17	18	19
Superfície	1.995	1.101	2.248	1.935	3.003	2.680	10.984	5.899	3.652

Dia	20	22	23	24	25	26	27	29	30	31
Sup.	7.161	18.401	4.860	5.836	10.842	2.640	4.086	3.732	1.386	1.822

S'observa un lògic augment progressiu que culmina el dia 22. L'arribada a la Lluna s'havia produït la matinada del dia 21, però el dilluns no sortia "La Vanguardia" i, per tant, el dia 22 era el primer en què s'oferia informació sobre l'aterratge. El gran volum d'aquell dia no es deu només a la informació, sinó també a molts anuncis relacionats amb el tema.

També es veu que l'espai dedicat disminueix ràpidament, ja que el volum d'informació més elevat es concentra entre el dia 17 -llançament- i el dia 27.

¹¹⁵⁰ Les superfícies sempre es donen en centímetres quadrats

La comparació la volem fer amb dos temes polítics. Un és la festa del 18 de juliol. No es tracta de cap novetat ni de cap notícia especialment interessant, però les circumstàncies portaven a que cada any alguns diaris en fessin un tractament especial. Hem pres els dies 18, 19 i 20 com a mostra. Com que el 18 de juliol no genera publicitat comercial, posem la superfície dedicada al viatge a la Lluna si excloem els anuncis.

El resultat és:

Dia	Lluna	Lluna sense anuncis (a)	18 de juliol (b)	Proporció (b/a)
18	5.899	5.300	4.265	0,80
19	3.652,5	3.252,5	2.671,5	0,82
20	7.160,75	5.960,75	329	0,06

Cal destacar també on es trobava l'espai reservat al 18 de juliol. Així, el dia 18 una foto de Franco ocupava tota la portada. El dia 19 la portada duia cinc fotos relacionades amb la celebració del dia anterior. I el dia 20, tot i que era l'assenyalat per baixar a la Lluna, el lloc preferent de la portada era per dues fotos de la celebració del dia 18.

El segon fet és la reunió de les Corts espanyoles per votar sobre la llei de Successió proposada per Franco. Com a estratègia, es diria que no és gens lògic generar una notícia transcendent i a la qual es vol donar molta difusió quan se n'està produint una altra de molt important que li pot restar protagonisme. Però en una dictadura la premsa -o la major part de la premsa- parlarà d'allò que se li digui. Per això, no calia témer que el viatge a la Lluna eclipsés gens ni mica el nomenament del príncep Joan Carles. Quant a la superfície comparada, els resultats són els que mostrem a la pàgina següent:

Dia	Superfície Lluna	Sup. Lluna. sense anuncis (a)	Successió (b)	Proporció (b/a)
22	18.401,75	9.686,2	748,75	0,08
23	4.859,75	3.163,25	7.925,25	2,53
24	5.836,25	2.258,5	10.061,5	4,45
25	10.842	6.864,5	0	0
26	2.640,5	2.640,5	0	0
27	4.086,5	2.839,25	0	0

Cal destacar que el dia 22 era el primer en què es parlava de l'arribada a la Lluna i els següents mantenien l'expectació del viatge i s'aprofundia en alguns detalls, a més d'explicar la tornada dels tres astronautes a la Terra. Per això, l'espai dedicat a la Successió respecte al viatge a la Lluna -més del doble i més del quatriple, respectivament, els dies 23 i 24- és significativa.

Les portades d'aquells dies estaven repartides així: el dia 22 aproximadament la meitat deicada a la Lluna i l'altra meitat a la reunió que hi havia d'haver a les Corts. A la pàgina 5 l'arribada a la Lluna ocupava un lloc preferent, però un editorial especial sobre la Successió es trobava amb la mateixa amplitud -tota la plana- a baix.

El dia 23 la portada l'ocupava una foto de Franco amb Joan Carles i les pàgines 3, 4, 5, 6, 7 i 9 estaven totalment dedicades la successió i al futur rei. Finalment, el dia 24, la portada contenia una única foto; Joan Carles jurant el càrrec de successor. També tenia dedicades les pàgines 3, 34 i 36, de gravat al buit, totes senceres, així com gran part de les pàgines 3, 4, 5 i 6. Era el dia 27 quan l'Apollo recuperava el protagonisme de portada, amb set fotos.

La superfície dedicada al tema mostra una amplitud notable. Però en comparació amb el tema que per al règim era preferent, s'observa, tot i que coincidí amb els dies més importants de la missió Apollo, una gran desproporció a favor de la llei de Successió. No és gens estrany, degut a la innegable importància del tema, però també a l'espai ocupat per temes més domèstics. Així, el mateix dia del llençament tota la portada de "La

Vanguardia" estava ocupada per una fotografia de la dona, la filla i la néta del dictador per felicitar-les el dia del seu sant.

També cal destacar els anuncis que feien referència al viatge a la Lluna, cosa que analitzarem a l'apartat 7.2.6. Significaven un augment de l'espai destinat al tema i una mostra de l'impacte popular i el seu aprofitament comercial fora de l'àmbit espacial o polític.

Un cop analitzada la novetat de la notícia i l'amplitud de tractament, passarem a anàlisi més qualitatives sobre l'espai que s'hi dedicava, el tractament gràfic i l'anàlisi de l'esquema discursiu dels articles, entre altres aspectes.

7.2 El tractament formal: fonts, contextualització i morfologia

La valoració de les notícies per part dels diaris no sols es palesa en funció de l'espai que li han dedicat, sinó, sobretot, pel lloc on es situen i el tractament que reben. D'altra banda, les fonts d'on s'extreuen les notícies i els comentaris mostren d'una banda l'interès del diari en el tema, però també els mitjans que té. Així, la presència de corresponsals o enviats especials propis o la utilització de notícies d'agència poden significar diferència d'interès, però també de possibilitats tècniques o econòmiques.

En aquest apartat analitzarem la procedència dels articles i les fonts que s'hi esmenten i valorarem l'atenció dispensada al tema en funció del tractament tipogràfic i gràfic, del lloc on es situaven els articles i de les fonts utilitzades. També descriurem l'organització en nivells i l'esquema discursiu, com a primera aproximació a l'anàlisi de continguts. Descriurem, finalment, la utilització publicitària del tema.

7.2.1 Les fonts de la notícia

Al contrari del què passava el 1957 amb el Sputnik, amb la missió Apollo 11 es podien seguir els esdeveniments des del mateix lloc on es produïen. "La Vanguardia" utilitzava, junt a notícies d'agència, el seu redactor Ángel Zúñiga, desplaçat a Nova York, i el seu col·laborador Rafael Clemente Soler, enviat especial a Austin (Texas). Junt a això, comptava amb serveis exclusius del "New York Times". Finalment, hi havia els comentaris dels seus redactors o col·laboradors.

Molts articles procedents del "New York Times" es referien a aspectes tècnics del vol, l'exploració espacial en general o la Lluna, així com dels objectius i rendiment científics de la missió. Procedien probablement de la secció especial del diari americà titulada *Man and the Moon*. En aquesta secció, més de la meitat dels articles estaven escrits per persones que eren o havien estat oficials de la NASA.¹¹⁵¹ Això els treia contingut crític¹¹⁵² i es limitaven a exposar el tema. Però tot i aquest acriticisme de la sèrie el diari americà no devia tenir una línia editorial tan pròxima a l'oficial de la NASA, ja que altres articles reproduïts per "La Vanguardia" com a exclusives procedents del "New York Times" -

¹¹⁵¹ Diamond, E.: *The Dark Side of the Moon Coverage*, "Columbia Journalism Review", tardor, 1969, pp. 10-17. Citat per Lewenstein, B., art. cit., p. 254

¹¹⁵² Id.

aquests, sense signatura- expressaven postures crítiques, com veurem més endavant.¹¹⁵³

"La Vanguardia" també utilitzava corresponents que explicaven l'impacte del fet a la premsa estrangera -a Londres o a París, per exemple. En diaris sense tants mitjans, aquests corresponents o, si més no, col·laboradors, podien convertir-se en una de les fonts principals. Aquest era el cas de "El Correo Catalán". "El Noticiero Universal" es nodria d'agències, de redactors propis que escrivien des de Barcelona i de col·laboracions com la de Juan J. Maluquer Wahl, enginyer industrial.

"Tele/exprés" va enviar també un col·laborador, però no a Estats Units, sinó molt més a prop, a Robledo de Chavela, on hi havia una de les dues principals estacions de seguiment de l'Apollo. Tot i que pugui semblar una informació que no és de primera mà, els coneixements del col·laborador, Sebastià Estradé -enginyer i advocat- i la importància de l'estació permetien obtenir un contingut molt interessant i rigorós.

Quant a les fonts, el protagonisme dels astronautes fa que aquests siguin sovint la que es cita. L'objectiu no és només donar informació, sinó també personalitzar la missió en els protagonistes. Zúñiga recorda que per primera vegada s'havia fet una roda de premsa dels tres astronautes poques hores abans d'un llençament.¹¹⁵⁴ Aquesta transparència feia poc necessari citar fonts per ampliar dades.

Les fonts no tenen com a objectiu només esmentar gent coneguda, sinó que també poden servir en ocasions per donar pes a allò que s'afirma o explica. Curiosament, en alguna ocasió es produeix una autocita amb aquesta darrera finalitat. És el cas de Feliciano Baratech a la "Hoja del lunes", quan es refereix a haver tingut *el honor* d'haver pogut assistir l'11 de novembre de 1960 a una roda de premsa a San Diego, on va prendre *amplísimos apuntes*. Allà va conèixer el programa espacial nord-americà, tot i que el que pretén fer en aquest article Baratech -treure mèrits a Kennedy i Johnson i donar-los a Eisenhower i Nixon- no es basa en dades fiables sobre el procés que culminà amb l'arribada a la Lluna.¹¹⁵⁵

¹¹⁵³ Vegeu "La Vanguardia" 15-7-69, p. 18 i 20-7-69, p. 18

¹¹⁵⁴ "La Vanguardia", 16-7-69, p. 4

¹¹⁵⁵ "Hoja del Lunes", 21-7-69, p. 7. Sobre els intents de donar més pes als polítics republicans que als demòcrates i sobre aquest article concret de Baratech vegeu apartat 7.4.2.

En certs casos es citen persones que no tenen a veure directament amb la missió. Així, a Madrid es recullen unes declaracions de l'ambaixador americà a Espanya, en les quals no es limita a fer algunes valoracions sobre el vol, sinó que agraeix al govern espanyol la seva col.laboració.¹¹⁵⁶ També es cita el Papa o el Vaticà, mentre que es deixa també un lloc per a personatges anònims, com ara els testimonis oculars marroquins, *ciudadanos serios y responsables*.¹¹⁵⁷

En el cas del Luna 15, no es citen fonts i s'esmenta *el habitual hermetismo soviético*.¹¹⁵⁸ Només s'esmenta l'opinió de Thomas Paine, administrador de la NASA, que desitja una estreta col.laboració entre la URSS i els Estats Units.

En conclusió, el diari amb més mitjans havia diversificat les seves fonts, amb redactor, enviat especial, corresponents, agències i exclusives, mentre la resta, dintre les seves possibilitats, es recolzaven en diverses alternatives. Quant a les cites, es movien entre la intenció de donar pes o credibilitat a les informacions, de personalitzar-les o de fer sortir persones més o menys allunyades del fet però amb significació política.

¹¹⁵⁶ "La Vanguardia", 17-7-69, p. 6. Recordem que l'estació de Robledo de Chavela era una de les més importants en el seguiment de la missió.

¹¹⁵⁷ "La Vanguardia", 17-7-69, p. 19

¹¹⁵⁸ "La Vanguardia", 15-7-69, p. 18

7.2.2 Situació de les notícies i comentaris en els diaris i tractament tipogràfic i gràfic del tema

La progressió de l'espai dedicat al tema, descrit a l'apartat 7.1.3, s'ha de completar amb les dades sobre el lloc reservat al tema. Tot i que la superfície és significativa, cal observar si l'espai reservat és també preferent o no.

Pel què fa a la situació, "La Vanguardia" presenta el cas especial, junt amb el "Diario de Barcelona", de tenir portada en gravat al buit. La primera pàgina pròpiament informativa, doncs, és la 3 o la 5, segons els dies. Per tant, la portada no sempre presenta la notícia més destacada i de vegades sembla tractar aspectes més anecdòtics. Però les notícies representades a portada, amb preeminència del tractament gràfic, no deixen de significar una mostra de les prioritats del diari.

Pel què fa al tema del viatge a la Lluna, observem que la primera vegada que apareix a portada és el dia 9 de juliol, en què es mostra una foto del lloc on s'allunará. Es tracta d'una de les cinc fotos de portada. La següent portada relativa a la Lluna no es troba fins al dia 12, amb dues fotos.

Abans d'analitzar més a fons les portades, hem observat els temes preferent per "La Vanguardia". Hem distingit només dues classes: estatal i internacional. Pel primer entenem tot allò referent a l'estat espanyol, inclosos els temes de política internacional en què la referència principal és a aquest estat. La resta, en qualsevol dels camps -política, economia, esports- es consideren internacional. El tema de la Lluna, doncs, és internacional.

L'anàlisi de portades s'ha fet tenint en compte que la major part de vegades hi ha cinc fotos. D'aquesta forma, comptem cada foto com 1/5 del total. Quan només hi ha una foto que abasta tota la portada el tema compta com a 5/5 i quan no hi ha cinc fotos, sinó quatre o tres, es dona un valor proporcional a l'espai.

El resultat de les portades de "La Vanguardia" del mes de juliol del 1969 és el següent:

- Estatal: 91/5 (67,4%)
- Internacional (inclosa Lluna): 44/5 (32,6%)
- Lluna: 22/5 (16,3%)

En total, el viatge a la Lluna apareix en 10 portades, dues d'aquestes dedicades totalment a l'Apollo. Com veiem, els temes estatals ocupen la major part de les portades. Una altra dada interessant és el nombre de vegades que la portada està dedicada,

totalment o en part, a Franco, la seva família o les institucions del règim. En total, només hi ha tres dies en què no hi ha ni una sola notícia sobre Franco o el règim. Aquests dies coincideixen amb la segona portada dedicada a la Lluna, el dia previ al llençament, el retorn dels astronautes a la Terra i l'inici de la gira de Nixon per Àsia. En canvi, hi ha set portades dedicades íntegrament al règim. Aquí hi incloem realitzacions del règim, com ara les primeres autopistes. En quatre ocasions hi ha només una foto que abasta tota la portada. Les comentarem a continuació.

La presència del viatge a la Lluna a portada s'inicia, com hem dit, el dia 9. El dia 12 hi apareixen dues fotos i el dia 15 una. Aquesta atenció s'hauria hagut d'intensificar el dia 16, previst per al llençament. Així ho feia per exemple "Le Monde", amb la part central de la portada, en tipografia, dedicada al tema -a dues columnes i fins a mitja pàgina, sense foto. En canvi, "La Vanguardia" aquell dia publica un únic tema de portada, amb una sola foto gran: el sant de Carmen Polo de Franco, la seva filla i la seva néta. El títol del breu text és *Festividad de Nuestra Señora del Carmen* i la imatge mostra les tres dones. La servitud amb el règim portava a consagrar la portada a una festa així.

El fet es repetia dos dies després, ja amb l'Apollo camí de la Lluna. Era el 18 de Juliol i la portada presentava una única imatge: la del general Franco. Entre tots dos dies, una portada dedicada íntegrament a la Lluna, amb imatge gran del llençament i quatre imatges més petites dels astronautes entrant al coet i del rostre de cadascun en primer pla.

El dia 20, en què s'havia de produir l'aterratge al nostre satèl·lit, "La Vanguardia" torna a optar per parlar del règim de forma preferent: dues fotos mostren encara celebracions del 18 de Juliol, mentre tres imatges, a sota, es refereixen a la Lluna. En contrast, "La Stampa" dedicava tota la portada, aquell dia, al desembarcament al nostre satèl·lit.

El dia 22, dilluns i, per tant, primer en què el diari podia parlar de l'arribada a la Lluna, la portada està partida. La part superior conté la imatge d'Armstrong trepitjant la Lluna, mentre a l'esquerra el Papa Pau VI mira pel telescopi. La part inferior amb una imatge de les Corts des de fora, explica que en aquesta institució s'hi viurà avui *un dia històric*.

A partir d'aquí, el nomenament de Joan Carles com a successor de Franco ocupa lloc preferent. Una foto de tots dos personatges ocupa la portada del dia 23, mentre el dia 24 n'hi ha una sola amb Joan Carles jurant el càrrec. És el dia 25 que l'Apollo recupera tot el

protagonisme, amb set fotos -totes les de portada. Seria només el dia 29 quan tornaria a aparèix una foto sobre la Lluna.

Com que la portada de "La Vanguardia" no sempre revela el tema que es considera més important a l'hora de donar informació completa, hem de mirar la primera pàgina de tipografia, que és la 3 o la 5 segons els dies. En aquesta pàgina observem que hi sol haver sempre un editorial, que ocupa la columna de l'esquerra -aproximadament 1/5 de pàgina- i un o més temes. Hem analitzat la distribució, com hem fet amb les portades, de temes estatals i internacionals. El resultat és aquest:

- Editorials: 17 estatal, 10 internacional (inclou 2 Lluna)

Quant a l'espai dedicat a notícies de cada camp, dividim aproximadament la pàgina en quatre parts -exceptuant l'editorial. Això dona com a resultat, en nombre de "quarts de pàgina":

- Nacional: 42/4 = (38,89%)

- Internacional (inclosa Lluna): 66/4 (61,11%)

- Lluna: 36/4 (33,33%)

Observem que si els editorials es dediquen preferentment a temes estatals, quant a notícies guanyen els temes internacionals. I dintre d'aquests el viatge a la Lluna representa una mica més de la meitat. Cal dir que algunes notícies internacionals, referents a Nixon o als Estats Units, duien comentaris sobre el viatge a la Lluna, sobretot després de la tornada dels astronautes.

Una primera conclusió, en comparar portades i pàgina 3, és que es destacaven els temes més propers al règim, però en valorar la informació es prestava una gran atenció als temes internacionals i, aquest mes, concretament, al viatge a la Lluna. Les portades serien concessions a la fidelitat al règim.

Quant al tractament tipogràfic, "La Vanguardia" no es distingia per destacar amb titulars excessivament grans cap notícia. En això, es desmarca d'altres diaris, com els italians, que posaven titulars immensos. Concretament, "Il Messagero" explicava l'arribada a la Lluna amb una paraula, *Luna*, que ocupava una mica més de la meitat de la longitud total de la pàgina. És el tipus de lletra més gran de tots els diaris que hem vist. "O Globo" també destacava. *Homem na Lua* era el títol que es situava en més d'un quart de portada.

La premsa mundial es divideix en dos grups, pel què fa al caràcter tipogràfic del tema.¹¹⁵⁹

Els països llatins i llatinoamericans tenen un tractament espectacular, amb grans titulars, mentre els anglosaxons i germànics fan un tractament ampli però tipogràficament més discret. L'excepció és el "New York Times", que va presentar el titular més gran de la seva història, amb caràcters de 72 punts. En l'assassinat de John Kennedy el diari havia utilitzat caràcters de 60 punts. La impremta no tenia capacitat per a caràcters de 72 punts i el títol es va fer per procediment fotogràfic.¹¹⁶⁰ Una altra excepció la formen els diaris sensacionalistes britànics, com el "Daily Mirror", que fan portades amb gairebé tanta lletra de titular com fotografia.

A "La Vanguardia", el dia 17 el títol de portada és *Ya está el "Apolo XI" camino de la Luna*, amb caràcters discrets, com era usual. Aquell dia, a la pàgina 5, hi ha dos temes preferents. El llençament ocupa la part de baix, mentre la reunió de les Corts se situa a dalt. Però el títol del llençament és en tipus més gruixut que l'altra notícia.

En general, els titulars són discrets, per bé que alguns destaquen una mica. Així, el mateix dia 17 Rafael Clemente Soler titula -o li titulen- la seva crònica des d'Austin *¡Arriba, "Apolo"!*.¹¹⁶¹ L'expressió és adient per un coet que s'enlaira cap a la Lluna, però també recorda cert eslògan lligat al règim -el famós "¡Arriba España!". De la mateixa grandària és el títol *Si algo va mal...*, del mateix cronista,¹¹⁶² que explica els sistemes de seguretat i les mesures a adoptar si falla alguna cosa.

Tampoc no és exagerat el tipus utilitzat el dia 22 a portada per explicar que "'En son de paz para toda la humanidad' Armstrong i Aldrin llegaron a la Luna". Simplement destaca que siguin lletres blanques sobre fons negre i que ocupin tota l'amplada de la pàgina. El mateix dia, a la pàgina 5, es titula a cinc columnes, en tipus més gran que els dies anteriors: *Armstrong y Aldrin han vuelto a la astronave "Columbia"*. D'una alçada semblant, també a cinc columnes, és el títol de l'editorial especial *Monarquía representativa*, que ocupa el terç inferior de la pàgina. En general, doncs, els titulars de

¹¹⁵⁹ Ducrocq, A.: "Les premiers pas de l'homme sur la Lune", "La documentation française", París, 1986, pàg. 26

¹¹⁶⁰ "Le Progrès Soir", Lió, 21-7-69, citat per Ducrocq, A., op. cit. p. 26

¹¹⁶¹ "La Vanguardia", 17-7-69, p. 18

¹¹⁶² Id, p. 19

"La Vanguardia" són discrets i no es diferencien bàsicament dels que usualment utilitzava el diari.

Pel que fa a la resta de diaris barcelonins, l'espai dedicat al tema de la Lluna era molt menor i també es destacava molt menys tipogràficament o per la seva situació. Tot i així, a portada hi havia més d'una vegada referències al viatge de l'Apollo o a temes més o menys relacionats -la visitat de Borman a Moscou- amb alguna cita sobre l'Apollo. El "Diario de Barcelona" pot comparar-se a "La Vanguardia" perquè també té portada en gravat al buit. No inclou el tema a portada fins al dia 7. En total, la notícia apareix a portada vuit vegades, però rarament l'hi dediquen sencera -dues vegades, entre elles el dia 22. Per observar la tria de prioritats destaquem que el dia 20, previst per l'alunatge, la portada es reparteix entre l'Apollo i l'empresa Vanguard, guardonada per Franco. El 18 de juliol i el nomenament i jurament del príncep tenen portades senceres -tres en total.

Altres diaris, per als quals la portada és la pàgina 1 de tipografia, porten referències al tema o notícies. En general i potser perquè són diaris amb menys nombre de pàgines -sobretot els del Movimiento- i pel seu disseny, no dediquen portades o pàgines úniques al tema. "El Noticiero Universal" sí que ofereix més sovint a portada el tema, però el dia 17, per exemple, el missatge de Franco té prioritat sobre l'Apollo.

Com que l'arribada a la Lluna es va produir en diumenge, el primer diari que podia donar-ne notícia era la "Hoja del Lunes", que ho fa a portada amb lletra blanca sobre fons negre. Abans, n'havia parlat el dia 14.

Dels dos diaris esportius, "El Mundo Deportivo" i "Dicen", és aquest darrer l'únic que dedica part d'una portada al tema, amb un requadre que només té text i on compara la conquesta a un esdeveniment esportiu. "El Mundo Deportivo" relega la Lluna a l'última pàgina del dia 23, mentre el mateix dia la portada i la pàgina 3 estan dedicats a Joan Carles. Això indica que hi havia notícies ineludibles i que la referència a un fet tan espectacular com l'arribada a la Lluna semblava menys valorat.

"Tele/exprés" i "Diario femenino" són analitzats més endavant de forma més extensa.¹¹⁶³

Diguem simplement que el primer mantenia una certa distància crítica amb l'esdeveniment i el segon era un cas especial quant al tractament tipogràfic i gràfic. Es tractava d'un diari amb poc text i molta imatge, tot en gravat al buit. És lògic que per la seva línia i disseny sobresortís més el tema, però això no implica que el tema de la Lluna

¹¹⁶³ Vegeu apartats 7.6.1 i 7.6.2

estigués entre els més destacats. Apareix a portada en diverses ocasions, però només una vegada la té dedicada sencera. En altres ocasions mereix la meitat o un terç o bé una crida.

En general els diaris barcelonins es mantenen dintre la seva línia usual i no fan esforços tipogràfics extres com alguns diaris estrangers. El que més destaca el tema en tipografia i imatges és "Diario Femenino", mentre d'altres com "El Noticiero Universal" i els dos del Movimiento se situarien a l'altre extrem. Pel que fa a les imatges, la tria és diversa i depèn força de la línia del diari i del seu misatge respecte al tema. Així, "Diario femenino" tria més fotos de l'entorn familiar dels astronautes i d'altres diaris busquen fotos més informatives o que acompanyin els textos especials. Aquesta tria es comentarà en els apartats que fan referència a continguts, ja que tenen a veure directament amb allò que el diari vol transmetre.

En tot cas, és obvi que el tema de la Lluna oferia unes possibilitats gràfiques especialment atractives i àmplies i que tots els diaris, dintre les seves possibilitats, varen intentar aprofitar-les. El viatge a la Lluna permetia trobar imatges sempre diferents i això va fer que el tema fos tractat sovint amb fotografies que duien peus breus. Aquesta possibilitat gràfica devia ajudar a que aparegués més sovint en diaris que tenien poques possibilitats per explicar temes de fons als seus lectors.

7.2.3 Semantització, contextualització i articulació del tema, seccions, subseccions i nivells on es situa i esquema discursiu

La situació de les notícies i la seva relació amb altres temes permeten obtenir unes dades que després facilitaran l'anàlisi ideològica de continguts. Per això, analitzarem ara la semantització, articulació i contextualització del tema a "La Vanguardia".

S'entén per semantització *el procés pel qual la realitat observada es transforma en matèria apta per comunicar-la a les masses*.¹¹⁶⁴ La semantització es realitza amb dues operacions fonamentals: selecció i combinació.

Seleccionar uns temes ja és oferir uns senyals sobre el missatge ideològic que es vol donar. Es trien uns temes, uns aspectes de cada tema i una forma d'explicar-los. La combinació de text i imatge i les característiques de cadascun ofereixen un resultat que s'adiu amb allò que el diari vol transmetre, però no necessàriament amb allò que va passar.

En el cas del viatge a la Lluna hi trobem alguns articles significatius per analitzar la valoració que el diari feia del tema. Així, el dia 8 la columna habitual d'anàlisi internacional de S[antiago] N[adal] es titulava *Espera de la Luna...*¹¹⁶⁵ Ja el títol mostra un judici, que es referma en el contingut: el viatge a la Lluna marca l'actualitat principal dels dies següents i *todo, pues, ha perdido bastante importancia*.

Un altre exemple el trobem el dia 10. Tota la pàgina 13 -primera d'internacional- està dedicada al tema de l'Apollo. Un avantítol de cinc columnes cita el compte enrera i assenyala que falten set dies per al llençament. A l'esquerra, a tres columnes, un titular descriu, però també jutja: *Estados Unidos, pendientes de la gran hazaña del próximo miércoles*. Es qualifica ja de gesta el viatge.

La combinació dels articles diferents contextualització- també pot oferir dades sobre la intenció ideològica. Les notícies que acompanyen un determinat tema poden ser una forma d'incitar el lector a fer associacions entre ells, tot i que aparentment no tinguin res a veure. Així, situar l'esdeveniment en un context o en un altre ja té a veure amb la qualificació que el mitjà fa del tema.

¹¹⁶⁴ Casasús, J.M.: "Ideología y análisis...", op. cit, p. 59

¹¹⁶⁵ "La Vanguardia", 8-7-69, p. 15

El dia 15 un titular de "La Vanguardia" anuncia *Sorpresa ante el lanzamiento del "Luna XV"*, mentre el subtítol assenyala que els preparatius de l'Apolo 11 segueixen normalment.¹¹⁶⁶ Aquesta pàgina introdueix uns dubtes en la missió. Així, a dues columnes i a la dreta de la sorpresa pel Luna XV s'explica que l'opinió pública nord-americana està dividida *ante la hazaña astronàutica*. Es constata, docns, que hi ha certa divisió sobre el cost del viatge, però se segueix utilitzant el qualificatiu de *hazaña*.

A la mateixa pàgina, a dues columnes, s'explica que *Cinco buques de guerra soviéticos anclan frente a la costa norteamericana*. La tria pot ser casual, però en la mateixa pàgina on es parla del Lluna 15 es donen dades sobre la flota russa que va a Cuba. La notícia comenta que, segons el setmanari "Newsweek", es tem que la URSS construeixi una base de subministraments a Cuba per a submarins provits de coets. A sota, un breu indica que les tropes xineses obren foc contra una patrulla índia (sic). I un altre breu explica que de set joves txecs que intentaven fugir del país un va resultar mort, dos ferits i la resta fets presoners.

Pot ser casual o no, però diverses notícies es refereixen a règims comunistes. A més, mentre això s'inclou a la pàgina parell, la pàgina senar del costat, la més vistosa, conté un altre tipus de comentaris. Així, ens assebemtem, en el tercer capítol de la sèrie *El "Apolo" pieza por pieza* de les característiques de *El transportador, la rampa y otras menudencias* -a tres columnes, ocupant tot l'espai vertical de la pàgina i amb fotografia. A la dreta, a dues columnes, se'ns descriu el laboratori on s'analitzaran les mostres lunars. I la tercera notícia són les paraules del Papa sobre el viatge de l'Apollo 11. Es tracta, docns, de dues pàgines ben diferents. Una introdueix dubtes i exposa fets protagonitzats per països comunistes. La segona només mostra dades positives o descriptives de la missió.

Aquesta mateixa compaginació la trobem a "Tele/exprés". El dia 15, a la pàgina 13, inclou a tota l'amplada i amb, aproximadament, un terç de l'espai els comentaris dels astronautes a la seva darrera aparició en públic i altres consideracions sobre el viatge. Junt a un anunci, també hi ha tres notícies més: dues relacionades directament amb l'espai i la tercera, com veurem, de forma indirecta, tot i que pugui semblar totalment aliena.

¹¹⁶⁶ "La Vanguardia", 15-7-69, p. 18

La notícia més extensa assenyalada en el títol que *Apenas hay diferencia en los programas espaciales de USA y URSS* mentre el subtítol diu que el Luna 15 ha caigut com una dutxa d'aigua freda a Cap Kennedy. La segona notícia és que l'opinió pública dels Estats Units està en contra de les despeses espacials. Es tracta, doncs, de dues notícies que no palesen pas entusiasme per la missió Apollo.

La tercera notícia que la pàgina inclou no és sobre l'espai. Explica que a San Diego s'han produït disturbis racials. La seva inclusió aquí pot associar-se a les crítiques sobre les despeses espacials en un país on encara hi ha greus problemes socials i racials. Per això déiem que, tot i estar aparentment allunyada de l'esdeveniment, la seva inclusió a la mateixa pàgina pot no ser casual.

D'aquesta forma, amb dues notícies poc favorables a la NASA i una tercera poc favorable als Estats Units, es compensaria de forma crítica la informació sobre la missió Apollo. Això concorda amb la línia del diari.

El dia 16 trobem un altra selecció significativa. La pàgina 33 porta una crònica sobre el llençament de l'Apollo, previst per a aquell dia. És a quatre columnes i ocupa més de mitja pàgina. La part inferior es reserva per un altre tema, amb fotografia. Es tracta de l'encaixada entre el ministre espanyol d'Afers Estrangers, Fernando María Castiella, amb el secretari d'estat nord-americà, William Rogers, a Washington. La forma cridanera de tractar el tema, just a sota de l'anunci del llençament, mostra la intenció de fer una associació entre la missió i la presència espanyola a Washington, com si això donés rellevància al paper internacional de l'estat espanyol.

Una altra tria és la de referències a la premsa estrangera. Així, "La Vanguardia" exposa l'expectació que hi ha a Gran Bretanya o a França -el cas del Marroc ja ha estat explicat abans. Sobre la Unió Soviètica, dóna dades que semblen contradictòries. Així, el dia 17 afirma que a Rússia es dóna molta més informació de l'Apollo 11 que del Lluna 15,¹¹⁶⁷ mentre el dia 20 explica que, segons el diari rus "Izvestia", la missió del Luna 15 té més interès científic que la dels americans.¹¹⁶⁸

Una forma de detectar cap a quin dels dos costats es decantava més aviat "Izvestia" pot ser mirar la portada un cop l'Apollo va arribar a la Lluna. Aquell dia, l'òrbita del Lluna 15 al voltant de la Lluna ocupa dues columnes amples -el tipus de columna és variable en

¹¹⁶⁷ "La Vanguardia", 17-7-69, p. 22

¹¹⁶⁸ "La Vanguardia", 20-7-69, p. 18

aquest diari- al racó superior dret de la primera pàgina, junt a la capçalera. No hi ha foto. En canvi, a la part inferior dreta, a cinc columnes -dues ocupades per una fotografia- es mostren els primers passos dels americans a la Lluna. El títol és *Primer pas*¹¹⁶⁹ i el subtítol diu que *La Lluna acull els astronautes*. Però el lloc preferent a la primera pàgina d'aquell dia és la visita de Breznev i Podgorny a Polònia per a celebrar el 25è aniversari del seu alliberament durant la Segona Guerra Mundial. La notícia es troba en lloc preferent, a tres columnes amples -més de mitja pàgina- i amb una fotografia a tot columnari. Sembla obvi que, en no poder situar el Lluna 15 davant de l'Apollo, es prefereix prestar atenció a un fet més pròxim i polític.

La premsa comunista ofereix una comparació interessant amb la premsa russa. "L'Humanité", el diari comunista francès, ja havia publicat el 14 de juliol un article on es reproduïen fragments del que havia escrit Anatoli Blagonravov, membre de l'Acadèmia de Ciències soviètica. Segons explicava "L'Humanité", l'autor afirmava que 1969 seria un any decisiu en la història de l'exploració de l'espai. No calia ser expert, per dir això. Però el text és interessant, perquè si bé lloa el programa Apollo i afirma que s'assolirà l'objectiu de fer desembarcar una expedició a la Lluna, també dedica bona part de l'espai a analitzar la seguretat dels astronautes i comenta que per a les anàlisis que hi han de fer, no és indispensable la presència directa de l'home.

D'aquesta forma, l'autor no deixa de mostrar admiració pels astronautes americans, però insisteix que les missions tripulades són perilloses. Potser es tractava d'una justificació del viatge del Lluna 15, no tripulat, i la preparació de l'opinió pública per a un possible accident de l'Apollo 11, que hauria situat la URSS com una potència espacial responsable, que no arrisca inútilment la vida humana.

Quant al tractament de l'arribada a la Lluna en el mateix "L'Humanité", el titular és a tota plana i en gran. Anuncia que *L'homme est sur la Lune*¹¹⁷⁰ i mostra una fotografia de l'Aguila aterrant. Però la portada conté també un requadre en lletres grans que explica les evolucions del Lluna 15 a 16 quilòmetres de la Lluna. La resta de la primera pàgina està ocupada per les manifestacions *de masse* a Hanoi en resposta a la crida de Ho Chi Minh, en caràcters destacats, i a temes de política interior francesa. El filet superior anuncia que Eddy Merckx ha guanyat el Tour de França.

¹¹⁶⁹ La pàgina de l'izvestia es troba reproduïda a Ducrocq, A. op. cit. p. 28

¹¹⁷⁰ "L'Humanité", 21-7-69

Altres diaris s'ocupaven amb prioritat del viatge a la Lluna, però en alguns casos deixaven espai a altres temes. No era el cas del "New York Times", lògicament, ja que per als americans la Lluna era també un afer intern o, si més no, propi. El "Herald Tribune" edició conjunta per a Europa del "New York Times" i el "Washington Post", només deixava un racó per anunciar a portada altres temes tractats a l'interior, com l'accident d'Edward Kennedy en què va morir una antiga secretària de Robert F. Kennedy o l'incident bèl·lic entre Israel i Egipte.

La premsa francesa deixava espai per a alguns temes en què "Le Figaro" i "Le Monde" coincidien: la victòria de Merckx al Tour i el bombardeig israelià a Suez.

"La Vanguardia", per la seva banda, no havia aparegut el dilluns dia 21. El dimarts dia 22 havia d'alternar tant en portada com en la pàgina 5 el viatge de l'Apollo amb la jornada que es viuria a les Corts sobre la llei de Successió.

L'articulació del tema significa la seva distribució en seccions. En el cas de la Lluna el tema va a la secció d'Internacional. En aquella època no hi havia cap altre secció, com ara "Societat", on es pogués incloure. Quan el tema es tracta més extensament amb articles de fons, s'inclouen en un apartat titulat *Reportajes diversos*. Aquest és el cas dels articles publicats el dia 17 a "La Vanguardia".¹¹⁷¹ L'única diferència que s'observa amb els que es publiquen a les pàgines d'internacional és que estan escrits per personalitats com el mateix Werhner von Braun o Thomas O. Paine, administrador general de la NASA. Es tracten d'exclusives del "New York Times" per a "La Vanguardia". També donen visions retrospectives sobre l'evolució de l'astronàutica. Només són anunciats a la pàgina 6, al final de la crònica principal de Zúñiga.

La importància i l'atractiu del tema es palesen en els comentaris que genera fora de la secció d'internacional. El dia 22 el tema fa crear una secció pròpia sense nom, com a tema del dia. Ocupa de la pàgina 5 a la 11, abans de donar pas a les seccions habituals. La col·laboració literària de Tomás Salvador¹¹⁷² s'ocupa del tema, mentre, curiosament, l'especialista Miquel Masriera, al seu costat, parla de semiconductors i superconductors. La crònica de Madrid conté l'obligada referència a la Lluna, amb un títol expressiu: *Hoy, la Luna; mañana será otro día*.¹¹⁷³ Els acudits de Muntañola són un altre exemple que el

¹¹⁷¹ "La Vanguardia", 17-7-69, p. 51 a 54

¹¹⁷² "La Vanguardia", 22-7-69, p. 11

¹¹⁷³ Id., p. 15

tema traspassava les seccions pròpies. D'altra banda, un cop acabada la missió, les referències encara ocupaven espai en els articles sobre el viatge de Nixon per Àsia.¹¹⁷⁴

Cal destacar que "La Vanguardia" no seguia una classificació com la que exposa Eliseo Verón.¹¹⁷⁵ Verón esmenta el *rubro* com el que nosaltres hem qualificat de secció. Per Verón, la secció seria una subclasse dintre del *rubro*. Així, hi podria haver denominacions com "Ciència" dintre d'una altra secció. Finalment, el pseudorubro o pseudosecció seria un apartat creat per un esdeveniment concret.

"La Vanguardia" només utilitza les seccions -els rubres de Verón. Una possible pseudosecció la representarien els títols genèrics, com *Cuenta atrás del "Apolo XI": faltan siete días para el lanzamiento*¹¹⁷⁶ o bé *Los astronautas norteamericanos siguen su vuelo hacia su meta lunar*.¹¹⁷⁷ Però com que són títols de vigència limitada -normalment, només el dia que es publiquen- representen pseudoseccions puntuals.

Seguidament, passem a exposar els nivells narratius en base als titulars dels diaris. Ens basem en l'esquema de Verón¹¹⁷⁸ per descriure l'esquema discursiu. Verón parla de cinc nivells, segons que es tractin temes puntuals, generals, temes relacionats entre ells o fets allunyats del tema. En aquest darrer cas hi inclourem tots els titulars que no donguin una informació directe o que siguin més aviat metafòrics o cridaners -sempre i quan no descriguin un fet concret.

Els cinc nivells ens donen una idea del discurs del diari. Així, el diari més descriptiu es basarà bàsicament en el nivell 1 o 2. La tendència a la dramatització s'observarà per la insistència en el nivell 3, mentre que el nivell 4 pot implicar, a més d'això, l'apel·lació a fets que no formen part directament de l'esdeveniment i, per tant, una interpretació. El nivell 5 pot indicar tant sensacionalisme com recerca de titulars enginyosos o allunyament voluntari del tema. En certs casos, pot semblar una forma diferent de titular articles que encaixarien en el nivell 4.

¹¹⁷⁴ Sobre això, vegeu apartat 7.4.1

¹¹⁷⁵ Verón, E.: "Construir el acontecimiento", op. cit, p. 95

¹¹⁷⁶ "la Vanguardia", 10-7-69, p. 13

¹¹⁷⁷ "La Vanguardia", 19-7-69, p. 15

¹¹⁷⁸ Verón, E.: Construir... op cit, p.106ss

Una tria de titulars de "La Vanguardia" distribuïts per nivells donaria la següent distribució:

Nivell 1: esdeveniments singulars:

Sólo la mitad del artefacto retornará a la astronave "Columbia" (13-7-69, p. 3)

Acoplamiento del "Columbia" y el "Aguila" (17-7-69, p. 21)

Nivell 2: descripció de l'esdeveniment o dels seus components, considerats en termes generals:

Hoy será lanzado el "Apollo XI" hacia la Luna (16-7-69, p. 3)

Los astronautas, aptos para el vuelo (12-7-69, p. 17)

Nivell 3: relació narrativa entre elements del nivell 1 i del nivell 2 o entre dos del nivell mateix nivell (1 o 2):

Nerviosismo ante la aventura del Apolo XI (13-7, p. 5)

La opinión pública U.S.A., dividida ante la hazaña astronáutica (15-7-69, p. 18)

Londres: la actualidad, acaparada por la empresa espacial norteamericana (17-7-69, p. 21)

Un error de información procedente de la Tierra estuvo a punto de malograr la gran hazaña (22-7-69, p. 6)

Misión cumplida: El "Apolo XI" regresó a la Tierra (25-7-69, p. 3)

Nivell 4: relació entre dos components de nivell 2 o entre un de nivell 2 i un d'aliè, amb unió semàntica entre ells:

Extraordinaria expectación en Maruecos ante la hazaña estadounidense (17-7-69, p. 19)

Críticas de la prensa a la "intromisión presidencial" en la hazaña espacial (20-7-69, p. 18)

Nivell 5: fragments de discurs allunyats de l'esdeveniment:

Un salto de pulga en la exploración cósmica (17-7-69, p. 51)

El Guaraní del siglo XX (20-7-69, p. 17)

Momento estelar de la humanidad (22-7-69, p. 5)

El pie de Armstrong (22-7-69, p. 7)

Francia consumió más electricidad en la noche del domingo que el 14 de julio (22-7-69, p. 9)

Aleluya (25-7-69, p. 3)

Ultimo capítulo de la aventura del siglo (25-7-69, p. 12)

Amb "La Vanguardia" hem pogut trobar diversos exemples de cada nivell. Això indicaria que el diari era explicatiu, però també dramatitzador, interpretatiu i metafòric. El mitjà cobria pràcticament tots els aspectes i la informació i l'opinió hi tenien força pes.

En la resta de diaris de Barcelona, excloent-ne els que aportaven poc material, podem distingir altres tendències. En general, però, en analitzar un període de temps relativament ampli enfront del que estudia Verón ens podem trobar amb diversitat de titulars. Intentarem oferir els que siguin més representatius de la línia del diari.

"El Correo Catalán"

Després de "La Vanguardia" és el que aporta més material i, per això, té mostres de tots els nivells. En general, el pes se'n va cap als nivells 3 i 5.

Nivell 1: *La incògnita Luna 15* (15-7, p. 15)

Nivell 2: *Apolo XI (con tripulantes) y Luna 15 (sin ellos) en nuestro satélite* (22-7, pp. 14-15)

Nivell 3: *Así está previsto pisar la Luna* (13-7, p. 2)

Rumor en Moscú: al "Luna 15" seguirá un vuelo tripulado (15-7, p. 15)

Alunizaje: operación perfecta (22-7, p. 5)

Nivell 4: *La Luna no debe hacer olvidar la Tierra* (22-7, p. 5)

Nivell 5: *El sexto continente*, (18-7, p. 5)

El ballet de la Luna (22-7, p. 5)

"Diario de Barcelona"

Dintre l'espai dedicat, s'observen tots els nivells menys el 5. La poca presència d'articles d'opinió dona poc pes al nivell 4.

Nivell 1: *Hoy, el "Aguila" se posará en el satélite* (20-7, p. 1)

Nivell 2: *Perfecto despegue del Aguila* (22-7, p. 7)

Nivell 3: *Blanco en la Luna (Hacia otra galaxia)* (Sèrie que es publica els dies 10, 11, 12, 13 i 15).

Nivell 4: *Los Estados Unidos se encuentran en un estado de euforia cósmica* (22-7, p. 7)

"El Noticiero Universal"

La tendència és bàsicament informativa (nivells 1 i 2) i molts exemples de titular del nivell 5. En general, aquests darrers pertanyen a articles que aporten opinions, ampliacions o matisacions.

Nivell 1: *El Apolo XI inició su histórico viaje* (14-7, p. 3)

Nivell 2: *La seguridad en el vuelo del "Apolo XI"* (16-7, p. 3)

Nivell 5: *La paz lunar* (14-7, p. 3)

¡La libertad os proteja! (16-7, p. 3)

El hombre futuro (17-7, p. 3)

La Luna, resucitada (22-7)

Apolos para la paz (23-7, p.3)

"Tele/express"

Com a diari que dramatitzava i prenia partit, destaca pels nivells 3 i 5, aquests darrers en articles que aportaven opinió.

Nivell 1: *Apolo XI está recorriendo con normalidad la travesía translunar* (17-7, p. 2)

Nivell 3: *Los astronautas expresan confianza en el éxito del primer alunizaje* (15-7, p. 13)

Nivell 4: *La opinión pública está en contra de los gastos espaciales* (15-7, p. 13)

Nivell 5: *La Luna, a la vuelta de la esquina* (8-7, p. 17)

Grandeza y limitaciones del poder (25-7, p. 2)

"Diario femenino"

Pel seu estil bàsicament gràfic i, en certa manera, frívol i per l'habitual absència d'informació d'actualitat, tret d'alguns breus, es troba bàsicament en el nivell 5. Els titulars que representarien el nivell 1 o 2 es troben a algunes entrevistes.

Nivell 3: *Los del Apolo X se divierten y los del apolo XI en cuarentena* (2-7, p. 7)

Nivell 5: *Los astronautas guardados entre celofanes* (8-7, p. 7)

Ayer comenzó el futuro (22-7, p. 1)

La Luna, supermercado de artículos espaciales (22-7, p. 5)

Los dedos de Von Braun anuncian victoria (26-7, p.1)

"Hoja del Lunes"

Dintre del poc espai dedicat, ofereix bàsicament descripció, mentre el gran contingut d'opinió d'alguns comentaristes es troben sota titulars bàsicament del nivell 5.

Nivell 1: *Rusia ha enviado a la Luna una astronave no tripulada* (14-7, p.1)

Todo preparado para conquistar la Luna (14-7, p. 4)

El hombre llega a la Luna (21-7, p. 1)

Nivell 2: *Apolo XI: todo a punto* (14-7, p.1)

Sonrientes ante la gran aventura de sus maridos (14-7, p. 4)

Nivell 5: *La mayor proeza de todos los tiempos* (21-7, p. 7)

La verdad y la ciencia (28-7, p. 31)

Aquesta classificació per nivells pot donar una idea de la línia del diari, però perquè sigui útil cal entrar en el contingut dels articles. Observem que en el nivell 5 hi queden inclosos tant titulars que són interpretatius, com descriptius o cridaners. En una primera aproximació, el diari que no compensa el nivell 5 amb altres nivells seria d'estil cridaner. En canvi, algun diari -com ara "El Noticiero Universal"- on el nivell 5 té força pes, mostra un alt contingut interpretatiu i, a més, rigorós. Potser per això hem pogut trobar-hi exemples dels nivells 1 i 2, cosa que no passa en el "Diario femenino". Quant al cas de "Tele/exprés", la decantació cap a la interpretació és evident.

Tots aquests aspectes es veuran més clarament en l'anàlisi de continguts, que tindrà en compte els textos dels articles. És això el que ens permetrà analitzar més a fons l'estil de cada diari i la seva tendència ideològica -o la dels articulistes-, projectada cap a l'esdeveniment.

7.2.4 Els anuncis: una mostra d'aprofitament de l'impacte popular

El viatge a la Lluna va ser aprofitat p r les cases comercials per fer propaganda. Els anuncis amb referències directes o indirectes al viatge i a l'espai no sols exposen un nou discurs publicitari basat en un tema novedós, sinó que són una clara mostra de l'impacte popular del tema. Només allò que realment  s popular i acceptat s'introdueix en uns missatges que tenen com a objectiu cridar l'atenció o guanyar simpaties entre els lectors. Si es vol crear identificació i complicitat amb el lector, és obvi que només es triar  un tema que hagi assolit popularitat i estigui ben valorat per la gent. Per aix , l'existència d'un bon nombre d'anuncis basats, de forma directa o indirecta, en el viatge a la Lluna, és una prova de l'actualitat del tema i de la recepció positiva de l'esdeveniment per part de la gent. Els anuncis són, doncs, un exemple força interessant que el viatge a la Lluna ting  un ress  ampli i una alta valoració popular.

També observem que el tema encaixa bé amb l'etapa que vivia la publicitat en els diaris en aquells moments. Després de la guerra, els anuncis tenien un car cter purament informatiu.¹¹⁷⁹ El 1952 ja són valoratius i el text deixa de ser central.¹¹⁸⁰ A partir de 1955 són més sintètics,¹¹⁸¹ mentre el 1960 comença a primar la representació ic nica sobre la literària.¹¹⁸²

A partir de 1965, els valors informatius passen a un segon pla i es destaquen aspectes marginals.¹¹⁸³  s per aix  que als anuncis publicats el juliol de 1969 hi trobem referències que no poden qualificar-se de valors del producte. En realitat s'aprofita el viatge a la Lluna per crear un discurs que cridi al lector, m s que l'informi. El valor de la representació gràfica trobava en el viatge a la Lluna un element que donava molt de joc. En alguns casos ja indiquen la direcció que prendria la publicitat, que el 1973 s'implicaria completament en l'univers de significats de la cultura de masses.¹¹⁸⁴

En el cas del viatge a la Lluna, en alguns casos la publicitat era de productes directament relacionats amb el tema. Aix , trobem anuncis sobre monedes commemoratives,¹¹⁸⁵ números especials de revistes¹¹⁸⁶ o llibres sobre la Lluna.¹¹⁸⁷

¹¹⁷⁹ Moragas Spa, M. de: "Semi tica y comunicación de masas", Península, Barcelona, 1976, p. 169

¹¹⁸⁰ Ibid, p. 172

¹¹⁸¹ Ibid, pp. 179-180

¹¹⁸² Ibid, pp. 180-181

¹¹⁸³ Ibid, p. 182

¹¹⁸⁴ Ibid, p. 183

¹¹⁸⁵ Per exemple, a "La Vanguardia", 22-7-69, p. 6

¹¹⁸⁶ "La Vanguardia", 25-7-69, p. 17

Altres anuncis aprofitaven la participació d'empreses en la gesta espacial per fer-ne propaganda. En ocasions eren productes accessibles al públic, com ara el rellotge Omega,¹¹⁸⁸ o bé les plaques Sol-Thermic.¹¹⁸⁹ En aquest darrer cas s'intentava que les propietats que havien fet útil el producte a la Lluna captessin l'interès del públic. Així, es pregunta *Sabe por qué las naves espaciales utilizan Sol-Thermic?*. La resposta és: el baix consum d'aquestes plaques, cosa que pot interessar al lector.

A la premsa estrangera també hi ha exemples d'aquesta publicitat. Així, un anunci s'adreçava a *vous, les terriens* per proposar-los que adoptessin una certa marca de serres i taladradors que la NASA havia seleccionat per a *les ouvriers de l'espace*.¹¹⁹⁰ També Kodak publica un anunci en el qual, al final, recorda que ha participat en el programa espacial.¹¹⁹¹

Aquest tipus de propaganda es segueix produint. Així, durant el vint-i-cinqué aniversari de l'arribada a la Lluna el rellotge Omega seguia apareixent a la premsa en uns moments en què el tema de l'espai ja ha passat a ser ben usual i en què el viatge a la Lluna era actualitat per la seva commemoració. Trobem anuncis amb la imatge d'un astronauta a la Lluna i al seu costat la d'un rellotge que, com es recorda, va ser *the first and only watch on the Moon*.¹¹⁹² Un diari francès duia a portada mateix un requadre on es recordava que el 21 de juliol de 1969 a les 2:46 GMT Neil Armstrong feia el primer pas a la Lluna i que *Nous [Omega] aussi*.¹¹⁹³ Així, el rellotge i la marca entren dintre la personalització atorgada als astronautes i es resalta el prestigi de l'instrument.

En aquests casos, les empreses que han participat d'una manera o altra en el projecte espacial ho aprofiten com a propaganda. Però l'impacte del viatge es pot valorar més si observem que empreses que no hi tenien res a veure aprofitaren la popularitat de l'esdeveniment per fer una propaganda més forçada. És el cas de les prendes Nerva,

¹¹⁸⁷ "La Vanguardia", 24-7-69, p. 55

¹¹⁸⁸ "La Vanguardia", 22-7-69, p. 2

¹¹⁸⁹ "La Vanguardia", 17-7-69, p. 20

¹¹⁹⁰ "Paris-Match", 2-8-69, p. 5

¹¹⁹¹ "El Noticiero Universal", 17-7-69, p. 15

¹¹⁹² "Newsweek", 25-7-69

¹¹⁹³ "Le Figaro", 20-7-69, p. 1

que anuncien que una nova era ha començat. Comenten que *por una coincidencia que celebramos* el programa de motors atòmics també es diu Nerva.¹¹⁹⁴ O s'anuncien uns esmorteïdors anomenats "Armstrong",¹¹⁹⁵ representants amb un coet. S'aprofiten les coincidències que no tenen res a veure i així es fa propaganda d'una marca. Aixó mostra sens dubte l'expectació que despertà el vol, que porta a utilitzar-lo com a manera de captar l'atenció.

Per la seva banda, el xampany Delapierre es posava com a exemple de la forma com celebrar l'arribada a la Lluna.¹¹⁹⁶ Els espectacles arrevistats de Colsada pensaren en un anunci-acudit on es veu els astronautes que, en arribar a la Lluna, s'hi trobaven nois de Colsada ballant.¹¹⁹⁷

Hi ha altres eslògans publicitaris rebuscats. Així, una agència de viatges titula *El hombre en la Luna* i es pregunta: *Pero Vd, conoce Europa?*¹¹⁹⁸ Una altra referència als viatges eren del Banc de Bilbao. Un dibuix d'un home muntat en una nau espacial servia per recomanar de viatjar *sin inquietud* gràcies als xecs de viatge del BB.¹¹⁹⁹

D'altra banda, el viatge, en forma gràfica o amb metàfores s'incorpora al llenguatge publicitari. Així, Osiris anuncia els seus banyadors de la col·lecció còsmica,¹²⁰⁰ el mòdul Minvielle ha conquistat *su espacio*, en tractar-se de mobles per elements que es poden adaptar a l'espai de cada llar,¹²⁰¹ Pantaleoni anuncia *prendas terrestres a precios lunáticos, precios sin gravedad*.¹²⁰²

¹¹⁹⁴ "La Vanguardia", 22-7-69, p. 12

¹¹⁹⁵ "El Correo Catalán", 24-7-69, p. 23

¹¹⁹⁶ "El Correo Catalán", 20-7-69, p. 18

¹¹⁹⁷ "Hoja del Lunes", 21-7-69, p. 31

¹¹⁹⁸ "La Vanguardia", 22-7-69, p. 47

¹¹⁹⁹ "El Correo Catalán", 22-7-69, p. 11

¹²⁰⁰ "La Vanguardia", 22-7-69, p. 43

¹²⁰¹ "La Vanguardia", 22-7-69, p. 44

¹²⁰² "La Vanguardia", 23-7-69, p. 33

7.3 El rigor científic i tecnològic

Si el 1957 el tema espacial va agafar desprevinguts la majoria d'articulistes, el 1969 ja es portava més d'una dècada tractant notícies relacionades amb l'astronàutica. Això proporcionava un bagatge a l'hora de tractar la missió de l'Apollo 11.

Junt a aquesta experiència, s'observa una major activitat de periodistes, bé especialitzats, bé prou informats i rigorosos com per no cometre errades importants. És de destacar que els punts de vista menys rigorosos i més allunyats de la ciència els solien donar col·laboradors dels diaris, que es veien forçats a fer comentaris sobre el tema del mes o bé pretenien introduir algun element crític, que si bé expressava una opinió respectable deixava entreveure una manca d'informació que li donés solidesa.

En aquest apartat analitzarem el rigor científic en la informació, el pes de l'opinió i la informació, el tractament que els protagonistes reberen i les previsions sobre el futur de la recerca espacial.

7.3.1 El pes de la informació purament científica en el global del tractament del tema: amplitud i rigor

El 1957 hi havia un pes notable dels comentaris polítics sobre el llançament dels Sputnik. Aquest pes havia disminuït força el 1969. No és pas que no es descrivís el Sputnik en els aspectes científics,¹²⁰³ ni que la gesta de l'Apollo 11 estigués absent d'utilització política.¹²⁰⁴ Però el pes de la informació purament científica havia crescut de forma notable.

Així observem que les ironies sobre els russos, les anàlisis preferentment polítiques sobre el perill que els avenços soviètics representen o les interpretacions estratègiques fundades en el tema espacial havien minvat considerablement.

Amb l'Apollo 11 s'observa que els diaris varen triar preferentment la descripció tecnològica. Sens dubte, que els protagonistes fossin els americans alliberava de la necessitat de fer contínues matisacions per relativitzar l'èxit o de cridar l'atenció sobre el perill politico-militar del fet. En aquest cas, la ideologia política es mostrava en certa manera per omissió -tot i que també hi havia judicis molt explícits, com veurem.

¹²⁰³ Vegeu apartat 6.3

¹²⁰⁴ Vegeu apartat 7.4

Amb l'Apollo 11, els diaris fan una feina molt descriptiva. "La Vanguardia", particularment, descriu l'Apollo i la missió de forma minuciosa, dedicant-hi un ampli espai. El rigor s'assegura bé per la forma de treballar del redactor, Angel Zúñiga, que des de Nova York segueix de forma detallada els preparatius i després la missió, bé per la incorporació d'un especialista com Rafael Clemente Soler, enviat especial a Austin.

Citem una vegada més el fet que un especialista en temes científics com Miquel Masriera, no fes comentaris sobre l'Apollo fins al final. D'una banda, com revela a un article citat anteriorment,¹²⁰⁵ ell considerava que ja n'havia parlat força en els temps anteriors i que ara només podia repetir-se. També esmenta el fet que la tècnica astronàutica detallada s'havia convertit en una enginyeria més i que d'això ja se n'ocupaven altres en el diari, *con esmero y acierto*.

Però podem trobar alguna altra raó que ens privés dels comentaris de Masriera sobre un tema que tothom tractava. Diu:

Estos días, todo el que, para bien o para mal, maneja una pluma se ha creído obligado a hablar de la Luna, por la periodística tiranía de la actualidad.

I més endavant afegeix:

Pasemos si se quiere por el papanatismo juliovernesco o el forzado símil de Cristóbal Colón, pero lo lamentable han sido las consideraciones cósmicas o filosóficas a que algunos se han creído obligados.

Masriera sembla mostrar així un enuig per la intrussió en el tema de persones sense prou formació, que es limitaven a incidir en tòpics o que deixaven mostres d'una manca de coneixement per analitzar un tema com aquest. Masriera també relativitza la missió, ja que el viatge de l'Apollo 11 és

muy importante por haberse alejado de los dominios de la Tierra, pero casi insignificante como excursión cósmica.

És possible que en l'actitud de Masriera hi juguessin diversos factors. D'una banda, la manca d'interès personal per un tema molt més tecnològic que científic. De l'altra, la frivolitat de molts comentaristes. I, finalment, la utilització ideològica, que ell criticava, esmentant els que pretenien aprofitar-se del viatge *para reforzar su apologética*.

¹²⁰⁵ Masriera, M.: *Si me permiten hablar de la Luna...*, "La Vanguardia", 29-7-69, p. 11

L'abstenció voluntària de Masriera, però, no impedeix que el viatge tingui un tractament científic ampli. Per damunt del significat científic de la missió, hi dominen les descripcions, ressaltant allò que pot cridar l'atenció: quines característiques ha de tenir un coet per dur tres homes a 380.000 quilòmetres de distància.

Algunes descripcions aparegudes a "La Vanguardia" són minucioses. Fins i tot més del que probablement molts lectors desitjarien. També destaquen alguns títols poc cridaners. Així, Rafael Clemente Soler titula un dels articles de la sèrie *El "Apolo" pieza por pieza, El V.A.B.*¹²⁰⁶ Fins a mig article no ens assebeitem que VAB és l'abreviatura de "Vertical Assembly Building", l'edifici on es va muntar el coet Saturn V. Potser el títol no sigui el més adient per cridar l'atenció del lector. Més encertat sembla *¿Por qué hay que ir a la Luna?*, del mateix autor.¹²⁰⁷

Els aspectes més científics queden sovint apartats pels més tecnològics o espectaculars. Així, ocupa poc espai la descripció del laboratori on s'analitzaran les mostres lunars, i s'incideix més en les possibilitats futures dels viatges espacials, en la seguretat del vol o en allò que s'en derivarà per a la vida a la Terra.

El rigor també està potenciat pels articles del "New York Times" que "La Vanguardia" publicava en exclusiva. Estaven signats pel mateix Von Braun, per Rocco A. Petrone, director d'operacions a Cap Kennedy, o per Thomas O. Paine, administrador de la NASA. Les incursions que Masriera comentava abans feien cometre greus errors. Així, Carles Sentís escrivia a "El Correo Catalán"¹²⁰⁸ que fou Tycho Brahe el primer home *que "levantó", lápiz en mano y ojo en el telescopio, el primer mapa de la Luna, muy parecido, en definitiva, a los que hoy se pueden lograr utilizando fotografías tomadas, algunas de ellas, muy cerca del suelo lunar.*

Aquí es cometien dos errors. Una és de cultura general: Tycho Brahe no va utilitzar telescopi, sinó que treballava a ull nu. No va ser fins a Galileu que es va aplicar l'instrument a l'astronomia. Però, a més, hi ha un error de criteri lògic. Un mapa aixecat, encara que fos amb telescopi, al segle XVI no pot ser *muy parecido, en definitiva* als que es fan amb fotografies preses des de satèl·lits.

¹²⁰⁶ "La Vanguardia", 12-7-69, p. 16

¹²⁰⁷ "La Vanguardia", 16-7-69, p. 19

¹²⁰⁸ "El Correo Catalán", 18-7-69, p. 5

Era Pol Girbal qui des de París explicava, al mateix diari,¹²⁰⁹ que Galileu va utilitzar el telescopi per traçar els primers esbossos cartogràfics del satèl·lit.

Que Pol Girbal, sense ser periodista especialitzat, tractés el tema amb més encert que no pas Sentís fa pensar que junt a la formació era bàsic un rigor i unes ganes d'informar-se bé. Curiosament, el mateix Sentís tenia uns plantejaments ideològics -que analitzarem a l'apartat corresponent- que el movien a fer afirmacions molt contundents. Si bé les opinions són respectables, és criticable exposar-les des d'una manca d'informació. Aquesta mancança feia caure alguns articulistes, entre ells Sentís i Baractech, en greus errors. Semblen demostrar que alguns plantejaments ideològics pesaven molt més a l'hora d'escriure que no pas la informació verídica. Notarem que els crítics més mesurats solien tenir també una informació més rigorosa i un coneixement més profund, fossin o no especialistes.

Precisament "El Noticiero Universal" podria ser un exemple de com amb periodistes no especialitzats ni enviats especials es pot cobrir una informació rigorosa i completa. El diari vespertí comptava amb col·laboracions de Juan J. Maluquer Wahl, que, segons feia constar sota la signatura, era Doctor Enginyer Industrial i membre de l'Agrupació Astronàutica Espanyola, de la British Interplanetary Society i de la Hermann Oberth Gesellschaft. Tot això es feia constar a tots els articles com un aval cara al lector.

Però junt a aquests articles esporàdics, la redacció comptava amb dos periodistes que tractaren el tema amb rigor i amplitud. Es tractava d'Enrique Badosa i d'Eduardo Arce. Els seus articles, gairebé diaris, barrejaven informació i opinió, però tot aportant dades que junt als breus d'agència o a altres articles permetien el lector de fer-se una idea global dels diversos aspectes implicats en la cursa lunar.

Són els punts més tècnics els que ja tracta el col·laborador Maluquer Wahl. Per això, Arce i Badosa omplen altres buits. Però això no treu que les seves opinions es basin en un coneixement força ajustat de la realitat de la missió Apollo o de la història recent de l'astronàutica. Arce mateix ja opina que el futur de la NASA no està gens clar,¹²¹⁰ afirmació que, en un moment d'eufòria, era més aviat inusual. Els cronistes tendien a pensar en la conquesta de Mart més que no pas en la suspensió del projecte Apollo. I

¹²⁰⁹ "El Correo Catalán", 20-7-69, p. 9

¹²¹⁰ Arce, E.: "Ya hemos llegado...", "El Noticiero Universal", 21-7-69, p.5

Badosa, que és poeta, no es deia dur per la fàcil afirmació que la conquesta treu poesia a la Lluna, sinó que es mou amb una sensibilitat més realista i d'acord amb l'època.¹²¹¹

Potser un pes important en aquest contingut dels articles del "Noticiero" el tenia el seu director, José María Hernández. Ell mateix va publicar alguns articles, signats simplement com a H., en què mostrava també un equilibri i una inclinació a fer valoracions poc simplistes, encara que, lògicament, no fossin ideològicament neutres.

Si aquest és l'exemple de periodistes no especialitzats però rigorosos, dintre dels especialistes i al marge de "La Vanguardia", que ja hem analitzat, destaca el cas de "Tele/exprés". Tot i que el diari mantenia una certa distància ideològica amb el fet, això no va impedir que tingués un bon col.laborador especialitzat. Es tractava de Sebastià Estradé, diplomàtic en tecnologia de l'Espai i advocat especialista en Dret de l'Espai -tot i que, a diferència de Juan J. Maluquer Wahl, no ho feia constar. Els articles escrits per Estradé i les seves cròniques des de Robledo de Chavela varen merèixer el Premi de Periodisme Espacial de la Comissió Internacional d'Investigacions Espacials. Els coneixements d'Estradé li permetien fer articles complets i tècnicament rigorosos. Junt a això, la seva especialització com a advocat el permetia incidir en un tema que despertava certes interrogacions, però que ell coneixia molt bé: la sobirania sobre els cossos celestes.¹²¹²

Tot i que "Diario femenino" no destacava, com hem explicat, per donar molt de pes al tema, va publicar un parell d'entrevistes força interessants. Una era a Von Braun.¹²¹³

Anava signada per Gino Gullace i l'entrevistador mostrava un bon coneixement del tema. Això ens fa pensar que era un periodista especialitzat en aquests temes. Té un estil narratiu, personalitzant per exposar les dificultats que va tenir per trobar von Braun. Exposa la part humana del científic i li fa preguntes sobre els aspectes tècnics més destacats -pròxims viatges, possibilitat de trobar vida a la Lluna, estacions espacials i aspectes filosòfics.

"El Correo Catalán", per la seva banda, comptava amb alguna col.laboració del periodista científic Manuel Calvo Hernando i tractava diversos aspectes tècnics tant dels Apollo com

¹²¹¹ Badosa, E.: *¡Ya tenemos la Luna!*, Id.

¹²¹² "Tele/exprés", 8-7-69, p. 17

¹²¹³ "Diario femenino", 13-7-69, pp. 12-14

del Luna 15 a base de corresponsals, alguns propis -Pol Girbal a París- o a través d'Europa Press -Terence Hopkins des de Londres. Altres articles tècnics anaven signats per Alec Osaba.

El recurs a articles tècnics d'agència també el va fer "Diario de Barcelona", que va publicar una sèrie procedent també d'Europa Press i titulada *Blanco en la Luna (hacia otra galaxia)*.

De l'anàlisi dels diaris podem deduir:

- gran pes de la informació purament científica o tecnològica, sobretot a partir de col.laboradors especialitzats
- redactors o col.laboradors sense formació científica però amb un remarcable rigor a l'hora de tractar el tema
- comentaris que es recolzaven en alguns elements tècnics -sovint equivocats- però que anaven dirigits a un tractament ideològic del tema
- moderació en els titulars i en els escrits en la majoria dels casos. No s'observen grans errors ni missatges sensacionalistes. En tot cas, són entusiastes.

7.3.2 El pes de la descripció i el de la valoració

Separar descripció i valoració és un dels elements bàsics en periodisme. Bona part dels articles generals sobre l'Apollo eren bàsicament descriptius, no contenien valoracions sobre el fet tecnològic. Com a molt, intentaven il·lustrar amb arguments tecnològics la justificació del viatge. Aquest és el cas de *¿Por qué hay que ir a la Luna?*, article de Rafel Clemente Soler.¹²¹⁴

Però no sembla difícil fer veure que en l'exposició d'una tema com aquest ja hi ha una part de valoració i fins i tot d'ideologia. Deixem les anàlisis més polítiques per a més endavant.¹²¹⁵ Però cenyint-nos a la visió estrictament tecnològica l'exposició del tema als diaris aporta dades sobre el judici que se'n fa -una ideologia tecnològica, a favor o en contra.

Que la ideologia es mostra en diverses facetes, encara que es disfressi, és un fet suposem que ben acceptat. Com diu el físic Jean-Marc Lévy-Leblond

*On pourrait dire de l'idéologie aujourd'hui, ce qu'on disait du diable autrefois: sa plus grande ruse est de faire croire à son inexistence.*¹²¹⁶

La ideologia, doncs, es troba també en allò que ens sembla més asèptic. I per molts res no hi ha tan asèptic com el saber pur. Al capítol II ja hem intentat mostrar les relacions entre ciència i ideologia. Tot així, quan el discurs es basa en dades pretesament objectives, sembla lliure de tota inclinació ideològica. Tot i així, com diu Robert Frank:

*Mais qu'est-ce qui appartient au savoir et qu'est-ce que ne relève que de l'opinion?*¹²¹⁷

A continuació intentarem mostrar com la tria de dades objectives ja pot incloure una valoració dels fets. Indubtablement, la mateixa tria del tema, la selecció i combinació, ja suposa una valoració prèvia. El periodista tria uns fets i no uns altres, uns detalls i no uns altres, els dedica un espai i no un altre. Es pot dir que el viatge a la Lluna era la notícia del mes, de l'any, de la dècada o del segle. Com més ampliïm el període més discutible

¹²¹⁴ "La Vanguardia", 16-7-69, p. 19

¹²¹⁵ Vegeu apartat 7.4

¹²¹⁶ "Lévy-Leblond, J.M.: "Mais ta physique?", dintre Rose. H. et al.: "L'idéologie de/dans la science", op. cit. p. 112

¹²¹⁷ Frank, R.: "Le savoir et les opinions", dintre ibid, p. 243

pot ser el qualificatiu. Però un fet important no porta implícit com s'ha de tractar ni amb quin espai.

Hem vist que diaris com "Izvestia" o "L'Humanité" tractaven el mateix tema que la resta de publicacions, però amb una tria diferent dels fets. De la mateixa manera, els diaris que ofereixen una visió exhaustiva del fet ja el qualifiquen per la seva importància. No diem que això estigui justificat o no, sinó que implica una presa de posició.

Deixem de banda alguns titulars, on la valoració és òbvia. Així, a primers de juliol ja es diu que aquest és *Un mes trascendental para la historia de la humanidad*.¹²¹⁸ Aquest títol porta implícita tota una valoració, que va molt més enllà de la mateixa gesta. Ve a dir que d'aquesta missió en depèn en bona part com serà la vida de tot el món en el futur. No diu que el mes sigui decisiu, però sí que és trascendental. I no per als Estats Units o per a la NASA, sinó per a la humanitat.

Hi ha altres titulars que ja hem esmentat i que signifiquen una clara valoració positiva del fet: *Estados Unidos, pendientes de la gran hazaña del próximo miércoles*¹²¹⁹ en seria un. Però també hi ha textos que assenyalen l'esdeveniment com a importantíssim. Així, a la seva columna d'opinió, Santiago Nadal afirma:

*Todo, pues, ha perdido bastante importancia, ante la proximidad de este extraordinario acontecimiento: el hombre, poniendo el pie por primera vez en un planeta exterior a la Tierra.*¹²²⁰

Deixem de banda que la Lluna no sigui un planeta. O que qualsevol planeta ha de ser "exterior" a la Terra, ja que aquesta no en conté cap al seu interior. El que interessa aquí és que el fet, el viatge a la Lluna, fa perdre importància a tota la resta de temes. I com diu el comentarista, comparat amb aquest fet excepcional:

*resulta un poco, o un mucho, triste, observar la actuación de los hombres sobre un planeta que algunos de sus semejantes están a punto de dejar por unos días siquiera.*¹²²¹

¹²¹⁸ "La Vanguardia", 2-7-69, p. 19

¹²¹⁹ "La Vanguardia", 10-7-69, p. 13

¹²²⁰ *Espera de la Luna...*, "La Vanguardia", 8-7-69, p. 15

¹²²¹ *Id.*

De la mateixa forma, Francisco Gallardo, redactor de "La Vanguardia" a Madrid, es veu incapaç de trobar res interessant un cop s'ha trepitjat la Lluna:

*No puedo remediarlo, ante esta grandeza de la que no nos hemos asombrado demasiado, me parece pequeño mi quehacer, inútil mi ironía, desabrido mi genio, ridícula mi disciplina de trabajo.*¹²²²

També la simple descripció pot portar implícita una valoració. En els articles de Rafael Clemente Soler observem una descripció triomfalista, encara que el to sigui objectiu. L'autor no pot amagar el seu entusiasme pel tema. Així, llegim:

*Cabo Kennedy y, en particular, las instalaciones "Apolo" con [sic] una perfecta muestra de la más moderna tecnología que ha producido el hombre. Es un monumento funcional al afán de superación, una especie de pirámide del siglo XX, edificada bajo el imperioso mandato de un faraón insaciable: el progreso. Allí, la piedra ha sido sustituida por el acero; la arena, por el hormigón armado; la leña, por el keroseno... Allí la riqueza se mide en megavatios, el titanio ha reemplazado al oro, y se manejan toneladas con la misma tranquilidad que un niño juega a las canicas. Cabo Kennedy es, desde luego, un mundo aparte.*¹²²³

El mateix autor s'admira de l'organització a cada sala de control:

*En cada sala de control existe la friolera de 450 pupitres diferentes, en los que se reciben toda clase de datos, desde la presión de oxígeno en los tanques hasta el estado del último remache del proyectil. Esta información puede llegar desde el V.A.B., o desde la propia rampa de lanzamiento, depende de donde se encuentre el cohete.*¹²²⁴

També l'aparent fragilitat de certes màquines permet fer l'elogi, en forma d'astorament:

¹²²² Hoy, la Luna; mañana será otro día, "La Vanguardia", 22-7-69, p. 15

¹²²³ El V.A.B., "La Vanguardia", 12-7-69, p. 16

¹²²⁴ Del centro de control a la torre de servicio, "La vanguardia", 13-7-69, p. 17

*...es difícil creer y parece inverosímil que el descenso y ascenso de dos hombres, en la Luna, tenga que hacerse con un aparato, el vehículo lunar llamado "araña" por los propios astronautas, que parece tan débil... tan blandengue.*¹²²⁵

Aquí es promou l'admiració destacant que un aparell tan senzill hagi de realitzar una missió tan complexa. Es tracta, com diu el subtítol, d'una *frágil y perfecta máquina*.

Moltes crítiques i rèpliques es refereixen al cost de la missió. Si hi ha una càrrega d'ideologia en l'elogi, també n'hi ha en la crítica. Ho analitzarem detalladament més endavant.¹²²⁶ Però també hi ha havia objeccions científiques sobre la vàlua del projecte. Citem aquí una de les rèpliques, continguda en un article del "New York Times" reproduït a "La Vanguardia":

*A pesar de que los hombres de ciencia consideran al proyecto "Apolo" como un "slogan" publicitario de escaso valor, el primer alunizaje humano puede dar pie a más descubrimientos científicos que cualquier otra expedición histórica.*¹²²⁷

Aquí sorprèn d'entrada la crítica que es recull. No es diu que alguns científics qüestionin el porjecte, sinó que *los hombres de ciencia* -tots, doncs- el consideren publicitari. La rèplica es basa en què d'aquí se'n derivaran més coneixements que mai. L'autor detalla alguns dels problemes científics que les dades obtingudes ajudaran a aclarir.

Fins aquí hem vist exposicions positives -la missió Apollo també en va tenir de negatives. Però destaquem ara una valoració que es feia sobre el Lluna 15 rus i no sobre el projecte americà. Aquí es descriu el que se sap de la nau soviètica, però tot l'article conté una gran dosi de valoració. És una crònica d'Angel Zúñiga i, entre altres coses, diu:

*La sorpresa del lanzamiento de una nave soviética hacia la Luna, en vísperas del disparo del "Apolo XI", no ha dejado de inquietar en los medios de navegación espacial del país. El fin del lanzamiento soviético es un misterio.*¹²²⁸

¹²²⁵ "La Vanguardia", 13-7-69, p. 3

¹²²⁶ Vegeu apartat 7.4.2

¹²²⁷ "Sullivan, W.: Las metas científicas del "Apolo XI", "La Vanguardia", 18-7-69, p. 18

¹²²⁸ Sorpresa ante el lanzamiento del "Luna XV", "La Vanguardia", 15-7-69, p. 18

Segons el cronista, el llençament inquieta i, a més a més, té una finalitat oculta. Assenyala que si els russos busquen limitar l'èxit nord-americà corren el perill de quedar empetitits per la felicitat arribada dels astronautes a la Lluna. Comenta que potser els russos volen recollir mostres lunars abans que els americans o que pretenen vigilar de prop la missió Apollo, tot i que això darrer seria *grotesco, una confesión de inferioridad*. També es pregunta si era necessari aquest experiment quan els nord-americans intenten el seu vol històric.

El que en la missió Apollo era elogi implícit, aquí és crítica o dubte explícit. De valoració n'hi ha als altres articles, tot i que no sempre tan obertament com en aquest. Potser significa que la missió Apollo era, per a molts, un fet indubtablement positiu, mentre els intents soviètics ja duïen, d'entrada, el pes del dubte o de la sospita.

7.3.3 Valoració dels fets i de les conseqüències

Al seu llibre "Construir el acontecimiento", sobre el tractament als mitjans de l'accident nuclear de Harrisburg (Estats Units), Eliseo Verón distingeix entre fets i conseqüències i divideix cadascun en tècnics i no tècnics.¹²²⁹ Nosaltres també farem aquesta distinció entre els fets i les conseqüències que se'n deriven a partir dels titulars. També assenyalarem les que són de l'àmbit científic o tecnològic i les que no. Així, podem compondre aquest quadre:

	Científic	No científic
	<i>Sorpresa ante el lanzamiento ruso del "Luna XV"</i>	<i>Nerviosismo ante la aventura del "Apolo XI"</i>
Fets	<i>El "Apolo XI" ya está en camino hacia la Luna</i>	<i>Palabras del Papa referentes a la empresa del "Apolo XI"</i>
	<i>Acoplamiento del "Columbia" y el "Aguila"</i>	<i>Declaraciones del embajador de los Estados Unidos en España al iniciarse el vuelo</i>
	<i>La colonización de la Luna no es ninguna quimera</i>	<i>La opinión pública U.S.A., dividida ante la hazaña astronáutica</i>
Conseqüències	<i>Lo que encontrará Armstrong en la Luna</i>	<i>La actualidad, acaparada por la empresa espacial norteamericana</i>
	<i>Hasta ahora no han podido realizarse los experimentos con la pantalla reflectora de rayo láser instalada en la Luna</i>	<i>"Apolo XI", en el bolsillo</i>

Sobre la valoració dels fets científics ja n'hem parlat a l'apartat anterior i en parlarem més endavant. Sobre els fets no científics en parlarem en analitzar la incidència política del tema.

¹²²⁹ Verón, E. "Construir...", op. cit., p. 10ss

Quant a les conseqüències, caldria distingir potser entre les que deriven del fet i les que deriven de la informació que se'n dona. Miquel Rodrigo, a la seva tesi doctoral, diu que *les notícies no surten a la premsa, sinó de la premsa*.¹²³⁰ És a dir, que els diaris no són transmissors, sinó productors. Sobre aquest fet ja hem discutit en un altre apartat del capítol 6 i hem ressaltat que els esdeveniments existeixen, tant si es tracten a la premsa com si no. Però com que també és cert que l'esdeveniment real i el que la premsa explica no tenen perquè ser coincidents, podem concloure que parlem de dues coses diferents: fet i tractament periodístic. Això també implicaria dos tipus de conseqüències: del fet en sí i del tractament a la premsa.

Nosaltres analitzarem bàsicament les conseqüències que se suposen al fet, però sense perdre de vista que en una visió global de la societat és difícil en ocasions separar la influència de l'esdeveniment i la del tractament.

Ja hem observat que la simple exposició pot significar una presa de partit. En tot cas, és una interpretació que es fa per al lector, basada en una tria i en un tractament contextualitzat. Però en analitzar els diaris el nostre treball el que pot fer és resaltar la forma de transmetre o de descriure l'esdeveniment. Quant a les conseqüències d'aquesta transmissió, podem apuntar simplement que tant l'entusiasme popular com l'acceptació o crítiques que generà tenen a veure amb la forma de tractament dels mitjans de tot el món i que el paper de la NASA també depenia d'organitzar una visió periodística que li atorgués tant el suport popular com el dels polítics que atorguen pressupostos. I el mateix Nixon havia d'estar interessat en un tractament determinat, ja que va aprofitar propagandísticament l'esdeveniment.

Seguidament analitzarem les conseqüències que, segons la premsa, es derivaven de l'esdeveniment en sí. D'una banda hi ha les que preveuen els avenços espacials que es produirien a partir d'aquell moment. Són els exercicis de prospectiva que tractarem més extensament en l'apartat 7.3.5. D'altres són simplement explicatives dels resultats de la recerca o dels projectes més immediats. En general, la visió que es deriva de les conseqüències és triomfalista. Les conseqüències del vol, allò que en treuran els científics o que fins i tot influirà a la vida quotidiana permet justificar la missió. Observem ara

¹²³⁰ Rodrigo, M.: "Terrorismo y mass-media: el discurso periodístico sobre el terrorismo en cuatro diarios españoles", Facultat de Ciències de la Comunicació, Universitat Autònoma de Barcelona, 1986

dues conseqüències que no hem citat, ja que es podrien classificar com a fets científics, però també fora d'aquest àmbit. Es tracta de derivacions de la missió Apollo. Un és:

*Posible utilización con fines defensivos de los sistemas que permitieron el alunizaje.*¹²³¹

L'article assenyala diverses derivacions que el Pentàgon podria aplicar dels sistemes utilitzats en l'Apollo o bé l'ús d'un sistema de satèl·lits de comunicació. No hi ha cap dubte, cap matís. Potser perquè l'article és del "New York Times". Recorda que el Tractat de 1967 sobre l'espai extraterrestre no permet ni utilitzar armes de destrucció massiva ni instal·lar bases a la Lluna. Però l'autor també recorda que, segons els juristes americans, el tractat no va impedir que la URSS desenvolupés un sistema de bombes nuclears en òrbites fraccionades. Malgrat això, els Estats Units no discutiran un tractat que podria permetre, segons es diu, la instal·lació de sistemes purament defensius a la Lluna.

Però el que sí queda clar és que els elements tecnològics s'usaran per defensar els Estats Units. No es diu de qui, només se cita un "paraigua" defensiu per prevenir-se contra coets que amenacessin els Estats Units. Sembla que es dóna per fet que els Estats Units faran un bon ús d'aquests avenços, que els Estats Units poden ser amenaçats i que, malgrat que la missió s'interpretava com a feta per tota la humanitat, els Estats Units n'aprofitaran el que podran.

Un altre article, també del "New York Times", però en aquest cas signat per George E. Mueller, administrador adjunt de la NASA, es titula així:

*El programa espacial norteamericano empieza a dar sus frutos en la realidad de la vida cotidiana.*¹²³²

Els beneficis no són encara de l'Apollo 11, però sí del programa espacial. Entre els avenços que afecten el ciutadà, es citen aplicacions mèdiques de diversos elements: del casc espacial, del sistema de control del cor dels astronautes o d'un instrument per mesurar la pressió de l'aire adaptat a la mesura de la pressió de la sang. Però l'autor també esmenta la nova forma de treballar, la recerca en equip, interdisciplinar, que ha d'aportar beneficis a la indústria.

Tampoc no hi ha cap element crític:

¹²³¹ "La Vanguardia", 25-7-69, p. 13

¹²³² "La Vanguardia", 29-7-69, p. 17

Para los hombres de todas las naciones, de todos los hemisferios, "Apolo" significa progreso, un símbolo benigno de la capacidad del hombre y de su civilización.

Les critiques rebudes pel projecte mostren que no tothom pensava igual. I la cita d'avenços tampoc no sembla aplicable a totes les nacions, ja que la majoria no en gaudia.

Les valoracions de les conseqüències a mig termini són també força optimistes, com veurem a l'apartat 7.3.6.

7.3.4 Tractament familiar o distant respecte a la ciència

En el tractament del viatge a la Lluna podem percebre diferències en la postura respecte a la ciència, tot analitzant la forma com el periodista es refereix al fet. En ocasions, revela un tracte familiar respecte a la ciència, sigui o no un especialista i sense que això impliqui que aprova tot allò que descriu. En altres, es mostra distanciat. És en aquest segon cas quan les crítiques a diversos aspectes del viatge es fan amb un llenguatge que denota un fort escepticisme sobre el que se n'obtingui o una postura molt crítica sobre la ciència i la tecnologia en conjunt.

Presos en forma conjunta, les classificacions en aquests dos grans grups i els subgrups en què podríem dividir-los poden fer-se a partir dels diaris. Però també cal separar l'actitud d'articulistes en concret, perquè en un mateix mitjà poden aparèixer diverses postures, en tractar-se d'un tema que ha estat analitzat o comentat per tanta gent en seccions diferents.

A "La Vanguardia" podríem trobar-hi la línia més propera a la ciència. Els dos periodistes que més hi escriuen sobre el tema tenen una postura familiar amb la ciència. Sobretot, Rafael Clemente Soler, de qui ja hem comentat l'absència d'elements crítics i una exposició entusiasta. Clemente Soler també fa servir termes tècnics -com ara *espectròmetro de masas*- sense definir-los, com si ja pertanyessin al llenguatge comú.

Zúñiga, per la seva banda, es mostra també familiar amb els aspectes tècnics, tot i no ser especialista. La seva postura també és d'entusiasme o complaença, tot i que no estalvia algun comentari sobre polèmiques socials o polítiques paral·leles a la missió Apollo.

Entre les col·laboracions externes que es publiquen és obvi que els articles fets per alts càrrecs de la NASA denoten una familiaritat amb la ciència i són més aviat triomfalistes. Ja hem explicat que els escrits es feien com a suport de les activitats de la NASA.

És en algunes col·laboracions on hi podem trobar certa distància crítica, amb més o menys consistència. A banda de les crítiques de Masriera, ja comentades i fetes des de dintre del món científic, hi ha altres crítiques i distanciaments.

Així, Oriol de Montsant publica una crònica des de Buenos Aires -on fa de corresponent del diari- on critica que faltés la paraula Déu en la frase d'Armstrong.¹²³³ No es tracta

¹²³³ "La Vanguardia", 25-7-69, p. 13

d'una crònica, sinó d'un article d'opinió, malgrat la situació en el diari i la forma que se li dóna. L'escrit denota una postura ideològica -en aquest cas, religiosa-, però també un distanciament respecte de la tècnica. Per què ha faltat el nom de Déu en l'arribada a la Lluna? Montsant creu que:

...la justificación, si es que la tiene, de esta gran fallade que el nombre de Dios -aunque no evidentemente su mano- haya faltado en el momento solemne en que la gran hazaña culminaba se deba a la raíz y contextura del hecho mismo. Porque este viaje a la Luna no fue impulsado por la fe, por la fantasía ni por el espíritu de aventura, sino que fue catapultado por la fría previsión de la técnica, de la más avanzada y depurada técnica cuya cabeza más visible es el computador o la computadora, pues en ambas formas suele llamarse a estos monstruos andróginos y epícenos, hijos del maridaje de la ciencia con las matemáticas. "Las computadoras no creen en Dios" podría ser el título para un gran libro de Gironella o de Foxá quién, de haber vivido, hubiera visto esta falla de la hazaña espacial desde el ángulo de su justa y fustigante ironía poética.

Ciència i religió, doncs, s'oposarien, segons Montsant, i la tècnica seria freda i deshumanitzada.

En l'aspecte espiritual també incideix Luis Marsillach,aleshores director de "Hoja del Lunes". Nega que es pugui dir que s'han conquerit els cels, perquè

*Los cielos no los conquistaremos nunca. Por lo menos no será la ciencia la que lo consiga. Los cielos son más cosa del espíritu. El espíritu llega siempre antes y más lejos.*¹²³⁴

Però la visió d'altres autors és diferent. Així, Eduardo Arce escriu a "El Noticiero Universal" un article titulat *El hombre y el computador* que s'allunya de tesis com la de Montsant -tret d'alguns aspectes religiosos, amb els quals Arce també podria estar-hi d'acord, tal com es desprèn d'algunes de les seves frases, com ara la final del mateix

¹²³⁴ "Hoja del Lunes", 28-7-69, p. 31

article.¹²³⁵ Arce afirma que els ordinadors han permès l'exactitud amb què es duqué a terme el viatge, però no es pot excloure del tot un error humà. Arce resalta l'exactitud de la tècnica i recorda que la imaginació i creativitat no es troben al marge de la forma de treball que aquella imposa:

La imaginación del hombre, pues, sigue siendo vital para las conquistas humanas. Pero no una iamonginación para improvisar una política o una solución convencional, sinó para hallar una respuesta numérica que dé una respuesta infalible.

L'exactitud de la missió seveix per contraposar activitats humanes menys exactes. I critica els qui es situen al marge de la gesta:

Que algunos hombres por simple audacia o por inconformismo duden de la eficacia de la aventura espacial norteamericana o rusa no deja de ser una pobre manifestación de incomprensión matemática o de las maquiavélicas intenciones del hombre.

Fa així una defensa de la ciència que, a més, no s'atura en el sistema americà, sinó que esmenta també els russos. I separa els problemes de la Terra que no tenen res a veure con todo lo que se hace para avanzar por el universo infinito. La ciència aconsegueix aquests objectius perquè està per sobre dels defectes humans:

Si el hombre ha colocado a dos de sus semejantes en la Luna se debe a que la balística y la ciencia aeroespacial no tienen ninguna relación con la miseria y debilidades humanas.

En un article anterior, Arce ja destacava el paper de la tecnologia i ressaltava els grans canvis socials que se'n deriven. El canvi accelerat de l'època actual el compara amb l'aparició de l'agricultura i la ramaderia:

El paralelo más ceracano a nuestra situación actual se presentó hace alrededor de siete mil años, cuando nuestros antepasados aprendieron que podían cultivar plantas comestibles i que podían domesticar animales. Con la aparición de estas técnicas, más de quinientas personas pudieron sostenerse donde

¹²³⁵ "El Noticiero Universal", 24-7-69, p. 5. La frase final diu: *Porque al espacio hay que ir con la Biblia a un lado, que es de la Tierra, y las leyes físicas por delante, que son del universo.* El punt de vista religiós d'Arce, més obert que el de Montsant, es pot observar al mateix diari, 16-7-69, p. 3.

*anteriormente solo podía sostenerse una. Fue la primera gran revolución del hombre.*¹²³⁶

En un altra ocasió, Arce torna a destacar la superioritat de la ciència enfront de les anomenades humanitats, perquè els tres astronautes::

*ahora están bosquejando una panorámica universal del futuro, sin ayuda de los que se vanaglorian de saber los mil y un sistemas filosóficos que han empecinado al hombre en disputas destructoras. Al fin y al cabo, la ciencia del siglo XX sólo hace que producir medios y sistemas que beneficiarán más que perjudicarán el futuro del hombre.*¹²³⁷

Aquesta exposició científista es troba en un diari que en general mostrava una actitud propera a la ciència. El director mateix escrivia una columna on criticava Oriana Fallaci per haver dit, entre altres coses, que es podia explicar Armstrong dient simplement que era el típic americà que havia crescut amb *baseball, fútbol, hamburguesas, perros calientes, chewingun [sic], comodidades y miserias de un mundo sin pasado y sin cultura, que es tanto como decir sin alma.*¹²³⁸ El director jutja que aixó era una solemne y pedante tontería i destaca el món sociocultural americà, ja que considera que les frases de Fallaci provenen del menyspreu que els europeus expressen *cuando hablan de lo que son y como son los hombres y los pueblos de los otros continentes de la Tierra.*

En el costat oposat d'aquestes raonaments, trobem distància i escepticisme respecte de la ciència a altres llocs, com "La Vanguardia" mateix. Joaquim Hospital Rodés, que analitzava temes jurídics, es refereix a l'accident patit per Edward Kennedy, que jutja una lliçó d'humilitat en aquests moments. I aprofita per dedicar mig article al viatge a la lluna. Creu que:

*poca o ninguna utilidad tendrá aquel acontecimiento científico en favor de la felicidad humana.*¹²³⁹

¹²³⁶ "El Noticiero Universal", 16-7-69, p. 3

¹²³⁷ "El Noticiero Universal", 17-7-69, p. 3

¹²³⁸ Citat per H. a "El Noticiero Universal", 26-7-69, p. 1

¹²³⁹ "La Vanguardia", 30-7-69, p. 32

I afegeix que el cost de 26.000 milions de dòlars li sembla *sencillamente un despilfarro antisocial, una gravísimo pecado de orgullo y vanidad*.

Aquests plantejaments contrasten amb els articles que preveïen un munt de beneficis del viatge a la Lluna. De fet, el que hem obtingut dels viatges espacials en general i del viatge a la Lluna en concret és molt més del que es pot pensar des de fora o sense prou informació. Malgrat això, més recentment encara apareixien comentaris així, com el que feia Juan José Millás a "El País" el 1990:

*El caso es que se continúa haciendo retórica sobre un suceso que modificó muy pocas vidas, algunas para mal.*¹²⁴⁰

Millás considera que en aquell moment el problema *no era como llegar a la Luna, sino cómo llegar a fin de mes o cómo llegar a Móstoles, donde un amigo insensato se había comprado un piso con vistas al mar después de firmar 200.000 letras*. D'aquesta forma, es distancia d'un fet que en aquell moment considerava molt allunyat de les seves preocupacions reals i les del seu entorn.

Quant a l'esperit poc humà de la missió, un editorial de "El Correo Catalán" citava una pregunta del Papa Pau VI: *On està la verdadera humanitat?*:

*¿En los computadores de Houston? ¿En el triunfo de la técnica representado por aquel módulo lunar que unos soportes aparentemente frágiles asentaban sobre la "tierra" de la Luna? ¿O acaso aquí "abajo", en el Vietnam todavía ensangrentado, en una Biafra donde los seres inocentes mueren diariamente por millares, en un Oriente Medio donde se enfrentan los más contrapuestos intereses, en unas tierras centroamericanas y hermanas donde los hilos ocultos que mueven la política han querido desencadenar un estúpido conflicto?*¹²⁴¹

Amb un pertinent recordatori que la Lluna no ha de fer oblidar la Terra, l'editorial es queixa del científisme excessiu:

¹²⁴⁰ "El País", 27-7-90.

¹²⁴¹ "El Correo Catalán", 22-7-69, p. 5

Uno de los peligros de esta apología de lo científico que ahora estamos viviendo es que los árboles de la técnica no nos dejen ver el bosque de lo humano.

És novament Eduardo Arce qui sembla respondre a aquestes crítiques, tant a les que contraposen la missió lunar amb l'atenció als problemes de la Terra com els que critiquen una despesa excessiva. Per Arce, els problemes de l'Índia, Nigèria i Sud-amèrica o el subdesenvolupament de diversos punts de la Terra:

*no tienen que ver nada con los millones de dólares gastados en la conquista del espacio, porque los problemas inmensos que surgen en la oscuridad a masas de asiáticos, africanos, etc, están asociadas a cortapisas religiosas, tribales y sociales impuestas por los mismos hombres.*¹²⁴²

Per Arce, el problema no és de diners, *sinó de mentalidad*.

Aquesta pretesa contraposició entre ciència i humanisme respon a unes visions apriorístiques, que de vegades són desmentides pel contacte directe. Així, Gino Gillace, en entrevistar Von Braun, confessa que:

*Voy hacia él convencido de que me encontraré con un científico y un superingeniero, enterado de todos los problemas técnicos y científicos del espacio, y me encuentro, en cambio, con un hombre con intereses metafísicos. Con el ojo de la razón ve estrellas, planetas y medios de propulsión para llegar a ellos y explorarlos. Con el ojo metafísico sitúa la realidad física, espacial, en un marco religioso.*¹²⁴³

És aquesta una imatge que analitzaren més extensament en l'apartat 7.3.5. Els protagonistes de l'aventura es veuen més com a semimàquines que com a humans. I per això de tant en tant alguns cronistes recorden la humanitat dels personatges.

Un altre comentarista que es mostra distanciat de la ciència és Joan Fuster. En un article a "Tele/express"¹²⁴⁴ es mostra ben escèptic sobre l'esdeveniment i el menysté. Tot i que comença dient que l'esdeveniment, sens dubte, és memorable, prossegueix afirmant:

¹²⁴² "El Noticiero Universal", 30-7-69, p. 3

¹²⁴³ "Diario femenino", 13-7-69, p. 12

¹²⁴⁴ Sobre el tema del día, "Tele/express", 28-7-69, p. 3

Pero me parece todavía más memorable el suntuoso espectáculo de publicidad, de retórica barata y de prestidigitación sentimental que se ha montado en torno al mismo.

Considera que els mitjans de comunicació de masses els han tingut presos del tema. Tot i la desproporció que observa, demana no ser malinterpretat i diu que no vol regatejar ni un bri de glòria als tres astronautes. Però després de reconèixer que corrien un gran risc, afirma:

Podemos sospechar que, al fin y al cabo, tal "riesgo" era bastante menor que muchos otros, corridos cada día por ingentes cantidades de terrícolas, a cuenta de jornales más o menos regulares. En una sociedad dond el "salario del miedo" - de una gran variedad de miedos- es cosa habitual, las volteretas espaciales deberían ser acogidas con entusiasmo a lo sumo débil. No lo digo, por ejemplo, pensando en "El Cordobés" o en Pinito del oro, y valga una referencia "heroica", tan grotesca como se quiera, pero "heroica". Prefiero aducir casos maquinalmente humildes, de oficios subalternos, en los que la muerte se presenta, a veces, minuto a minuto con una probabilidad ineluctable. En una mina, en un laboratorio, en una carretera, en el manejo de cualquier máquina voraz, en unos altos hornos, en un andamio elevado, en... La lista de opciones "mortales" podría prolongarse hasta el infinito, además contando hambres, epidemias, cárceles y guerillas. Las víctimas por jornada son incalculables. Los periódicos ni siquiera las comentan: pertenecen a la rutina cotidiana, a la pura fatalidad.

Des d'aquesta distància considera que hi ha més risc en anar en cotxe per carretera i que el risc dels astronautes era insignificant. D'aquesta forma rebaixa el valor de la missió i contraposa els herois quotidians als tres herois de l'espai. Però finalment mostra que la seva distància respecte a la ciència deu provenir més de les reserves ideològiques, ja que resalta la propaganda que ha aprofitat Nixon i comenta que si el

viatge l'haguessin fet els soviètics *la proyección publicitaria no la hubiésemos compartido en el mismo grado.*

És doncs un distanciament que té sobretot rerafons ideològic, tot i que exagera en els menysteniments del risc que corrien els astronautes. Els comentaris respecte a riscos més quotidians fan costat, en certa manera, a les crítiques sobre els diners gastats en la Lluna, mentre hi ha tants problemes a la Terra.

Però les referències al cotxe també semblen coincidir amb l'anàlisi ja comentada d'Hospital Rodés.¹²⁴⁵ Aquest autor recorda que és a la Terra i no a la Lluna *donde ocurren las cosas que nos interesan* i intenta donar *lecciones de prudencia y de ejemplaridad de tan resonante siniestro* [l'accident d'Edward Kennedy] *en previsión del tremendo riesgo automovilístico en nuestras carreteras*, ja que a les nits d'estiu és quan un conductor amb alguna copa de més o acompanyat *de unas chicas "in" o más bien op* corre i fa córrer riscos. *I estas cosas pueden pasar en la Tierra más que en la Luna.*

D'aquesta manera es barregen coses ben allunyades, com ara els accidents de trànsit i el viatge a la Lluna. I s'aprofita que el viatge a la Lluna l'impulsés un Kennedy i un germà seu hagués tingut un accident de trànsit amb resultat tràgic per a una acompanyant.

Els articulistes poden aportar un acostament a la ciència amb altres elements que no són els judicis sobre el fet. Una manera és autocitar-se o posar-se com a protagonista. És el que feia Gino Gullace a l'entrevista a Von Braun:

*He tratado de localizar a Von Braun durante varias semanas, pero el científico, como uno de sus cohetes, se desplazaba rápidamente de Huntsville a Denver, de Washington a Houston, para inspecciones, entrevistas, conferencias. después, un buen día, un telefonazo: "Venga. Está por fin aquí". Así, me dirigía Huntsville, localidad del estado de Alabama.*¹²⁴⁶

La personalització pot fer suposar al lector que el periodista té un tracte familiar o proper amb els personatges que entrevista. I això pot donar-li una major autoritat. També es fa servir en una entrevista no signada a "Gaceta Ilustrada":

¹²⁴⁵ "La Vanguardia", 30-7-69, p. 32

¹²⁴⁶ "Diario femenino", 13-7-69, p. 12

*El doctor Charles A. Berry, médico de los astronautas, es uno de los hombres más atareados en estos días de vísperas. Encontrarle no es cosa fácil. (...) No obstante, a los viejos amigos, entre un vuelo y otro, no les niega jamás un coloquio.*¹²⁴⁷

Aquí la proximitat de l'autor al tema és tanta que fins i tot aconsegueix robar uns minuts a una de les persones més ataregades del moment. Això sembla tenir com a objectiu fer veure que els autors no són novinguts a aquest tipus d'informació, sinó que es mouen en aquest àmbit des de fa temps i hi tenen amistats del més alt nivell.

En altres casos, també es resalta un acostament a la ciència personalitzant amb referències a vivències professionals pròpies. Feliciano Baratech intenta donar pes a una de les seves opinions recordant:

*El día uno de noviembre de 1960 tuve el honor de asistir a una singular conferencia de prensa, celebrada en San Diego de California, de la que tomé amplísimos apuntes. Tuvo efecto en la sede de la fábrica de aviones "Convair", asociada al Departamento del Aire de Estados Unidos y a otras empresas para la producción de cohetes balísticos "Atlas" y de naves del espacio.*¹²⁴⁸

En un tema encara novedós i cridaner, revelar una experiència més dilatada aporta el presumpte prestigi d'un coneixement més exhaustiu i de primera mà. Però això no té per què anar paral·lel a un gran rigor, com veurem en analitzar més a fons l'article de Baratech.¹²⁴⁹

En resum, podem dir que els articles es poden classificar, segons la seva distància respecte al fet científic, així:

- * **proximitat acrítica:** autors que coneixien molt bé el tema i que deixen de banda consideracions no tècniques. Exemples: Rafael Clemente Soler i articles de dirigents de la NASA

¹²⁴⁷ "Gaceta Ilustrada": "El libro de la Luna", 1969, p. 34

¹²⁴⁸ "Hoja del Lunes", 21-7-69, p. 7

¹²⁴⁹ Vegeu apartat 7.4.2.

* **proximitat matisada:** pesa més l'entusiasme pel fet tecnològic, si bé l'exposició s'amplia a altres temes socials o polítics. Exemple: Angel Zúñiga

* **proximitat científista:** s'insisteix més en els efectes positius de l'esdeveniment que en les explicacions tècniques, però per oposar-se a les crítiques fetes al projecte o al paper de la ciència. Exemple: Eduardo Arce

* **proximitat ideològica:** tot i mostrar un cert desconeixement dels aspectes científics, es lloa l'esdeveniment com a símbol d'un sistema polític i econòmic. Exemple: Carles Sentís

* **distància crítica:** es valora l'esdeveniment, però es resalten amb rigor alguns aspectes negatius, contradictoris o polèmics. Exemple: alguns articles de "Destino" que exposarem més endavant.

* **distància humanístico-espiritual:** es contraposen a la tècnica els valors religiosos o humanístics. Exemples: Oriol de Montsant, Luis Marsillach

* **distància escèptica:** es menysté el que es pugui derivar del viatge cara a la vida quotidiana. Exemple: Joaquim Hospital Rodés

* **distància ideològica:** es critica l'esdeveniment fent referència a la propaganda política que comporta, però recolzant-se en un menysteniment del fet tecnològic. Exemple: Joan Fuster

7.3.5 Personalització i idealització de fets i personatges: els astronautes com a herois

Els apartats 7.3.2 i 7.3.3 mostren alguns dels judicis emesos sobre la missió Apollo. Els adjectius utilitzats palesen la idealització que es feia del viatge a la Lluna. Un balanç assenyala que les veus elogioses eren molt més nombroses que no pas les crítiques. I, a més, els elogis eren més contundents.

Però si la missió en sí s'idealitzava, hi havia també una personalització evident. No ens referim només a la utilització política en favor -o en contra- de Nixon, que analitzarem als apartats 7.4.1 i 7.4.2. Hem de destacar també el rostre humà de la gesta, el personalisme que feia resaltar el perfil humà dels astronautes, així com d'altres persones directament implicades en la missió.

Hem vist que quan es va llençar el primer Sputnik no hi va haver una personalització. El satèl·lit anava sol, sense un rostre humà que l'acompanyés i on es poguessin centrar les descripcions personals. Una mica diferent va ser el vol de la gossa Laika, ja que havia sorgit el personatge i, a més, sense capacitat de raciocini com per carregar amb possibles culpes.

Si de cas, el personalisme va arribar amb l'èxit americà de finals de gener del 1958, amb el primer satèl·lit llençat amb èxit. Von Braun era l'heroi que els diaris d'aquí buscaven. Havia vençut a Kruixov, l'antiheroi.

Més endavant, amb els primers astronautes, va aparèixer ja un rostre. Era la cara humana de la gesta. Els protagonistes del fet ja no eren simples màquines, els herois ja no eren els enginyers, artífexs de l'esdeveniment. Ja hi havia unes persones concretes que podien endur-se els mèrits.

Fou Gagarin el primer a rebre aquests elogis, aquest tractament. La premsa d'abril de 1961 mostrava, ultra la sorpresa per l'èxit rus i el desencís perquè els americans estiguessin a segon pla, l'admiració pel primer home de l'espai.¹²⁵⁰ I amb el primer astronauta americà, Alan Shepard, l'entusiasme va esclatar. Amb aquest heroi ja no hi havia matisos ni recances.

El tractament que la premsa feia dels astronautes ja des del principi -des d'abans del vol de Shepard- ha quedat enregistrat a la novel·la-reportatge de Tom Wolfe "The Right

¹²⁵⁰ Duran, X.: "Fites científiques...", op. cit, pp. 174-178

Stuff",¹²⁵¹ encabida en l'anomenat "nou periodisme". El llibre explica de forma novel·lada el procés que seguien els set primers pilots que foren escollits com a futurs astronautes dintre del programa nord-americà Mercury. Tot i les dosis de ficció, l'obra ens permet observar de quina forma eren tractats, des de bon principi, els individus destinats a ser viatgers de l'espai.

Així, els set futurs astronautes varen fer una roda de premsa i l'endemà mateix:

*els set astronautes del Mercury eren herois nacionals. Així, tal com sona. Tot i que fins aleshores no havien fet més que aparèixer en una conferència de premsa, ja se'ls coneixia com els set homes més valents de Nord-amèrica. Es despertaren i es veieren, esbaleïts, aclamats per tota la premsa. Allà estava, a les columnes més respectables igual que als diaris sensacionalistes i a la televisió.*¹²⁵²

D'aquesta forma, molt abans de volar en cap nau espacial, els futurs astronautes ja eren herois. Probablement, com apunta Wolfe de forma dramàtica, el cop que va suposar el primer Sputnik i les posteriors derrotes astronàutiques dels Estats Units van provocar una por de la qual els set astronautes en simbolitzaven la sortida. Eren els guerrers que participarien en el que Wolfe anomena *combat singular*,¹²⁵³ usual en el període precristià i en el qual el millor soldat -o un petit grup selecte- d'un exèrcit s'enfrontava al millor soldat -o a un altre grup selecte- de l'altre.

El paper d'herois dels set futurs astronautes no sols glorificava o venerava unes persones, sinó que permetia que la seva denominació passés a ser ja un honor per si mateix:

*Era un afer increïblement bo, era com si el terme "astronauta" s'hagués convertit en un honor, com el terme "campió" o "superestrella", com si la paraula mateixa fos una de la infinita varietat d'extres que et proporcionava el projecte Mercury.*¹²⁵⁴

¹²⁵¹ Wolfe, T.: "Lo que hay que tener", Anagrama, Barcelona, 1984 (versió original del 1979)

¹²⁵² Ibid, p. 102

¹²⁵³ Ibid, p. 103

¹²⁵⁴ Ibid, p. 109

El llibre de Wolfe també destaca l'atenció a les famílies i a la vida privada dels astronautes¹²⁵⁵, així com l'oblit que la glorificació dels astronautes significava respecte als centenars de persones que participaven en el projecte.¹²⁵⁶ Són aspectes que analitzarem, perquè es repeteixen en el cas del viatge a la Lluna.

En el cas de l'Apollo 11, hi havia tres herois clars: els tres astronautes, amb incidència especial en Armstrong. El cognom d'aquest darrer era el títol d'un article d'Angel Zúñiga,¹²⁵⁷ on hi descrivia algunes característiques de la persona sobre qui havia recaigut la tarea històrica de ser *el primer hombre que pise la Luna*. Zúñiga descrivia així l'astronauta:

La figura del comandante del "Apolo XI" es la figura máxima de la hora, desde el instante que recae sobre su persona el momento histórico de tener que trazar su huella humana, el primero, sobre la superficie lunar. Es un veterano de estos vuelos.

Es casi una religión para él. Creció de esta manera. Siente profunda reverencia hacia las figuras de los hermanos Wright, llevando una pieza del museo de dichos adalides de la aviación en el "Geminis VIII". Es gran piloto, añaden. Demostró su enorme habilidad en el vuelo del "Gemini VIII" en 1956 [sic]¹²⁵⁸, cuando quedó abierta la escotilla y Armstrong empezó a dar vueltas, sin control. Fantástica sangre fría, su seguridad en sí mismo, pudo vencer este segundo tan difícil, en el que se creyó por primera vez que se podía perder el astronauta.

"La Vanguardia" mostra a portada els tres astronautes.¹²⁵⁹ En aquest cas, no es tracta de personalisme exagerat, sinó de l'òbvia obligació de mostrar el rostre dels tres protagonistes. També és lògic que se'ls dediqui un ampli article, titulat *Los tres del "Apolo*

¹²⁵⁵ Ibid, pp. 131-132

¹²⁵⁶ Ibid, p. 149

¹²⁵⁷ "La Vanguardia", 10-7-69, p. 13

¹²⁵⁸ En realitat va ser el 1966

¹²⁵⁹ "La Vanguardia", 17-7-69, portada

XI".¹²⁶⁰ En aquest text, Rafael Clemente Soler només descriu la seva carrera espacial. Els detalls personals són mínims i els adjectius elogiosos també. Es limita a resaltar els mèrits que tots tres han acumulat per compondre la primera tripulació enviada a la Lluna. Però els aspectes més humans i l'entorn familiar havien de ser destacats. Per les seves característiques, era "Diario femenino" el que tocava més aquests aspectes.¹²⁶¹ Precisament el fet que s'acostés més a un magazine que a un diari ens permetrà comparar-lo amb algunes revistes.¹²⁶² Diguem simplement que a "Gaceta Ilustrada" alguns articles d'Oriana Fallaci no deixaven de ser crítics amb les persones dels astronautes, tal com ja s'ha esmentat abans.¹²⁶³ En un article, Fallaci es pregunta si realment seran heoris i conclou que sens dubte, no. La tòpica comparació amb Cristòfol Colom li serveix a Fallaci per explicar les diferències: ni l'Apollo era el seu projecte personal -en el cas de Colom, l'expedició sí que ho era-, ni viatjaven amb tant de risc.¹²⁶⁴ L'autora no hi veu res heoric:

El último soldadito que va al asalto de una trinchera, el último guerrillero del Vietcong que se lanza contra un tanque con tres balas en el fúsil son mil veces más valerosos que los astronautas que van a la Luna.

Aquestes crítiques recorden les de Joan Fuster, ja comentades a l'apartat anterior, si bé l'autor valencià citava exemples més quotidians i Fallaci destaca fets bèl·lics més propers a una idea popular d'heorisme.

Contra el "maquinisme", l'absència d'humanitat que es retreia als tres astronautes, Eduardo Arce ressaltava que tots tres estaven entrenats per suportar les condicions més dures i, en realitat, per dur a terme la missió planejada i controlada des de la Terra. Però es pregunta:

¿Son autómatas?, seres sin imaginación? No, son hombres como nosotros que se emocionan y se asombran de las

¹²⁶⁰ "La Vanguardia", 18-7-69, p. 16

¹²⁶¹ Vegeu apartat 7.6.2.

¹²⁶² "Gaceta Ilustrada" i "Paris Match".

¹²⁶³ Recordem la rèplica del director del "Noticiero Universal".

¹²⁶⁴ Fallaci, O.: *¿Qué les sucederá después de la Luna?*, "Gaceta Ilustrada", "El libro de la Luna", (1969), p. 89

*fantásticas maravillas del universo, pero que son capaces, además, de introducirse en el mundo de la técnica con el convencimiento de que, en cualquier caso, podrán dominar la misma técnica.*¹²⁶⁵

Al mateix article Arce recorda les paraules de l'astronauta Walter Cunningham, de l'Apollo VII: *Som tan humans com el que més. Però part de la nostra disciplina consisteix en reaccionar davant dels més fabulosos espectacles de l'univers de la forma més impassible. Si jo fos poeta o una altra persona molt creadora, podria sentir-me tan arrebatat per allò que està passant que sens dubte se m'escaparien els punts essencials.* Alguns titulars o textos personalitzen molt i efectuen elogis en ocasions exagerats. *Lo que encontrará Armstrong en la Luna*¹²⁶⁶ és un títol comprensible, encara que limiti el viatge al satèl·lit a una persona. *El pie de Armstrong* és el títol d'un comentari de Santiago Nadal després de l'aterratge.¹²⁶⁷ Aquí, el símbol ja no és el personatge, sinó una part del seu cos, la que sembla contenir el resum de la gesta: el peu de l'astronauta, la part amb què es va fer el primer contacte amb el satèl·lit. Si per primera vegada l'home "trepitjava" la Lluna, el peu ha de tenir un protagonisme especial.

Nadal comenta la retransmissió en directe per televisió, precisament un mitjà que afavoreix el coneixement dels protagonistes dels fets i la publicitat dels seus aspectes humans. I en destaca un moment:

Quizá lo más emocionante fue el punto en que en la pequeña pantalla apareció el pie de Arsmtrong, moviéndose lentamente, con los movimientos preestablecidos sobre base científica, buscando su apoyo en el suelo lunar hasta encontrarle.

Fixem-nos que el personatge deixa de ser Armstrong, que cedeix protagonisme al seu peu, que sembla actuar de forma independent del seu amo. Unes línies més avall, Armstrong recupera peu i protagonisme, que ara comparteix amb els seus companys:

Neil Armstrong y Edwin Aldrin, los dos astronautas que pusieron pie en la Luna; Michael Collins, su compañero que les esperó en

¹²⁶⁵ *El hombre futuro*, "El Noticiero Universal", 17-7-69, p. 3

¹²⁶⁶ "La Vanguardia", 19-7-69, p. 14

¹²⁶⁷ "La Vanguardia", 22-7-69, p. 7

la tremenda cita en la órbita lunar. He ahí tres nombres que ya han quedado en el libro de la Historia, escritos con fresca tinta. Unos hombres que habrán de conocer los futuros estudiantes para ingresar en el bachillerato, sin cuyo conocimiento a nadie podrá suponerse cultura general... Estos hombres han abierto al mundo una puerta que nadie pensaba pudiera llegar a ser abierta jamás. Y aún los visionarios que lo soñaron, no podían pensar que ello aconteciera tan pronto en el curso del siglo XX.

Més tard, el dia 25, un cop la nau ha tornat a la Terra, les fotos dels tres astronautes ocupen la meitat superior de la portada de "La Vanguardia". El peu assenyala que els dels astronautes són *tres nombres que se transmittirán, de generación en generación, a través de la historia*. I l'editorial de la pàgina 3, sense abandonar el tractament personal d'Armstrong, amplia l'èxit a tota la humanitat:

*Armstrong tuvo razón: en este minuto de la historia humana, el héroe, a fin de cuentas, no era más que la cúspide como la del niño que remata una ingente torre humana en cuya base están muchos siglos de cultura europea, todo el poderío de los Estados Unidos, todos los sufrimientos con que el pueblo ruso tuvo que soportar el lanzamiento del Sputnik, desafío soberbio lanzado por Kruchef y recogido valientemente por Kennedy hasta llegar a este momento culminante de la historia.*¹²⁶⁸

Transformat Armstrong en l'anxaneta d'un procés de segles, destaca també en aquestes línies el judici sobre el patiment del poble rus per pagar el Sputnik -sense recordar les crítiques fetes sobre el patiment del poble americà- i la grandesa dels Estats Units.

Alguns periodistes aprofitaven el possible lligam entre els astronautes i la seva especialitat per resaltar certs aspectes més o menys curiosos. Així, com a mostra que el viatge a la Lluna va arribar a totes les seccions tenim l'article d'Andreu Mercé Varela¹²⁶⁹ *Tres deportistas llegan a la Luna*.¹²⁷⁰ Fet poc abans de l'alunatge, Mercé Varela destaca

¹²⁶⁸ "La Vanguardia", 25-7-69, p. 3

¹²⁶⁹ Andre Mercé Varela (1918-...), periodista i advocat. Cronista i analista esportiu, ha estat corresponsal de publicacions estrangeres i ha escrit diversos llibres de gran nivell tècnic, especialment sobre olimpisme. Abans de la guerra havia escrit a "El Matí".

¹²⁷⁰ "Tele/exprés", 19-7-69, p. 20

en priemr lloc que *la fabulosa experiencia que están viviendo [los tres astronautas] tiene mucho de deportivo*. Així, son punta de llança d'un equip de quatre-centes homes que a Houston *están siguiendo con tensión deportiva e intensísima la progresión del "Apolo 11"*.

L'autor diu que l'important és *el entrenamiento, la disciplina, el estudio, la técnica a que han estado sometidos desde hace años Neil Armstrong, Edwin Aldrin i Michael Collins, así como el sistema táctico que tendrán que desarrollar el lunes* -l'esport, docns, com a model d'entrenament i de mentalitat per a altres reptes. I destaca que per això els ha calgut una formació esportiva des de la seva joventut: Adlrin havia practicat atletisme i després es va dedicar al rugbi i Collins va destacar com a gimnasta i futbolista. Potser el més rebuscat com a esportista és Armstrong, ja que, entre les formes que tingué de donar sortida als seus *Impetus deportivos*, Mercé Varela esmenta que va ser pilot de la marina a Corea i que la seva dona és professora de ballet aquàtic. Tal com diu l'autor, *Armstrong és deportivamente introvertido*.

Aquest article no sols mostra la personalització de l'esdeveniment en nous aspectes referits als tres protagonistes principals i palesa que pocs comentaristes volien estar al marge del viatge a la Lluna, sinó que també ofereix una mostra de narració èpica moderna, equiparant la missió a una mena d'actuació esportiva.

Però els tres astronautes no eren els únics protagonistes. Si les al·lusions a ells entraven en detalls personals, les seves famílies també havien d'aparèixer. Així, una foto dels tres fills d'Aldrin porta el peu *Sonrisas y suerte para papá*.¹²⁷¹ I un d'aquests, voltat d'amics, torna a sortir en una foto, amb els quals, segons el peu, comenta la foto apareguda a diversos diaris dels tres astronautes amb les seves famílies.¹²⁷²

La visió d'herois per a tots tres potser no encaixava amb les personalitats respectives. Poc després del viatge a la Lluna, Armstrong gairebé va desaparèixer de l'escena pública i vint anys després algú l'anomenà antiheroi.¹²⁷³ Una revista comentava, potser exageradament, que *los hombres que pisaron la Luna viven con más pena que gloria*.¹²⁷⁴

¹²⁷¹ "La Vanguardia", 17-7-69, p. 6

¹²⁷² "La vanguardia", 18-7-69

¹²⁷³ Ramos, R.: *Neil Armstrong, el antihéroe*, "La Vanguardia", 16-7-89, p. 3

¹²⁷⁴ "Tiempo", 17-7-89, pp. 105-108

I en el vint-i-cinquè aniversari del viatge, quan les commemoracions uniren altre cop tots tres ex-astronautes i els posaren a la llum pública, Aldrin jutjava que *La NASA oblidà als que trepitjàrem la Lluna*.¹²⁷⁵

Però que l'astronauta encara sembla una personalitat excepcional, per bé que els viatges espacials s'hagin convertit en quelcom normal, ho palesa el ressó de la pel·lícula dirigida per Ron Howard i estrenada el 1995 titulada "Apollo 13". La pel·lícula està basada en l'accident patit per la nau que havia de ser la tercera en arribar a la Lluna i que va haver de tornar a la Terra, després d'una perillosa odissea que podia haver deixat els tres astronautes a l'espai. El fet de triar uns herois que no protagonitzaren un èxit sinó un fracàs sembla mostrar que de vegades no es busca tant l'individu perfecte sinó el que pot encarnar diversos aspectes de la forma de ser humana. En comptes d'una pel·lícula triomfal, "Apollo 13" narra el que el protagonista mateix, Tom Hanks, considera amb dimensions de tragèdia grega.¹²⁷⁶

Tornant als tres homes de l'Apollo, la personalització del viatge a la Lluna en els tres personatges no tenia com única conseqüència proporcionar als lectors els herois que desitjaven. A partir d'aleshores es potenciaven unes vocacions. Molts nens dels Estats Units i, en menor mesura, d'altres països, afegiren als seus somnis professionals el de ser astronauta. Aquesta es convertia en una professió per despertar admiració, per assolir grans fites. Si la imatge que s'ha donat del científic al cinema ha comportat tant vocacions com aversions, els astronautes, en aquell moment, passaven a ser elements cridaners, atractius. Astronauta ja no era una paraula que es referís a la ficció, sinó una persona tangible, algú que duia a terme una feina accessible a alguns joves.

Hi havia un altre nom amb protagonisme, per bé que molt menor. Ja n'havia tingut en altres moments. Un titular de "La Vanguardia" ens indica qui era: *Rueda de prensa de Werner Von Braun*, diu el titular.¹²⁷⁷ La notícia, doncs, no era què havia dit Von Braun, sinó que havia fet una roda de premsa. Von Braun era *el genio de la navegación espacial*.

¹²⁷⁵ "El Periódico", (Barcelona), 26-6-94, p. 1

¹²⁷⁶ "Avui", 7-10-95, p. B4.

¹²⁷⁷ "La Vanguardia", 12-7-69, p. 17

Junt a aquests genis i herois hi ha els precursors. Es reconeix que Rússia inicià la conquesta de l'espai¹²⁷⁸ i que entre els pares de l'astronàutica hi ha, com una premonició, el rus Tsiolkovskij i l'americà Goddard, junt a l'alemany Oberth.¹²⁷⁹

Però també es destaca que *Fue una decisión de Kennedy lo que lanzó a los Estados Unidos en la carrera del espacio.*¹²⁸⁰ Un home que tenia una profunda visió històrica. I tampoc no s'oblida Johnson, el successor de Kennedy, el seu vicepresident quan va estudiar detingudament si podia llençar el seu repte.

Però, sobretot, es lloen dues coses. Una, el president vigent quan s'arriba a la Lluna: Nixon. I una altra mena d'heroi és el sistema nord-americà. El món lliure, tal com es deia, el sistema capitalista. A més dels personatges, és un sistema polític el que triomfa, com veurem a l'apartat 7.4.

¹²⁷⁸ "La Vanguardia", 17-7-69, p. 52

¹²⁷⁹ "La Vanguardia", 17-7-69, p. 53

¹²⁸⁰ Id., p. 54

7.3.6 Les visions del futur: les previsions tècniques i els condicionants econòmics

Si bé els diaris expliquen un present, també poden dibuixar un futur més o menys proper. En ocasió del viatge a la Lluna un esdeveniment tant previst i estudiat portava a avançar fets en comptes d'esperar a explicar-los. És per això que a "Diario femenino" podia aparèixer un article titulat *!Llegamos a la Luna!*¹²⁸¹ una setmana abans que realment s'hi arribés.¹²⁸² Era una narració anticipada del viatge al nostre satèl·lit.

Però titulars elaborats després de l'esdeveniment també mostren una certa visió del que es produïa. Així, el titular de portada del dia 22 en el mateix diari deia *Ayer comenzó el futuro*. D'aquesta forma un temps que, per definició, sempre ha d'arribar es situava en el present, com si fos un element ja assolit, amb un titular que podríem classificar com a oxinomon. Això indicava l'impacte d'un esdeveniment que portava a situar la humanitat no en el procés temporal normal, sinó a saltar èpoques cap a un futur ja present. Al marge dels fets reals, però, la premsa dibuixava un futur, com ja havia fet el 1957.

El 1969 els temes espacials ja havien omplert prou espai i ocupat prou temps com per què les previsions que es fessin a la premsa fossin més raonades que les que es produïren el 1957 amb motiu del primer Sputnik. Potser era lògic que la gran sorpresa del llançament d'un satèl·lit artificial comportés algunes previsions massa agosarades.¹²⁸³ El 1969 fer previsions exagerades podia deure's a un entusiasme exacerbat després del viatge de l'Apollo 11.

En tot cas, algunes previsions semblarien massa atrevides, però eren lògiques seguint la progressió que s'havia viscut des de principis dels anys seixanta. Thomas O. Paine, administrador general de la NASA, manifestava en un article que la colonització de la Lluna no era cap quimera.¹²⁸⁴ Si Paine intentava mostrar que la conquesta del cosmos no estava fora de les possibilitats humanes, tenia raó. Però l'article també fa algunes previsions exageradament optimistes. Així, diu:

¹²⁸¹ Amb aquestes posicions invertides dels signes d'admiració.

¹²⁸² "Diario femenino", 12-7-69, pp. 12-13

¹²⁸³ Vegeu apartat 6.3.6

¹²⁸⁴ "La Vanguardia", 17-7-69, p. 51

Aunque los ingenieros de los programas espaciales no han puesto en marcha sus computadores para obtener proyectos y cálculos detallados, parece probable que para 1984 el coste de un vuelo de ida y vuelta con cohete, clase turista, hacia una estación espacial confortablemente asentado en su órbita terrestre, se habrá reducido hasta unos pocos miles de dólares. Luego, un servicio regular de vehículos nucleares entre la estación espacial y una estación orbital lunar podría reducir eventualmente el coste de un viaje a la Luna hasta el orden de unos 10.000 dólares (700.000 pesetas).

Sembla que Paine supera el que serien previsions raonables. Però ell creu que si bé això és un gran repte, no ho és més del que va significar als anys 60 el projecte i construcció del sistema Saturn-Apollo per portar un home a la Lluna.

La possibilitat d'anar de viatge a l'espai potser no era vista de forma tan anecdòtica si un periodista prou rigorós, Sebastià Estradé, dedicava una part d'uns dels seus articles a parlar-ne amb el cap de l'assessoria jurídica d'Ibèria, Enrique Mapelli.¹²⁸⁵ Estradé destacava de la conversa amb Mapelli un tema prou important com és la sobirania dels cossos celestes. Però manifestava que el motiu fonamental de la seva visita era saber si Ibèria havia rebut, com altres companyies aèries, peticions de reserva de viatges lunars. Estradé diu que la premsa mundial havia facilitat xifres de reserves fetes a Pan-Am. L'autor recull les opinions de Mapelli per qui, naturalment, les reserves no poden passar de ser una notícia anecdòtica. També explica que el viatge a la Lluna queda molt lluny dels projectes d'Ibèria, però també de qualsevol altra companyia aèria del món. Tot i així, la companyia americana TWA (Transworld Airlines) havia rebut milers de peticions de reserva per a vols espacials a la Lluna. Tot i que reconeixia que no les podrà complaure fins a un futur força llunyà, va demanar a l'Oficina de l'Aeronàutica Civil dels Estats Units autorització per transportar passatgers, mercaderies i correu entre aquell país i la Lluna.¹²⁸⁶ Per la seva banda, la carta d'un lector, a "La Vanguardia", explicava que l'any 1951 un programa de Ràdio Barcelona va expedir als qui ho sol·licitaven uns carnets,

¹²⁸⁵ "Tele/exprés", 8-7-69, p. 17

¹²⁸⁶ "Le Monde", 26-7-69. Citat a Ducrocq, op. cit., p. 56

amb foto inclosa, de *Reserva de plazas en las aeronaves espaciales que surcarán los espacios interplanetarios a partir del 1.º de enero de 1974*.¹²⁸⁷

Tornant a l'article de Paine, l'autor creu que el 1984 ja hi hauria una estació espacial orbitant al voltant de la Lluna i que al satèl·lit ja hi haurà les primeres bases lunars que *podrán elaborar el aire, el agua, la luz, el calor y los alimentos traídos de fuera para emplearlos nuevamente*. Junt a això, fa previsions més socials i pensa en una nova *fraternidad de frontera*.

"La Vanguardia" es feia ressó, uns dies després, d'una previsió de Nixon.¹²⁸⁸ El president nord-americà manifestava que abans de l'any 2000 éssers humans viatjarien a altres planetes. També preveia una pròxima aventura espacial amb representants d'altres països. Potser aquest pronunciament era inevitable, ja que Nixon parlava davant de dos mil estudiants estrangers. També els deia que l'exploració espacial no només oferia nous mons sinó també remeis per als mals de la Terra.

La previsió de Nixon era optimista, però coincidia amb la que podia fer gent molt més preparada. Fins i tot comparat amb Paine i von Braun, Nixon podia semblar moderat. Paradoxalment, eprò, la persona que feia aquestes afirmacions tallà pocs anys després els fons del programa Apollo i, d'aquesta forma, barrà el pas als projectes que ell mateix havia pronosticat. Aconseguits els efectes propagandístics immediats, a Nixon l'espai no li despertava cap interès.

Si les inversions industrials són un termòmetre per mesurar la calidesa amb què es valoren algunes perspectives, una altra notícia publicada per "La Vanguardia" podia eliminar tant d'optimisme. El títol explicava que *La Luna no ha despertado las apetencias de los financieros estadounidenses*.¹²⁸⁹ La possible explotació del satèl·lit no oferia, segons l'article -reproduït del "New York Times"- cap atractiu econòmic.

L'article ressaltava les possibilitats d'una estació espacial que aprofités la microgravetat per obtenir productes que no són fàcils de fabricar a la Terra. Això podria interessar les empreses. I és cert que una de les activitats principals de l'estació espacial internacional

¹²⁸⁷ "La Vanguardia", 29-7-69, p. 24

¹²⁸⁸ "La Vanguardia", 23-7-69, p. 18

¹²⁸⁹ "La Vanguardia", 27-7-69, p. 18

que ha d'estar en òrbita el segle vinent és el treball en microgravetat.¹²⁹⁰ Però en aquest article s'abandonava l'optimisme i s'anava cap a l'altre extrem. Hans Wuenscher, director adjunt de projectes de la NASA, manifestava que caldria esperar dos o tres segles per aprofitar les condicions favorables de l'absència de gravetat. Aquestes paraules i les de Paine mostren que fins i tot entre els experts costa de mantenir un equilibri entre massa optimisme i massa pessimisme. Tot i que la postura de Paine també podria entendre's com un desig de donar una imatge positiva de les possibilitats de la NASA per seguir comptant amb fons.

Precisament això darrer era un aspecte dubtós per alguns cronistes. Eduardo Arce explicava que la NASA no podia estar segura del que faria després del viatge a la Lluna:

*Existe un creciente temor entre los ingenieros de la Agencia Espacial que han invertido años de intenso trabajo en el proyecto "Apolo", de que las investigaciones militares que rodean la misma investigación espacial puedan más que el propio interés humano por averiguar lo que hay más allá de la Luna. Tal manera de proceder sería comparable a la de un club de fútbol de primera división que después de construir un gran estadio y de formar un equipo completo... jugase un solo partido contra su más directo rival con el fin de aplastarse mutuamente.*¹²⁹¹

El símil esportiu explica ben bé el que hauria estat l'objectiu del govern Nixon, que un cop assolida la victòria sobre el seu rival soviètic hauria desaprofitat la inversió que havia significat el viatge a la Lluna.

Però per als que feien més cas de l'èxit i de les previsions optimistes, el futur havia de ser fantàstic. Tot i així, Alec Osaba es mostrava moderat. Si bé deia a "El Correo Catalán" que immediatament es construiria una estació espacial a la Lluna -abans del 1980-,¹²⁹² també era prou rigorós com per exposar projectes que sí tingueren lloc: les missions no tripulades a Mart i Venus i les sondes que serien llençades per estudiar de prop els

¹²⁹⁰ Sobre la rendibilitat d'aquests treballs hi ha postures oposades. Vegeu Beardsley, T.: *Ciencia en el firmamento*, "Investigación & Ciencia", agost, 1996, pp. 70-77. El quadre de la pàgina 75, mal compost, va aparèixer de forma correcta en el número següent.

¹²⁹¹ "El Noticiero Universal", 21-7-69, p. 5

¹²⁹² "El Correo Catalán", 27-7-69, p. 3

planetes gegants: Júpiter, Saturn, Urà i Neptú. Assegurava que ningú no podia dir què passaria fins a final de segle, perquè com afirmava al final de l'article:

la experiencia ha puesto de manifiesto que los vaticinadores tienen la tendencia de sobrestimar lo que podría ocurrir en un futuro próximo y a subestimar los adelantos que se lograrán a largo plazo.

Els que no eren tan prudents assenyalaven, per exemple, que la primera colònia lunar seria una realitat en quatre anys i que el 2020 hi hauria a la Lluna una població de 500 habitants, així com que els coets atòmics farien que anar fins al satèl·lit no fos més difícil que travessar l'Atlàntic.¹²⁹³

Però, quines eren les previsions reals que es podien fer? Potser ningú millor que Von Braun per revelar-ho. A l'entrevista a "Diario femenino"¹²⁹⁴ ja esmentada manifesta que les estacions espacials, dintre del programa d'aplicacions dels Apollo, serien posades en òrbita el 1971 i podrien acollir cinquanta persones. Segons Von Braun, hi podrien anar científics de tot el món per fer observacions astronòmiques o altres recerques. Sobre el viatge a Mart, manifestava que si el president dels Estats Units feia el mateix que Kennedy l'any 1960 es podria situar un home a Mart el 1980. Tot i que Von Braun deia que no hi havia problemes tècnics, quinze anys després d'aquella data encara no hi ha propu seguretat per fer un viatge tan llarg i perillós.

En tot cas, von Braun dibuixa un futur pròxim molt prometedor. Però les coses anaren ben diferent. Un país encara immers en la costosa guerra del Vietnam, amb el domini de la Casa Blanca per republicans i del Congrés per demòcrates, no va atorgar a la NASA els fons per als projectes que volia dur endavant, com ara portar un home a Mart abans de finals de segle.¹²⁹⁵ Una opinió pública menys motivada i més preocupada per altres problemes interns, junt a l'absència d'enemic a batre i a una NASA que no aconseguia harmonitzar els seus objectius civils amb la necessitat d'acontentar els militars varen impedir que el programa espacial evolucionés.¹²⁹⁶

¹²⁹³ "Sandham, B.: *El futuro del hombre en la Luna*, "La Prensa", 21-7-69, p. 4

¹²⁹⁴ "Diario femenino", 13-7-69, pp. 12-14

¹²⁹⁵ Aldrin i McConnel, op. cit., p. 249

¹²⁹⁶ Shepard, A. i Slayton, D.: "Ils voulaient la Lune", op. cit, pp. 356-357.

Foren, doncs, problemes polítics i econòmics els que tallaren la progressió que l'astronàutica havia viscut als seixanta. Un element que potser disculpa moltes de les previsions massa optimistes que aparegueren als diaris en aquelles dates. Però que també demostra que va faltar visió per preveure que apareixerien aquests condicionants.

7.4 La utilització política

El viatge a la Lluna era un esdeveniment tecnològic i científic. Però com hem vist al capítol segon, la ciència i la tecnologia poden ser utilitzades de forma molt diversa i tenen un impacte social i polític innegable. Els mitjans de comunicació poden ignorar, esmorteir o accentuar aquest impacte. En el cas dels primers Sputniks l'impacte polític fou evident i el tractament periodístic d'aquest aspecte també. En el cas del viatge a la Lluna, el tractament fou més tecnològic, però els aspectes polítics no hi estigueren al marge i prengueren protagonisme progressivament.

En aquest apartat ens proposem observar si l'esdeveniment era considerat més tecnològic o polític i analitzar la utilització política per part d'alguns comentaristes.

7.4.1 Fet tecnològic o fet polític?

Com ja hem dit anteriorment, el tractament de l'esdeveniment observà molts més aspectes científics i tecnològics que el de 1957. Observant els diaris i, particularment, "La Vanguardia", el tractament fou molt més científic que no polític. Però també hem comentat que certes visions acrítiques o entusiastes de la tecnologia -com també certes postures distants de la ciència- són, en el fons, preses de posició ideològica, per acció o per omisió.¹²⁹⁷

Ara bé, no hem d'oblidar que el programa Apollo neix amb uns objectius polítics clars. Es tracta d'una qüestió de prestigi i de preeminència militar. Així ho veia el 1961 el "New York Times" quan, després del vol de Iuri Gagarin, afirmava:

*La mateixa política [nord-americana] ha compromès les nostres activitats espacials ben abans del Sputnik i ens costa cara avui en prestigi. (...) Hem d'acordar la prioritat absoluta a la competició espacial. (...) Per bé que els Estats Units són la més forta potència militar, el món, impressionat per les "premières" soviètiques, ens creu militarment i tecnològicament endarrerits.*¹²⁹⁸

¹²⁹⁷ Vegeu per exemple apartat 7.3.2

¹²⁹⁸ Citat per Dupas, A., op. cit, p. 57

El cop al prestigi americà, doncs, i la necessitat de recuperar l'hegemonia, no sols real, sinó també cara a l'opinió pública mundial, són a la base del projecte Apollo. Això es pot observar també quan es valoren els efectes polítics de la missió, just després de comentar que els beneficis científics no justifiquen l'empresa:

La haute signification politiques est double:

- *remporter un succès de prestige pour effacer l'humiliation causé par le Spoutnik de 1957;*
- *lancer définitivement l'Amérique dans l'aventure spatiale en créant une industrie, un matériel et des installations.*

Le succès de prestige est certain. L'Amérique a prouvé que son système industriel possédait un niveau technique et un dynamisme capables de relever tous les défis(...)

Le problème était moins de conquérir l'espace que de remporter une victoire spectaculaire, en s'appuyant sur la force principale de la puissance américaine: le système industriel.¹²⁹⁹

Si aquí queda clar l'objectiu de prestigi de l'empresa, els comentaris de diaris com "La Vanguardia" també permeten observar-ho així. La inclusió del tema a la secció d'internacional ja la barreja amb temes polítics generals. Però, a més, en les mateixes cròniques el tema lunar i la política americana o les relacions internacionals també apareixen mesclades. El primer comentari significatiu el trobem el 10 de juliol, quan Angel Zúñiga recorda el paper de Johnson per dur endavant l'empresa. Comenta que el president americà no estava equivocat quan recordava que l'imperi romà dominà el món perquè va fer carreteres, l'imperi britànic es va formar gràcies a l'expansió pel mar i ara la Unió Soviètica tenia un peu a l'espai.¹³⁰⁰ Zúñiga també recorda un judici de Von Braun, uns quants anys enrera, quan alertava que l'ocupació soviètica de l'espai significaria l'anihilament de Nord-amèrica.

Més endavant, la Lluna estava present als comentaris de política internacional. En part, com deia S[antiago] N[adal] el dia 18, potser era per la manca d'informacions que, com

¹²⁹⁹ Closets, F. de.: "L'Expansion", juliol-agost, 1969, citat per Ducrocq, A., op. cit, pp. 54-56

¹³⁰⁰ "La Vanguardia", 10-7-69, p. 13

cada any, es produïa a l'estiu. Però la raó també era la importància política clau que es donava al viatge a la Lluna, pel damunt d'altres aspectes:

*No hay que olvidar, por ejemplo, uno de los aspectos capitales de esta temática mundial, que es la cuestión de las relaciones entre Estados Unidos y la Unión Soviética. El asunto está implícito, desde luego, en la misma espectacular hazaña astronáutica del 'Apolo XI' y su contrafigura, el "Luna XV" soviético.*¹³⁰¹

Nadal mateix destaca, dos dies més tard, que Kennedy va veure en l'espai un dels aspectes de la seva nova frontera i que el president va tenir *la visión política de entender cuán importante era para el prestigio de los Estados Unidos llevar a cabo los primeros la fantástica empresa.*¹³⁰²

Des de França es veia de manera semblant, ja que, després de l'arribada a la Lluna, el redactor de "La Vanguardia" Tristán La Rosa es feia ressó d'alguns comentaris de la premsa francesa, segons els quals *la primera consecuencia del éxito norteamericano será el aumento de su prestigio en el mundo.*¹³⁰³ D'aquesta forma, els assoliments polítics passen per davant dels tecnològics o, si més no, són destacats de forma unànime a les cròniques polítiques.

L'aprofitament propagandístic que en féu Nixon, a més, provocà fins i tot les crítiques de la premsa pel què anomenaven *intromisión preidencial.*¹³⁰⁴ Santiago Nadal es preguntava si a la gira mundial que Nixon faria després de saludar els astronautes en el punt de l'oceà on tornaven a la Terra, el president nord-americà sabia parlar amb els governants que visités *con el "Apolo XI" en el bolsillo y sin dar la más mínima impresión de ponerlo sobre la mesa.*¹³⁰⁵ A la seva columna comenta que és obvi que la missió Apollo tindrà conseqüències polítiques. I el fet que Nixon comencés la seva important gira després de saludar els tres astronautes d'una banda indicava com el president volia aprofitar l'èxit

¹³⁰¹ "La Vanguardia", 18-7-69, p. 15

¹³⁰² "La Vanguardia", 20-7-69, p. 15

¹³⁰³ "La Vanguardia", 22-7-69, p. 9

¹³⁰⁴ Citat a "La Vanguardia" el 20-7-69, p. 17, en exclusiva del "New York Times".

¹³⁰⁵ "La Vanguardia", 24-7-69, p. 13

i l'impacte mundial de la missió i, de l'altra, implicava que les cròniques dels dos fets es comencessin a barrejar als diaris.

Així, "La Vanguardia" titula una crònica d'Augusto Assía *El prestigio estadounidense, otra vez en el cénit*¹³⁰⁶ i ho justifica per l'arribada a la Lluna i l'inici de la retirada del Vietnam. L'èxit espacial aconseguia fer oblidar durant un temps, segons Angel Zúñiga, les dificultats al Vietnam, *con su número semanal de muertos, el estado de las minorías rebeldes y la decadencia de las ciudades*.¹³⁰⁷ I en les cròniques sobre el viatge de Nixon o la seva proposta sobre una cimera amb la URSS per tractar del Vietnam, hi apareix el tema de la Lluna en lloc preferent.¹³⁰⁸

D'aquesta forma, les conseqüències polítiques passen a primer pla, gràcies a l'habilitat del president que aconseguí lligar uns fets amb els altres, als comentaristes que entenien i destacaven la importància política de l'esdeveniment i, també, a la línia ideològica d'alguns professionals o diaris que veien en l'èxit americà la victòria de tot un sistema.

¹³⁰⁶ "La Vanguardia", 25-7-69, p. 11

¹³⁰⁷ "La Vanguardia", 26-7-69, p. 3

¹³⁰⁸ Id.

7.4.2 La ideologia en el tracament del tema

Els comentaris polítics que aprofitaven el fet tecnològic poden classificar-se en diverses categories. Entenem que hi ha quatre aspectes principals a analitzar:

- * lloances del sistema americà i el capitalisme en general (amb crítiques implícites o explícites al comunisme)
- * lloança dels republicans enfront dels demòcrates
- * crítiques del sistema nord-americà
- * referències patriòtiques

El primer apartat el podríem subdividir en tres més:

- * el sistema econòmic
- * la transparència informativa
- * la defensa de la democràcia

Aquests tres aspectes, com veurem ara, es barregen sovint, ja que són tres exponents del sistema polític dels Estats Units.

Quant al sistema econòmic, es destaca la capacitat dels Estats Units per coordinar tants esforços destinats a posar un home a la Lluna. Santiago Nadal ho explica així:

*Cuatrocientos mil técnicos han trabajado en la empresa; 20.000 industrias han contribuido a la construcción de los instrumentos relacionados con el vuelo; 160 Universidades han contribuido con sus investigaciones en las tareas científicas preparatorias; 126 patentes de invención han sido adquiridas por la N.A.S.A. para aplicarlas al proyecto "Apolo".*¹³⁰⁹

Com es pot haver fet funcionar tot aquest sistema tan harmònicament, *sin imposiciones, sin violencias*? Perquè tot s'ha dut a terme *bajo el régimen de la libertad de empresas, coordinada por una dirección central que conocía la totalidad de los particulares en que el proyecto estaba desmenuzado*.

Però la llibertat d'empresa no és l'única raó de l'èxit nord-americà. En un altre article, Nadal mateix manifesta:

¹³⁰⁹ "La Vanguardia", 20-7-69, p. 15

*...ha sido la obra de un conjunto inmenso de personas, precisamente nacidas en un país cuyo pueblo se ha formado mediante la "melting pot policy", política del crisol: es decir, en cuya aleación han entrado todas las razas del mundo. Pero, en suma, esa mezcla heterogénea forma un nuevo pueblo. Un nuevo pueblo que ha llegado a ser la primera potencia del Globo, como harto lo demuestran los hechos que estamos comentando.*¹³¹⁰

Nadal recorda en aquest article que abans havia destacat el mode de treballar de la N.A.S.A. -*la flor del sistema científico-técnico-industrial norteamericano*-, que es basa en els principis de la llibertat humana i de la discussió. Però junt a això, hi ha la mostra de democràcia que representa la retransmissió televisiva. Si la llibertat era un element bàsic en l'èxit, la retransmissió en directe era un exemple màxim d'aquest esperit obert. Els nord-americans han estat disposats a pagar, però aleshores volien veure com es feia -sí és que es feia. Per a ells hauria estat *el mayor bochorno* si la transmissió en directe hagués mostrat a tot el món un fracàs:

*Ellos han querido ver. Estaban prácticamente seguros del resultado. Pero, de todos modos, querían ver. Y ese es el aspecto político del prodigio que fue ver el pie de Armstrong posándose lentamente en el planeta Luna, satélite de la Tierra. Un pueblo libre que quiere, para ello, ser informado de primera mano: aún arriesgándose a ver una catástrofe. Aún con el peligro de un fracaso cuyas consecuencias, por lo menos propagandísticas, es fácil prever.*¹³¹¹

Aquesta transparència i el risc era també molt valorat pel jurista Manuel Jiménez de Parga. De tal forma, que titulava el seu article *Las dos hazañas norteamericanas*,¹³¹² ja que si una era el viatge en sí l'altra era la publicitat de l'esdeveniment. Jiménez de Parga ho lloa i comenta:

¹³¹⁰ "La Vanguardia", 22-7-69, p. 7

¹³¹¹ "La Vanguardia", 22-7-69, p. 7

¹³¹² "La Vanguardia", 27-7-69, p. 19

Contrasta el modo de proceder de los gobernantes norteamericanos con el de algunas autoridades que en el mundo son, tan recelosas de la opinión pública. Mientras que allí las cosas se preparan y se llevan a cabo de cara al público, en muchos otros sitios todo lo importante, o casi todo, es materia reservada para unos cuantos bienaventurados, secreto de Estado.

Era aquest mateix aspecte el que Augusto Assía comentava, de forma lleugerament diferent.¹³¹³ En un article que mereix anàlisi més àmplia, Assía explicava el comentari d'un coespectador:

Escuchando en la televisión de un hotel de Amsterdam las palabras con que Armstrong iba acompañando sus primeros pasos por la Luna, un diplomático argentino se volvía a mi y me dijo: "Y pensar que hay países donde los locutores de televisión no pueden hablar de la inauguración de un puente sin poner voz engolada".

En el context de l'article d'Assía, aquests països deurien de ser els comunistes, ja que l'autor fa una contundent crítica d'aquest sistema. Però en el cas de Jiménez de Parga, tenint en compte el seu currículum -defensà diverses persones davant del TOP (Tribunal d'Ordre Públic) i quan el 1972 fou elegit degà de la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona el règim el vetà per al càrrec fins al 1976- es pot suposar que les crítiques anaven cap un altre règim més proper. Sens dubte, el 1969 la televisió a l'estat espanyol no era cap exemple de llibertat i pluralitat informativa. Si l'article de Jiménez de Parga anava orientat cap aquí i no va provocar-li problemes devia ser perquè, tot pensant en els règims comunistes, la censura no es devia sentir aludida.

Ara podem reproduir fragments de l'article d'Augusto Assía, publicat a "La Vanguardia", on es mostra l'entusiasme per la victòria dels Estats Units. L'article comença recordant quant de temps feia que els Estats units no gaudien a Europa de la enjundia que le ha imprimido la visita a la Luna. Assía diu que caldria remuntar-se a los días gozosos de hace 25 años, quan els anglosaxons varen expulsar de França la barbàrie nazi. Ara també han fet fugir algú:

Como por ensalmo ha desaparecido del horizonte ahora, volviéndose igual que los nazis hace 25 años, a sus guaridas la

¹³¹³ "La Vanguardia", 25-7-69, p. 11

contumaz y capciosa campaña en que los residuos del nazismo se unieron a la envidia comunista para ver de desacreditar a Estados Unidos.

Assia es pregunta on deuen ser els procaces letreros que en torpes letras rojas mancharon tanto tiempo las paredes europeas desahuciando a los americanos para que se volvieran a su casa.

Per a l'autor, el que més ha impressionat no ha estat ni tan sols l'eficàcia ni el treball col·lectiu, perquè:

todo el mundo sabe que los Estados Unidos son la mayor y mejor empresa cooperativa que jamás ha albergado la tierra y de su colosal capacidad científica no ha dudado nadie en la bien informada Europa.

I el què ha cridat més l'atenció, segons Assia:

Es la tranquila confianza, el sosiego, la carencia de énfasis y jactancia, la modestia, el "matter of fact", la sencillez que ha emanado de, y ha amenizado, la aventura entera sin el intento de una sola frase ni un golpe de efecto, como si se tratara de la cosa más natural del mundo lo que ha impresionado más a los europeos de la Europa democrática y lo que ha recobrado su estima para Estados Unidos.

Abans ja esmentava la Europa parlamentaria y democrática que comparte el sistema político y los ideales filosóficos de los Estados Unidos. Essent els Estats Units exponent màxim del sistema democràtic i de la llibertat i situant l'estat espanyol a les antípodes del comunisme, potser la forma d'escriure és una manera d'intentar immersir el lector en la sensació que el règim franquista també pertanyia a aquesta Europa.

Més endavant, Assia opina que els peus es posen a un lloc i es poden treure d'un altre:

Quizá ha sido suerte que la puesta sin jactancia de los pies en la Luna haya coincidido con el esfuerzo (que quizás exija todavía más recursos anímicos) por parte de los Estados Unidos para comenzar a extraer sus pies del Vietnam con humildad.

Això no seria vist com una derrota pels europeus, sinó como la suprema ejecutoria de la democracia y el comienzo de una nueva era, ja que allà els Estats Units han unit la seva

sort a la d'un govern *que carece del apoyo de la opinión pública*. I retirar-se del Vietnam és possible perquè el moment és adequat, perquè amb la rivalitat entre Xina i Rússia el Vietnam ha deixat de ser una amenaça, segons cita l'autor a partir d'un diari alemany. Assia també cita després el diari belga "Le Soir", segons el qual Rússia està més a prop dels Estats Units que no pas de la Xina i també desitja evitar que al Vietnam s'hi estableixi una posició de l'immens país asiàtic. I que fins i tot Rússia podria necessitar el suport dels Estats Units per evitar que el comunisme europeu es desfés sota l'acció de Xina. Així, per Assia a Europa hi ha el sentiment que:

al mismo tiempo que conquista la Luna, después de haber salvado a Europa en dos generaciones de las grandes amenazas, gracias a su impetu, ahora está a punto de quebrantar definitivamente la amenaza comunista contra Europa.

Algunes opinions d'Assia contrasten amb les crítiques que s'havien fet als Estats Units i, en particular, a Nixon, per haver aprofitat tan propagandísticament el viatge. No sembla que la missió Apollo 11 fos tan senzilla i humil. Però l'article també mostra com el viatge era molt més que una simple missió tecnològica: per Assia, era el retorn de la confiança que Europa tenia en els Estats Units per tal que la salvés del totalitarisme. Superar el problema del Vietnam -*el primer pie que los Estados Unidos han puesto en falso quizá en toda su historia*- era l'element que, junt a la gesta espacial, posava els Estats Units en el primer lloc *tanto en el aspecto técnico como en el de la flexibilidad política*, segon el subtítol de l'article.

Davant d'això, articulistes com el director de "La Vanguardia", Manuel Aznar, no podien fer menys que resaltar la generositat dels Estats Units i perdonar els seus possibles defectes:

*Ante la excelsitud de lo que acaban de hacer los norteamericanos se olvidan errores, quiebras de la información, abusos de la tecnocracia, demasía de un capitalismo opresivo, olvidos del prójimo; y queda radiante, única, soberana, la personalidad de un país que es, en la actualidad, más capaz que ningún otro de abrir a los hombres horizontes de ilusión, de grandeza y de esperanza.*¹³¹⁴

¹³¹⁴ "La Vanguardia", 27-7-69, p. 19

Per Aznar, tot és puresa en l'actuació nord-americana:

Es una hermosura ver a los Estados Unidos entregados a empresas de una pureza espiritual insuperable. La verdad les acompaña, la humildad ante el hado adverso les ennoblece, la decisión de luchar les alienta, la moral de triunfo les sostiene; huyen del silencio interesado, del secreto receloso, de la malicia maniobrera, de la mentira que mancha.

Aquests paràgrafs panegírics són un exemple de l'admiració que uns articulistes tan representatius sentien després de l'arribada a la Lluna, de forma que si abans s'havien glorificat els astronautes, ara el paper d'heroi el tenia tot un país i tot un sistema, immaculat, sense defectes. A tot estirar, amb algun error perdonable.

La victòria dels Estats Units i el seu sistema admetia certs matisos per poder aprofundir encara més en la victòria ideològica. Així, alguns articulistes volien resaltar el paper dels republicans. Si bé hi ha diversos matisos dintre de tots dos partits, es pot admetre que els republicans estan més a la dreta i els demòcrates més a l'esquerra -o menys a la dreta. El viatge a la Lluna s'havia impulsat sota mandat demòcrata, però havia culminat sota mandat republicà. Tot i així, molts cronistes recordaven el paper de Kennedy i el de l'aleshores vicepresident -i després president- Johnson. Així ho feien Angel Zúñiga a "La Vanguardia"¹³¹⁵ i Enrique Badosa a "El Correo Catalán".¹³¹⁶ Aquest darrer destacava que a la placa que es posaria a la Lluna hi faltava la signatura del qui va impulsar la missió: Kennedy.

Alguns articles del "New York Times" reproduïts a "La Vanguardia" recordaven també els antecessors llunyans del viatge. Així, Von Braun parlava dels pares de l'astronàutica,¹³¹⁷ Charles S. Sheldon explicava que Rússia inicià la cursa de l'espai¹³¹⁸ i Theodore Sorensen recordava que Kennedy llençà els Estats Units a la cursa per la Lluna.¹³¹⁹ En aquest darrer article es deia que si bé Kennedy es va assessorar molt bé, en molts aspectes la decisió va ser únicament seva.

¹³¹⁵ "La Vanguardia", 10-7-69, p. 13

¹³¹⁶ *Falta una firma en la Luna*, "El Correo Catalán", 18-7-69, p. 3

¹³¹⁷ "La Vanguardia", 17-7-69, p. 53

¹³¹⁸ *Id.*, p. 52

¹³¹⁹ *Id.*, p. 54

Però potser per alguns comentaristes l'èxit del sistema americà no era complet si no s'atorgaven més mèrits als republicans. Així, Feliciano Baratech dedica un article a intentar mostrar que Kennedy i Johnson no tenien tanta importància en aquest tema.¹³²⁰

A l'article, Baratech es dol de certa parcialitat entre la gran quantitat de comentaris produïts:

Entre los comentarios aludidos no faltan algunos, matizados de parcialidad política, que tratan de hacer recaer toda la gloria del éxito de esta jornada sobre la memoria del malogrado presidente Kennedy y de su sucesor, Johnson, en detrimento del que precedió al primero en la Presidencia, general Eisenhower, y del actual presidente Nixon, que fue con él vicepresidente durante ocho años. No faltan inexactitudes en el tratamiento de tales versiones, quizá por defecto de información en sus autores.

No sembla fàcil que Baratech tingui més informació que els membres de la NASA que recordaven el paper de Kennedy. Però ho intenta demostrar. Tal com hem exposat abans¹³²¹, personalitza i explica que el 1960 va visitar una fàbrica d'avions a San Diego i va assistir a una roda de premsa on va prendre nombrosos apunts. Exposava el programa espacial que aleshores li varen presentar i que preveia l'arribada a la Lluna per al 1975 i jutjava:

Al repasar ahora los mencionados apuntes, comprendo cuán injustos y desacertados con los juicios que cito al principio, ya que el gobierno que impulsaba dicho programa, no era otro que el de Eisenhower-Nixon.

És cert que el 1960 hi havia un programa espacial americà.¹³²² Però Eisenhower no pretenia estendre els vols tripulats.¹³²³ Tot i sabent-ho, la NASA endegà estudis sobre projectes posteriors. El pla de deu anys de la NASA preveia arribar a l'òrbita de la Lluna

¹³²⁰ "Hoja del Lunes", 21-7-69, p. 7

¹³²¹ Vegeu apartat 7.3.4.

¹³²² Aquell any havia començat ja la selecció per al projecte Mercury, que tenia com a objectiu posar a l'espai durant unes hores el primer astronauta americà.

¹³²³ Dupas, A, op. cit., pp.50-53

entre 1966 i 1968, sense esmentar explícitament l'alunatge, que es podia preveure per als volts de 1975. Són aquests els projectes que Baractech devia veure exposats, ja que coincideixen amb el que explica.

Però els projectes de la NASA no eren del govern. El desembre de 1960 Eisenhower s'assabentà de les xifres i es va escandalitzar.¹³²⁴ Com a reacció, els crèdits de la NASA per 1962 foren retallats. Després de la seva elecció, Kennedy no va prestar de seguida atenció als projectes espacials,¹³²⁵ però s'hi va veure més inclinat després del vol de Gagarin. La NASA exposà a Kennedy, el 1961, els efectes nefastos de la retallada de fons per part d'Eisenhower.¹³²⁶ De fet, l'element espacial va tenir un paper no menyspreable en la campanya de les eleccions que Kennedy va guanyar precisament a Nixon.¹³²⁷ Per això, probablement era Baratech -i no els qui aquest criticava- qui no tenia prou informació, la barrejava o es deixava dur per plantejaments ideològics a l'hora de fer els seus judicis.

Nixon, doncs, havia format part d'un govern sense prou decisió en la cursa espacial. I als Estats Units mateix era vist com un nouvingut que aprofitava la propaganda de l'esdeveniment. "La Vanguardia" reproduïa comentaris de "The New York Times" segons els quals, com deia el subtítol, *El presidente menos vinculado a la conquista de la Luna, está haciendo "alardes propagandísticos" con la misión del "Apolo XI"*.¹³²⁸ En aquest escrit es criticava la intenció de Nixon de conversar des de la Casa Blanca amb els astronautes mentre estiguessin a la Lluna, tot i el poc temps que hi romandrien. També es feia ressó de les crítiques Angel Zúñiga.¹³²⁹ La trucada telefònica havia estat per a molts un nota discordant en un moment de triomf mundial. I aquestes crítiques a l'efecte propagandístic contrasten amb la discreció i puresa que, com hem vist abans, Assía i Aznar veien en els americans.

¹³²⁴ Id.

¹³²⁵ Ibid, pp. 54-57

¹³²⁶ Ibid, p. 56

¹³²⁷ Per a l'opinió pública, la preocupació era, sobretot, la pèrdua de lideratge dels Estats Units davant la Unió Soviètica, més que un objectiu tecnològic en si. Vegeu ibid i també Aldrin i McConnell, op. cit, pp. 47-48

¹³²⁸ "La Vanguardia", 20-7-69, p. 18

¹³²⁹ "La Vanguardia", 22-7-69, p. 7

El tercer bloc en què subdividíem les postures polítiques era el de les crítiques al projecte. Aquí s'hi encabeixen les que fan referència a l'efecte propagandístic, les que intenten treure valor a l'acció dels astronautes i, sobretot, les que en critiquen el cost econòmic.

Aquests aspectes no eren amagats per "La Vanguardia". Així, una crònica d'Angel Zúñiga es fa ressó de *La protesta negra*.¹³³⁰ Tot i que es destaca en un títol, toca el tema de passada per constatar que la minoria negra no veia amb bons ulls una gran despesa en l'espai mentre no es feien les reformes per acabar amb la discriminació racial.

Però aquests crítiques també es feien més obertament a la premsa americana. En un article del "New York Times" reproduït per "La Vanguardia" el cronista afirma que quan es diu als americans que a Europa es destaca més que a Amèrica la gesta, encongeixen les espatlles i diuen que els europeus no han hagut de pagar-ho. I també manifesta:

Las necesidades nacionales son demasiado evidentes. Los observadores establecen el contraste habido entre la relativa facilidad con que los directivos del programa "Apolo" han obtenido los fondos necesarios y la lucha del programa contra la pobreza para mantenerse a flote, aparte de la urgente necesidad que tienen las ciudades de viviendas y servicios.

Això també es resalta a un article comentat abans d'Hospital Rodés. Diu que els diners gastats haurien transformat molts barris com Harlem en alegres i humans i que si el viatge espacial s'ha fet per qüestió de prestigi, la política de la gran societat de Kennedy i Johnson hauria estat igual de valorada o més que *el hecho de haver estado unas horas en la Luna árida, gris, inprovechable*.¹³³¹

Las crítiques rebien resposta. Una columna signada per B., a la secció d'internacional de "La Vanguardia", manifestava que si bé les crítiques són *realistas* -l'entrecomillat és seu-, es tracta d'un *realismo mezquino*. I opina:

¹³³⁰ "La Vanguardia", 16-7-69, p. 3

¹³³¹ "La Vanguardia", 30-7-69, p. 32

*Si hubieran sido abordadas con criterios exclusivamente de beneficio inmediato las grandes conquistas humanas todavía estaríamos en la Edad de Piedra.*¹³³²

En un editorial, el mateix diari manifestava:

*Y no vale siquiera decir que las inmensas sumas gastadas en la descomunal tarea, podrían haber sido mejor empleadas en combatir el hambre en los países subdesarrollados u otros objetos parecidos. Porque empieza porque a esas sumas, no se les hubiera dado tal empleo.*¹³³³

Zúñiga tampoc no veia lògiques les crítiques:

*Lo más fácil es echar la culpa a los Estados Unidos, como superpotencia mundial, de los males del mundo, sin examinarse cada pueblo y nación por las causas auténticas de su propio atraso, de su dejadez, de su decadencia. El resentimiento busca entonces sus ganancias rompiendo los cristales de la Embajada de un país, que será un imperio, pero es el imperio más generoso que hasta ahora ha existido.*¹³³⁴

Però aquesta observació de Zúñiga entra en aparent contradicció amb un comentari seu fet pocs dies abans. Tot comentant les crítiques a la trucada telefònica de Nixon, Zúñiga diu que es recorda que la missió Apollo costa a cada individu que viu als Estats Units 800 dòlars:

*Pero no se dice también que todos estos países del mundo cuyas materias primas controla este país participan con sus propias riquezas a la consecución de esta hazaña gigantesca.*¹³³⁵

Que els Estats Units controlin les matèries primeres i no siguin gens culpables dels problemes del Tercer Món pot semblar il·lògic. Però potser les crítiques de Zúñiga són

¹³³² "La Vanguardia", 16-7-69, p. 17

¹³³³ "La Vanguardia", 17-7-69, p. 3

¹³³⁴ "La Vanguardia", 25-7-69, p. 3

¹³³⁵ "La Vanguardia", 22-7-69, p. 7

selectives. Pensem que en aquella època els anomenats països no alineats no tenien una postura unitària, tal com revela un comentari de Spectator.¹³³⁶ Per a ell, aquests països han variat la seva postura conjunta més favorable a l'Est que a l'Oest, perquè des del 1961 han passat moltes coses al món.¹³³⁷

Algunes crítiques són molt contundents i traspuen una visió reaccionària de l'economia. Carles Sentís es pregunta si el pressupost de la NASA acabaria amb la fam de l'Índia i a més de respondre amb el proverbi "Pan para hoy, hambre para mañana", explica una anècdota del Conde de Romanones:

*le contestó a un diputado socialista que en la Cámara le había afeado amasar su fortuna en lugar de distribuirla: "Me ha convencido el señor diputado. Como yo tengo setenta millones de pesetas y -de entonces- existen treinta millones de españoles, le tocan a su señoría dos pesetas, que puede pasar a cobrar a la salida".*¹³³⁸

Aquest exemple no s'adiu amb la capacitat, tan venerada, del capitalisme de produir riquesa, ja que se suposa que la fortuna de Romanones podria generar més diners que les dues pessetes per cap. Però també sembla que l'autor s'apunta a una fàcil demagògia que abans ha criticat. Més endavant, critica que els europeus no resolen per si sols cap problema a Biafra o l'Índia i assenyala que els diners signifiquen poc per als Estats Units:

Poca cosa es este gasto junto al dispendio para las modas de las mismas mujeres americanas.

En un article posterior, considera que l'operació Apollo s'ha convertit en una inèdita realització:

Una organización piloto que servirá para emprender otros proyectos de tipo terrestre que podrá abarcar desde la lucha contra el hambre a la solución de problemas tan angustiosos

¹³³⁶ Pseudònim de Jaume Miravittles (1906-1988), polític i escriptor. Militant independentista, detingut per primera vegada el 1925, va exilar-se el 1939. Tornà a Catalunya el 1962 i col·laborà a "El Correo Catalán" i "Tele/express". De postures esquerranes -havia militat al Bloc Obrer i Camperol i a Esquerra Republicana de Catalunya- va passar a ser decididament proamericà.

¹³³⁷ "El Correo Catalán", 22-7-69, p. 5

¹³³⁸ "El Correo Catalán", 22-7-69, p. 5

*como el hacinamiento de las grandes ciudades y la polución de la atmósfera.*¹³³⁹

Però, com sabem, tan magnífiques perspectives no s'acompliren, perquè a la resolució d'aquests problemes els falta l'efecte propagandístic immediat i perquè la seva solució xoca amb molts interessos d'aquesta màquina empresarial tan lloada. El comentari de Sentis mostra la seva ingenuïtat i la visió utòpica del futur que es derivaria d'una gesta com la que havia permès col·locar dos homes a la Lluna.

Altres crítiques no eren directes. Gent favorable a la missió Apollo mostrava, però, una sensibilitat pels problemes de la Terra i feia una lloança del mètode de treball dels científics i tècnics. Eduardo Arce també veu un futur esperançador si la gesta dels tres astronautes permet superar *todos o parte de los vicios sociales, políticos y económicos que nos corroen* i així trobar *un mejor sistema de vida de toda la humanidad*.¹³⁴⁰ Arce no esmenta només els científics americans com exemple, sinó que també cita els russos. I diu que són tots dos un exemple per a polítics de tots els continents. I jutja que *la revolución es necesaria y el progreso también*.

En un article posterior reclama llibertat per al científic, perquè pugui treballar:

*El científico no puede trabajar con éxito si no se le concede plena libertad para poner en orden sus ideas y aplicarlas a la coherencia, a las cápsulas espaciales, a los módulos, etc. Entre los miles de técnicos que han contribuido a los éxitos rusos y americanos los hay marxistas puros, ateos, protestantes, católicos, agnósticos, racionalistas y nietzchianos, pero todos han sacrificado sus sentimientos humanos por una empresa mucho más grande, extraterrestre...*¹³⁴¹

Així es desmarca dels que basaven una raó de l'èxit en unes determinades creences.

Finalment, Ginés Vivancos també fa una crítica, demostrant una bona informació.¹³⁴²

L'autor es pregunta si estem davant de l'esdeveniment científic i tecnològic més

¹³³⁹ "El Correo Catalán", 24-7-69, p. 5

¹³⁴⁰ "El Noticiero Universal", 14-7-69, p. 3

¹³⁴¹ "El Noticiero Universal", 16-7-69, p. 3

¹³⁴² "El Noticiero Universal", 21-7-69, p. 5

important de la història de la humanitat. Diu que no apel·larà *al increíble esfuerzo económico* ni a les enquestes que situen el 51% de la població americana en contra de la missió. Són formes de deixar anar crítiques tot dient que no es parlarà d'aquests temes o que es passaran per alt.

Però l'autor es vol referir només a la vàlua científica. I posa en dubte que en aquest sentit aportí coses importants.¹³⁴³ Però, a més, demostra que coneix el terreny, ja que opina:

Norteamérica se hallará ante una suerte de vacío en su programa espacial. Concentrada exclusivamente en la carrera lunar -en contraposición la Unión Soviética parece tener más diversificados sus objetivos espaciales- precisará de bastante tiempo para poder pensar en una llegada humana a Marte y los restantes planetas de nuestro sistema que lo admitan.

Amb aquestes matisacions, fa un pronòstic que la realitat s'encarregà de confirmar.

Un aspecte polític final és l'aprofitament per promoure el patriotisme. Essent una gesta americana, era lògic que els Estats Units demostrassin un entusiasme nacional. Però altres països hi volien tenir un paper.

A l'estat espanyol era inevitable l'esment de Cristòfol Colom. A "La Prensa" es reproduïx una part del missatge de Castiella a l'administrador de la NASA:

*En el tiempo de los descubrimientos españoles nuestro signo nacional era también un águila y un haz de flechas.*¹³⁴⁴

També es relacionava el nom de la nau Columbia amb el de Colom. I segons "Solidaridad Nacional" i "La Prensa", en passar per damunt de la península Armstrong havia dit *España es maravillosa*.¹³⁴⁵

L'humor també feia referència al patriotisme. Cerón publicava un acudit en què un home deia a un altre: *Yo, como buen español, me siento francamente orgulloso de que los norteamericanos hayan llegado a la Luna... gracias a que antes Colón descubrió América*.¹³⁴⁶ Un acudit de Forges a "Informaciones" de Madrid, reproduït també a "Diario

¹³⁴³ Naturalment, això es diu des del punt de vista de ciència bàsica, però no és cert en el camp de la tecnologia.

¹³⁴⁴ "La Prensa", 16-7-69, p. 7

¹³⁴⁵ "Solidaridad Nacional", 18-7-69, p. 1 i "La Prensa", 18-7-69, p. 5

¹³⁴⁶ "Diario de Barcelona", 20-7-69, p. 6

de Barcelona", era més irònicament crític. En aquest cas el diàleg dels personatges era el següent:

- *Ellos llegarán a la Luna, pero nosotros tenemos una doctrina.*

- *Ciertamente, camarada.*¹³⁴⁷

Tot i que el mateix diari reconeixia que es produïa una *Explosión de frenético y orgulloso nacionalismo en los Estados Unidos*,¹³⁴⁸ també assenyalava que *A los franceses les halagó que Neil Armstrong hiciera una alusión a Jules Verne.*¹³⁴⁹

Les primacies no estaven al marge. "Der Spiegel" titulava el seu reportatge espacial *De Kummendorf a Cabo Kennedy. 1930 a 1969: etapas de la astronáutica*,¹³⁵⁰ per recordar la nostàlgia i la resignació amb què -segons el corresponsal de "La Vanguardia"- els alemanys veïen la gesta, perquè els havien *arrebatado de las manos el cetro de la primacía de la ciencia y de la técnica.*

La premsa anglesa també tenia reticències. Segons el corresponsal Enrique Laborde, el "Daily Mail" s'indignava pel fet que el coet emprat, el Saturn V, *fos el heredero de las V-2 que caían sobre Londres a finales de la guerra y cuyo constructor, recalca el periódico, es el alemán Von Braun*.¹³⁵¹ Laborde ho qualifica d'anecdòtic o subanecdòtic.

Curiosament, en una època en què encara hi havia problemes legals amb la senyera, "El Correo Catalán" destacava que la bandera catalana havia arribat a la Lluna.¹³⁵² Reproduïa un article del diari rossellonés "L'Independent" del dia anterior, on s'explicava que tot i ser von Braun d'origen alemany, va néixer a Catalunya. I no sabia si els astronautes havien volgut homenatjar-lo o el mateix von Braun volia honorar la terra que l'havia vist néixer.

És dubtós que la senyera viatgés a la Lluna. Però en tot cas von Braun no va néixer a Catalunya, sinó a Wirsitz -ciutat aleshores alemanya, avui polonesa i ara anomenada

¹³⁴⁷ "Diario de Barcelona", 22-7-69, p. 4

¹³⁴⁸ "Diario de Barcelona", 25-7-69, p. 3

¹³⁴⁹ Id, p. 5

¹³⁵⁰ "La Vanguardia", 20-7-69, p. 17

¹³⁵¹ "La Vanguardia", 17-7-69, p. 21

¹³⁵² "El Correo Catalán", 31-7-69, p. 14

Wyrzisk.¹³⁵³ L'article del diari de Perpinyà i la seva reproducció mostren les anècdotes falses que es divulgaven i un curiós contrast dintre una situació política real, que impedia les manifestacions de catalanisme, i una informació segons la qual la bandera catalana havia viatjat al nostre satèl·lit.

¹³⁵³ Aquesta data figura a la majoria d'enciclopèdies, però el Gran Larousse esmenta Fulda, ciutat propera a Kassel.

7.5 Llenguatge científic, quotidianitat i metàfora

Com en el cas del Sputnik, analitzarem ara la incorporació del llenguatge científic als diaris. També mostrarem la seva utilització per a compondre metàfores polítiques.

7.5.1 La normalitat dels termes científics

Després de dotze anys de notícies relacionades amb l'espai, el públic general havia d'estar familiaritzat amb una sèrie de termes que, per tant, no requerien una explicació extensa, ni tan sols una definició. No trobem en els articles publicats en aquella època ni un excés de termes complexos ni tampoc gaires explicacions o definicions extenses sobre els termes tècnics utilitzats.

Amb la primera observació no volem dir que no hi hagués termes tècnics o científics. És obvi que amb descripcions del programa Apollo i dels vehicles utilitzats, així com dels objectius científics de la missió, calia incloure paraules especialitzades. Però apuntem diverses causes perquè això no es notés en excés.

En primer lloc, la majoria de periodistes i col·laboradors sabien, molt més que el 1957, situar-se a un nivell comprensible, sense aprofundir massa ni descriure coses massa elementals. En segon lloc, potser el tema dels viatges astronàutics és més fàcilment comprensible que d'altres –estructura atòmica, per exemple. Sense pretendre que la gent entengui com funciona un coet, es poden descriure els principis bàsics de l'astronàutica i exposar els elements principals de les diverses parts de la nau. I això es pot fer sense gaire complexitat. La majoria de gent pot entendre fàcilment el que significa la força de propulsió, com influeix la gravetat en el recorregut de la nau o quines mesures de seguretat es contemplen cara a un possible incident.

Pel què fa a la poca presència de definicions, probablement es deu, junt a la senzillesa del tema, a que, com ja hem dit, en dotze anys la majoria de lectors podien estar familiaritzats amb els termes. Allò que el 1957 era molt novedós, el 1969 era quotidià. O, si més no, els periodistes ho donaven per conegut.

En parlar d'un nombre limitat de paraules tècniques hem de matisar que algunes són precisament tan quotidianes que pràcticament no es consideren com a tals. Satèl·lit és un mot científic, però tan incorporat al llenguatge quotidià que no cal contemplar-lo com a

mot especialitzat. D'altres termes eren tan repetits que, entesos millor o pitjor, es consideraven ja prou coneguts. És el cas de *radiacions còsmiques*, *ingravedesa*, *cambrà de buit* i d'altres.

Fins i tot en alguns casos el terme s'incorpora al titular, cosa que potser no el fa prou atractiu o comprensible. Ja hem comentat anteriorment el titular *El V.A.B.*, utilitzat per Rafael Clemente Soler.¹³⁵⁴ Un altre titular amb terme pràcticament desconegut, però amb unes paraules per cridar l'atenció o per a situar-lo és *Una sorpresa lunar peligrosa: "los mascons"*.¹³⁵⁵ L'utilitza José Artero Soteras i dintre el text ens assebeitem que s'anomenen mascons a zones de major densitat i gravetat que, per tant, poden alterar la trajectòria calculada de la nau espacial.

És precisament en aquest article on hi trobem alguns paràgrafs que, sense incloure termes difícils, sí que arriben a un detall que potser no resulta prou útil per a un lector general i fins i tot cauen en alguns errors que ho fan menys comprensible. Així Artero diu que des de l'entrada en l'àrea d'atracció lunar fins a l'arribada al sòl, *consume cualquier cuerpo 14 horas, empezando con un kilómetro de velocidad, para terminar con 2,6 kilómetros*. La velocitat no s'expressa en quilòmetresi falta indicar el temps -un segon, un minut, una hora- en què el mòbil recorre aquesta longitud. El paràgraf no resulta comprensible.

En el mateix article, Artero exposa altres resultats numèrics, com ara aquest:

Si se trata de la Tierra, el tiempo necesario para una revolución rasante sobre ella es de 87 mn.; en el caso de la Luna, siendo ésta cuatro veces menos densa, necesitará 174 mn.

Ahora bien, teniendo en cuenta que las órbitas lunares del LEM serán muy bajas, deberá considerarse la variable densidad lunar; habiéndose logrado, gracias a las observaciones sistemáticas de numerosos satélites, un verdadero mapa del campo gravitatorio lunar.

¹³⁵⁴ "La Vanguardia", 12-7-69, p. 16

¹³⁵⁵ "La Prensa", 11-7-69

El paràgraf no és excessivament complicat, però no deixa clar a un lector general alguns aspectes¹³⁵⁶. Però entendre què és el camp gravitatori, posem per cas, no sembla complicat. Finalment, les dades numèriques potser són detalls curiosos per a alguns lectors o per a estudiants, però introduïdes en excés proporcionen uns elements que molesten més que no informen durant la lectura.

Altres autors fan servir termes que molta gent no deu conèixer gaire bé, tot i que n'intueixi alguna cosa. Així, Alec Osaba diu:

Quizás els descubrimiento más sorprendente sea el de los cinturones de radiación Van Allen, especie de coraza esférica que circunda la Tierra, se hace más espesa en el Ecuador y está llena de peligrosas radiaciones de iones.

*Otras naves han ayudado a definir el continuo viento de plasma que procede del Sol, y que al actuar recíprocamente con el campo magnético de la Tierra, produce una gigantesca ola de choque en dirección de la estela que deja al alejarse del Sol.*¹³⁵⁷

Proablement molta gent no sabia definir els "ions", però desperten certa idea de càrrega elèctrica. Més complicat sembla entendre què és el plasma¹³⁵⁸, si bé tot deu encaixar en alguna idea d'electricitat, magnetisme i radiacions.

Potser l'objectiu havia de ser aquest -donar orientacions- i definir o explicar més els termes hauria complicat excessivament la lectura i l'hauria fet farragosa.

¹³⁵⁶ Per exemple, que la densitat i el temps necessari per a una revolució rasant no són directament proporcionals i, per tant, varien en diferent ordre de magnitud

¹³⁵⁷ "El Correo Catalán", 22-7-69, p. 5

¹³⁵⁸ Un quart estat de la matèria, en el qual els nuclis atòmics i els electrons s'han separat i el conjunt té càrrega elèctrica neutra.

7.5.2 Els termes científics com a metàfora

El periodisme utilitza tot tipus de metàfores i referències a àmbits diversos per acostar el missatge sobre un fet a un camp més popular o cridaner o per fer-lo comprensible. Per la seva generació de nou vocabulari i la seva difusió, l'àmbit científic n'és un element important.

Actualment, l'astronomia proporciona un cert nombre de metàfores. Es va sentir parlar molt del "big bang" que Michel Rocard volia provocar per transformar el Partit Socialista Francès.¹³⁵⁹ Potser l'expressió no és la més adequada per referir-se a un gran canvi, sinó més aviat a una creació "de novo". Però en tot cas permet indicar un terrabastall considerable en les estructures existents. Les dues paraules també han estat utilitzades en titulars referits a altres temes, com ara *Brussel·les exclou un "big bang" per reemplaçar les divises nacionals per l'ecu*.¹³⁶⁰ En aquest cas, el text explica l'expressió en dir que el "big bang" monetari seria "la introducció de cop de la moneda única a tots els països de la Unió Europea". És, doncs, un vertader "big bang" que escampa en totes direccions un element nou.

Les metàfores astronòmiques serveixen per explicar organigrames. Així observem la descripció del Partit Socialista Francès -precisament, el del "big bang"- en forma de galàxies. Sota el títol de *La galàxia del partido socialista francés*,¹³⁶¹ un gràfic exposa les opcions en el PSF en forma de dos grans astres que formen la galàxia del partit. Al voltant dels líders dels sectors hi giren, en la forma elíptica de les òrbites planetàries, altres dirigents, mentre Lionel Jospin seria *un planeta aïllado*.

El 1957 el terme "satèl·lit" potser facilitava l'associació d'idees i la referència als països satèl·lits de la URSS¹³⁶². El 1969, les metàfores foren moltes menys, potser, com en altres casos, perquè el tema espacial no era tan novedós. Algunes metàfores no utilitzaven el terme científic per estendre'l a altres àmbits, sinó que, pel contrari, incorporaven termes polítics o esportius al camp científic.

¹³⁵⁹ "Big bang" és el nom de la teoria que explica la formació de l'univers actual a partir d'una gran explosió que va escampar la matèria i energia concentrades, fa entre 8.000 i 15.000 milions d'anys, en un punt.

¹³⁶⁰ "Avui", 21-I-95, p. 26

¹³⁶¹ "El Periódico de Catalunya", 11-94. Segons s'hi diu, la font és el diari francès "Libération".

¹³⁶² Vegeu apartat 6.5.2.

Aquest és el cas, ja citat¹³⁶³, de Santiago Nadal¹³⁶⁴, segons el qual amb els primers Sputnik i el vol de Gagarin es parlà de *Pearl Harbour científic*.¹³⁶⁵ Els èxits soviètics eren, doncs, una mena de provocació que afavorí una reacció ràpida dels Estats Units. Al mateix article, Nadal parla de la *América de América*. En aquest cas, la metàfora utilitza el país que emprèn la gesta com a element il·lustratiu del que podia significar la Lluna. Juga amb el què significà el propi continent un segle enrera. La Lluna seria per als americans el que el seu propi país va ser per als primers exploradors i conqueridors europeus:

El espíritu del "Oeste" lo va invadiendo todo, trasplantado al alto cielo. El espacio se va convirtiendo en la "América de América", según expresión de un comentarista.

Una altra metàfora del mateix estil és el titular *El Guanahaní del siglo XX*.¹³⁶⁶ Curiosament, el nom de Guanahaní no apareix en l'article escrit per l'enviat especial Rafael Clemente Soler i, per tant, devia ser introduït a la pròpia redacció. El nom de Guanahaní serveix com a metàfora del lloc triat per al primer aterratge a la Lluna, ja que l'article explica, precisament, el per què de l'elecció del Mar de la Tranquil·litat per a l'arribada.¹³⁶⁷

Junt a aquestes metàfores geogràfiques n'hi apareix una d'esportiva: *Ese récord llamado Luna*¹³⁶⁸, que el diari esportiu "Dicen" posava a la portada. Al text insistia a dir que era un rècord esportiu i que l'arribada a la Lluna s'havia aconseguit *a lo gran campeón*.

Junt a aquestes metàfores més o menys senzilles, n'hi havia de més elaborades, ja que no consistien en una simple expressió o paraula traslladada de lloc, sinó que

¹³⁶³ Vegeu apartat 7.4.1.

¹³⁶⁴ "La Vanguardia", 20-7-69, p. 15

¹³⁶⁵ Pearl Harbour és el nom de la base americana del Pacífic atacada pels japonesos el 1941, fet que provocà l'entrada dels Estats Units a la Segona Guerra Mundial.

¹³⁶⁶ "La Vanguardia", 20-7-69, p. 17

¹³⁶⁷ Guanahaní és el nom d'una illa de l'arxipèlag de les Bahames, primer punt del continent americà que Colom va trepitjar. Una vegada més, de forma no del tot comprensible si el lector no coneix aquesta dada, es relaciona el viatge de l'Apollo amb el de Colom.

¹³⁶⁸ "Dicen", 21-7-69, p. 1

conformaven un text més llarg. Aquest és el cas de l'article *El ballet de la Luna*, de Carles Sentís¹³⁶⁹. L'autor aprofita l'associació d'idees entre russos i ballet per començar dient:

En la Luna los ballets no han sido rusos y las formaciones soviéticas han quedado para el Teatro Bolchoi, su sancta sanctorum. Los modernos americanos, en su lugar, han cabalgado mejor de lo que lo hicieron los Rangers de tiempos de Ted Roosevelt. Sus vivas estrellas en el muerto astérite [sic] fueron dos padres de familia, tan típicos y tranquilos que ningún otro Mar que el de la Tranquilidad merecían como meta y cumbre de sus aladas y ascendentes vidas.

Observem que, junt a la metàfora del ballet, l'autor utilitza altres elements, com ara els antics conqueridors de l'Oest i el nom del lloc d'alunatge. Previ al text citat hi ha una entradeta, que, per l'estil, sembla part integrant de l'article:

Los rusos, siempre tan aficionados a los ballets, verían sin duda con cierta nostalgia los pasos, evoluciones y saltos a que se lanzaron Armstrong y Aldrin cuando, algo borrachos de euforia y escasa gravedad lunar, interpretaron ante la televisión que contemplaba más de medio mundo, el ballet del siglo. Los "écarts" de Aldrin no los hubiera superado Nijinsky, y Armstrong estuvo más ágil que Nureiev.

A la mateixa pàgina, en un comentari polític, Spectator acaba l'article sobre els països no alineats tot referint-se a la diversitat de tendències entre aquests. Diu que hi ha tantes línies político-estratègiques que poc que se descuïde el home contemporáneo se encuentra en órbita dentro de un sistema inesperado.

Uns dies després, Sentís utilitza una altra metàfora més senzilla, tot aprofitant la pols lunar, per recordar que després del vol de Gagarin:

*La risa iba por los barrios de Moscú y para colmo de pesares, por el lado terrestre, los americanos acababan de sufrir la humillación de la Bahía de los Cochinos, a propósito de cuyo desembarco habían mordido un polvo muy terrestre.*¹³⁷⁰

¹³⁶⁹ "El Correo Catalán", 22-7-69, p. 5

¹³⁷⁰ "El Correo Catalán", 24-7-69, p. 5

Els jocs de paraules també eren element d'alguns acudits, facilitat pel fet que el viatge reeixit de l'Apollo s'havia fet al Mar de la Tranquil·litat, mentre els russos havien enviat la nau al Mar de la Crisi. Una crítica irònica es mostra en l'acudit de Tisner a "Tele/exprés", tot mostrant les naus americana i soviètica a la Lluna. Algú pregunta si allò era el Mar de la Tranquil·litat i un altre respon amb resignació: *Era*, ressaltant el passat verbal.¹³⁷¹

Alguns acudits feien referència a temes d'actualitat, com ara el que mostrava un segrestador ordenant als astronautes que dirigissin el coet cap a Cuba, com no era rar en aquells moments en segrestaments d'avió.¹³⁷² Però molts acudits eren més innocents i feien referència a la descoberta dels astronautes, en arribar a la Lluna, d'éssers vius, aparcaments, teranyines, petroli, etc.

La Lluna com a element popular a totes les cultures, també donava peu a articles com el que es publicava a "Tele/exprés" a la secció de *Qüestions de català*.¹³⁷³ L'autor exposava frases i versos referents a la Lluna. I el mateix diari, uns dies després,¹³⁷⁴ parlava de la Lluna i la cultura popular. En aquests casos, la metàfora prenia el sentit invers, ja que no s'utilitzava l'actualitat per compondre noves expressions, sinó que es buscaven les expressions usuals que contenien la referència a l'actualitat.

¹³⁷¹ "Tele/exprés", 21-7-69, p. ??

¹³⁷² "El Correo Catalán", 13-7-69, p. ??

¹³⁷³ "Tele/exprés", 19-7-69, p. 17

¹³⁷⁴ "Tele/exprés", 26-7-69, p. 17

7.6 "Tele/exprés" i "Diario femenino": dos casos particulars

En aquest capítol aprofundirem les nostres anàlisis sobre dos casos particulars entre els diaris que es publicaven el 1969: "Tele/exprés" i "Diario femenino". Tots dos mereixen aquest apartat, ja que tenien unes característiques pròpies que els fan d'interès com a exemple de dos tipus de publicació.

"Tele/exprés" intentava ser un diari progressista i dirigir-se a un públic que desitjava apartar-se dels continguts uniformes de la resta de la premsa. Malgrat els problemes legals, el diari intentà oferir un tipus d'informació diferent, que li ocasionà diversos problemes amb l'administració. Aquesta anàlisi, a més, ens permet -i ens obliga a- referir-nos a dos setmanaris. Tot i que aquesta tesi es refereix a premsa diària, creiem necessari analitzar el tractament que l'arribada a la Lluna tingué en el setmanari "Tele/estel", per dues raons: per ser un dels primers en llengua catalana durant el franquisme i per ser un producte nascut del propi "Tele/exprés". També creiem necessari referir-nos a "Destino", que era la publicació legal d'informació general que més nivell intel·lectual i idees progressistes arribà a assolir.

Quant a "Diario femenino", significa un tipus diferent de diari, amb objectius explicitats en el títol i que ens permet observar bàsicament dos aspectes: el tractament des del punt de vista d'allò que -presumiblement- interessava a la dona i la manera d'informar en un diari que se situava, quant a forma, més a vora d'una revista.

7.6.1 "Tele/exprés" i els setmanaris "Tele/estel" i "Destino": progressisme vora els límits legals

Dividirem aquest apartat en tres, per analitzar, de forma separada però interconnectada, el diari i cada un dels setmanaris.

7.6.1.1 "Tele/exprés": un diari diferent

"Tele/exprés" era un model de diari híbrid entre l'informatiu-interpretatiu i el popular-sensacionalista. Les condicions del franquisme dificultaven una clara definició de certs models de diari. Tot i que el diari nasqué amb una idea clara, prenent com a model

"France-Soir",¹³⁷⁵ la seva trajectòria irregular, amb canvis de director, crisis empresarials i pressions polítiques el varen desvirtuar.¹³⁷⁶

El 1968 es féu càrrec de "Tele/exprés" Manuel Ibáñez Escofet, que seria el director que donaria al diari una personalitat pròpia. Segons Casasús i Roig, sota la seva direcció el diari va aconseguir captar el públic lector més inquiet i intel·ligent de Catalunya i el més polititzat en un sentit nacional i progressista.¹³⁷⁷ Fou aleshores que sorgí aquella barreja entre diari informatiu, sensacionalista i d'opinió.¹³⁷⁸

Podríem trobar-ne un referent abans de la guerra civil: "Última Hora", vespertí publicat en català a Barcelona entre octubre de 1935 i abril de 1938. Era l'òrgan d'Esquerra Republicana de Catalunya. Es tractava d'un diari de consum urbà i de caràcter complementari, posant èmfasi en els termes que poden interessar al lector de ciutat, com ara pel·lícules, esports i espectacles.¹³⁷⁹ Però també tenia una organització de seccions molt moderna per a l'època i era un signe de síntesi entre avantguardisme i tradició periodística autòctona.¹³⁸⁰ El diari assumia l'estil informatiu de la premsa anglosaxona i contenia fotografies que complien una funció informativa directa.¹³⁸¹ Representa el vertader introductor del fotoperiodisme a Catalunya.¹³⁸²

"Tele/eXprés" va néixer el 1964, essent el primer diari aparegut a Barcelona des que es va crear el vespertí del Movimiento "La Prensa" el 1941¹³⁸³. Els principis no foren precisament una mostra de progressisme i fins i tot va patir un boicot. Va ser degut a un article d'Ignasi Agustí -aleshores director- el 12 de maig del 1966, on criticava la

¹³⁷⁵ Casasús, J.M. i Roig, X. "La premsa actual. Introducció als models de diari", Edicions 62, Barcelona, 1981, p. 186

¹³⁷⁶ Ibid, pp. 186-187

¹³⁷⁷ Ibid, p. 187

¹³⁷⁸ Id.

¹³⁷⁹ Marín, E.: "La premsa de Barcelona...", tesi cit., p. 559.

¹³⁸⁰ Ibid, p. 560

¹³⁸¹ Ibid, p. 557

¹³⁸² Ibid, p. 556

¹³⁸³ Fauli, J. "Tele/estel" (1966-1970). Història d'una frustració", dintre: diversos autors "Tele/estel, Arreu, Orifloma, Canigó i Presència. Cinc revistes catalanes entre la dictadura i la transició", Diputació de Barcelona-Col·legi de Periodistes de Catalunya, 1987, p. 11

manifestació de capellans del dia abans tot dient coses com aquesta: *Bonzos incordiantes...a las parroquias del Amazonas*. Això provocà una campanya de boicot contra el diari, que provocà la dimissió d'Agustí.¹³⁸⁴

Després d'aquesta dimissió es produí una vida erràtica del diari, que el 1968 portà a la direcció d'Ibáñez Escofet i, aleshores sí, va viure l'etapa on es situa el judici de Casasús i Roig. El 1969, doncs, el diari és un exemple que s'aparta de les línies oficials o semi-oficials o, en tot cas, complaents amb el règim que mantenien la resta de diaris.

El format del diari era de 31x41 centímetres i tenia entre 24 i 28 pàgines. Tractava temes com ara el bilingüisme a l'administració canadense o els problemes de la vivenda a Barcelona, que en un món periodístic que solia presentar un país sense problemes o que no deixava marge a discussions sobre cultures i llengües no castellanes eren un fet inusual.

Així, el dia 5 de juliol del 1969 trobem a portada l'anunci d'una entrevista a Antoni Tàpies i se'ns destaca una frase del pintor: *Barcelona se está destruyendo*. L'artista deia que els últims decennis havien estat fatals per a la ciutat.¹³⁸⁵ Al diari també hi havia referències al problema agrícola al Perú, amb comentaris a la defensa que els Estats Units feien dels territoris davant una reforma agrària al país sudamericà.

Quant a la forma, el diari tenia un disseny que també l'apartava de la resta -tret de "Diario femenino". Hi havia més fotografies i una certa amplitud de títols i textos que donava una impressió molt menys atapeïda que als altres mitjans. Per això i per alguns dels titulars usats, podem dir que, com apuntaven Casasús i Roig, era una barreja entre informatiu, interpretatiu i sensacionalista.

El tractament del viatge a la Lluna no va ser excessivament extens comparat amb altres diaris. Però sí que va oferir un rigor especial en enviar un col·laborador, Sebastià Estradé, a l'estació de Robledo de Chavela. El fet que anés a Robledo de Chavela no s'ha d'interpretar com una manca de mitjans econòmics del diari -cosa que també devia ser certa-, sinó que l'estació propera a Madrid era un dels dos punts principals de seguiment i suport a la missió Apollo.

Si Estradé era, òbviament, una persona entusiasmada per la missió Apollo, en general "Tele/eXprés" palesava un cert distanciament amb el fet. La seva línia, potser marcada

¹³⁸⁴ Ibid, p. 12

¹³⁸⁵ "Tele/exprés", 3-7-69, p. 1 i p. 5

pel progressisme esmentat, era mostrar un cert escepticisme sobre el viatge i la seva utilitat, amb les crítiques que probablement hauria fet un diari d'esquerres si hagués pogut existir en aquell temps.

Durant els primers dies de juliol el diari només publicà algun breu sobre el tema. El dia apareix a portada, així com el dia 10 i el dia 12. Seguidament la missió ocupa alguns espais més a portada, cosa lògica per l'acostament del dia del llançament.

És curiós constatar en un mateix dia les explicacions dels efectes positius del viatge per part de Sebastià Estradé i una línia implícitament crítica per part del diari. Així, el dia 15 Estradé explica què se'n derivarà del viatge i esmenta un major coneixement de la dinàmica terrestre, avaluació de recursos naturals, coneixements, etc.¹³⁸⁶ El mateix dia, les diverses notícies i comentaris de la pàgina 13 mostren que, malgrat l'anunci de la notícia superior sobre la confiança dels astronautes en l'èxit de la missió, el diari volia remarcar aspectes crítics. Així, inclou titulars com *Apenas hay diferencia el los programas espaciales de U.S.A. y U.R.S.S.*, amb un subtítol segons el qual el llançament del Lluna 15 ha caigut *como una ducha de agua fría en Cabo Kennedy*. Destaca que segons una enquesta, l'opinió pública americana està en contra de les despeses espaciales i, finalment, inclou a la mateixa pàgina una notícia que no té res a veure amb l'espai, però que el lector pot inconscientment associar a l'anterior sobre les despeses: *Disturbios raciales en San Diego (California)*.

L'editorial del dia 16 incloïa un fort atac als tres astronautes de l'Apollo 11.¹³⁸⁷ Reproduïa frases d'Oriana Fallaci i afirmava que l'home normal no podia anar a la Lluna i que Armstrong no diria cap frase històrica, perquè s'havia creat un home sense cap més emoció que la mecànica.

El dia 18 la portada indicava que es presentava *un 18 de julio fecundo y expectante*, però això anava més aviat pel discurs de Franco sobre la successió que pel viatge de l'Apollo.

El dia 21, dilluns, "Tele/express", com a diari de tarda, podia donar la notícia de l'alunatge abans que altres diaris. El tema omplia tota la portada, amb una foto de l'arribada i el títol *Dos hombres en la Luna*. L'editorial assenyalava una vegada més els matisos que calia

¹³⁸⁶ "Tele/express", 15-7-69, p. 2

¹³⁸⁷ "Tele/express", 16-7-69, p. 3

introduir a la gesta: *Después de la Luna, la Tierra*.¹³⁸⁸ El mateix dia, les pàgines 10, 11, 12 i part de la 13 estaven dedicades al tema.

L'endemà, la meitat de la portada era per a la successió de Franco i l'altra meitat per als astronautes. El dia 25 quatre cinquenes parts de la portada estaven dedicades al viatge i a anunciar que el següent seria el 14 de novembre. La foto d'una pedra lunar encara ocuparia una part de la portada el dia 28.

Una mostra més de l'escepticisme sobre el viatge la donava un article de Joan Fuster¹³⁸⁹. Malgrat l'enginy habitual de Fuster, les critiques quedaven força fora de lloc. D'una banda, era ben acceptable la seva tesi sobre l'objectiu principal del viatge: propagandístic. No sols era acceptable, sinó que probablement era més que encertada. Però a l'hora de treure mèrit als astronautes arribava a dir:

No nos engañemos: ir a la Luna, en las condiciones en que lo han hecho los pilotos del "Apolo XI" comporta menos angustias que ir de Sueca a Valencia en el automóvil de mi particular amigo don Vicente Ventura Beltrán. O cubrir cualquier trayecto en el coche de ustedes o de cualquier amigo de ustedes. El margen de azar o de fallo, en la operación "Apolo XI", era insignificante. En definitiva, el verdadero "viaje a la Luna" no lo han realizado Armstrong, Collins i Aldrin en su vehículo, sino los técnicos de la NASA, los catedráticos, los investigadores...

És curiós que una persona del nivell intel·lectual de Fuster inclogués aquests judicis, que, més enllà del seu esperit crític i la seva ironia, semblen partir del desconeixement. Es troben d'acord amb la imatge, potser popular, que els tres astronautes es limitaven a anar a la nau i a apretar botons. Això oblida la complexa preparació i el tipus de persones triades -tots havien estat pilots militars-, acostumats a situacions d'emergència. Com a mostra del perill real podem esmentar els problemes de l'Apollo 13, que, el 1970, no sols hagué d'abandonar l'objectiu d'aterrar a la Lluna, sinó que pogué representar una tragèdia, ja que els seus tres tripulants estiguiren a punt de no poder tornar a la Terra.

¹³⁸⁸ "Tele/exprès", 21-7-69, p. 3

¹³⁸⁹ "Tele/exprès", 28-7-69, p. 3

7.6.1.2 "Tele/estel": un setmanari en català

Des del primer moment, es volia que "Tele/express" tingués un suplement en català.¹³⁹⁰ El projecte no va ser autoritzat per Manuel Jiménez Quílez, director general de premsa, però després de l'etapa Agustí es tornà a demanar.¹³⁹¹ Finalment, no s'autoritzà un suplement, però sí un setmanari. El nom, "Tele/estel", ja mostrava de qui era fill i l'empresa era la mateixa que la del diari. Aquesta era propietat de l'empresari Jaume Castells. Si bé aquest tenia bons contactes amb el règim, hagué d'incloure a l'empresa dues persones com Ignasi Agustí i Carles Sentis, que el franquisme posava en certa manera per tutelar-la.¹³⁹²

La ideologia del setmanari era catalanista i no es podia buscar cap altre referent per manca de definició.¹³⁹³ Tot i així, cal destacar que el setmanari tingué diversos problemes amb l'administració per diversos dels seus articles.¹³⁹⁴ La varietat de col·laboradors oferia una mostra molt diversa, i no deixava de publicar articles que no tindrien cabuda a altres llocs, com ara *Un Poble Nou que es torna vell*, una anàlisi social, laboral i urbanística d'aquell barri, feta per Josep Maria Huertas Claveria.¹³⁹⁵

"Tele/estel" es publicà entre juliol del 1968 i desembre del 1969. Anuncià dues pauses en la seva publicació. La segona tenia com a objectiu intentar superar els problemes econòmics, però fou definitiva. La primera, també amb objectiu de renovació d'un producte que tenia pèrdues, va coincidir precisament amb el primer viatge a la Lluna. Just abans, al juny del 69, la tirada del setmanari era de 24.749 exemplars i la seva difusió de 18.240.¹³⁹⁶ Al setembre, potser amb les expectatives del canvi, la tirada havia pujat a 50.110 i la difusió als 34.392, tot i que tornà a baixar progressivament fins a xifres semblants a les anteriors.¹³⁹⁷

¹³⁹⁰ Faulí, op cit., p. 11

¹³⁹¹ Ibid, p. 13

¹³⁹² Ibid, p. 14

¹³⁹³ Ibid, p. 26.

¹³⁹⁴ Ibid, p. 28

¹³⁹⁵ "Tele/estel", 7-3-69, portada i pp. 3-7

¹³⁹⁶ Ibid, p. 18

¹³⁹⁷ Id.

Com que pel juliol del 69 no va aparèixer, analitzem els continguts de la resta de mesos de l'any. Abans de l'estiu el director era Andreu Avel·lí Artís, que ho havia estat des del principi. A partir de setembre, constava com a director ell mateix, però el director real era Celestí Martí Farreres¹³⁹⁸.

Al llarg del 1969 trobem al setmanari diversos articles sobre aeronàutica i astronàutica, escrits majoritàriament per Sebastià Estradé, que estenia així la seva col·laboració a "Tele/express" a aquest setmanari. Entre els temes tractats hi ha, per exemple, *TU-144 fa front a la Concòrdia*¹³⁹⁹ o *De la indústria aeronàutica al dret de l'espai*¹⁴⁰⁰. Estradé també tractava altres temes científics, com ara en una entrevista a Josep Agell i Agell, patriarca de la indústria química.¹⁴⁰¹

Màrius Lleget també hi escrivia sobre temes científics. Els seus articles tractaven temes diversos, com l'astronomia¹⁴⁰² o la cibernètica.¹⁴⁰³

Tot això mostra que entre els temes tractats per "Tele/estel" la ciència i la tecnologia no hi estaven pas absents, ans hi tenien un espai important. Fins i tot en contes, com un sobre la Lluna, que ara comentarem, i un altre titulat *El trasplantament de cor*, de Maria del Carme Ribé¹⁴⁰⁴.

Acostant-nos a la data del viatge de l'Apollo 11, apareix un conte de J.B. Xuriguera titulat *El darrer habitant de la Lluna*.¹⁴⁰⁵ Es tracta d'una forma, ja emprada per Màrius Lleget molts anys abans, de cridar l'atenció sobre la destrucció del món com a possible culminació negativa del progrés científic i tecnològic. En el conte, els astronautes de l'Apollo 11 arriben a la Lluna i, al cap d'una estona, un dells hi descobreix de sobte un ésser viu de figura semblant a la humana. Li explica que un milió d'anys enrera la Lluna

¹³⁹⁸ Ibid, p. 16

¹³⁹⁹ 28-2-69, pp. 3-6. L'article exposa les característiques de l'avió supersònic rus i el títol juga amb el nom de l'altre projecte d'avió supersònic: el Concorde francobritànic.

¹⁴⁰⁰ 2-5-69, pp. 20-22

¹⁴⁰¹ 21-3-69, pp. 4-7

¹⁴⁰² 7-3-69, p. 11

¹⁴⁰³ 14-3-69, pp. 4-6

¹⁴⁰⁴ "Tele/estel", 14-2-69, pp. 32-33

¹⁴⁰⁵ 23-5-69, pp. 34-35

era un món ric i exuberant que es trobava en una altra òrbita. Segons el personatge, autopresentat com el darrer habitant de la Lluna, vivien un gran progrés científic i volaven a altres astres, mentre que no florien les arts, la filosofia, la tècnica (sic!) i la política. Segons ell, la Lluna s'esmicolà amb una gran explosió. El que nosaltres coneixem com a Lluna n'era el fragment més coherent (sic) i arribà a l'òrbita de la Terra. Segons l'autor, l'astronauta sent por, *una sensació de terror vast, sideral*.

Aquesta és una forma més d'intentar mostrar on pot portar un progrés incontrolat de la tecnologia, a més d'oposar el desenvolupament d'aquestes branques del saber al que és art o filosofia. A més de ser absurd -tot i que ara se segueix fent- plantejar-les com activitats excloents, no és pas lògic incloure dintre les activitats abandonades la política, ja que era aquesta la que, precisament, impulsava alguns usos poc recomanables de la ciència i la tecnologia.

Molt abans d'aquest conte, "Tele/estel" ja parlava del viatge a la Lluna. Era Jaume Figueres¹⁴⁰⁶ el primer a fer-ho aquell any, amb un article titulat *L'espai i la civilització*.¹⁴⁰⁷

L'autor començava amb el tòpic de Verne, sobrevalorant una mica les seves prediccions, com era usual, però demostrant que l'havia llegit. Així, comentava que la nau de la novel·la circumnavegava la Lluna però no hi aterrava, tal com, recordava, va fer l'Apollo 8. També posava entre cometes la paraula *profecies*, ja que, segons Figueres, *Verne es manté dins les possibilitats teòriques que li permeten els avenços científics del seu temps, portant-los "el més lluny possible"*. En definitiva, l'únic que fa Verne és extrapolar. Amb aquest judici, Figueres-Miravittles s'aparta de la clàssica veneració per un novel·lista excepcional, però que basava les seves ficcions en la seva imaginació, sobretot, en l'extrapolació dels avenços científics i tecnològics que seguia puntualment amb diverses revistes.

Per a l'autor, eren molt més fiables i valuoses les profecies de H.G. Wells. Eren més serioses i autoritzades, però sense la riquesa inventiva de Verne i, per això, *menys populars*.

Al mateix número, Màrius Lleget es preguntava *Qui posarà el primer els peus a la Lluna?*.¹⁴⁰⁸ Podia semblar una pregunta ben absurda, vista la previsió dels fets a pocs

¹⁴⁰⁶ Pseudònim de Jaume Miravittles, segons s'indica a Faulí op. cit. p. 24

¹⁴⁰⁷ "Tele/estel", 3-1-69, p. 12

¹⁴⁰⁸ Id, p. 13

mesos vista. Però Lleget -a part de citar també Verne- alertava sobre el fet que els russos encara s'avançarien, tot i que ell no ho assegurava -altra cosa hauria estat molt poc prudent. Lleget lloava l'Apollo 8, ressaltava els perills que corrien els tripulants i anomenava els nord-americans, *nous almogàvers de l'espai*, catalanitzant així el simbolisme que a tot arreu es feia dels protagonistes de les gestes espacials.

Poques setmanes més tard, Lleget insistia a dubtar que la conquesta de la Lluna pels americans ja fos un fet. A l'article *Ofensiva russa a l'espai*¹⁴⁰⁹ parlava de les naus Soiuz i de les enviades a Venus. Per Lleget, el possible objectiu dels treballs astronàutics soviètics podia ser una plataforma permanent. Demana prudència en els pronòstics sobre la Lluna.

Lleget mostra coneixement del tema i les seves crides d'alerta no eren pas absurdes. L'autor no sabia -perquè aleshores no ho sabia gairebé ningú- que els soviètics pràcticament havien descartat des de dos anys abans ser els primers a arribar a la Lluna, a causa de diversos accidents i problemes. Però destacar que potser l'objectiu era tenir una plataforma permanent significava una visió força correcta. Sobretot, tenint en compte que quan els Estats Units retallaren fons, els russos aconseguiren, en estades a l'espai, un avantatge que avui encara conserven.

En tot cas, després de l'estiu, un cop s'havia viscut l'arribada a la Lluna i "Tele/estel" havia reaparegut, Lleget no va escriure més sobre aquest tema.

Estradé també havia elaborat unes previsions, que no eren pròpies i que anaven molt més enllà de les imminents etapes en l'exploració de l'espai. A l'Article *Visita al futur*¹⁴¹⁰, Estradé narra la seva trobada casual a Nova York amb David Froning, director de projectes de la McDonnell Douglas Astronautics Company. Froning pensa que a finals de segle hi haurà bases permanents a la Lluna i que es farà exploració tripulada de la resta de planetes. No creu imminent, però, els vols interestel·lars, que de seguir amb la progressió d'aleshores serien per al segle XXI. Es refereix, finalment, als beneficis tècnics d'aquests treballs, però també a la seva contribució a la cooperació internacional i a la pau.

¹⁴⁰⁹ "Tele/estel", 31-1-69, pp. 34-35

¹⁴¹⁰ "Tele/estel", 7-2-69, pp. 3-5

Un cop fet el viatge a la Lluna, Sebastià Estradé escrivia un llarg article titulat *Una potència a nivell còsmic*.¹⁴¹¹ L'autor, com és usual en ell, personalitza amb vivències pròpies per iniciar el tema. Destaca primer el poder dels Estats Units i que en el programa Apollo hi han invertit menys del 2,5% del pressupost anual. Analitza diversos aspectes socials del país. Finalment, es refereix a les anàlisis de les mostres lunars. Diu que algú pot pensar que la lentitud en desvetllar resultats es deu al desig d'amagar possibles riqueses detectades. Això li dóna peu a entrar en el seu tema favorit i d'especialitat: el dret espacial. Diu que cal pensar en la legislació espacial perquè no hi hagi lluites per possibles riqueses. I també destaca que els astronautes no s'han agenollat ni han pres possessió del lloc, com si féu Colom en arribar a Amèrica.

Estradé tornaria a parlar de temes espacials, aquesta vegada per exposar les característiques del programa Soiuz.¹⁴¹² I el 14 de novembre fa els textos principals sobre el nou viatge a la Lluna, que en aquesta ocasió mereixen honors de portada amb el títol *Lluna: segon viatge*.¹⁴¹³ Un dels articles es titula *Apollo 12 al 20*¹⁴¹⁴ i hi exposa els objectius de la resta de naus del programa Apollo, que s'aturaria en el 17 per manca de fons. El segon article es titula *De la Lluna hostil... a la terra inhospitalària*¹⁴¹⁵ i Estradé hi parla d'exploració lunar i exploració terrestre per llocs inhòspits, tot exposant la presència humana a Sibèria i l'explotació dels seus recursos.

En el mateix número hi troben un article d'Octavi Fullat titulat *Què se n'ha tret d'anar a la Lluna?*¹⁴¹⁶. El filòsof comença amb una panorama històric, referint-se als grecs, a Galileu, a Giordano Bruno, Newton, Leibnitz i, en definitiva, al pas de les explicacions "teològiques" a les científiques. Comenta la propaganda política que generà el Sputnik i la reacció dels Estats Units.

Fullat es pregunta si *no estem embadocats per oblidar problemes quotidians* i parafraseja Marx per dir que potser *l'astronàutica és l'opi del poble*. Segueix comparant el tema de la

¹⁴¹¹ "Tele/estel", 3-10-69, pp. 20-23

¹⁴¹² Soyuz 6-7-8, "Tele/estel", 24-10-69, pp. 45-47

¹⁴¹³ "Tele/estel", 14-11-69

¹⁴¹⁴ Id., pp. 4-6

¹⁴¹⁵ Id., pp. 8-9

¹⁴¹⁶ Id., pp. 16-18

Lluna amb els problemes mundials, com la fam i diverses qüestions socials. Aquí cita el físic Max Born¹⁴¹⁷, segons el qual *l'espai aparta els savis de tasques molt més rendibles*. També esmenta el tractat signat el 27 de gener de 1967, segons el, qual no es poden proclamar la sobirania als astres ni portar armes a l'espai. Acaba amb un avís pessimista, però amb un lleuger optimisme conformista:

*Potser un dia no compliran el tractat -no seria la primera vegada
enn la història dels Estats- però és millor que el tractat existeixi.*

Un cert optimisme sempre és millor per anar tirant.

El to crític però mesurat i documentat de Fullat expressava, com hem vist a d'altres exemples, uns matisos en el que es considerava un gran èxit i es passava dels temes estrictament tècnics als polítics i socials. A "Tele/estel" també hi havien aparegut altres crítiques o visions, com ara la del poeta Tomàs Garcés¹⁴¹⁸, que titulava el seu escrit *De la Lluna estant*.¹⁴¹⁹ Garcés es preguntava què hi havia anat a fer l'home a la Lluna. I citava com a resposta Espriu:

*"De segur que a organitzar-hi malvestats", apunta Salvador
Espriu en un recentíssim escrit.*

Després compara progrés tècnic i progrés humà. En assaig de resposta als objectius d'anar a la Lluna es diu si no serà per salvar-se quan la Terra s'esgoti o es condemni. Finalment, proclama que caldria unir la Humanitat i que aquesta descobrís la pau i la justícia. Tot l'article té un clar sentit religiós i també d'esperança en la humanitat. Si classifiquéssim els articles crítics, aquest es trobaria en un apartat de visió espiritual del tema, amb un humanisme basat plenament en la fe cristiana i uns bons desigs un tant ingenus.

Aquests dos articles mostren que alguns intel·lectuals s'afegiren al debat sobre el viatge a la Lluna i intentaren fer les seves aportacions des de les pròpies conviccions i la seva formació cultural, sense caure ni en la desqualificació global ni en els judicis erronis provocats per manca d'informació o fanatisme. També permet encaixar la línia de

¹⁴¹⁷ Max Born (1882-1970). Alemany naturalitzat britànic, desenvolupà la mecànica de matrius, mètode de treball aplicat després a la mecànica quàntica. S'interessà també pels aspectes filosòfics de la física moderna i per la responsabilitat social del científic.

¹⁴¹⁸ Tomàs Garcés (1901-1995), escriptor i advocat. A més de poesia, realitzà diverses col·laboracions a la premsa.

¹⁴¹⁹ "Tele/estel", 10-10-69, p. 10

"Tele/estel" amb la del diari pare, "Tele/exprés". Tant pel tipus de reportatges amb l'estil d'Estradé, com pel nombre de fotografies i format, lògicament apartat del dels diaris, i per aquests articles crítics, "Tele/estel" es podia situar amb la mateixa orientació de "Tele/exprés" quant a la forma de tractar el tema i a la presència de visions crítiques.

7.6.1.3 Destino: una revista intel·lectual

"Destino" va néixer com a revista falangista. Es va començar a publicar a Burgos durant la Guerra Civil, el 6 de març de 1937. El 1939, Josep Vergés i Ignasi Agustí varen decidir de publicar-lo a Barcelona¹⁴²⁰. Si la revista hagués seguit amb la línia falangista inicial, potser no caldria analitzar-la aquí, ja que es diferenciaria poc de la premsa oficial del Movimiento.

Però "Destino" visqué diverses etapes. I en l'any que ens interessa, el 1969, ja vivia un període que podem qualificar d'antifranquista. "Destino" havia incorporat al llarg de la seva història diversos col·laboradors il·lustres. Alguns eren de dretes i no falangistes, com Josep Pla. D'altres eren d'esquerrers i/o catalanistes, com ara Raimon, -que signava R. Pelegrero Sanchís-, Lluís Permanyer, Miquel Porter Moix, Antoni Kichner, Miquel Roca Junyent, Jordi Solé Tura, Carles Soldevila i d'altres.¹⁴²¹ La persona que va marcar el canvi de rumb de la publicació fou Manuel Jiménez de Parga¹⁴²² i a partir de la seva entrada van ploure els problemes amb la censura¹⁴²³.

"Destino" va patir diverses sancions i el seu director d'aleshores, Néstor Luján, va ser processat pel TOP¹⁴²⁴. A partir del 5 d'abril de 1969 el director fou Xavier Montsalvatge¹⁴²⁵. És sota la seva direcció, doncs, que "Destino" va tractar el viatge a la Lluna. Després de tants problemes greus, el setmanari potser intentà no fer enfadar més del compte el règim i per això féu acomiadaments i canvis de col·laboradors¹⁴²⁶. Tot i així,

¹⁴²⁰ Geli, C. i Huertas, J.M.: "Les tres vides de 'Destino'", Diputació de Barcelona-Col·legi de Periodistes de Catalunya, 1990, p. 17

¹⁴²¹ Ibid, p. 54

¹⁴²² Ibid, p. 55

¹⁴²³ Id.

¹⁴²⁴ Tribunal d'Ordre Públic.

¹⁴²⁵ Ibid, p. 64

¹⁴²⁶ Ibid, p. 65-68

el "Destino" del 1969 era una alenada d'aire fresc en la majoritàriament encarcerada i oficialista premsa catalana.

El 1969 "Destino" tenia unes dimensions de 35x27 centímetres, unes 48 pàgines i costava 15 pessetes. La seva adreça era al carrer Tallers, just al costat de la part posterior de "La Vanguardia". L'empresa que l'editava era "Publicaciones y Revistas S.A.".

Dintre la línia del setmanari s'observava que molts topònims eren en català i això, en aquell temps, ja era un signe de distinció respecte a la resta de la premsa. Però junt a això, hi podem trobar comentaris que mostren un esperit crític amb el règim, per bé que amb l'habilitat requerida per no ser sancionats novament.

Així, un article de Santiago Nadal publicat el dia 5 de juliol comentava un editorial de "Nuevo Diario" sobre les divisions generades al "Consejo Nacional del Movimiento" a causa del sistema jurídic de les associacions polítiques¹⁴²⁷. Nadal reproduïa alguns paràgrafs del "Nuevo Diario" i després comentava que al règim hi havia divergències d'opinió *de carácter substancial y profundo*. Arriba a dir que la frontera entre associacions polítiques i partits era molt lleugera, que el règim es sustenta en una ideologia que condemna els partits i que:

sería muy extraño que los que se consideran custodios de estos principios permitieran la vulneración de los mismos a través de un reglamento respecto a unas eventuales "asociaciones".

En un altre diari o revista i amb un altre signatura¹⁴²⁸ això es podria interpretar com una crida sobre la necessitat de barrar el pas a les associacions perquè no es convertissin en partits. Però a "Destino" podem pensar que era una forma de dir que des del Movimiento no hi havia possibilitat de donar pas als partits polítics. Tot es feia gairebé només constatant, parlant com ho podria fer algú del règim, per tal que fos difícil interpretar-ho com una opinió, sinó més aviat com la descripció d'uns fets obvis.

El mateix dia, a la pàgina 10, Nadal mateix parla de la possible oposició al Sant Pare dintre l'església. Les pàgines d'Internacional, on hi escrivia Mateo Madrideo, també

¹⁴²⁷ "Destino", 5-7-69, p. 11

¹⁴²⁸ Santiago Nadal havia combatut en l'exèrcit franquista, però de seguida es va fer notar per ser partidari dels aliats a la Segona Guerra Mundial. Fins i tot el 1944 va ser empresonat a causa d'un article sobre el feixisme italià, publicat precisament a "Destino". Vegeu apartat 4.2, pp. 121-122.

tenien un fort contingut ideològic. Així, a la pàgina 12 parlava de *La odisea de Rockefeller y la reforma agraria en el Perú*. A la 13 hi havia un article sobre *Régimen militar y justicia en Grecia*, mentre a les pàgines 22 i 23 Baltasar Porcel parlava de *Brisas políticas sobre Portugal*. Alguns articles no oblidaven reflexions intel·lectuals sobre la ciència, com ara un que parlava de la batalla entre religió i darwinisme¹⁴²⁹. Articles dedicats a -o que parlaven de- Cambó i Josep Carner mostren uns temes difícils de llegir a d'altres llocs, mentre algunes cartes al director mostren el perfil del lector: una es queixa de la falta de reivindicació territorial de la *Cataluña francesa* enfront de la ja clàssica de Gibraltar.¹⁴³⁰

Dintre els articles dedicats al viatge a la Lluna -o provocats per aquest- hi trobem un text de Josep Pla titulat *La Lluna, la pruna*.¹⁴³¹ L'escriptor empordanès considera l'epicureisme com un fet abandonat i destaca la primacia dels diners, l'ús de la ciència i de l'intel·lecte. Una senyora americana li ha dit que a Amèrica hi ha un *vasto estado de opinión* segons el qual *cuando se haya producido el asunto de la Luna, [Nixon] dará por terminado el proceso y se producirá un poco de calma*. Pla defensa els americans, que, segons ell, són *uno de los pueblos más generosos de la Tierra*.

La utilitat de la Lluna la veu amb pessimisme. Diu que si allà hi ha or, el de la Terra baixarà de preu i si no hi ha aigua, no s'hi pot fer res. I per això opinava que hi havia altres objectius:

No, la Luna en sí -es decir, como negocio- es lo de menos. Lo importante, si todo lo que se pretende hacer va bien, es la impresión de fuerza, de dinero, de espíritu que se dará -caso de que todo salga bien, como es natural-.

L'article és una mica desordenat, amb repeticions i encaixa amb el Pla malfiat de la ciència que s'ha pogut llegir en altres ocasions.¹⁴³² També diu que potser el mite present a totes les supersticions i a la vida pot quedar alterat.

¹⁴²⁹ "Destino", 5-7-69, pp. 20-21

¹⁴³⁰ "Destino", 12-7-69, p. 7

¹⁴³¹ "Destino", 12-7-69, p. 14

¹⁴³² A un article titulat *La bomba y sus principales efectos*, publicat al "Diario de Barcelona" el 16-8-45, p. 4, Pla mostra una gran desconfiança en les possibilitats de la tècnica i, no sols de l'energia atòmica. Arriba a dir: *¡Cuántas estupideces hemos tenido que leer explicándonos los bienhechores resultados de la aviación acercando los pueblos entre sí y suprimiendo distancias y fronteras*. I qualifica l'aviació civil com un dels negocis més catastròfics dels darrers anys.

Un altre tipus de crítica fa al mateix número Josep Maria Espinàs¹⁴³³ a la secció *Pequeño observatorio*. Es mostra crític amb que l'animal de la insígnia de la NASA sigui un àliga, animal de presa. Entre línies s'endevina una crítica a l'àliga imperial de l'escut aleshores oficial a Espanya. També lamenta que no existeixi una bandera mundial que representés a tothom a la Lluna. Finalment, afirma que normalment parla de temes modestos però que *esta vez, hablando de la Luna, temo haberme encaramado excesivamente*. Aquest dubte sorprendria una mica, perquè no diu res tècnic ni complex. Probablement és una ironia per referir-se a la situació del satèl·lit, contraposant-hi, implícitament, la seva opinió sobre el valor de l'esdeveniment.

Al número datat el dia 19 hi trobem un article molt més documentat i valuós. Es titula *La conquista de la Luna y sus implicaciones terrestres* i es troba dintre la secció *El mundo de cada semana*, de Mateo Madrideojós.¹⁴³⁴ Per l'autor, el viatge tindrà repercussions innombrables a les relacions internacionals, en la concepció de la cultura i en el desenvolupament de la ciència. També pot condicionar les dues superpotències espacials, atorgar nous impulsos a la coexistència pacífica i obrir vies a la cooperació. Però Madrideojós també hi veu possibles conseqüències menys desitjables: recorda el cop que els americans patiren amb el Sputnik, l'impuls de Kennedy i les repercussions militars dels treballs.

Madrideojós es revela com una persona informada i reflexiva, amb capacitat crítica, però també amb el convenciment que cal matisar les coses, perquè res no és tan simple com alguns fan creure. Així, diu que la realitat és molt més complexa que el triomf del comunisme amb el Sputnik o de la lliure empresa amb els Apollo.

Aquests judicis simplistes serien sempre fruits d'un maniqueïsm:

El maniqueismo sigue operando como un aura terrorífica contra la libertad, en un momento en que el progreso vuelve a adquirir el sentido optimista del siglo pasado.

També troba un contrast entre

¹⁴³³ Id, p. 19

¹⁴³⁴ "Destino", 19-7-69, pp. 12-13

el progreso tecnológico ininterrumpido y el atraso moral y jurídico que provoca en nuestro mundo tensiones cada vez más agudas y difíciles de asimilar.

Quan al cost de la missió, no s'alinea amb l'anàlisi clàssica segons la qual més caldria invertir els diners en altres coses, ja que qualifica el tema també de més complexe. Ningú no pot assegurar que els diners anessin a un destí humanitari:

En un momento histórico relativamente favorable, el presidente Kennedy no tuvo grandes dificultades para lanzar un programa en que estaba comprometido el honor nacional; pero no cabe la menor duda de que los senadores y congresistas hubieran sido menos generosos si se les hubiera propuesto un abierto desafío para luchar contra los cuatro jinetes del Apocalipsis.

Destaca que els fons potser haurien anat a parar a programes militars i que l'Apollo ha estat una vàlvula d'escap i de seguretat *para el poderoso complejo militar-industrial que denunciara el presidente Eisenhower y que suponemos influye también en la vida soviética.* És a dir, que gastar aquests diners ha permès no esmerçar-los en altres projectes probablement més perillosos per a la pau. Les aplicacions militars de la conquesta espacial, en comptes de ser criticades, potser haurien d'haver estat valorades com l'element que va tenir contents i callats els militars.

Amb aquestes paraules Madridejos mostra un bon coneixement de la situació política mundial i un realisme allunyat de les crítiques fàcils, demagògiques o innocents d'altres comentaristes. Madridejos es realista i situa les coses al seu lloc, tot veient els matisos i descrivint les alternatives a una situació que tampoc a ell no l'acaba d'agradar. Que no simplifiqui les coses sobre la possible destinació dels diners a altres coses no li impedeix de destacar el contrast entre Cap Kennedy i les cases misseres d'una de les zones més deprimides del país, amb nens que pateixen malnutrició. També destaca que l'Apollo és un èxit per a un Estat-continent, mentre Europa es debat entre les seves contradiccions. Així observem que en un sol article es passa revista a un ampli ventall de temes socials i polítics.

El següent número de "Destino" deixa ja el present per dirigir-se vers el futur. El titular de portada és *Próxima etapa en la exploración del espacio* i porta fotos del projecte d'estació espacial.

Aquests passos són descrits per P. Mateu Sancho en l'article *El futuro ya ha llegado*¹⁴³⁵, que descriu tècnicament els objectius més o menys propers –però no tots assolits, ni de bon tros. Al mateix número, Mariano Fontrodona exposa en un llarg article les referències literàries a la Lluna¹⁴³⁶ –superant la fàcil referència a Verne i anant molt més enllà– i Miquel Porter Moix explica la presència de la Lluna al cinema¹⁴³⁷. Són mostres de tractament multidisciplinar amb l'excusa de la Lluna, com ja passava a alguns diaris. També hi ha un article de Ramón J. Sender¹⁴³⁸, titulat *¿Vale la pena la Luna?*¹⁴³⁹. Com se sol dir, qui pregunta ja respon i el títol semblaria indicar per on van els trets. Però els judicis més aviat s'aparten d'un altre article, de títol semblant, publicat per Octavi Fullat a "Tele/estel" i comentat més amunt. Sender fa una descripció científica ben documentada i amb un optimisme tecnològic que albira la superació de totes les dificultats, com ara la manca d'atmosfera. Per ell, la Lluna es *la gran ventana al universo que nos estaba haciendo falta desde Copèrnico y Galileo y Newton*.

Sobre el tema dels diners es pregunta si hi ha dret a gastar tants diners amb els problemes que hi ha a la Terra. Separa interessos individuals i col·lectius: per estar al costat de l'individu, diu, cal ser humanitaris i caritatius i si estem del costat de la societat, durs i espartans. Elogia l'afany de saber i la intel·ligència, tot i que es declara més partidari de la caritat, que està en minoria. Creu que el viatge a la Lluna podria portar la pau junt al coneixement. Demana que el progrés no es faci en nom de privilegis econòmics, racials o sectaris. Per ell, la ciència sembla un refugi segur per a evitar això. Situat a favor de la inversió per augmentar el coneixement, afirma que les queixes sobre aquestes despeses només provenen de països on la ciència no ha arribat a aquests nivells. També afirma que segons els marxistes, la cultura és un instrument de classe per oprimir les masses, mentre els fets dels darrers trenta anys estan demostrant que els

¹⁴³⁵ "Destino", 26-7-69, pp. 26-29

¹⁴³⁶ Id, pp. 20-23

¹⁴³⁷ Id, pp. 38-39

¹⁴³⁸ Ramón José Sender (1902-1995), escriptor. Col·laborador a diversos diaris abans de la guerra civil, es donà a conèixer com a escriptor rebel i de protesta social. Visqué dos mesos a Moscou i fruit d'això escriví dos llibres. El 1938 es va exilar i va anar a residir als Estats Units fins el 1974, any que tornà a l'estat espanyol.

¹⁴³⁹ Id, pp. 24-25

seus enemics, els partidaris del socialisme utòpic, encertaven en dir que tota cultura és renovadora, progressiva i neutral.

Finalment, afirma:

La paz de hoy se la debemos a la ciencia nuclear y a la tecnología implicada en la conquista del espacio.

¿Habrá que decir un día que la paz de la Tierra se la debemos a la Luna? Podría ser y no dejaría de tener gracia.

Una conclusió de l'article seria que l'autor es posa al costat de la inversió per augmentar el coneixement i només introdueix certs matisos sobre la caritat. Per a ell, la pau vindria de la inversió elevada en camps com ara l'astronàutica. Però tenint en compte que Sender havia estat un escriptor progressista i captador d'injustícies socials, també podria ser que l'article tingués la càrrega irònica i contestatària que, en aquell temps, calia utilitzar per dir el contrari del que es volia expressar i despistar la censura.

Realment, la segona anàlisi és massa rebuscada mentre la primera no per massa òbvia deixa de ser correcte. Sender estava exiliat i vivia als Estats Units, tot i que havia passat un temps a Moscou, i en els últims anys s'havia mostrat anticomunista. No hem de descartar que l'article simplement reflexi uns convenciments de Sender sobre la utilitat de la recerca i les grans inversions, sobre els beneficis del coneixement sense una utilitat pràctica directa, però amb matisos motivats per la seva sensibilitat social. Però també un realisme, no gens estrany a Nord-amèrica, sobre les necessitats individuals, les col·lectives i el paper de la gran recerca en el manteniment de la pau.

Per resumir el que significava "Destino" hi trobem una sèrie de signatures de gran categoria, tal com es podien trobar a "Tele/estel", però amb més reflexió que informació i més articles generadors d'opinió, junt a una línia clarament antifranquista, malgrat els seus orígens. A més, aquests comentaristes de categoria intel·lectual, com també la majoria de "Tele/estel", mantenien unes visions mesurades i ben informades. La qual cosa els separava d'autors que, malgrat el seu prestigi, com ara Joan Fuster, potser es deixaren portar per uns plantejaments ideològics més marcats i no saberen trobar els matisos a un tema molt complex i més important i impactant del que podia semblar.

"Tele/exprés", "Tele/estel" i "Destino" serien, per aquest ordre, una mostra de diverses postures que van des del progressisme populista fins a la reflexió intel·lectual més elaborada. Juntament a les òbvies diferències entre un diari i dos setmanaris,

"Tele/exprés" seria l'element més informatiu i que introduiria matisos i crítiques, no sols per comentaris directes, sinó també per la contextualització de les notícies. "Tele/estel" introduiria elements informatius, reflexions no gaire profundes i articles, tant explicatius com reflexius, més elaborats, també amb una tendència a matisar la missió Apollo i els seus efectes. "Destino" seria la revista amb el nivell intel·lectual més alt, amb un grup de col·laboradors de gran prestigi i amb unes visions molt àmplies i documentades. "Destino" podia servir, junt a "Tele/estel", per a un aprofundiment sociopolític que fes costat a l'extens tractament tècnic de "La Vanguardia", per exemple.

7.6.2 "Diario femenino": entre el quotidià i el magazine

La capçalera de "Diario femenino" ja indica que es vol dirigir a un públic determinat: la dona. Això ens permet analitzar diversos aspectes. Un seria veure quines diferències de criteri hi havia entre la informació per a homes -o per al públic general- i l'específica per a dones. Un altra seria observar el tractament que la dona en sí tenia en el cas del viatge a la Lluna. Això inclou possibles comentaris sobre l'absència de dones, sobre la presència d'algunes a algun lloc important i sobre el paper de les dones dels astronautes. Finalment, "Diario femenino" tenia un disseny diferent a la resta de diaris, que l'acostava més a una revista diària. Aquest seria el tercer aspecte a analitzar i destacar.

En aquest apartat analitzarem primer les característiques generals de la premsa anomenada femenina i el perquè de la seva existència. En el segon, entrarem en el camp concret del "Diario femenino".

7.6.2.1 La premsa adreçada a dones

Durant la major part de la història de la humanitat els homes i les dones han tingut assignats uns papers socials diferents.¹⁴⁴⁰ Aquesta divisió de feines i fins i tot de drets es pot haver suavitzat i pot haver variat, però en gran part encara es manté. No ha estat fins dates relativament recents que la dona ha conquerit uns espais per equiparar les seves activitats a les que realitzen els homes. La distinció entre una premsa femenina pot provenir de dues causes. Una seria que, realment, les dones tinguessin interessos diferents als homes. Una altra, mantenir la divisió dels papers assignats a cada sexe.

En una enquesta de l'any 1983¹⁴⁴¹, s'observà que a l'estat espanyol el 60% dels lectors de diaris eren homes i el 40% dones. Entre els no lectors, naturalment, les proporcions són semblants però inverses: 38% eren homes i 62% dones. Tot i així, prenent diversos diaris no es produïa una separació entre capçaleres amb major percentatge de públic lector femení. Així, segons un altre estudi, el menor percentatge de dones el tenien "El Periódico" i "El País" -amb 30,7% i 30,2% respectivament- essent dos diaris que podríem qualificar el primer de més populista i gràfic i l'altre d'adreçat a públic amb més formació. Dels quatre diaris citats, els dos amb més percentatge de dones lectores eren "Avui" i "La

¹⁴⁴⁰ Se sol distingir entre sexe i gènere, però nosaltres, per simplificar, ens referim només a sexe.

¹⁴⁴¹ Estudi realitzat per AEDE (Asociación de Editores de Diarios Españoles), publicada en part a la revista de l'AEDE el maig del 1984. Citada per Gallego, J.: "Mujeres de papel", Icaria, Barcelona, 1990, p. 27

Vanguardia" -amb un 37,7% i 35,7% respectivament. Això indica que no es pot fer una separació fàcil entre la forma de diari i el percentatge de dones que el prefereixen.¹⁴⁴²

Aquestes xifres no fan que els directors de diaris, tot i saber que hi ha més lectors que no pas lectores, pensin que fan un producte que interessa més a un dels dos sexes.¹⁴⁴³ Per a ells, el que publiquen interessa igual a homes i a dones. Però, aleshores, per què existeix una premsa femenina i quines característiques ha de tenir?

Juana Gallego emet una hipòtesi que afecta l'àmbit de les informacions. Prenent la definició de l'Informe Estadístic de la UNESCO del 1985, segons el qual la premsa d'informació general tracta *esdeveniments d'actualitat relacionats amb afers públics*, Gallego proposa que la premsa general està adreçada bàsicament a homes, que són els que es mouen en aquest espai. La premsa femenina, així, construiria un discurs que es centraria més en l'àmbit privat.¹⁴⁴⁴

És consistent això amb la premsa femenina que ha predominat? Si repassem els exemples més significatius, sembla que sí. Així, el 1693 va aparèixer a Anglaterra "Ladies Mercury", la primera publicació femenina, que iniciaria una polarització que situaria en la premsa general -per a homes- els fets -negocis, política- i en la de dones els sentiments o les activitats més domèstiques -moda, bellesa, tafaneries.¹⁴⁴⁵ Molt més recentment, observem que els suplementos de diaris prestigiosos com el "New York Times" i "Los Angeles Times" inclouen unes pàgines que no s'anomenen "de dones", però que tracten temes com alimentació, família o moda.¹⁴⁴⁶

És cert que entre homes i dones de nivell cultural i social semblant, les segones tenen menys percentatge de lectores.¹⁴⁴⁷ Però també és cert que, si el paper de la dona a la

¹⁴⁴² "Vivir en Barcelona", octubre de 1986. Citat a *Ibid*, p. 27. De tota manera, com que la tirada dels diaris citats varia molt d'un a l'altre, caldria fer un estudi estadístic més aprofundit perquè dels percentatges se'n poguessin extreure conclusions d'aquesta mena. En tot cas, sembla que entre "El periódico" i "La Vanguardia" la comparació és perfectament possible i indicaria que hi ha menys dones que trien el model popular. Però la conclusió seria la contrària si prenem "Avui" i "El País", també de difusió similar a Catalunya. Caldria tenir en compte, també, la llengua del diari i la seva opció política.

¹⁴⁴³ Gallego, J., op. cit. p. 29

¹⁴⁴⁴ Gallego, op. cit., pp. 20-22

¹⁴⁴⁵ Puddefoot, S.: "The women complex" a "The Press we deserve", Routledge & Kegan Paul Ltd., Londres, 1970. Citat per Gallego, op. cit., p. 23

¹⁴⁴⁶ Tuchman, G.: "La producción de la noticia (estudio sobre la construcción de la realidad)", Gustavo Gili, Barcelona, 1978, p. 159. Citat per Gallego op. cit., p. 23

¹⁴⁴⁷ És una de les conclusions de l'enquesta d'AEDE citada abans.

societat evolucionaria, també haurien d'evolucionar els seus interessos i els continguts d'una premsa femenina. Al marge dels papers socials, és innegable que home i dona tenen unes sensibilitats i comportaments diferents i que això ha d'influir en que hi hagi temes més interessants per als primers i d'altres per a les segones. Però un diari no té pàgines específiques destinades a homes.¹⁴⁴⁸

Algunes revistes femenines intentaren, fa més d'un segle, introduir canvis en la mentalitat que assignava certes tasques exclusivament a les dones. Així, el 1882 apareixia a Barcelona "La muger" (sic), que posava en dubte la maternitat com a únic objectiu de la dona o proposava que la solteria era una decisió que podia prendre ella lliurement.¹⁴⁴⁹ Però el corrent majoritari no era aquest i encara faltava molt perquè fins i tot als països més avançats les dones tinguessin ni tan sols dret de vot.

El règim franquista significà una accentuació del paper de la dona com a mare de família i persona dedicada a les tasques de la llar. Per això, les publicacions que podien sorgir en aquell ambient i amb les limitacions legals vigents forçosament havien d'exaltar un paper secundari per a la dona, en comptes de promoure una igualtat de drets.

Als anys 60, les coses evolucionen i apareixen revistes que resalten el canvi produït: la dona té més preparació, més ambicions, més nivell cultural i cal donar-li altres productes. Això és, per exemple, el que declara en la seva aparició "Cristal", una revista quinzenal.¹⁴⁵⁰ Però els canvis no sols són lents, sinó que fins i tot a l'actualitat a bona part de les revistes dedicades a dones o a les pàgines o suplements adreçats a aquest sexe hi ha un predomini de notícies sobre moda, alimentació, bellesa i d'altres semblants.

Però al marge d'aquests temes, la dona probablement s'interessava i s'interessa per les notícies d'àmbit general. Potser la divisió d'interessos que plantejava Gallego es basa en algun problema de vocabulari. Així, Amparo Moreno estudia "La Política", d'Aristòtil, per mostrar què s'entén per espai públic:

L'espai que ocupa el col·lectiu humà es troba dividit en dos grans àmbits: uns constitueixen els patrimonis privats de cada baró; d'altres,

¹⁴⁴⁸ Si més no, no les té amb aquest nom. Però es pot pensar que les pàgines sobre vehicles, per exemple, van adreçades sobretot al públic masculí.

¹⁴⁴⁹ Gallego, op. cit., p. 40

¹⁴⁵⁰ Gallego, op. cit., p. 66

*els escenaris de les actuacions col·lectives del conjunt de barons o patrimoni públic.*¹⁴⁵¹

Potser això porta a pensar que a l'espai públic les relacions són bàsicament entre homes, mentre en el privat hi ha una relació entre homes i dones. Però amb l'entrada progressiva de més dones en l'àmbit públic, la divisió deixa de tenir tant de sentit. D'altra banda, diversos esdeveniments mostren com el que seria l'àmbit privat irromp a seccions on no hi hauria de jugar cap paper, perquè es considera que certes activitats privades poden tenir una influència en els fets públics.¹⁴⁵² Amb fets així, la frontera entre públic i privat esdevé més fràgil i, per tant, la que s'estableix, amb aquesta base, entre temes mascul·lins i femenins també.

En definitiva, la dona pot tenir -té- uns interessos característics del seu sexe, però en general també pot interessar-se -s'interessa- per temes d'àmbit general. De la mateixa forma que alguns homes només llegeixen premsa esportiva i d'altres llegeixen de tot.

Sigui com sigui, amb l'aparició de "Diario femenino" la premsa destinada a dones fa un salt, ja que no es traca d'una revista setmanal o quinzenal, sinó d'una publicació diària. El seu contingut i format seran objecte d'estudi al següent apartat.

7.6.2.2 "Diario femenino": diferències en forma i fons

"Diario femenino" va aparèixer a Barcelona el 27 d'octubre de 1968. Aquell mateix dia, el seu editorial explicava que pretenia aprofundir en problemes específics de la dona, que no eren prou tractats a la resta de mitjans per manca d'espai. Però a l'hora de destacar alguns dels problemes es referia als que es deriven *de la economía doméstica, de la educación y la salud de los hijos*.¹⁴⁵³ Per tant, la vocació del diari no era oferir una exposició dels fets generals des de l'òptica o la sensibilitat femenina, sinó aprofundir en els temes usuals a la premsa per a dones.

Repasant la publicació observem que s'ocupava bàsicament de casaments, de mètodes per aprimar-se, de la vida dels artistes, dels *ecos de sociedad*, de cançons i espectacles,

¹⁴⁵¹ Moreno, A.: "La otra 'Política' de Aristóteles (cultura de masas y divulgación del arquetipo civil), Icaria, Barcelona, 1988, p. 199. Citat a Gallego, op. cit., p. 19

¹⁴⁵² Un exemple típic seria el tractament que la premsa general i fins i tot l'econòmica va fer el 1989 de la relació sentimental entre el financer Alberto Cortina i Marta Chávarri, casada aleshores amb un aristòcrata.

¹⁴⁵³ "Diario femenino", 27-10-68

de cuina. Pel que fa a la informació general, hi havia només alguns breus, molts dels quals es referien a notícies oficials del règim, com ara nomenaments. També hi havia alguna notícia oficial en què el sexe femení hi jugava algun paper rellevant, com ara el nomenament d'una dona com a alcaldessa de Bilbao. Entre els temes inevitables hi havia el nomenament de Joan Carles com a príncep. Això ocupava el dia 23 la portada i sis pàgines, mentre el dia 24 el jurament del nou príncep ocupava també la portada. Curiosament, el juliol de 1969 el director i el subdirector eren homes: Jaume Arias i Josep Pernau, respectivament. El format era de 37x27,5 centímetres i el preu de tres pessetes. Tenia la seu a Consell de Cent, 425.

El mes de juliol que analitzem mostra clarament la línia del diari. El dia 2 apareix la primera referència al viatge a la Lluna. Es tracta d'una foto amb peu llarg, que resalta un aspecte anecdòtic: mentre els astronautes de l'Apollo 11 estan tancats en quarentena, els de l'Apollo 10 s'open junt amb les seves dones a la Casa Blanca amb el president Nixon. Es destaca, doncs, un aspecte curiós i hi ha més foto que no pas text.¹⁴⁵⁴

Quant a la forma, la línia de diari gràfic amb poca lletra queda confirmada si prenem les notícies aparegudes altres dies. Així, el dia 11 apareix la *Película anticipada del alunizaje*,¹⁴⁵⁵ amb tretze dibuixos que mostren la seqüència de com sera l'arribada a la Lluna -potser promoguda pel paper de la televisió. El text ocupa poc més del 7% de la pàgina. Potser això és comprensible, ja que l'objectiu bàsic és mostrar una seqüència gràfica del que serà l'arribada al satèl·lit. Però altres dies hi trobem coses semblants.

Així, uns dies abans, se'ns mostren fotos familiars dels tres astronautes.¹⁴⁵⁶ El text supera lleugerament el 6% de la pàgina. El titular ocupa un percentatge gairebé idèntic - hi ha, doncs, tant titular com text- i les tres fotos es queden amb la resta de l'espai.

El dia 12 es presenta, en dues pàgines¹⁴⁵⁷ l'anticipació de l'alunatge. El text ocupa el 22% de les dues pàgines, mentre el títol, només amb quatre paraules ([sic] *Llegamos a la Luna*; [sic]), té el 4%. La resta són fotos i dibuixos. El dia 18 s'explica com serà el vol.¹⁴⁵⁸

¹⁴⁵⁴ "Diario femenino", 2-7-69, p. 7

¹⁴⁵⁵ "Diario femenino", 11-7-69, p. 5

¹⁴⁵⁶ "Diario femenino", 3-7-69, p. 5

¹⁴⁵⁷ Pp. 12-13

¹⁴⁵⁸ Pàg. 5

El titular té un 9% de l'espai, el text vora un 16% i la resta són fotos. I el dia 22, el primer en què es podia parlar de l'alunatge, a la crònica de les pàgines 12 i 13 el títol ocupa més del 3,5% de totes dues, el text una mica més del 42%. Només en aquest cas, doncs, la quantitat de text és remarcable, tot i que s'aparta molt del que els altres diaris posaven a l'interior -no en pàgines especials de gravat al buit, per exemple. Tot això demostra que el diari era bàsicament gràfic, de lectura fàcil.

Quant als temes, el viatge a la Lluna no hi ocupa un espai més rellevant ni menys que a d'altres, tret de "La Vanguardia", tenint en compte que "Diario femenino" pràcticament no tenia pàgines d'opinió i anàlisi. Exclosos doncs els articles de fons o reflexius, l'espai és semblant a la resta de diaris. Dintre del tractament donat, hi ha articles remarcables, d'interès general, que no es distingeixen dels que es podrien posar en un diari no femení. Així tenim, per exemple, l'entrevista a Von Braun¹⁴⁵⁹, feta per Gino Gullace i, per tant, procedent probablement d'alguna agència, o l'entrevista a Lluís Miravittles¹⁴⁶⁰, de Mercedes Pérez Legaz. Totes dues no sols s'abstenen d'entrar en qualsevol tema que pogués ser de major interès per una dona -segons els criteris abans exposats de la premsa femenina-, sinó que a més tenen -sobretot la primera- un gran interès per a qualsevol altre mitjà d'informació general.

Peò el tractament en si, a part d'aquests dos exemples, ressaltava, amb el poc espai per a text ja explicat, aspectes anecdòtics o humans. Com a prèvia tenim el llençament del *cosmonauta* Bonny -un mono¹⁴⁶¹, exposat amb una gran quantitat de fotos i la mort del mateix Bonny, titulada *El cosmomono Bonny fallece en acto de servicio*¹⁴⁶², que el dia 10 ocupa tota una pàgina. En percentatge, sembla que el mono astronauta ocupa un espai exageradament important si el comparem amb el general dedicat a la Lluna.

Però, sobretot, "Diario femenino" es distingeix per la presència de les dones dels astronautes i dels seus fills. Ja el dia 3 es presenta l'àlbum familiar, amb una foto de cada família.¹⁴⁶³ El dia 15, tota la pàgina 5 està dedicada a les tres dones. No sols hi ha

¹⁴⁵⁹ "Diario femenino", 13-7-69, portada i pp. 12-14

¹⁴⁶⁰ "Diario femenino", 16-7-69, pp. 10-11. Lluís Miravittles i Torras (1930-1996) va ser professor de bioquímica i geologia a la Universitat de Barcelona. Va destacar com a divulgador científic, sobretot amb programes de televisió que li valgueren diversos guardons, i amb la publicació de diversos llibres.

¹⁴⁶¹ "Diario femenino", 4-7-69, p. 8

¹⁴⁶² "Diario femenino", 10-7-69, p. 5

¹⁴⁶³ "Diario femenino", 3-7-69, p. 5

les fotos, sinó una semblança de cadascuna. El mateix dia, en el reportatge de dues pàgines¹⁴⁶⁴ hi apareix la dona d'Armstrong en família. El dia 20 -el de l'alunatge- a les pàgines 6 i 7 entre diversos breus hi apareixen les tres dones.

Un cop produïda l'arribada, el dia 22, apareixen fotos i explicacions dels pares i dones dels astronautes.¹⁴⁶⁵ El dia 23 s'insisteix en mostrar a les esposes dels dos astronautes que havien trepitjat la Lluna, amb el titular *Janet Armstrong i Pat Aldrin han respirado hondo*.¹⁴⁶⁶ L'endemà apareixen els fills dels mateixos astronautes¹⁴⁶⁷. No hi ha cap altre diari que mostri de forma tan repetida les dones o les famílies completes. Això assenyala que la premsa considerada femenina incidia més en aspectes humans.

Però, junt a això, potser caldria esperar alguna reflexió sobre el paper de la dona. No és estrany que això costi de trobar. Fixem-nos en la forma com descrivia el 1964 una revista femenina a una dona que havia guanyat l'any anterior el premi Nobel de Física: *Maria Mayer era petita i tímida, mare i esposa commovedorament dedicada als seus*.¹⁴⁶⁸ Aquest article està ple de referències com ara que en altre temps va ser molt coqueta, que té uns nens adorables i que és encantadora o que és la més elegant amfitriona del cos de professors.

Però això no era exclusiu de la premsa femenina. La de popularització científica, com el "Science Digest", mostra que Maria Mayer és *científica i esposa* i la fotografia la mostra a la cuina.¹⁴⁶⁹ I el mateix passava amb la premsa general. Per al "New York Times", la notícia de 1966 era que *Una mare anglesa guanya el premi[Nobel]*.¹⁴⁷⁰ I el "Time." insistia en aspectes com la seva condició de mestressa de casa i la seva elegància.¹⁴⁷¹

¹⁴⁶⁴ Pp. 6-7

¹⁴⁶⁵ Pp. 6-7

¹⁴⁶⁶ "Diario femenino" 23-7-69, p. 7

¹⁴⁶⁷ Pp. 6-7

¹⁴⁶⁸ "McCall's", núm. 124, juliol de 1964, pp. 38-40. Citat per Nelkin, D., op. cit., p. 32

¹⁴⁶⁹ "Science Digest", núm. 55, febrer de 1964, pp. 30-36. Citat per Nelkin, op. cit., p. 32

¹⁴⁷⁰ Citat a id.

¹⁴⁷¹ Id.

Anys després, les coses no havien variat gaire i sempre se solien destacar els apsectes familiars de les dones i les seves virtuts per a dirigir la llar, cosa que no es fa mai quan els guanyadors són homes.¹⁴⁷²

Més recentment, tot i que això també pugui passar, hi ha una generació de periodistes científiques que intenten mostrar altres aspectes. Així, per Ted Anton i Rick McCourt:

*...many of the new science writers who are women are more aware of the need to highlight female role models in a male-dominated discipline.*¹⁴⁷³

En astronàutica, el paper de la dona era el 1969 molt poc important. Uns anys abans, el 1963, havia viatjat l'espai la primera cosmonauta de la història, la soviètica Valentina Tereixkova, que durant molts anys fou també l'única dona de l'espai. Aquest vol va ser rebut pels americans com si fos una certa devaluació de la imatge dels astronautes:

*Quand les Russes, le 16 juin 1963, placèrent sur orbite, en la personne de Valentina Terechkova, une jeune femme dépourvue de toute connaissance du pilotage, la presse et les autres médias réargirent comme si ce vol eût été une sorte de mutilation de l'image des astronautes masculins, et plus particulièrement américains. Les Russes dépréciaient la compétence des astronautes américains, qui étaient tous des pilotes d'essai, en montrant que le vol spatial ne ressemble pas assez à l'aviation pour nécessiter un brevet de pilote. Et comme nôtre culture nous empeche de placer une femme sur orbite, la seule réplique possible eût été de lancer un groupe d'enfants de l'espace pour prouver que ce n'est là, après tout, qu'un jeu d'enfant.*¹⁴⁷⁴

Així el fet que una dona anés a l'espai era presentat com una disminució de la dificultat de fer un viatge d'aquesta mena. Amb aquesta mentalitat, era impossible trobar dones astronautes i força difícil, potser, trobar altres dones en llocs clau.

¹⁴⁷² Ibid, p. 33

¹⁴⁷³ Anton, T. i McCourt, R., introducció a Rosenthal, E.: "The Forgotten Female", article publicat a "Discover" el desembre de 1991 i reproduït a Anton T. i McCourt, R. (eds.): "The New Science Journalists", Ballantine, Nova York, 1995, pp. 297-310. La cita es troba a la pàgina 298.

¹⁴⁷⁴ McLuhan, M, op. cit., p. 383

Davant d'això, "Diario femenino" es limitava a fer un breu titulat *La mujer pierde la carrera de la Luna*.¹⁴⁷⁵ El text deia que s'afegien al que havia dit un col·lega de la premsa barcelonina:

La auténtica derrotada en la carrera del espacio no ha sido Rusia, sino la mujer de todos los países. Se ha debatido, siempre entre varones naturalmente, la conveniencia de que por razones políticas, entre los tres astronautas americanos hubiera habido uno de color -del color de cualquiera de las numerosas minorías que se dicen perseguidas en los Estados Unidos-, si no convendría que la bandera que hubieran dejado en la superficie lunar fuera la de las Naciones Unidas en vez de la suya propia(...), pero lo que no se ha debatido es el porqué una mujer no ha figurado entre el equipaje que a la Luna ha transportado el Apolo XI.

Afegeix que no es tractava d'una qüestió de cortesia, com si es cedís un seient a una dona en aquesta mena de *trolebús espacial*, sinó que la dona hagués competit en les mateixes condicions. Però tot i que la dona ha arribat tard, segons "Diario femenino", *Tarde o temprano llegaremos a las estrellas*.

Aquesta era l'única vegada en què es podia distingir un al·legat feminista dintre el tractament que va fer aquest diari. La resta era limitar el paper de la dona a ser esposa d'astronauta i mare dels fills d'aquest. Ni tan sols apareixia un reportatge com el titulat *Las mujeres de la NASA*, publicat a *Gaceta Ilustrada*,¹⁴⁷⁶ on es presentaven cinc dones a llocs rellevants a l'agència espacial nord-americana. "Diario femenino" podia haver complementat la imatge del viatge a la Lluna incidint en el paper que algunes dones hi havien tingut. Però, en canvi, va optar per no diferenciar-se del que fins aleshores havia estat -i, bàsicament, segueix sent- el què s'anomena premsa femenina.

¹⁴⁷⁵ "Diario femenino", 22-7-69, p. 7

¹⁴⁷⁶ "El Libro de la Luna, pp. 129-133

VIII- UNA VISIÓ ACTUALITZADA: EL TRACTAMENT DELS FETS EN ELS SEUS ANIVERSARIS (1987, 1989 I 1994)

En la nostra cultura informativa, els aniversaris amb xifres més o menys rodones promouen fàcilment l'elaboració d'articles o reportatges de record. Tot i que en molts casos ha passat poc temps com per fer balanços amb prou perspectiva, sembla un costum arrelat en els mitjans de comunicació de recordar coses que van passar fa deu, vint o trenta anys.

En alguns casos, tot i la petita distància, aquests recordatoris ofereixen un atractiu especial. En el cas que ens ocupa, les commemoracions dels primer Sputnik i del primer viatge a la Lluna serveixen per valorar la visió de la ràpida cursa espacial, poques dècades després de les seves primeres fites, i també per observar si els diaris, en un entorn polític i periodístic totalment diferent al que hi havia el 1957 i el 1969, revelen dades o fan valoracions diferents de les que s'havien publicat en el moment dels fets. L'evolució dels diaris, a més, ofereix la possibilitat de comparar tant el tractament que fan de la informació com l'evolució dels continguts científics a les seves pàgines. Per això, hem cregut interessant d'incloure en aquest treball una breu anàlisi del tractament que es va fer del llençament dels primers Sputnik quan, el 1987, se'n complien trenta anys i de l'impacte que van tenir el vintè i el vint-i-cinquè aniversari de l'arribada a la Lluna.

Com hem dit en el capítol dedicat a la metodologia de treball, prestem especial atenció a "La Vanguardia", en ser l'únic diari que publicat ininterrompudament entre 1957 i 1994.

8.1 El nou marc sociopolític i periodístic entre 1987 i 1994

Les anàlisis sobre els aniversaris dels fets que analitzem tenen un valor especial, al marge de possibles variacions en les característiques dels mitjans i del periodisme en general, per la nova situació política. El 1987 l'estat espanyol viu el desè any després de la restauració de la democràcia. Ens trobem, doncs, en un règim de llibertats en què la premsa pot actuar amb la independència d'amenaques polítiques, sense censura formal i obeïnt només als seus propis plantejaments ideològics o als condicionaments

econòmics i empresarials -propis o externs. En definitiva, es tracta d'una homologació a la premsa de la resta de països de l'Europa occidental.

El 1977 s'havien celebrat les primeres eleccions democràtiques des del 1936 i les Corts que en sorgiren elaboraren la Constitució que va ser aprovada en referèndum el 1978. D'aquesta forma, l'estat espanyol s'equiparava a la resta de països de l'Europa occidental. Això implica, doncs, la desaparició de la censura i l'abolició, entre d'altres, de la llei de Premsa del 1966.

Un altre element interessant en el marc polític és que si bé el 1977 i el 1979 la UCD (Unió de Centre Democràtic) va guanyar les eleccions, el 1982 va ser el PSOE (Partit Socialista Obrer Espanyol) el vencedor i la mateixa formació va continuar en el poder fins al 1996. Tot i que els condicionants de la premsa probablement no difereixen gaire, destaquem que fem l'anàlisi del tractament a la premsa en un període en què no guanyava una dreta hereva, en part, del règim, ni va variar el partit al govern. L'únic canvi destacable és que el 1989 el PSOE estava al límit de la majoria absoluta -que havia tingut el 1982 i el 1986- i el 1994 ja no la tenia -l'havia perduda a les eleccions de l'any anterior. Tot això ha de tenir poca influència en el tractament a la premsa, però revela, en tot cas, un mapa polític amb poques variacions.

En el camp social, la ciència estatal havia deixat un estat precari. Certs esforços realitzats des del govern central i, a Catalunya, des de la Generalitat, ni havien estat prou intensos ni havien pogut arranjar els mals que s'arrossegaven des de dècades anteriors -i no sols des del franquisme. Però, en tot cas, a tot l'estat i en concret a Catalunya, els nivells científic i tecnològic no era comparable al del país que es mira els esdeveniments amb més o menys sorpresa però a una considerable distància. Aquells anys, per cenyir-nos al camp espacial, hi havia investigadors i tècnics catalans que treballaven en aquest sector i fins i tot n'hi havia que ocupaven càrrecs rellevants. Andreu Ripoll, per exemple, era responsable de la selecció i entrenament d'astronautes de l'ESA (Agència Espacial Europea). El 1994 la situació encara havia avançat i el vint-i-cinquè aniversari de l'arribada a la Lluna coincideix amb el desenvolupament del Campus de la Universitat Internacional de l'Espai a Bellaterra.

Quant als diaris, el 1987 gairebé tots els que es publicaven el 1957 havien desaparegut o havien sofert grans transformacions. "La Vanguardia" seguia, només amb les reformes que tota empresa periodística realitza un any o altre. L'altra capçalera que es publicava, el "Diari de Barcelona", havia passat a publicar-se en català i volia

esdevenir, en honor al seu nom, un vertader referent de la ciutat. I entre els nous productes hi ha l'"Avui", "El Periódico" i "El País". El primer és en català i el tercer s'edita a Madrid, tot i que té redacció a Barcelona.

El 1989 no hi ha cap variació. Finalment, el 1994 hi ha una capçalera que ja no es publica: el "Diari de Barcelona". A més, "El País" ja té una edició de Barcelona -creada l'octubre de 1982. "La Vanguardia" havia viscut una més de les grans transformacions tecnològiques de la seva història i, entre altres coses, havia eliminat les pàgines de gravat al buit i havia creat un suplement de ciència i tecnologia a tot color. D'altra banda, "El Observador" ha aparegut i desaparegut. En haver-se creat el 1990 i haver desaparegut ja el 1994, no afecta aquest estudi.

Quant a les diferències en la forma i el fons de la informació, les comentarem en cadascun dels apartats.

8.2 1987: a trenta anys del primer Sputnik

El trentè aniversari del llançament del primer Sputnik donava peu a recuperar els fets i a analitzar-los en perspectiva. No tots els diaris barcelonins -o amb redacció a Barcelona- en parlaren ni tots hi dedicaren gaire espai. És comprensible que un aniversari com aquest tingués un seguiment desigual, perquè, posats a recordar, es pot fer en moltes altres ocasions -als vint anys o als vint-i-cinc- i perquè ja havien sortit en anys anteriors articles sobre el Sputnik.

Com exemple tenim un article que es va publicar el 1977 a "La Vanguardia", a les pàgines d'internacional, signat per Maria Dolores Massana,¹⁴⁷⁷ amb motiu dels vint anys del llançament. L'article, titulat *El "Sputnik", pionero de una nueva era*, incidia en la sorpresa que va provocar l'anunci del llançament. Massana explica que l'anunci de l'agència Tass, segons el qual s'obria la ruta dels vols interplanetaris, semblava massa optimista:

pero hoy, al hacer balance de la carrera sideral, hemos de reconocer que la tecnología soviética subestimada por Occidente, ha alcanzado logros quizá no tan espectaculares como los norteamericanos, pero no por ello menos importantes.

Aquestes paraules incideixen en la valoració de la forma com es va acollir el fet abans d'entrar en l'anàlisi del propi fet. També signifiquen un canvi respecte a les valoracions usuals el 1957, que menystenien la tecnologia russa. L'article ressaltava que des del 4 d'octubre de 1957 s'havien llançat a l'espai més de dos mil satèl·lits i ginys espacials i que tot això havia *enriqueit la ciencia, la técnica y la industria en beneficio de las propias necesidades humanas en diversos campos*. El text, doncs, fa balanç del què ha significat la cursa espacial, en resalta els beneficis i dedica més de la meitat del text a un repàs cronològic de les fites principals en aquesta història. Es tracta de l'article d'una persona no especialitzada, que destaca alguns detalls accessibles a qualsevol periodista, però que no aprofundeix en cap aspecte especial.

El mateix any "El País" publicava un altre article, elaborat a Moscou per Ismael López Muñoz i titulat *Hoy hace veinte años que se lanzó el primer satélite artificial*.¹⁴⁷⁸ Junt a una visió cronològica de les principals fites astronàutiques, l'articulista repassa la

¹⁴⁷⁷ "La Vanguardia", 8-10-77

¹⁴⁷⁸ "El País", 4-10-77

situació actual de l'espai i els resultats obtinguts. Hi afegeix pronòstics, com ara que el 1990 la producció de materials en el cosmos havia de proporcionar beneficis de 5.000 milions de pessetes.¹⁴⁷⁹ L'article es publica amb motiu de l'aniversari del Sputnik, però pel seu contingut podria haver estat publicat qualsevol altre dia.

Cinc anys després, tornava a ser "La Vanguardia" la que recordava el primer Sputnik en el seu vint-i-cinquè aniversari. En l'època en què s'iniciava la publicació d'articles sobre ciència, que desembocarien en unes pàgines fixes i, després, en un suplement independent, apareixien dos articles.¹⁴⁸⁰ També anaven a les pàgines d'internacional, però en aquest cas estaven signats per un periodista especialitzat: Rafael Clemente Soler, que havia narrat per als lectors del diari l'arribada a la Lluna.

L'autor resalta d'entrada la sorpresa i preocupació que el satèl·lit va aixecar *en lo que entonces se llamaba "mundo libre"*. Seguint amb aquesta reacció, explica els comentaris angoixants sobre el perill derivat de *que "los rojos" dominasen el cosmos*. Exposa també els menysteniments en què es tenia la tecnologia soviètica:

A los ojos occidentales Rusia era un país semisalvaje, incapaz de fabricar ni siquiera un tractor decente para cultivar[sic] sus campos. ¿Cómo iba a lanzarse a una aventura que entrañaba la más alta tecnología?

L'article de Clemente Soler serveix perquè el lector entengui quina valoració equivocada es va fer en l'època. Per a l'autor, el coet americà "Vanguard" era *uno de los más hermosos y a la vez más calamitosos jamás diseñados*. Comenta que *más que un cohete, el "Vanguard" era una operación de relaciones públicas*. Assenyala que els soviètics varen amagar durant anys els detalls sobre el seu coet R-7. No ensenyar-lo va ser una sort per als Estats Units:

Si lo hubiesen hecho en aquel momento el desplome moral de los expertos americanos podía haber sido mucho mayor: El "R-7" era cuarenta veces más pesado que el "Vanguard". Al despegue encendía a la vez treinta y dos motores (el "Vanguard", uno) y podía poner una tonelada y media en órbita (el "Vanguard", veinte kilos).

¹⁴⁷⁹ El retard en el desenvolupament dels programes d'estacions espacials va provocar que aquest pronòstic no s'assolís.

¹⁴⁸⁰ "La Vanguardia", 3-10-82, p.23

El segon article, del mateix autor, és una cronologia de l'exploració espacial. De tots dos textos se'n desprèn la utilitat d'aquestes commemoracions en els diaris quan les feia algú que podia dir més coses de les que es troben a les enciclopèdies. En poques frases, Clemente Soler ens fa saber que el Sputnik va ser acollit amb sorpresa i, sobretot, amb preocupació, que la tecnologia russa era immerescudament subvalorada i que el primer coet soviètic era molt més potent que no pas l'americà.

Aquests articles publicats en anys anteriors poden explicar perquè el trentè aniversari del primer Sputnik no va tenir ressó a tots els diaris o a alguns en va tenir ben poc. El tema s'havia tractat en altres ocasions. A més, un repàs de les informacions aparegudes a diversos diaris i revistes l'octubre del 1987 ens mostra que parlar del Sputnik tenia un valor relatiu per a molts lectors. L'espai ja era un tema usual. L'"ABC", per exemple, parlava en lloc preferent de la possible participació espanyola en un satèl·lit espia.¹⁴⁸¹ L'aniversari coincidia amb la superació del rècord de permanència a l'espai per part del rus Iuri Romanenko i això sí que mereixia espai i atenció.¹⁴⁸² Altres publicacions es dedicaven a comentar projectes d'avions espacials¹⁴⁸³, els projectes espacials europeus¹⁴⁸⁴, el projecte de transbordador soviètic o el possible viatge a Mart¹⁴⁸⁵. Els americans analitzaven la davantera que la URSS havia pres davant dels Estats Units¹⁴⁸⁶. I els britànics de "The Economist" recordaven l'aniversari del Sputnik només com a punt d'entrada en l'anàlisi de la superioritat soviètica el 1987.¹⁴⁸⁷ Amb aquestes informacions, l'espai apareixia com un tema quotidià, que generava moltes notícies, reportatges i anàlisis i que aixecava expectatives. Això permet entendre per què un aniversari podia ser un tema secundari.

En tot cas, potser sí que calia un recordatori, per petit que fos, del dia en què la URSS va llençar el primer satèl·lit artificial, ja que, com deia un diari anglès, després, *the world was never the same again*.¹⁴⁸⁸ Aquest mateix diari es recolzava en el fet històric per passar balanç dels satèl·lits llençats, entre la curiositat dels noms que cada país els posava i la utilitat que han tingut.

¹⁴⁸¹ "ABC", 6-10-87, p.13

¹⁴⁸² Per exemple, "El País" 1-10-87.

¹⁴⁸³ "The Sunday Times", 18-10-87

¹⁴⁸⁴ "Financial Times", 15-10-87

¹⁴⁸⁵ "El Globo", 23-10-87 i "Le Point", 12-10-87

¹⁴⁸⁶ "Time International", 5-10-87 i "The Washington Post National", 3-8-87

¹⁴⁸⁷ "The Economist", 31-10-87

¹⁴⁸⁸ "Financial Times", 3-10-87

8.2.1 L'espai dedicat al tema

"La Vanguardia" del 4 d'octubre de 1987 era la que més espai dedicava al Sputnik. La commemoració queia en diumenge i això facilitava que la, aleshores ja establerta, secció de ciència tractés el tema en profunditat. Tres pàgines duïen informació sobre el tema.¹⁴⁸⁹ La primera, sencera, era en gravat al buit i color, a la segona el Sputnik ocupava mitja pàgina i a la tercera les tres quartes parts.

L'"Avui", per la seva banda, hi dedicava una pàgina¹⁴⁹⁰, amb dos articles. Com a mostra de la presència de temes espacials, els dies següents es publicarien dos articles més sobre el tema: *Els europeus faran carreres per satèl.lit des de casa*¹⁴⁹¹ i *Envellir-se a l'espai*.¹⁴⁹² Cal dir que aleshores el director del diari era Santiago Ramentol, que pel seu interès en la temàtica científica¹⁴⁹³ havia creat la secció de ciència -dirigida per Josep Català- i era favorable a la inclusió de temes científics en el diari.

Els articles de l'"Avui" són, junt amb els que va publicar el mateix dia el "Diari de Barcelona", que coneguem, els primers textos de fons sobre el satèl.lit soviètic apareguts en català a la premsa diària. El "Diari de Barcelona" dedicava al tema un parell de pàgines no senceres.

"El País" només publicava, el dia 4 d'octubre, un breu a la pàgina 27, per explicar que la URSS commemorava l'aniversari del Sputnik, però el text explicava, sobretot, la celebració del fòrum a Moscou, amb l'assistència de 600 científics de diversos països.

Curiosament, el mateix dia es complia un altre aniversari: els vint anys de la mort del Ché Guevara. Això no sols mereixia anunci a portada, sinó també tres pàgines interiors, amb un article de Rosa Montero i un altre de Martín Prieto. Dos dies després teníem oportunitat de comprovar l'espai que el diari era capaç de dedicar a un aniversari. Amb motiu del centenari del naixement de Le Corbusier hi havia un especial de dotze pàgines sobre la ciutat contemporània. "El País" no era un diari precisament

¹⁴⁸⁹ "La Vanguardia", 4-10-87, pp.51, 53 i 55

¹⁴⁹⁰ "Avui", 4-10-87, p.19

¹⁴⁹¹ "Avui", 6-10-87, p.25

¹⁴⁹² "Avui", 7-10-87, p.24

¹⁴⁹³ Havia dirigit les pàgines de ciència a "El Periódico"

contrari a la ciència¹⁴⁹⁴, però tot això pot ser un exemple que referir-se al Sputnik tenia un atractiu relatiu en aquell moment.

Tot i així, el dimecres, a les pàgines de ciència, anomenades *Futuro*, es donava una visió retrespectiva -tot i el títol de la secció- sobre el Sputnik. *Futuro* tenia vuit pàgines i tres anaven dedicades al Sputnik.

Finalment, "El Periódico", tot i tenir pàgines de ciència, no parlava del Sputnik.

¹⁴⁹⁴ Aquell mateix any, el 17 de juny, amb motiu del tercer centenari de la publicació dels "Principia" de Newton, va publicar un especial molt extens -dotze pàgines- sobre aquest tema, molt més àrid que no pas el Sputnik.

8.2.2 L'enfoc dels continguts

Són dos els principals temes destacats pels diaris en referir-se al Sputnik. D'una banda, resalten la sorpresa que va produir el llençament i les reaccions davant del fet. De l'altra, òbviament, fan una descripció tecnològica de l'esdeveniment. Pràcticament tots els diaris aprofiten per fer un balanç de present i futur i alguns, finalment, revelen algun fet curiós lligat al règim franquista.

"La Vanguardia" ofereix un títol que es repeteix a totes les pàgines i que assenyala que la conquesta de l'espai ha complert trenta anys. Potser l'expressió "conquesta de l'espai" és excessiva. En tot cas, el Sputnik, com assenyala el títol d'un article, va obrir una nova era i la cursa de l'espai.

Els articles de "La Vanguardia" ofereixen unes característiques comunes: el títol és explicatiu, sovint extens i no juga -amb una sola excepció- amb metàfores ni dobles sentits. Els textos van des de la descripció dels esdeveniments fins al balanç de futur i destaquen bàsicament elements tecnològics, sense oblidar alguns aspectes polítics. També hi ha l'element gràfic, amb un dibuix de Krahn, col·laborador habitual de les pàgines de ciència.

El text principal torna a ser de Rafael Clemente Soler. L'autor comença destacant el misteri que durant força temps va envoltar el Sputnik, degut al secret militar, a la propaganda excessiva, a les contradiccions soviètiques i a la incredulitat d'Occident. En el pla personal, destaca dos personatges: Korolev i Kruitxov. Descriu la carrera del primer i els plantejaments polític-militars del segon.

En el camp tecnològic, fa explicacions i dona detalls que varen trigar temps a conèixer-se. Així, diu que la primavera anterior al llençament va explotar l'únic R-7 que existia i que se'n van fer tres més. L'agost, segons explica, els russos varen fer un tir reeixit, que molts occidentals no cregueren, perquè pensaven que la tecnologia russa estava massa endarrerida. Però el R-7 tenia una qualitat extraordinària, ja que les naus Soiuz encara anaven a l'espai, els anys 80, amb descendents d'aquell R-7 *prodigio de potencia y versatilidad*. Sobre l'impacte a Occident, diu que va sorprendre el mateix Kruitxov, que se'n va anar a dormir i l'endemà va observar l'enrenou que s'havia produït.

A la mateixa pàgina un requadre de Vladimir de Semir, titulat "Bip-bip-bip...", incideix en l'expectació i curiositat que va produir el satèl·lit, amb la cacera de senyals. Després es

refereix als esdeveniments que seguiren el Sputnik, com el Vanguard, el vol de Gagarin, etc.

Si Clemente Soler ofereix la visió panoràmica històrica, Carles de Torres es refereix a l'actualitat, tot parlant del coet rus Energia. El títol ja és una valoració: *El cohete "Energía", máximo exponente de la tradicional pero eficiente astronáutica soviética*. Centrat en els coets propulsors, destaca que els soviètics superaven els americans i que el coet Energia mantindria aquesta superioritat. Segons el cronista, l'hegemonia soviètica provenia del fet que es volcaren a l'espai perquè en tecnologia nuclear estaven massa endarrerits. L'astronàutica, doncs, seria l'element que permetria als soviètics de dissuadir, a falta d'un potencial atòmic suficient.

Un altre titolet assenyala allò que l'espai significa: *Nuestro futuro está en el cosmos*. Segons de Torres, la cursa espacial s'ha desaccelerat perquè manquen la *velocidad e ilusión que caracterizó al primer decenio astronáutico*. Del text es desprèn que l'objectiu militar va somoure la cursa astronàutica i es pot endevinar que a manca d'aquest esperonament la cursa s'ha ralentitzat.

Els altres dos articles van enfocats clarament cara al futur. Un, de José-Julián Morente, tracta el paper d'Europa a la cursa espacial. Fixem-nos com la paraula "cursa" segueix sent utilitzada com si indiqués una mena de competició encara vigent.¹⁴⁹⁵ Tracta del moment actual i del futur. Finalment, l'article de R. Sagdeyev es titula *El cosmos y la paz en la Tierra*. L'autor és director de l'Institut d'Estudis Espacials -l'IKI o "NASA soviètica"- i membre de l'Acadèmia de Ciències de la URSS. Probablement és un dels articles que agències oficials soviètiques distribuïen, ja traduïts, perquè els mitjans d'altres països els reproduïssin. El contingut fa referència al fòrum anomenat "Col·laboració a l'espai en pro de la pau a la Terra", celebrat a Moscou els dies 2 i 4 d'octubre i que servia per commemorar el llançament del Sputnik, tot exposant els projectes immediats a l'espai. El nom del fòrum contrasta amb les explicacions sobre allò que va motivar la cursa espacial: objectius militars que, ara, es veuen transformats en objectius pacifistes.

"La Vanguardia" ofereix una síntesi de tots els elements: motivació política, impacte a occident, descripció tecnològica, cronologia dels fets, balanç de present i de futur. Altres diaris condensen aquests elements o bé en destaquen només alguns.

¹⁴⁹⁵ De fet, la cursa comercial i tecnològica prossegueix, amb condicionants diferents als dels 50 i 60.

El tema sorpresa és recurrent a altres diaris, com ara l'"Avui", que a la seva primera frase diu: *No s'ho creien*. També destaca el factor por i cita Calvo Serer. Però el text, bàsicament, fa una descripció cronològica, des del Sputnik 1 a Valentina Tereixkova i després enllaça amb l'estació espacial russa Mir. El mateix diari publica un article descriptiu d'un altra persona que havia explicat en directe l'arribada a la Lluna: Sebastià Estradé.

Per la seva banda, el "Diari de Barcelona" publica un article descriptiu sobre el procés que va portar al primer Sptunik i la reacció americana. El títol de l'article es refereix a només un aspecte del que tracta el text: *El nom de Barcelona, unit al de l'Sputnik*. La vocació de diari barceloní portà a destacar, tot canviant el títol que havia posat l'autor, el paper de Barcelona com a seu del Congrés Internacional d'Astronàutica, un element comentat gairebé de passada. Una de les dues fotos -l'altra era del satèl·lit- mostrava els congressistes passejant pel Poble Espanyol.

A la següent pàgina un article cronològic explicava les diferents fites que culminaren amb l'arribada a la Lluna, mentre mitja columna explica que el cosmos és ara un negoci i que diversos països han entrat a la cursa.

Però potser l'article més interessant i que tracta un aspecte ignorat per la resta de diaris és el que publica Josep Pernau, aleshores director del diari, tot explicant la censura del discurs de Franco.¹⁴⁹⁶ Al marge de les valoracions tecnològiques o d'alguns judicis que el 1957 no es podien expressar tan clarament, aquest és l'únic article que revela un aspecte lligat directament amb la censura i les directrius dirigides als diaris, així com algunes contradiccions del règim. L'aniversari, doncs, serví per revelar aspectes que s'apartaven del camp purament astronàutic.

Finalment, "El País" dedica l'espai de la commemoració a una descripció de l'evolució històrica de l'astronàutica, des dels pioners, i al rendiment de la recerca espacial. Va signat per Andreu Ripoll, aleshores cap d'astronautes de l'ESA. L'article personalitza amb alguns dels noms bàsics de la història de l'astronàutica -Tsiolkovski, Korolev-. Però sobretot intenta mostrar la utilitat de la recerca espacial. El subtítol ja dóna suport a aquest objectiu: *El acceso al cosmos ha hecho avanzar espectacularmente las ciencias físicas en el último tercio de siglo*. I una columna titulada *La única posibilidad* incideix en l'espai com a últim recurs per a una Terra sobreexplotada i superpoblada. Ripoll cita, *para los incrédulos*, Colom i Wright per mostrar grans empreses jutjades

¹⁴⁹⁶ Vegeu apartat 6.4.3

gairebé impossibles i de conseqüències imprevisibles. Respecte al primer fet, la conseqüència impensable era que cinc segles després Amèrica estaria dividida en diversos països i que alguns d'ells es trobarien entre els més moderns i poderosos de la Terra. I quant al segon, que vuitanta-quatre anys després del primer vol, hi hauria constantment a l'aire més de cent mil persones. També cita una frase de Weber, per qui la història ensenya que l'home no assoliria el possible sense intentar l'impossible, i una altra de Goddard: *Resulta difícil catalogar quelcom com impossible, perquè gairebé sempre els somnis d'ahir es converteixen en les esperances del present i desemboquen finalment en les realitats del demà.*

"El País" també publica un article sobre Roald Sagdeyev -que signava el text publicat a "La Vanguardia". En aquest cas, l'article el signa Dick Thompson, del "Time".

8.2.3 La valoració retrospectiva dels fets

L'anàlisi dels articles publicats l'octubre del 1987 permet traçar unes clares diferències entre allò que es deia el 1957 i el què el lector arribava a conèixer trenta anys després. En alguns casos era qüestió de censura o impossibilitat per fer unes determinades valoracions. Però en altres casos es detecta que alguns judicis tecnològics no tenien més base que la ideològica.

Aquest és el cas de la superioritat soviètica, més aviat silenciada, contestada o deformada els anys 57 i 58. Els articles dels especialistes mostren, sense marge de dubte, que els russos estaven molt més avançats que els Estats Units i que, malgrat l'entusiasme que va aixecar el seu llançament, el R-7 soviètic podia deixar en evidència fàcilment l'Explorer americà.

L'astronàutica semblava haver viscut una oscil·lació: de la superioritat soviètica havia passat al gran èxit nord-americà en arribar a la Lluna i tornava al predomini dels russos. Així ho demostren alguns articles que hem comentat. La imatge presentada el 1957 d'una URSS endarrerida, que feia més soroll i propaganda que altra cosa, és ben diferent de la URSS avançada que el 1987 havia recuperat el seu domini al cosmos.

Un altre aspecte destacat és l'excés de por que l'èxit dels russos havia despertat. Alguns comentaris ridiculitzen lleugerament aquelles pors.

Hi ha també la voluntat de fer balanç d'allò que l'espai ha proporcionat o proporcionarà en el futur. Articles com el d'Andreu Ripoll incideixen en els beneficis que les inversions

espacials han aportat. En aquest mateix sentit, destaquen articles que parlen molt més del futur que no pas del passat i que comenten els projectes més immediats.

En el pla purament periodístic cal resaltar l'existència de seccions regulars de ciència i tecnologia i la presència més important de periodistes especialitzats -de la redacció o en col·laboracions, fixes o eventuais. També destaquem que les il·lustracions ja no eren un element esporàdic, sinó bàsic. En alguns casos, servien simplement de suport, potser per descansar de la lectura o oferir una presentació més atractiva. Aquest és el cas del dibuix de Krahn o de les fotos que apareixen a alguns articles.

En altres casos, però, són un element explicatiu que ajuda a entendre els textos o que ofereix informació complementària. Així, "La Vanguardia" publica a la pàgina 53 un gràfic que presenta diversos coets: Ariane 5 (europeu), Delta (nord-americà), Energia i Protó (soviètics), Titan 4, Space Shuttle, Janis MLV (tots tres nord-americans) i H2 (japonès). I "El País" a la primera pàgina del suplement de ciència dibuixa un gràfic del coet R-7 amb el compartiment on anava el satèl·lit i un dibuix del Sputnik. Aquesta tendència al gràfic explicatiu es faria ja molt més evident el 1994, en commemorar-se el vint-i-cinquè aniversari de l'arribada a la Lluna.

8.3 1989: vint anys de l'arribada a la Lluna

L'estructura dels diaris i la presència de la temàtica científica no presentava, el 1989, gaires diferències respecte al 1987. Tanmateix, el vintè aniversari de l'arribada a la Lluna va tenir diferències clares respecte al trentè aniversari del Sputnik. En l'apartat 8.3.1 analitzarem de quina manera i amb quin espai es va tractar el tema, mentre que al 8.3.2 incidirem en alguns aspectes concrets que foren els més destacables i significatius.

8.3.1 Tractament del tema

El diari que va tractar més extensament el tema va ser, novament, "La Vanguardia". Amb una secció de ciència ja ben consolidada i amb èxit de lectors, va publicar el diumenge anterior a l'aniversari deu pàgines -no totes senceres- sobre el tema.¹⁴⁹⁷ Les dues primeres eren en color i gravat al buit i la resta oscil·laven, segons els anuncis que duïen, entre la pàgina sencera o la mitja pàgina.

El contingut ofereix una panoràmica molt diversa, a la qual destaca en primer lloc l'article sobre Neil Armstrong, titulat *Neil Armstrong, el antihéroe*, fet pel corresposnal Rafael Ramos. La segona pàgina de color ofereix un text amb molta foto que es titula *El cuaderno de bitácora del alunizaje*. El text és de Rafael Clemente Soler, que havia narrat el viatge vint anys enrera.

Les tres pàgines següents reproduïen els moments més interessants de la roda de premsa que la NASA va organitzar al maig amb els tres astronautes, tot preveient que hi hauria un allau de demanda d'entrevistes. Segons s'indica, el text havia estat facilitat pel cap de premsa de la NASA, Mr. Garrett.

La resta de textos van un a cada pàgina i tracten de l'aposta de John F. Kennedy, dels dotze únics astronautes que han anat a la Lluna, de les petjades que hi deixaren i que perviuran milers d'anys, de per què els soviètics perderen la cursa i sobre el tractament que "La Vanguardia" va fer de la missió de l'Apollo 11.

¹⁴⁹⁷ "La Vanguardia", 16-7-89, tercer quadernet, pàgines C-1 a C-12

Aquest darrer text entra en el que podríem anomenar "metaperiodisme" i que potser Italo Calvino anomenaria periodisme al quadrat. Es tracta d'articles on s'analitza com els mitjans van oferir l'esdeveniment o com el tractaren.

Dintre d'aquesta característica podem esmentar dos diaris italians. Un és el comunista "L'Unità", que publica un interessant text d'Enzo Roggi, aleshores corresponsal a Moscou.¹⁴⁹⁸ L'autor reconeix que aleshores calia destacar el Lunik 15 per compensar l'èxit de l'Apollo:

Il problema che si pose allora al corrispondente dell'Unità da Mosca si riassume in questo interrogativo: quale tipo di impresa sovietica poteva contrapporsi, sul piano tecnico e su quello spettacolare, alla discesa di uomini americani sul nostro satellite?

El seu reconegut *filosovietismo istintivo ci faceva sognare a occhi aperti* i per això s'alternava el silenci amb les dades tècniques o hipòtesis sobre el vol rus. Els silencis o mitges veritats del "Pravda" i la desil·lusió viscuda a Moscou portaren el cronista a teixir una mena d'autocrítica sobre les il·lusions que havia construït. Esmentava el problema extracientífic de la relació entre fonts i opinió pública i vint anys després comenta que allò no era una autoabsolució del periodista, que va ser tan víctima com els seus lectors.

El text no sols és interessant des del punt de vista de testimoni, sinó que obre la porta a la reflexió sobre la informació oferta o amagada, sobre la servitud política i el propi autoengany del periodista i sobre la construcció d'il·lusions falses per a uns lectors amb els quals no s'acompleix la missió d'informar, sinó, a desgrat seu, més aviat de deformar o confondre.

El "Corriere della Sera" comenta una servitud situada a l'altre extrem: la de la premsa catòlica.¹⁴⁹⁹ El diari milanès s'havia vist empès a titular que *La fede non corre rischi* per fer front a les preocupacions teològiques que el viatge a la Lluna despertava. Segons el Padre Salvatore Lener, de cada conquesta de la natura per part de l'home se'n treien més motius per admirar i lloar el Creador. El "Corriere" reconeix que aquestes discussions podien fer somriure vint anys després, però que aleshores ocuparen moltes columnes. Cosa que demostra que vint anys, essent molt poc, poden ser molts. L'article també fa referència a metàfores dels títols i a impressions diverses.

¹⁴⁹⁸ "L'Unità", 21-7-89

¹⁴⁹⁹ "Corriere della Sera", 18-7-89, p. 17

El mateix diari publica, el mateix dia i a la pàgina 16, un article sobre la transmissió del fet per televisió. Si aquest va ser un dels elements novedosos al seu moment, vint anys després era objecte d'anàlisi. La televisió reprenia el tema el 1989 i donava peu a la primera referència que sobre l'aniversari trobem a "El Periódico". Segons s'hi explica, *El primer paseo lunar vuelve a centrar la atención en EEUU*, ja que és el tema dels millors informatius de les grans cadenes.¹⁵⁰⁰ A Catalunya, l'espai de TV3 "Trenta minuts" ofería un reportatge de la CBS.

"El Periódico dominical", el suplement dels diumenges, s'ocupava més extensament del viatge a la Lluna i publicava un reportatge narratiu de Pau Arenós i un article de Jordi Saladrigas.¹⁵⁰¹

L'"Avui" tenia com a director Albert Viladot i el diari havia perdut la sensibilitat pels temes científics, tot i que el dia 19 publicava un suplement de quatre pàgines amb aspectes diversos.

El "Diari de Barcelona" publicava una pàgina elaborada per Josep Corbella a la secció de societat. El mateix dia 20, *El davantal del Brusi*, secció breu d'Emili Teixidor a portada, jutjava, amb postura distant de la ciència, que els viatges de la Lluna a la Terra, com en el cas de les representacions del Cyrano, el cinema de Bertolucci o el programa de Júlia Otero, *ens surten més barats i ens porten més felicitat i il·lusió -de moment!- que els que la NASA organitza en sentit contrari*.¹⁵⁰²

Finalment, "El País" va publicar tres pàgines sobre el tema el mateix dia 20.

Si l'aniversari va provocar aquest espai, la celebració i l'anunci de George Bush de construir una base permanent a la Lluna com a trampolí per a anar a Mart va ampliar l'atenció dels diaris. "La Vanguardia" era l'únic rotatiu a avançar-se i anunciar el que Bush diria el mateix dia 20.¹⁵⁰³ Era Rafael Ramos qui anunciava el que declararia Bush sobre un nou programa espacial. L'endemà, per a "El Periódico"¹⁵⁰⁴ i l'"Avui"¹⁵⁰⁵ l'anunci de Bush mereixia honors de portada i el tema es tractava a internacional. "El Periódico" i el "Diari de Barcelona" publicaren un editorial sobre el tema¹⁵⁰⁶, mentre l'"Avui" portava un article breu d'opinió de Josep Català el mateix dia i a la mateixa pàgina de

¹⁵⁰⁰ "El Periódico", 20-7-89, p. 57

¹⁵⁰¹ "El Periódico dominical", 9-7-89, pp. 42-54

¹⁵⁰² "Diari de Barcelona", 20-7-89, p. 1

¹⁵⁰³ "La Vanguardia", 20-7-89, p. 10

¹⁵⁰⁴ "El Periódico" 21-7-89, pp. 1 i 7

¹⁵⁰⁵ "Avui", 21-7-89, pp. 1 i 5

¹⁵⁰⁶ El "Diari de Barcelona" el mateix dia 21, p. 10, i "El Periódico" el dia 23, p. 4

la notícia. "El País" donava la notícia a Internacional¹⁵⁰⁷ en crònica del corresponsal a Washington. "El Periódico" també havia fet servir corresponsal, mentre l'"Avui" i el "Diari de Barcelona" utilitzaven agències.

¹⁵⁰⁷ "El País", 21-7-89, p. 25

8.3.2 Protagonistes, beneficis i perspectiva: els tres eixos de la commemoració

Respecte a l'aniversari del Sputnik, el de l'arribada a la Lluna presenta una sèrie de diferències que expliquen un altre mena de tractament per part dels mitjans. Així, va ser un fet més espectacular, recent encara a la memòria de bona part de la gent i tenia uns protagonistes clars. Aquestes característiques marquen alguns dels elements més repetits en els articles de la commemoració.

En canvi, el vintè aniversari no destaca per gaire revelacions especials sobre el fet. Potser perquè va ser explicat de forma més diàfana que el primer Sputnik, no hi havia tants detalls fins aleshores amagats que la premsa pogués descobrir. Dintre d'aquests detalls desconeguts destaca el de si la Unió Soviètica va estar, realment, en condicions d'arribar a la Lluna abans que els americans. Detalls d'aquest aspecte van ser desvetllats a poc a poc en diverses dates pels diaris¹⁵⁰⁸ i posteriorment, amb motiu del vint-i-cinquè aniversari. També cal constatar que les anàlisis o revelacions foren molt més abundants amb motiu del vint-i-cinquè aniversari, el 1994.

Entre els articles sorgits el 1989, podem destacar tres aspectes bàsics: la personalització de la gesta en els seus tres protagonistes, el balanç del que significà i la projecció cap a un futur retorn a la Lluna o el viatge a Mart.

Pel què fa al primer, la diferència amb el Sputnik és clara. En el cas del primer satèl·lit, no hi havia un personatge clar que fos el protagonista i en el cas del viatge a la Lluna, sí. I això es destaca en articles commemoratius. Així, un article publicat el mateix dia de l'aniversari a la secció de societat de "La Vanguardia" porta com a títol *El día en que Armstrong llegó a la Luna*.¹⁵⁰⁹ El signa el corresponsal a Washington Rafael Ramos. El títol, doncs, no dona el protagonisme de l'arribada ni a l'home, ni als Estats Units, ni a l'Apollo.

Pocs dies abans de l'aniversari, l'"Avui" també personalitza el record en una crònica d'agències des de Huntsville.¹⁵¹⁰ En aquesta localitat hi ha el Rocket Center, base espacial on els tres astronautes s'havien reunit en una festa prèvia a les celebracions

¹⁵⁰⁸ Per exemple, "Diario 16", suplement de Ciència, 11-10-89, p. III; "Diario 16", suplement de Ciència, 24-6-90, pp. IV-V; "Le Monde", 3-4-91, pp. 1 i 19.

¹⁵⁰⁹ "La Vanguardia", 20-7-89

¹⁵¹⁰ "Avui", 17-7-89

de la commemoració. Una foto a tres columnes de tots tres il·lustra l'article i l'avantítol esmenta els seus noms per indicar que s'han reunit a la base espacial.

Però aquest esment dels tres astronautes no intenta simplement recordar heroicitats, sinó que pretén retratar els personatges i seguir la seva pista personal vint anys després. Un dels articles més originals el signa al suplement de ciència de l'"Avui" el psiquiatre Adolf Tobeña¹⁵¹¹. Sota el simple títol d' *Els exploradors espacials*, l'autor exposa les característiques que se suposen a uns individus capaços de dur a terme una missió tan espectacular. *Les gestes de l'espai semblen poc humanes*, comença dient l'autor. I opina que l'acurada preparació tecnològica desmunta la percepció de risc i per això *Els exploradors espacials no són tan venerats com els exploradors terrestres*. Afegeix:

De fet, els astronautes americans o soviètics més coneguts no han arribat a provocar mai un interès i devoció semblants als que despertaren, per exemple, Scott i Amundsen en la seva brega per la conquesta dels pols.

L'afirmació probablement porta part de raó, tot i que no resulta fàcil quantificar l'interès en cada cas, en èpoques diferents i amb mitjans de comunicació poc comparables. L'autor creu que ni tan sols la tragèdia del shuttle aconseguí donar continguts èpics a la conquesta de l'espai, tot i que ens retornava la noció del risc que corren els astronautes. I afegeix:

L'aventura humana queda tan aigualida que no pot despertar il·lusions col·lectives ni grans sintonies emocionals.

Els judicis de Tobeña van en la línia d'alguns comentaris escèptics publicats el 1969 -i repetits el 1989 i el 1994-, però semblen poc exactes a la vista de l'expectació que envoltà l'arribada a la Lluna i de l'espai que li dedicaren els mitjans de comunicació. I encara més dubtós és el judici sobre les il·lusions col·lectives, ja que el projecte Apollo serví, precisament, per emprendre una acció de prestigi i posar un país darrera d'un gran objectiu -que era, precisament, la intenció de Kennedy. Pensem, també, que, com pretenem destacar ara, els tres astronautes foren un element destacat en els articles del vintè aniversari. L'article de Tobeña restava importància a uns personatges mentre la mateixa fama que els discutia l'obligaven a elaborar aquest text.

¹⁵¹¹ "Avui", 19-7-89, p. 22

Si ajuda a valorar la popularitat del tema podem citar, junt a l'ampli tractament mediàtic que va suscitar, el nombre de joguines que representaven naus espacials o a astronautes. Un llibre de P. Boogaerts¹⁵¹² reproduïx vora 300 joguines -gairebé totes japoneses- relacionades amb l'espai. Es tracta de càpsules espacials dels anys 60, astronautes i bases de llançament, moltes imitant els models reals. L'autor calcula que entre 1955 i 1972 es fabricaren de 4.000 a 5.000 joguines basades en la ciència ficció, que tingueren una gran venda als Estats Units.¹⁵¹³ És cert també que després de l'arribada a la Lluna l'interès dels nenes nord-americans va minvar.¹⁵¹⁴ Potser aquest elevat nombre de models i el seu èxit serveix per mostrar que els astronautes també despertaven sintonia i interès.

Al marge d'aquests judicis, l'article de Tobeña conté elements interessants ja que, tot i que l'autor reconeix que ignora amb detall els sistemes de selecció d'astronautes, diu que certes descripcions que se n'han fet acosten les exigències a les de feines que necessiten coratge i gran estabilitat psicològica, com ara, diu, especialistes en desactivació d'explosius o pilots de prototips. El perfil descrit per Tobeña indica persones fortes, independents, poc influenciables, capaces de prendre grans decisions, força immunes davant l'angoixa i la solitud, sense dependència exclusiva ni tan sols en les primeres etapes de la vida i que, per tot això, estarien ben a prop de la *conducta antisocial*. Seguidament, torna a desmitificar-los. Després d'assenyalar que el nostre temps no és època d'herois, diu:

Els astronautes nord-americans, els soviètics i els convidats que ocasionalment són acceptats al club, són percebuts més com a funcionaris ultraespecialitzats que com a herois mítics. Els esportistes acostumen a rebre molt més aquella consideració en la nostra societat. (...) L'aventura espacial, amb les característiques de feina de precisió i rigor absolut que se li han donat, no alimenta gaire el joc propagandístic ni la generació de mites.

Un cop més, l'afirmació és ben discutible, si pensem, per no anar més lluny, en la novel·la-reportatge de Tom Wolfe "The Right Stuff"¹⁵¹⁵, portada després al cinema i que

¹⁵¹² Boogaerts, P.: "Robot", Futuropolis, París, 1978

¹⁵¹³ Ibid, p. 8

¹⁵¹⁴ Ibid, p. 9

¹⁵¹⁵ Wolfe, op. cit.

tracta precisament la figura dels primers aspirants a astronautes com a element per descriure la cursa espacial.

Finalment, Tobeña es refereix als canvis experimentats en les personalitats dels astronautes, deguts a la reintegració a les condicions ambientals i socials *típiques del planeta familiar*.

És potser aquest darrer aspecte el més destacat en els articles que, en part, desmenteixen la manca d'interès popular pels astronautes.¹⁵¹⁶ Així, "El País" obre les pàgines referides al vintè aniversari amb un article d'una pàgina titulat *Los hombres de la Luna* i dues fotos dels tres personatges: una actual i una altra de quan varen tornar a la Terra.¹⁵¹⁷ Altres articles sobre els tres astronautes foren publicats a "Le Figaro"¹⁵¹⁸, "La Stampa"¹⁵¹⁹ i "Corriere della Sera"¹⁵²⁰. Fins i tot la premsa comarcal o regional, a la qual se suposa més a prop dels interessos reals del seu lector, personalitzaven en els tres astronautes.¹⁵²¹

En el cas de "La Vanguardia", el contingut desmenteix les tesis de Tobeña. La primera pàgina, com hem dit abans, es dedica a Neil Armstrong. I les tres primeres pàgines en blanc i negre reproduïen les parts essencials de la roda de premsa que els tres astronautes havien fet al maig. Com hem dit abans, la NASA preveia un allau de peticions d'entrevistes i per això va convocar la roda de premsa. Sense un interès especial de la gent en els tres personatges, això hauria estat innecessari. El títol remetia a un altre personatge popular: *Los tres hombres que realizaron el sueño de Julio Verne*.

També podem pensar que l'espai dedicat als diaris no té perquè concordar amb l'interès de la gent. Una columna de Josep Parnau a "El Periódico" ho podria corroborar. El seu títol: *Un Armstrong i otro Armstrong*.¹⁵²² Comenta el curiós fet que una redacció amb el títol "Armstrong, Aldrin i Collins" posada per una mestra, va comportar que els alumnes es referissin al trompetista Louis Armstrong, a l'actriu Joan Collins i, en el cas d'Aldrin, no trobessin ningú conegut amb aquest cognom. La

¹⁵¹⁶ Si bé el volum d'informació no és necessàriament indicador de l'interès real de la gent, els diversos articles apareguts el 1969, el 1989 i el 1994 semblen respondre a un desig dels lectors de saber coses dels tres personatges.

¹⁵¹⁷ "El País", 20-7-89, p. 29

¹⁵¹⁸ "Le Figaro", 10 i 11-7-89, p. 12

¹⁵¹⁹ "La Stampa", 14-7-89

¹⁵²⁰ "Corriere della Sera", 18-7-89, pp. 15 i 16

¹⁵²¹ "Diari de Tarragona", 20-7-89, pp. 32-33, "Segre", 20-7-89, pp. 32-33, "Las Provincias", 28-5-89, p. 14

¹⁵²² "El Periódico", 21-7-89, p. 3

deducció és que els noms han estat oblidats per qui els coneixien i no diuen res als joves. I acaba amb aquest judici, ja repetit de diverses formes:

Louis Armstrong ha pasado a la historia por sus improvisaciones. Neil Armstrong no tuvo que improvisar nada. Era el comandante de la nave y fue el primero que puso los pies sobre la Luna, pero no dio un solo paso que no estuviera programado en el centro de control de Houston. No fue un héroe ni un aventurero. Fue un perfecto funcionario, que no tomó ninguna decisión y que se limitó a seguir las instrucciones y el programa dictados desde la Tierra. Todo estaba científicamente calculado. Al igual que sus compañeros de expedición se le había programado como a un autómatas movido por control remoto.

Sobre el record dels noms, només prova que els artistes són més famosos que alguns suposats herois. Però no dóna suport, tot i que ho sembli, a les tesis anteriors de Tobeña. Caldria veure què dirien els nois en una redacció titulada "Amundsen, Clemenceau i Van Gogh", per dir tres noms ben diversos i teòricament coneguts. Però l'impacte del viatge de l'Apollo en els joves -i en els ciutadans en general- ja ha estat destacat. I a la roda de premsa Armstrong explicava que segons l'arquitecte Buckminster Fuller els que havien nascut després de l'Apollo veien diferent el món que no pas els que havien viscut la depressió¹⁵²³, perquè havien crescut veient assolir metes ardides. I Collins comentava que el projecte Apollo podria servir de model a la gent sobre la forma d'organitzar-se per aconseguir objectius importants.

Però, d'altra banda, la repetició que els astronautes no varen fer més que repetir allò que els havien ordenat començava a ser sorprenent en conèixer detalls del vol. "La Vanguardia" mateixa, en un destacat de la roda de premsa, afirmava: *Los primeros hombres que pisaron nuestro satélite tenían un programa preestablecido que no dejaba ningún resquicio a la improvisación individual.* La frase sobta perquè se sabia que Armstrong havia hagut d'agafar finalment els comandaments del mòdul per realitzar l'alunatge, quan els astronautes veieren que les coses programades no anaven prou bé i estaven a punt d'estavellar-se. Tenir la sang freda i l'encert de

¹⁵²³ "La Vanguardia", 16-7-89, p. C-5

prendre els comandaments en el moment més delicat revela molta més capacitat i valentia que la que aquests textos una mica escèptics suposaven.

Tots aquests comentaris tenen a veure amb la pèrdua d'individualitat en la ciència. Del científic solitari d'altres èpoques s'havia passat al treball conjunt de centenars o milers de persones. La majoria d'articles publicats a les revistes científiques tenen tres o més autors i no són rars els que van signats per més de deu persones. Els individus amb unes funcions concretes i de major projecció pública potser no perden protagonisme, però queden immersos en un treball d'equip, perquè la complexitat de les activitats impedeix que es duguin a terme amb un o dos individus. Però això no és pas privatiu de la ciència i la tecnologia, ja que en esport, per exemple, es presenta un protagonista voltat de tot un equip que, més o menys a l'ombra, l'assessora i intenta explotar les seves dots. I això porta també a discutir si la marca mundial de l'hora en ciclisme és fruit de la potència física d'una persona o més aviat del disseny tecnològic de la bicicleta i de l'equip que ho programa tot.

Pel què fa a altres aspectes comentats pels astronautes, manifesten que el cost del projecte Apollo només era un 1% del PIB americà i que amb discussions així sobre les despeses mai no s'hauria arribat enlloc a la història. Pensen que d'haver continuat els programes ara hi hauria mòduls habitables confortables i s'haurien desenvolupat sistemes per aprofitar els recursos naturals de la Lluna. I Collins creu que la situació política mundial als 80 era més complicada que no pas als 60 i que aleshores s'havien produït uns fets que acceleraren la presa de decisions.

Respecte als continguts d'altres diaris, "El País" reproduïx opinions d'Aldrin i parla dels seus problemes, ja superats, amb l'alcohol i de les seves crisis emocionals, mentre també destaca que Collins i Armstrong declaren haver pogut passar desapercebuts tots aquests anys. Precisament hi ha una diferència notable entre aquests dos astronautes, que gairebé no han concedit entrevistes ni han volgut fer vida pública, i Aldrin, que ha seguit amb una projecció pública. "Le Figaro" destaca el mateix, ressaltant que Armstrong gairebé no vol parlar del viatge a la Lluna. Però es dispara quan ha d'explicar coses dels seus fills. I potser aquest element familiar tan acusat va ser, per Frédéric Castel, autor de l'article, un punt al seu favor per ser el primer home que trepitjà la Lluna. El titular de "La Stampa", amb motiu d'una visita de Collins a Torí, pretén desmitificar l'astronauta: "*Vengo dalla Luna, sono come voi*". El "Diari de Tarragona" titula *Cómo viven en la Tierra los astronautas que pisaron la Luna*. I "Segre"

publica també fotos de tots tres corresponents al 1969 i al 1989, i titula ...*Y el hombre llegó a la Luna*.

Aquests textos demostren l'interès periodístic dels personatges però també la postura gens vedetista que tenien. Els textos destaquen la humilitat i la normalitat de tots tres -potser amb certa diferència en el cas d'Aldrin, el més extrovertit. Però "La Stampa" va publicar un article on intenta destacar altres protagonistes. Dels autors de la gesta passa als ciutadans del carrer. El títol de l'article és: *E così quella notte Torino andò sulla Luna*.¹⁵²⁴ L'article implica la ciutat en l'aventura i explica com es va viure davant del televisor. Una columna dóna referents del moment, tot explicant qui n'era l'alcalde, quina temperatura hi feia i alguns temes d'actualitat en discussió en aquell moment.

Però l'espai més destacat és per a la foto d'una noia de vint anys. Es diu Paola Manduca i té la particularitat d'haver nascut el dia 21 de juliol de 1969. Dels 90 torinesos nascuts aquell dia, el diari n'ha trobat com a mínim un -una- que va néixer mentre Armstrong i Aldrin passejaven per la Lluna. La foto és a dues columnes sobre set i un text breu explica algunes curiositats sobre la noia. D'aquesta forma es fabrica un protagonista sense més relació directe amb el fet que la casualitat temporal.

A la mateixa pàgina es destaquen quatre personatges més, que expliquen com varen viure aquell moment: Tulio Regge, científic, Alberto Bolaffi, filatèlic, Michelanegelo Pistoletto, artista, i Carlo Fruttero, escriptor. Tan el text sobre la ciutat, com el de Paola i aquesta petita enquesta acosten el fet al lector en oferir versions de personatges més o menys assequibles, en contrast amb els tres herois. És curiós constatar que en l'article de "La Stampa" abans esmentat¹⁵²⁵ s'hi explica que Collins, l'únic dels tres que no va tepitjar la Lluna, va néixer a Roma. El seu pare era militar destinat a l'ambaixada nord-americana, però quan ell tenia un any el van canviar de ciutat. És un localisme que s'afegeix als que el 1969 mostraven, entre d'altres, alemanys -per von Braun- i espanyols -per Colom.

Però la recerca de personatges propis no és estranya, probablement, enlloc. L'aportació de testimonis del país té com exemple a Catalunya la pàgina que recull les opinions de Joan Oró¹⁵²⁶, que des de molt abans del 1969 treballava a la NASA i, per tant, resulta un testimoni de primera mà. El títol *-El pas gegant d'Armstrong-* torna a personalitzar la gesta en un sol home.

¹⁵²⁴ "La Stampa", 19-7-89, *Cronaca di Torino*, p. 1

¹⁵²⁵ Vegeu nota 8

¹⁵²⁶ "Avui", 19-7-89, p. 23

Un segon aspecte destacat és l'anàlisi de les causes que motivaren el programa Apollo i allò que se n'havia obtingut, temes tractats també amb més extensió el 1994. Per Oró, el viatge al satèl·lit és la tercera fita del segle, després de la fissió nuclear i la determinació de l'estructura de l'ADN.¹⁵²⁷ Per "Le Figaro", les retombées technologiques de la conquête lunaire ont été immenses, permettant notamment de faire naître la microinformatique omniprésente d'aujourd'hui.¹⁵²⁸

Per "Le Monde" el viatge tampoc no va ser un fracàs econòmic:

*Sans doute, pas totalement, si l'on songe au formidable ballon d'oxygène que cet ambitieux programme fut pour les entreprises et les quatre centes mille personnes qui y ont participé. Et puis, on ne peut rayer d'un trait de plume les quelques progrès que les données recueillies sur la Lune ont permis aux astronomes et aux géologues de faire dans la compréhension de la formation du système solaire.*¹⁵²⁹

Però la ironia també fa el contrast amb aquests avenços i els problemes de la vida quotidiana. Un acudit de Fer mostra dos homes de poble intentant recollir aigua amb cànirs en una font, mentre un comenta: *Fa vint anys que l'home va trepitjar la Lluna... però aquí cada estiu amb alerta roja... i dues hores d'aigua!!!*¹⁵³⁰ És la crítica a una tecnologia capaç de dur a terme les gestes més difícils i que no és aplicada a solucionar les necessitats més bàsiques.

Potser hauriem d'emmarcar aquest acudit amb un cert escepticisme, no tan dràstic, però, com el que alguns mostraven el 1969. L'escriptor Joan F. Mira diu: *el 1969 vam creure que havia començat el futur, i ha resultat que no, que no començava res.*¹⁵³¹

Mira utilitza per simbolitzar les esperances no plasmades el terme de "futur passat": *És un futur que ha esdevingut passat sense haver estat mai present.*

Però les esperances perdudes no es referien només a la missió Apollo. També Krixtxov, recorda Mira, havia anunciat solemnement que vint anys més tard els països socialistes avançarien els capitalistes en producció, riquesa i benestar:

Lògic: si el sistema era científicament superior, això per força es confirmaria en la pràctica, una vegada superades les

¹⁵²⁷ Id.

¹⁵²⁸ "Le Figaro", 19-7-89, p. 9

¹⁵²⁹ "Le Monde", 20-7-89, p. 7

¹⁵³⁰ "Avui", 26-7-89

¹⁵³¹ "El Temps", 7-8-89, p. 98

difficultats inicials. Ja han passat de sobres els vint anys. Ja s'ha demostrat el que s'havia de demostrar. Massa i tot. La misèria, el desastre, i veurem com s'ho faran per desmuntar la barraca. De manera que aquell futur gloriós també ha deixat d'existir: també era un cosa que ens imaginàvem abans, però que ja no ens imaginem ara.

D'una opinió semblant és Maria-Antònia Oliver, per a qui ara es veu que el viatge fou un foc d'encenalls americà i que es gastaren un fotimer de diners quan a la Terra hi havia (i hi ha encara!) pobresa, fam, terres i fets que l'home no coneixia...¹⁵³² Per a l'autora segueix sent un somni agradable el d'aquell viatge, potser perquè no n'esperava res en concret. Només li va molestar la bandera americana. Tot plegat revela un sector intel·lectual i progressista que no té problemes a dir que aquell fou un gran moment per a ells, però que en el fons mostra una desil·lusió per un conjunt d'esperances polítiques i socials no consumades. La nostàlgia per una missió que, finalment, es va acabar un cop aconseguida la propaganda buscada, s'uneix a la frustració per una esperança de justícia social que vint anys després tampoc no es revela assolida.

L'objectiu buscat pels americans és un dels elements que es presta a interessants anàlisis retrospectives per part d'alguns comentaristes. Així, Paolo Farinella, al diari comunista "L'Unità"¹⁵³³ opina que, tot i certes motivacions científiques, calia buscar altres objectius del viatge a la Lluna. No pensa que els objectius militars "camuflats" fossin importants, perquè les dues superpotències ja s'havien adherit el 1967 al tractat internacional sobre l'ús pacífic de l'espai. I com que la Lluna era patrimoni de la humanitat, no s'hi podia anar a buscar cap sobirania nacional. Quant als objectius del retorn tecnològic considera que el mateix s'hauria aconseguit destinant els diners directament a aquests objectius. Farinella es pregunta -i respon-:

Possiamo allora parlare di preminente motivazioni politiche, o meglio politico-psicologiche? Secondo me, è questa l'interpretazione più convincente. In buona parte, l'Apollo è stato figlio dello Sputnik e di Gagarin, o piuttosto dello shock

¹⁵³² "Avui", 27-7-89

¹⁵³³ "L'Unità", 21-7-89

provocato nell'opinione pubblica e nella aurotità americane da queste eclatanti imprese sovietiche.

S'insisteix, doncs, en què hi havia un simple objectiu de prestigi per emprendre la missió. I això ens fa entrar en el tercer aspecte destacat: la prospectiva i els projectes futurs. El viatge a Mart semblava la següent etapa després del viatge a la Lluna i vint anys després seguia essent-ho. Així ho destacaven alguns diaris.¹⁵³⁴ I l'aleshores president Georges Bush va aprofitar el vintè aniversari per anunciar la voluntat de tornar a la Lluna com a escala per arribar a Mart. Per a "Le Figaro" això es va dir durant un *important discours*.¹⁵³⁵ Després d'instal·lar una base permanent al satèl·lit, es faria el viatge al planeta vermell. I una data possible seria el 2019, cinquantè aniversari de l'arribada a la Lluna.¹⁵³⁶

Les semblances amb l'anunci de Kennedy del 1961 eren evidents. Bush es basava en la recomanació del seu vice-president, Dan Quayle, president del Consell Nacional de l'Espai. Però hi havia grans diferències, com ara que ni Bush era Kennedy ni Quayle, encara menys, era Johnson. I tot semblava una improvisació feta tot just per guanyar imatge.

Kennedy, com hem explicat, va ordenar estudis rigorosos i va fer consultes amb experts abans d'anunciar l'objectiu del viatge a la Lluna. El va fixar per la mateixa dècada, quan -si la història ho hagués permès- podien haver passat pocs mesos des de la cessió del poder a algú del seu mateix partit.¹⁵³⁷ Ara, Bush anunciava un possible viatge a Mart per quan ni ell ni el seu possible successor estarien ja en el càrrec. I la ciutadania ho podia veure ben lluny.

La proposta de Bush va merèixer un editorial de "La Vanguardia".¹⁵³⁸ El diari es mostra favorable a aquest objectiu i pensa que seria una *nova frontera* per als americans, tot recordant el repte anterior de Kennedy. I assenyala que el que es va aconseguir amb el viatge a la Lluna transcendí el mer coneixement científic. Però critica el discurs de Bush, perquè *adolecia de inconcreciones y no ha conseguido, de entrada, ilusionar una sociedad como la norteamericana, enemiga declarada de la indefinición, sobretudo*

¹⁵³⁴ "Avui", 19-7-89, p. 22; "Corriere della Sera", 18-7-89, p. 16

¹⁵³⁵ "Le Figaro", 21-7-89

¹⁵³⁶ La data que es comenta és el 2020, però és lògic pensar en un petit avenç i parlar d'un any emblemàtic.

¹⁵³⁷ Les lleis americanes no permeten als president més d'una reelecció.

¹⁵³⁸ "La Vanguardia", 23-7-89

cuando procede de la Administración. Diu que el projecte és vago y confuso i explica que aquest tema ja constava al programa electoral del partit republicà.

Més endavant, el diari resalta les dificultats del viatge i manifesta que el projecte hauria de ser internacional: *Marte sería así, además de un objetivo ideal, un premio a la unidad de los pueblos de la Tierra.*

La proposta de Bush es feia en un moment en què la pròpia administració mantenia la NASA en bancarrota.¹⁵³⁹ L'agència nord-americana reconeixia que no estava en condicions de respondre al repte plantejat per Bush.¹⁵⁴⁰ A més, l'accident del Challenger la inclinava a una tendència, després no mantinguda, de vols no tripulats: *That should give the most serious pause to man-in-space enthusiasts like George Bush and Dan Quayle.*¹⁵⁴¹

Poc abans del discurs de Bush, l'astrònom i divulgador científic Carl Sagan¹⁵⁴² havia escrit un text que va ser reproduït després per "La Vanguardia"¹⁵⁴³ El text, que ocupava dues pàgines -incloses il·lustracions- a la secció de ciència, recordava les impressions de l'autor el dia de l'anunci de Kennedy, però es mostrava irònic sobre la relació del projecte amb la ciència. Jutjava les "transferències" de tecnologia de la següent manera:

...se dijo que el Apolo" era un modo de vitalizar la tecnología estadounidense. Algo así como: "Dediquemos 25.000 millones de dólares para llevar el hombre a la Luna y además haremos el Tang"¹⁵⁴⁴, un marcapasos autónomo y una sartén que no se enganche¹⁵⁴⁵. Pero cualquiera podía darse cuenta de que si buscábamos substitutos del zumo de naranja, marcapasos o sartenes -o incluso ordenadores multiprocesos-, podíamos inventarlos directamente; no teníamos que gastar 25.000 millones y enviar a nadie a la Luna para ello.

Això el portava a manifestar que ell havia entès l'objectiu de l'Apollo:

¹⁵³⁹ "El País", 20-7-89, p. 31

¹⁵⁴⁰ "Segre", 21-7-89, p. 43

¹⁵⁴¹ "International Herald Tribune", 15-8-89

¹⁵⁴² Carl Sagan (1934-1996) era conegut no sols pels seus treballs científics sobre atmosferes planetàries, sinó sobretot, entre el gran públic, per la seva tasca de divulgació, portada a terme amb la sèrie televisiva "Cosmos" i amb diversos articles i llibres.

¹⁵⁴³ "La Vanguardia", 6-8-89, pp. 9 i 11 de color

¹⁵⁴⁴ Suc de taronja en pols

¹⁵⁴⁵ Al·lusió al tefló

"Apolo" no era principalmente una cuestión científica; ni siquiera estaba relacionado con el espacio. Lo estaba, ante todo, con el enfrentamiento ideológico y la guerra nuclear, a menudo desrita con eufemismos como "liderazgo" mundial y "prestigio" nacional.

Reconexia que, tot i així, s'havia fet bona ciència espacial i que el viatge havia provocat un optimisme en la tecnologia i un entusiasme pel futur. Però ara, com que els estats no gasten diners per la ciència o per explorar, calia un objectiu polític, que per a ell podia ser la cooperació internacional. Explica que els aspirants demòcrates a la nominació per a la presidència, com Albert Gore¹⁵⁴⁶ o Jesse Jackson, havien donat suport a l'exploració conjunta de Mart per part dels Estats Units i la URSS. Sagan, doncs, fa una proposta de viatge a Mart per donar una empenta a la unitat mundial:

Lo que empezó como una competición a muerte nos ha conducido a descubrir que la cooperación global es la condición esencial de nuestra supervivencia. Viajar es enriquecedor. Ya es hora de coger otra vez la carretera.

L'operació de prestigi que intentava Bush, doncs, quedava una mica al marge de la necessitat de col.laboració i objectiu pacificadors que tenien en ment alguns experts i altres polítics. L'anunci de Bush, en tot cas, va quedar només en això i no només perquè tingués aviat altres problemes per resoldre -la Guerra del Golf o una crisi econòmica que finalment li va costar una derrota electoral el 1992-, sinó perquè el més probable és que el president fes l'anunci per aprofitar el ressó d'una commemoració important i intentar guanyar punts amb un programa en el qual, en el fons, no hi creia gaire. La ciutadania tampoc devia veure-hi un repte imprescindible, al contrari del què devia passar el 1961, després dels Sputnik i del vol de Gagarin i en circumstàncies polític-militars molt diferents.

És si més no curiós que, tot i destacar els objectius bàsicament propagandístics del projecte Apollo, no es parlés gaire de si els russos podien haver arribat abans que els americans al satèl.lit. Només Rafael Clemente Soler parla del tema.¹⁵⁴⁷ Alguns elements que ajuden a entendre-ho també es troben a l'article del mateix autor sobre

¹⁵⁴⁶ El 1992 va convertir-se en vicepresident com a membre del "ticket" del president electe Bill Clinton. Renovà el càrrec el 1996 amb la segona victòria de Clinton.

¹⁵⁴⁷ "La Vanguardia", 16-7-89, p. C-10

l'aposta de Kennedy.¹⁵⁴⁸ Clemente Soler creu que els russos devien abandonar la cursa definitivament a finals del 1968, quan els americans varen accelerar el programa amb l'Apollo 8 i el seu vol circumlunar. En tot cas, les revistes especialitzades desvetllarien més detalls sobre el tema en anys successius i això repercutiria en anàlisis més extenses durant la commemoració dels vint-i-cinc anys del viatge de l'Apollo 11.

¹⁵⁴⁸ Id., p. C-6

8.4 1994: vint-i-cinc anys de l'arribada a la Lluna

El 1994 es commemoraven els vint-i-cinc anys de l'arribada a la Lluna. Si bé hi hagué menys celebracions oficials als Estats Units que cinc anys abans, els diaris i altres mitjans de comunicació tractaren el tema amb molta extensió. Això podia ser degut a diverses causes. D'una banda, que unes bodes d'argent sempre sembla una data més "commemorable" que no pas uns vint anys. D'altra banda, perquè el xoc del cometa Shoemaker-Levy 9 amb el planeta Júpiter, que coincidiria amb l'aniversari, havia despertat l'interès pels temes de l'espai. Alguns mitjans de comunicació aprofitaren els dos esdeveniments per donar relleu a aquests temes. Finalment, en el cas català, la celebració de la Universitat Internacional de l'Espai (UIE) a Bellaterra donava un argument més per destacar els temes espacials durant aquells dies.

En el camp social i polític, la situació era pràcticament equivalent a l'any 1989, si bé les iniciatives relacionades amb l'espai havien augmentat a Catalunya. El campus de la UIE n'és un exemple.

Quant als diaris, hi ha dos aspectes generals destacats en el canvi de fesomia. Un és la proliferació de l'ús de gràfics i esquemes com a forma d'oferir informació visual fàcilment assimilable. Un altre és la presència dels suplementos dominicals, que signifiquen un complement estil "magazine" als diaris. Cal destacar també un element concret al qual prestarem especial atenció: el suplement de Ciència de "La Vanguardia", que amb més de dos-cents números publicats estava plenament consolidat i que va dedicar tota una edició als vint-i-cinc anys del primer viatge al nostre satèl·lit.

8-4-1 L'impacte de l'aniversari en els mitjans

Com hem dit, el vint-i-cinquè aniversari de l'arribada a la Lluna va rebre una gran atenció per part dels mitjans de comunicació. Malgrat que cinc anys abans ja s'havien fet balanços i explicat els fets, els diaris tornaven a elaborar pàgines especials.

És probable que el xoc del cometa Shoemaker-Levy 9 amb el planeta Júpiter -o més aviat, l'estavellament del cometa contra el planeta- hi jugués un paper. Uns anys abans, un article de Josep Maria Gironella a "La Vanguardia" mostrava que els temes

relacionats amb l'espai, quan tenen àmplia difusió, poden promoure el tractament d'altres temes que hi estan més o menys relacionants. Gironella escrivia el juny de 1992, poc després que es revelessin unes imatges captades pel satèl·lit COBE i que s'havien difòs i analitzat amb gran propaganda a tots els mitjans.¹⁵⁴⁹ Les imatges mostraven unes irregularitats que s'haurien produït uns tres-cent mil anys després del *big bang* o gran explosió que hauria donat lloc a l'univers actual. Gironella iniciava el seu article dient:

*El descubrimiento de la realidad del "big bang" que está generando ríos de tinta me ha llevado a interesarme de nuevo por la odisea hombre-Luna.*¹⁵⁵⁰

L'autor explica que repassant l'arxiu particular troba una sèrie de dades fruit de la conversa que havia mantingut el 1969 amb Frank Borman, comandant de l'Apollo 8 que un any abans havia realitzat el primer vol circumlunar. Tot i l'exageració de la primera frase de Gironella sobre el *descobrimiento de la realitat del big bang*, almenys demostra que un tema en porta a un altre.

Gairebé tres anys més tard, un article de Néstor Luján a l'"Avui" tocava un tema aliè, com era la tranquil·litat indiferent amb què l'home contempla els més grans esdeveniments.¹⁵⁵¹ Luján comença així:

*Sense considerar-me un ancià d'edat massa avançada, he passat de viatjar en tartana a veure com l'home arribava a la Lluna.*¹⁵⁵²

La breu cita ens ensenya que l'arribada a la Lluna era considerada una fita històrica que marcava un canvi d'època. Així no és estrany que el recordatori del viatge a la Lluna tingués, en persones més o menys interessades en les ciències espacials o tecnològiques, un atractiu especial.

El xoc del cometa Shoemaker-Levy 9 afavorí aquesta atenció. Fins i tot el tractament mediàtic que tingué va tenir efectes positius en la política espacial nord-americana, ja

¹⁵⁴⁹ L' "International Herald Tribune", per exemple, incloïa l'anunci a portada.

¹⁵⁵⁰ "La Vanguardia", 1-6-92, p. 22

¹⁵⁵¹ L'autor cita com exemples persones que visqueren algun gran fet sense assabentar-se ben bé de què havia passat fins que després els ho explicaven. L'exemple central és el diari de Célestin Guittard sobre la revolució francesa. L'explica com si aquells fets intensos i transcendentals haguessin passat, segons Luján, *com un sospir*.

¹⁵⁵² "Avui", 25-3-95, p. C-3

que va provocar un gran nombre de vots afirmatius dels representants al projecte d'estació espacial.¹⁵⁵³

Si en els diaris el tema del cometa va ser tractat a bastament¹⁵⁵⁴, la televisió també hi prestà atenció. El dia 20 de juliol coincidien l'aniversari de l'alunatge i el xoc d'alguns dels principals fragments del cometa. TV3 va realitzar una programació especial sobre tots dos temes, amb recordatori del viatge a la Lluna, un debat al qual hi assistí "Buzz" Aldrin, connexió en directe amb l'Institut Astrofísic de Canàries, amb observació del xoc a Júpiter, i diversos reportatges breus sobre la Lluna, els cometes i l'astronàutica en general. Tot i ser una nit de ple estiu, va tenir força audiència.

També hi havia temes espacials que preparaven el camí a l'atenció de la premsa. Al juny, l'ESA (Agència Espacial Europea) anunciava el seu propòsit d'instal·lar una base lunar habitada el 2020¹⁵⁵⁵. Presidia l'article, d'una pàgina, una foto d'Edwin Aldrin a la Lluna.

Altres articles que aparegueren abans de l'aniversari i que també preparaven mitjans i lectors eren referits a la ja esmentada UIE o a actes promoguts per altres institucions. "El País" publicava una entrevista amb Alexéi Leonov¹⁵⁵⁶, que assistia a Barcelona per participar en un acte commemoratiu del viatge a la Lluna al Museu de la Ciència. Leonov va ser el primer home en fer un passeig espacial fora de la nau i es dona la circumstància que si els russos haguessin estat els primers a arribar a la Luna ell hauria estat, molt probablement, el primer a trepitjar el satèl·lit.

Per la seva banda, "El Periódico" publicava una entrevista a Edwin "Buzz" Aldrin el mateix dia que aquest arribava a Barcelona per pronunciar la conferència inaugural a la UIE. L'entrevistador, Luis Ángel Fernández Hermana, s'havia traslladat expressament a Montecarlo per poder publicar la conversa el mateix dia que Aldrin arribava. Dos dies després, era "La Vanguardia" qui publicava una crònica sobre les declaracions d'Aldrin en la inauguració de la UIE.¹⁵⁵⁷

¹⁵⁵³ Ducrocq, A.: "Júpiter propulse l'espace américain", "Air & Cosmos International", 26-8-94

¹⁵⁵⁴ Vegeu articles i reportatges d'extensió diversa el dia 16-7-94 a l'"Avui", "El País", "Le Monde", "Libération", "L'Unità", "La Repubblica", "Público". Els dies següents el tema fou seguit a aquests diaris i a "El Periódico", "La Vanguardia", "ABC", "Corriere della Sera". La Fundació Centre de Documentació Política, per encàrrec de la Fundació Catalana per a la Recerca, va elaborar un recull d'articles fotocopiat sobre l'aniversari del viatge a la Lluna i el xoc del Shoemaker-Levy (Barcelona, setembre, 1994). Tot i ser una tria, tenia 162 pàgs, de les quals 68 corresponien al xoc del cometa.

¹⁵⁵⁵ "La Vanguardia", 11-6-94, p. 30

¹⁵⁵⁶ "El País", 18-6-94, p. 29

¹⁵⁵⁷ "La Vanguardia", 28-6-94, p. 28

Altres diaris s'avançaven a la celebració amb articles sobre la Lluna. L'"Avui" en publicava un sobre *L'exploitació del satèl·lit*, signat per Jaume Munich i Gasa, de la Universitat Autònoma de Barcelona, co-organitzadora de la UIE, que se celebrava en el seu campus.¹⁵⁵⁸ A la mateix pàgina un requadre es referia a la UIE.

Però el diari que més s'avançava amb una esment explícit en el titular al vint-i-cinquè aniversari era "La Stampa" de Torí. Hi dedicava la primera pàgina del seu suplement "Tuttoscienze" -que en té quatre¹⁵⁵⁹. L'article s'avança, doncs, més d'un mes a la data de l'aniversari i ens serveix per comentar tres dels elements que mereixeran una anàlisi aprofundida més endavant. Així, el títol és *Luna 25 anni dopo e domani?*¹⁵⁶⁰, que incideix en una constant en els articles commemoratius: el possible retorn a la Lluna o, en tot cas, el futur. El terç de la dreta està ocupat per una article i tres fotos referits als tres astronautes, on s'hi explica *Chi sono oggi quei lontano heroi*. L'avantítol els anomena *i lunaiti*, creant així un neologisme a partir d'astronauta. Finalment, un requadre del director del suplement, Piero Bianucci, es titula *Per 382 chili di sassi lunari* i a més de recordar de forma general l'aniversari i algunes celebracions que es faran incideix en les recerques fetes sobre la Luna i el destí dels quilograms de roques que les expedicions Apollo van portar a la Terra.

Ja en l'òrbita de l'aniversari, apareixen els articles i reportatges commemoratius i els suplementes. El dia 10 "La Vanguardia Magazine" hi dedica diversos articles i el mateix fan una setmana més tard l'"Avui diumenge" i "El País semanal". Per la seva banda, el suplement de Ciència i Tecnologia de "La Vanguardia" consagra les seves dotze pàgines a aquell 20 de juliol del 69. Aquest suplement ens servirà de fil introductor i conductor en l'anàlisi dels continguts.

L'"Avui" publicava els primers articles el dia 18 i hi dedicava força espai, tot ampliant el tema el dia 21. "El País" i "El Periódico" també dedicaven força espai al tema el dies 20, en el primer cas, i el 21, en el segon. Curiosament, dos diaris francesos, "Le Monde" i "Libération", esperaven al dia 21 per un raó xovinista: la trepitjada d'Armstrong s'havia produït el dia 20, hora d'Estats Units, però la matinada del dia 21 a Europa. Per això, els francesos establien l'aniversari oficial a l'hora europea. Els dies 21 i 22 "La Vanguardia" dedicava el reportage de les seves pàgines centrals al tema *Cuando la*

¹⁵⁵⁸ "Avui", 26-6-94, p. 33

¹⁵⁵⁹ "La Stampa", 8-6-94

¹⁵⁶⁰ La diversitat d'estils de lletra utilitzats ens impedeix de posar-hi puntuació i, al mateix temps, mantenir-nos fidels a les intencions del diari.

URSS perdió la Luna. El dia 22 seguien en els diaris algunes cròniques que es feien ressó de la celebració oficial a Washington, mentre els dies següents encara es publicaren alguns articles aïllats.

8-4-2 "La Vanguardia" com a exemple: personalització, retrospectiva, balanç i disseny gràfic

El suplement de ciència de "La Vanguardia" va aparèixer en la forma de publicació en color separada del diari el 7 d'octubre de 1989. Amb les pauses d'estiu, Setmana Santa o Nadal, el dia 16 de juliol de 1994 publicava el seu número 222, dedicat sencer a l'aniversari del viatge a la Lluna. El suplement havia començat amb setze pàgines, però després passà a dotze. En alguns números especials, com ara aquest, torna a tenir-ne setze. Gairebé tots els textos havien estat elaborats per Rafael Clemente Soler, de qui s'esmentava explícitament que havia estat l'enviat especial de "La Vanguardia" al centre espacial de Houston el juliol de 1969.

En aquest apartat analitzarem el suplement com a exemple del tractament de l'aniversari, d'alguns elements d'un nou estil periodístic i com a base per ampliar després els comentaris amb altres diaris.

La portada porta el títol genèric del suplement: *20-jul-69*. Un dels subtítols fa referència a un mite tòpic: *El sueño de Julio Verne se hizo realidad*.¹⁵⁶¹ Un altre subtítol explica: *Hace 25 años, un ser humano puso por primera vez su pie en la Luna*. La foto que omple la pàgina mostra una petjada humana a la Lluna, símbol de l'arribada al satèl·lit. Es tracta d'un element simbòlic potent, com es veu per l'aprofitament que se'n fa, no sols en diversos mitjans en tractar l'aniversari, sinó també en altres circumstàncies. Com exemple, aquesta imatge acompanya la d'unes petjades humanes paleolítiques en l'exposició "Homo ecologicus" celebrada a la Fundació Miró de Barcelona el 1996.¹⁵⁶²

Les pàgines 2 i 3 estan ocupades per un article de Clemente Soler, que inscriu el viatge en el context social de l'època i on fa una descripció general del viatge, amb diversos detalls sobre la retransmissió televisiva, el menú dels astronautes i l'operació d'alunatge. Acompanyen el text setze fotos. Les vuit de dalt mostren diverses imatges de la Lluna, del mòdul lunar i inclouen novament una petjada humana. Molt reduïdes, es repeteixen a totes les pàgines del suplement que tenen text.¹⁵⁶³ Les inferiors permeten situar visualment el fet en un context social i històric. Així, hi veiem: Nixon,

¹⁵⁶¹ Caldria destacar que Jules Verne no va fer aterrar els seus personatges a la Lluna i aquests només hi passaren a prop. La contínua referència a Verne a diversos mitjans sembla obviar aquest detall.

¹⁵⁶² "Mundo Científico", núm. 165, febrer, 1996, pp. 130-131

¹⁵⁶³ Pàgines 4, 5, 6, 7, 10, 11, 12, 13, 14 i 15

Kennedy, Martin Luther King, nens fugint de bombardeigs al Vietnam, el concert de Woodstock, disturbis durant el maig francès del 68, la pel·lícula "Easy Rider" i una imatge de la cantant Massiel, guanyadora del festival d'Eurovisió el 1968.

Aquestes imatges s'adiuen amb els comentaris inicials de Clemente Soler i ajuden el lector a relacionar el primer viatge a la Lluna amb uns fets que o bé recorda o bé deu conèixer per referències. Els fets triats situen el viatge en un final de dècada presidit per la violència racial i bèl·lica, la contestació política, els símbols de la recerca de llibertat i un fet poc transcendent aprofitat per la propaganda del règim.

A la pàgina 3, Vladimir de Semir, creador i director del suplement, amb el títol de *John F. Kennedy cumplió su promesa*, exposa les condicions sota les quals Kennedy va anunciar el repte -els avenços soviètics en astronàutica- i manifesta que allò era molt més que una proesa científica i tecnològica:

Era un reto para el mundo libre y democrático. Lograr que un norteamericano pisara por primera vez nuestro satélite natural tenía que convertirse en la prueba de que ese mundo era más eficiente y competitivo. Alcanzar la Luna era, pues, mucho más que una utopía de la poesía romántica o una fantasía de la ciencia-ficción o incluso una aspiración tecnológica. Se había convertido en el ser o no ser de todo un concepto de civilización.

És a dir, se segueix explicant el fet en termes de guerra freda, si bé amb un llenguatge més modern.

El següent article -ja sense signar, però probablement de Clemente Soler- ocupa les pàgines 4, 6 i 10 i es titula *El alunizaje, una maniobra muy delicada*. La detallada descripció de l'operació mostra la dubtosa validesa dels comentaris que pretenien mostrar el viatge com un fet fàcil, totalment dirigit des de la Terra i sense cap perill per als tres astronautes.

L'autor assenyala que l'ordinador central tenia emmagatzemada informació falsa sobre la velocitat horitzontal i que aquest s'havia saturat per l'excés de càlculs a realitzar. El tècnic Steve Bales va haver de prendre en pocs segons la decisió de continuar o no l'operació d'alunatge. L'article reflexa la tensió del moment i el tràngol que significava per a Bates dir que sí o que no a l'operació. Les maniobres finals les va dirigir Armstrong manualment, ja que:

Si hubiese continuado en aproximación automática hubiera ido a parar a un cráter de unos 200 metros, lleno de rocas sueltas, con el consiguiente peligro de volcar.

El comentari de l'autor en aquest moment convé ser destacat:

Este detalle permite decir que fue realmente la mano y la mente de un ser humano la que permitió la llegada del primer ser humano a la Luna.

El judici, doncs, s'aparta dels usuals comentaris que qualificaven els astronautes de poc menys que autòmats que havien estat transportats còmodament al satèl.lit. A més de la maniobra, amb molt poc carburant, quedaven unes incògnites que l'autor planteja:

*¿Resistiría el suelo el peso del módulo lunar? ¿Era firme?
¿Había sufrido daños serios el tren de aterrizaje? Todo ello podía hacer peligrar el despegue.*

Aquest article està trencat per diversos requadres i fotos. El primer d'aquells es troba a la pàgina 5 i es titula *La histórica primera frase*. Fa referència, lògicament, a allò que va dir Armstrong i que segons ell era improvisat, tot i que la gent més aviat tendeix a pensar que estava ben preparat. S'hi explica que Armstrong no va posar l'article indeterminat davant la paraula "home" i per tant la frase semblava dir que era un petit pas per a l'home i un gran salt per la humanitat, perdent així part del sentit. La transcripció oficial es referia a un petit pas "per a un home".

La pàgina 6 explica els treballs que Armstrong i Aldrin van fer a la Lluna i la del costat exposa els aparells que varen quedar al satèl.lit. Tots dos serveixen per valorar la tasca de recerca que s'hi féu. A la 10 es parla de *La factura de un hito*, analitzant el debat sobre el cost del projecte. Es resalta la pregunta que un assistent a una conferència va fer a von Braun, tot volent saber de què servia malbaratar milions només per intentar arribar a la Lluna, i la resposta del científic: *A vostè no ho sé; a mi em permet de viure força bé*. L'article assenyala que el llegat del projecte era:

un inmenso campo de investigación que repercutió en casi todas las ramas de la industria, desde la investigación de nuevos materiales hasta la fisiología o las técnicas de control de proyectos. Nunca, salvo en épocas de conflicto bélico, una

nación consiguió tantos avances tecnológicos con tanta rapidez.

També s'assenyala l'immediat retall de fons per a la NASA, els acomiadaments i l'abandonament general de tot allò que havia servit per promoure aquells avenços.

La pàgina 11 explica *Qué fue de los astronautas de las misiones Apolo*. La meitat de l'article se centra en els tres homes de l'Apollo 11, però la resta explica què féren els d'altres missions. Aquesta personalització dels vols es repeteix a la darrera pàgina, la 16, on un mapa presenta el llocs d'alunatge de cada vol i s'hi inclouen les fotos i una semblança de cada un dels dotze astronautes que han trepitjat el satèl·lit, fent referència a la seva trajectòria personal després del vol.

Un altre article personalitzat és el titulat *Mártires de la carrera espacial*, a la pàgina 13. Es refereix als astronautes que en vol o en proves han mort en la breu història de l'astronàutica.

La pàgina 12 inclou una descripció de les onze missions tripulades del programa Apollo, amb un requadre que recorda la quasitragèdia del vol número 13.

L'article de la pàgina 14 incideix en una part del llegat. Es titula *Un monumento de la primitiva informática* i es refereix a les necessitats que el projecte Apollo tenia en aquest camp. Amb uns ordinadors molt menys potents i més grans i pesants que els que tenim ara, el projecte significà un gran treball informàtic. La primera frase ja ens implica en la història, tot mostrant un avenç espectacular des del 1969:

Cuando nuestros hijos juegan en casa a marcianitos con un ordenador personal hemos de ser conscientes de que están manejando una máquina muchísimo más potente que la que sirvió a Armstrong i Aldrin para posarse en la Luna.

D'aquesta forma, es fa observar que els grans mitjans tecnològics que s'utilitzaren han estat superats per instruments de la vida quotidiana.

Finalment, la pàgina 15 explica per què la Unió Soviètica va perdre la cursa.

Hem deixat per al final les pàgines centrals -8 i 9-, perquè permeten entrar en un dels aspectes destacats a la introducció: els esquemes explicatius. Tot i la cura del disseny i les diferències gàfiques que podríem observar comparant diaris del 1994 i del 1989, l'element característic seria la composició i de gràfics. Quant a les fotografies, poden ser més o menys grosses i menys o menys impactants. Però allò que caracteritza els diaris del 1994 pot ser la inclusió d'aquests esquemes.

Semblen fruit de la necessitat de condensar informació i oferir un atractiu visual al lector. És una tònica general a tots els diaris, que els utilitzen amb major o menor profusió. Per alguns, és un simple recurs eventual i per d'altres entra dintre l'esperit estilístic bàsic. Serveixen per oferir de forma atractiva xifres d'una enquesta o de pressupostos, per explicar un accident o un robatori i solen aparèixer fins i tot quan el recurs és delata massa rebuscat. Sovint, però, permeten assabentar-se de trets essencials sense llegir el text. Són un tribut a la premsa que caracteritza la societat moderna i a l'expansió dels mitjans audiovisuals. Els diaris hi competeixen amb menys lletra i més imatge.

Les pàgines 8 i 9 del suplement en són un exemple. Amb una imatge de la Terra i dues de la Lluna dibuixen en cinquanta etapes el procés que va dur de l'encesa de la primera fase a la caiguda al Pacífic, indicant l'operació mecànica i la situació de la nau. La part esquerra està ocupada per un esquema del coet Saturn V. A la part superior dreta hi ha un esquema del vestit lunar. La part inferior l'ocupen l'esquema del mòdul de servei i de comandament, del mòdul lunar i la trajectòria de descens d'aquest darrer, tot mostrant la seva orientació i especificant la seva inclinació, l'empenta i l'altura que el separava de la superfície lunar.

En altres diaris hi trobem esquemes semblants, més elaborats o menys. De manera més senzilla s'explica el viatge a l'"Avui"¹⁵⁶⁴ o els *moments difícils* del viatge a "El País".¹⁵⁶⁵ El mateix diari explica, el mateix dia, l'estructura interna de la Lluna i dades semblants a les ofertes per "La Vanguardia" són reproduïdes a "El Periódico"¹⁵⁶⁶. Hi ha esquemes semblants al "Público"¹⁵⁶⁷, "Libération"¹⁵⁶⁸ o "L'Unità".¹⁵⁶⁹ I la mateixa tècnica infogràfica permet exposar dades sobre el xoc del Shoemaker-Levy 9 a l'"Avui"¹⁵⁷⁰, "El País"¹⁵⁷¹, "Le Monde"¹⁵⁷², "Libération"¹⁵⁷³, "La Repubblica"¹⁵⁷⁴, "Público"¹⁵⁷⁵, "ABC"¹⁵⁷⁶ o "L'Unità"¹⁵⁷⁷.

¹⁵⁶⁴ "Avui", 18-7-94

¹⁵⁶⁵ "El País", 20-7-94

¹⁵⁶⁶ "El Periódico", 21-7-94

¹⁵⁶⁷ "Público", 20-7-94

¹⁵⁶⁸ "Libération", 21-7-94

¹⁵⁶⁹ "L'Unità", 21-7-94

¹⁵⁷⁰ "Avui", 16-7-94

¹⁵⁷¹ "El País", 16-7-94

¹⁵⁷² "Le Monde", 16-7-94

¹⁵⁷³ "Libération", 16 i 17-7-94

¹⁵⁷⁴ "La Repubblica", 16-7-94

¹⁵⁷⁵ "Público", 16-7-94

¹⁵⁷⁶ "ABC", 17-7-94

¹⁵⁷⁷ "L'Unità", 22-7-94

Potser l'únic element que falta al suplement de "La Vanguardia" sigui la visió prospectiva o l'esment del futur. Com veurem, aquest serà un tema recurrent a altres diaris.

Pel què fa al seu magazine, "La Vanguardia" aprofitava l'aniversari per oferir descripcions astrofísiques generals. *Misterios al descubierto* era el títol de l'article que es feia ressó de diversos coneixements obtinguts en els darrers anys i incloïa la imatge que havia provocat l'article de Gironella el 1992.¹⁵⁷⁸ En total, es dedicaven set pàgines a aquests misteris generals, catoze a allò que coneixem dels planetes del sistema solar i tres més a mostrar associacions o entitats on dedicar-se a l'astronomia com a aficionat. Tota la revista és bàsicament gràfica i el text sembla més aviat complementari.

Per acabar amb les referències a "La Vanguardia" cal esmentar els dos reportatges apareguts a les pàgines centrals del diari els dies 21 i 22 de juliol. Amb el títol de *Quando la URSS perdió la Luna*, explica l'evolució de l'astronàutica soviètica, des dels primers vols fins a l'intent fallit d'arribar a la Lluna, bé abans que els americans, bé després, però realitzant-hi estades més llargues. Finalment, el diari es feia ressó, el dia 22, de la promesa de Clinton de continuar l'aventura espacial americana, però sense comprometre's, com Bush cinc anys abans, per anar ni a la Lluna ni a Mart. Més realista i amb més coneixement¹⁵⁷⁹, Clinton es comprometia a impulsar l'estació espacial internacional i explicava que un dels objectius bàsics era *reforçar un dels sectors exportadors més importants de l'economia nord-americana, el de la tecnologia aeroespacial*. La lluita pel prestigi i el domini polític-militar es transformava, vint-i-cinc anys després, en la lluita per l'hegemonia comercial i industrial.

¹⁵⁷⁸ "La Vanguardia magazine", 10-7-94, p. 18

¹⁵⁷⁹ El vicepresident Al Gore havia estat periodista científic i té una sòlida formació en ciència i tecnologia. A més dels seus coneixements sobre els problemes ambientals, és l'impulsor de les xarxes telemàtiques. La seva opinió devia ser bàsica per a Clinton en aquest tema.

8.4.3 La resta de diaris: de les descripcions dels personatges al discurs sobre rendibilitat i retorn

Un cop analitzat el tractament ofert a "La Vanguardia" exposarem els temes essencials, apareguts o no al diari esmentat, que destacaren a la resta de publicacions.

El primer d'aquests és el de la personalització en els tres astronautes, la descripció del seu tarannà i del que havia estat la seva vida després del viatge. Tema ja destacat el 1989, ara tornava a ser-ho i amb més profunditat. Ja hem dit que ocupava bona part de la pàgina dedicada per "La Stampa" a l'aniversari.¹⁵⁸⁰ Amb l'entrevista a Aldrin, "El Periódico" publicava el seu primer article sobre la commemoració i donava gran protagonisme a un dels tres personatges¹⁵⁸¹. Precisament ho feia amb el més extrovertit. Una de les queixes d'Aldrin és que uns temps després *La NASA se olvidó de los hombres que pisamos la Luna*.

L'"Avui" també destaca els tres personatges en crònica de Nova York¹⁵⁸². Per la seva banda, el "Público" de Lisboa va *Em busca de Armstrong*¹⁵⁸³, centrant-se en l'astronauta més esquiu. I el "Libération" de París publica una conversa amb Aldrin, *le deuxième homme*¹⁵⁸⁴. A la mateixa pàgina exposa els noms de tots els astronautes que han trepitjat la Lluna sota el títol: *Six missions, douze piétons*.

Un setmanari americà, "US News & World Report", fa extensiu el protagonisme del viatge a tot el país, amb el títol *When America Went to the Moon*¹⁵⁸⁵ i el "Time" explica *Why We Went to the Moon*¹⁵⁸⁶, amb un pronom que autoimplica tot un col·lectiu -país, continent, societat occidental o espècie humana. Però, en general, els diaris fan personalització en tots tres homes.

És "El País semanal" el que incideix més en la semblança humana de tot tres¹⁵⁸⁷. El text és de l'escriptora Rosa Montero. La seva experiència novel·lística dóna al text qualitat literària i s'hi observa capacitat de penetrar en els personatges i de fer-ne bones descripcions. Destaca que dotze homes han trepitjat la Lluna, però que *ya nadie se acuerda de los otros 10*. Aquesta evidència destaca la popularitat molt més elevada

¹⁵⁸⁰ "La Stampa", 8-6-94

¹⁵⁸¹ "El Periódico", 26-6-94

¹⁵⁸² "Avui", 18-7-94

¹⁵⁸³ "Público", 20-7-94

¹⁵⁸⁴ "Libération", 21-7-94

¹⁵⁸⁵ "US News & World Report", 11-7-94, p. 50

¹⁵⁸⁶ "Time", 25-7-94

¹⁵⁸⁷ "El País semanal", 17-7-94, pp.14-28

dels dos primers vianants de la Lluna. El text també situa els tres personatges amb el model tradicional d'individu que havien buscat els americans:

se buscaban héroes domésticos, rotundos, representantes del buen ciudadano, del padre de familia, de la América todavía feliz, todavía cándida.

Bona part del text es dedica a analitzar els problemes de l'èxit. Considera que Aldrin, més que tornar a la Terra, s'hi va estavellar. Exposa les audaces propostes astronàutiques de Collins i insisteix en la fredor d'Armstrong. Explica que un periodista va arribar a preguntar-li perquè a les rodes de premsa es mostrava avorrit i fins i tot una mica ressentit, després que les seves experiències haguessin excitat milions de persones. El text de Montero vol incidir en l'allunyament dels astronautes del món real que els envolta en tornar del seu viatge. Potser tots tres són representants d'un món perdut, *porque la credulidad y entusiasmo de los setenta se han ido para siempre.*

Un requadre de la periodista científica Malén Ruiz de Elvira al mateix suplement¹⁵⁸⁸ ens serveix per entrar en el segon gran tema: el possible retorn. L'autora explica les possibles raons de tornar a la Lluna: augmentar el coneixement científic sobre el satèl·lit, utilitzar-lo com a observatori i desenvolupar sistemes artificials que un dia permetin abandonar la Terra. Explica que només el Japó s'ha fixat una data –el 2024– per una estació permanent i que la poca rendibilitat immediata de la gran inversió és l'inconvenient més greu.

Tot i així, la idea de retorn no sols està present a gairebé tots els articles, sinó que és l'element essencial en alguns diaris. *L'explotació de la Lluna* és el títol d'un article de l'Avui¹⁵⁸⁹, que implica clarament un retorn rendible. L'entrevista d'Aldrin a "El Periódico" li permet assenyalar que la Lluna resoldria problemes ambientals de la Terra. La pàgina que segueix a l'entrevista ofereix altres opinions sobre aquest tema i s'hi explica que la Lluna podria ajudar a obtenir energia, maximitzar l'eficiència de recursos i obtenir tecnologies després aplicables a la Terra.

L'"Avui" planteja la possibilitat de *Redescobrir la Lluna*¹⁵⁹⁰ i descriu el projecte internacional que intenta aprofitar el satèl·lit. Per "El País", en canvi, es tracta de *El aniversario de la nostalgia*¹⁵⁹¹, ja que *la Luna no parece interesarle hoy a nadie*. Diu

¹⁵⁸⁸ Id, p. 22

¹⁵⁸⁹ "Avui", 26-6-94

¹⁵⁹⁰ "Avui", 18-7-94

¹⁵⁹¹ "El País", 20-7-94

que als Estats Units avui li falten els diners i la fe i que hi ha dubtes sobre el vertader interès científic del retorn i que el pessimisme es nota fins i tot en els pocs actes programats per la commemoració. Però mentre Antonio Caño explica els problemes de la NASA i l'absència d'un repte amb un enemic a qui batre, al mateix diari Jorge Munnshe explica les *Misiones para el siglo XXI* i opina que el cost d'un projecte lunar anomenat "First Lunar Outpost" seria d'uns quants milers de dòlars, però que no implicaria un augment descabellat del pressupost de la NASA i que tot depèn d'un moment econòmicament més favorable.

Una opinió favorable al retorn l'exposa Sebastià Estradé, un dels que varen narrar el primer viatge a la Lluna. Diu a l'"Avui"¹⁵⁹² que s'haurien fet altres viatges si no hagués estat pel final de la guerra freda i per no haver redactat l'estatut de la Lluna. L'estatut volia impossibilitar l'apropiació de cap part del cos celestial o d'obtenir-ne benefici particular. Per Estradé, les possibilitats de futur de la Lluna són formidables.

El "Público" és contundent en titular l'article principal com *2020: o ano do regresso*¹⁵⁹³. "Libération", per la seva banda titula un hipotètic *On y remarchera (peut être) en 2030*¹⁵⁹⁴. El "Journal de Genève" es pregunta *Et si on retournait sur la lune?*¹⁵⁹⁵

De fet, la premsa especialitzada no es mostra pas contrària al retorn. Albert Ducrocq exposa diversos projectes per a la Lluna i opina:

*Tout cela pourra sembler très futuriste et c'en n'est pas assurément pas demain que les Américains se lanceront dans une telle aventure, mais comprenons que le jour où ils décideront de retourner sur la Lune, les choses iront très vite et ce sont beaucoup de pays qui pourraient avaler beaucoup de couleuvres.*¹⁵⁹⁶

Per un altre expert, la majoria d'americans desitja la presència a l'espai¹⁵⁹⁷, tot i que no es diu que això signifiqui necessàriament tornar a la Lluna. I molts joves que no visqueren la gesta es mostren interessats pel tema. Així ho explica l'astronauta Harrison Schmitt, segons el qual molts joves es tan fascinats per la Lluna i per Mart i això el rejoveneix, tot recordant-li les sensacions que li produí la Lluna. També

¹⁵⁹² "Avui", 21-7-94

¹⁵⁹³ "Público", 20-7-94

¹⁵⁹⁴ "Libération", 21-7-94

¹⁵⁹⁵ "Journal de Genève", 20-7-94

¹⁵⁹⁶ "Air & Cosmos International", 27-6-94

¹⁵⁹⁷ "Aviation Week & Space Technology", 18-7-94

demostra que la generació que no visqué el viatge en directe se n'ha vist influïda. Malgrat tot, les operacions espacials s'han mostrat més cares i menys útils del què els entusiastes pensaven.¹⁵⁹⁸

Si es planteja tornar a la Lluna deu ser perquè se'n varen obtenir prou coses. Diversos articles intenten explicar-ho. *De la Lluna a la Terra: els beneficis de la gesta*, titula l'"Avui".¹⁵⁹⁹ I exposa diversos avenços tecnològics deguts al viatge, tot i que l'article es lamenta, al principi, que no es plantegin les preguntes de rendibilitat directa en les despeses de grans museus o espectacles esportius i artístics *amb pressupostos que farien feliços alguns departaments de la NASA*. La ciència i la tecnologia s'han de justificar, mentre *ningú no es pregunta per què serveixen la música, la pintura o l'esport*. Tanmateix, l'Amèrica que va arribar a la Lluna encara no ha solucionat problemes com el racial o la pobresa, ja captats per Kennedy¹⁶⁰⁰. L'article de l'Avui, però, expressa que la pregunta dels beneficis directes davant d'una gesta com aquella sembla no gaire adequada. I considera que un projecte conjunt implicaria el major nombre de països i conscienciaria sobre la fragilitat del planeta:

Els viatges espacials no s'han de valorar només amb balanços de cost-benefici. Són també una lliçó moral, una mostra de la capacitat humana quan es proposa un objectiu clar. Es justifiquen per si sols. Sobretot, mentre coses tan útils i necessàries com acabar amb la malària -que causa tres milions de morts cada any-, acabar amb la fam al Tercer Món, donar sostre i menjar als milions de persones que, als països més rics, no tenen casa o viuen en condicions inacceptables no estiguin entre els objectius prioritaris de les grans potències.

L'article, doncs, manifesta que aquestes grans despeses poden justificar-se per un valor intrínsec, però també alerta sobre un debat fals, en tant que els diners estalviats en no anar a la Lluna no anirien als problemes urgents que sovint es citen com a prioritaris.

D'altra banda, la imatge més important no va ser el passeig dels astronautes o com plantaven a la Lluna una bandera americana. La visió d'una Terra solitària i fràgil hauria estat, finalment, el millor llegat de l'Apollo:

¹⁵⁹⁸ "International Herald Tribune", 21-7-94

¹⁵⁹⁹ "Avui", 18-7-94

¹⁶⁰⁰ "L'Unità", 21-7-94

*The lunar landing that some thought would launch mankind on its way as a spacefaring species instead highlighted the fragility and isolation of home.*¹⁶⁰¹

El cost també és analitzat a "Le Monde"¹⁶⁰², segons el qual els problemes pressupostaris de la NASA no inviten ara a l'optimisme. I quant al rendiment, un article de l'economista Francesc Granell a l'"Avui"¹⁶⁰³, opina que el cost d'una reconquesta de la Lluna no resisteix cap anàlisi de rendibilitat econòmica:

per molt que ens esforcem a atribuir al projecte espacial invents i avenços tècnics que segurament també s'haurien produït amb una recerca que s'hi hagués orientat específicament i, sense dubte, amb un cost infinitament menor.

L'autor, però, no descarta una reconquesta si es tracta d'una empresa internacional. Granell, malgrat la crítica anterior sobre la rendibilitat directa de la missió, manifesta que de l'esforç econòmic impulsat per Kennedy en va quedar una potent indústria espacial que està generant unes exportacions que s'estimen en prop de 40.000 milions de dòlars l'any: equips de telecomunicacions i satèl·lits, equipament meteorològic, materials d'observació astronòmica i proves mèdiques... Així, l'autor sembla que no valora els fruits del viatge quant a avenços concrets, però sí quant al seu rendiment industrial, comercial i laboral.

Cara a explicar els fruits científics del viatge hi ha mitjans que no deixen gaire marge. Si a l'apartat anterior esmentàvem els esquemes explicatius com a fruit de la premsa i de la competència audiovisual, un article de "Libération" ens mostra els extrems de la televisió. Un científic francès va ser convidat a explicar en trenta segons els resultats científics més importants de les missions Apollo¹⁶⁰⁴. Qui signa l'article, Michel Maurette, va renunciar a fer-ho, tot i que després, amb uns companys, va organitzar una mena de concurs per intentar fer un resum així de breu del programa Apollo. El guanyador va dir simplement:

En quelques semaines, on a mis fin à vingt siècles de spéculations.

¹⁶⁰¹ "International Herald Tribune", 21-7-94

¹⁶⁰² "Le Monde", 21-7-94

¹⁶⁰³ "L'economia de la reconquesta de la Lluna", "Avui", 1-8-94, p. 12

¹⁶⁰⁴ "Libération", 26-8-94

La resposta lacònica necessita l'ampliació de Maurette, que repassa les idees errades sobre l'origen i les característiques del satèl·lit, acumulades durant segles i desfetes amb el viatge. Però l'article també contesta a certs intel·lectuals que critiquen allò que s'ha obtingut del viatge sense tenir prou informació ni formació per analitzar-ho. L'autor es pregunta si han llegit la trentena de volums de 3.000 pàgines cadascun on es consignen els resultats de la recerca científica dels Apollo i, en tot cas, creu que no deuen tenir capacitat per analitzar-la. Això no impedeix que, segons explica Maurette, Serge Bruard, conseller de l'alcalde de París per afers científics i tecnològics, declarés que les missions Apollo no havien donat estrictament res en el pla científic. I l'acadèmic Jean Dutourd escrivia a "France-Soir" que preferia visitar Venècia a la Lluna i parlava del *viol de la Lune*, després del qual, de totes formes, les mostres lunars no havien revelat res. És això el que promou la crítica de Maurette. I per això titula l'article irònicament *Trente secondes pour se justifier du viol de la Lune*.

L'afirmació de Dutourd encaixa dintre l'escepticisme de certs intel·lectuals, ja observada el 1969. Tot i així, entre aquests hi havia diferències. Una enquesta publicada a "El Temps"¹⁶⁰⁵ mostrava postures diferents. Josep Vicent Marquès mantenia un distanciament en dir que l'arribada a la Lluna l'havia avorrit i li semblava una frivolidat des del punt de vista polític. La resta no mantenia aquest distanciament i Vázquez Montalbán, que es podria situar sense discussions entre els intel·lectuals d'esquerra més crítics, manifesta que tot era massa protegit tecnològicament i que *El pas fou molt gran culturalment i científicament, però l'atrezzo tecnològic robava l'èxit a l'home*. És una visió crítica, però sense excessos, amb el reconeixement d'un significat important i amb la referència lògica a un entorn més polític i espectacular que no pas científic o tecnològic.

Finalment, es tocaven altres aspectes. L'"Avui" dedicava un article a recordar la retransmissió per televisió¹⁶⁰⁶ i Haro Tecglén arriba a comentar:

*El logro de puntería y exactitud en el disparo y en el regreso tuvo un éxito paralelo quizá mayor: la retransmisión directa por televisión (no hubiera sido lo mismo sin que lo viéramos todos)*¹⁶⁰⁷

¹⁶⁰⁵ "El Temps", 18-7-94

¹⁶⁰⁶ "Avui", 18-7-94

¹⁶⁰⁷ "El País", 20-7-94

Finalment, quedava el recurs d'ampliar les visions sobre la Lluna amb altres aspectes no científics. "El País semanal" parlava de *Los secretos del astro*¹⁶⁰⁸ entre els quals hi incloïa des de la ciència ficció als homes llop i la mitologia. Per la seva banda, l'"Avui diumenge" es dedicava a donar la veu, junt a un bioquímic -Joan Oró- i a un astrònom -Josep M. Oliver-, a visions des de fora. J.M. Hernández Ripoll citava 22 cançons amb referències a la Lluna, Emili Teixidor parlava de la Lluna a la literatura i Antoni Soler de la Lluna en l'art. Manuel Delgado incidia en una visió antropològica de la Lluna. Finalment, la visió sobrera l'oferia el professor Lester, astròleg, en parlar de cicles i bioritmes. Malauradament, vint-i-cinc anys després del viatge a la Lluna, la xarlataneria pseudocientífica seguia trobant un bon espai a alguns mitjans de comunicació.

¹⁶⁰⁸ "El País semanal", 17-7-94, pp. 30-33

8.4.4 Conclusions sobre el tractament retrospectiu dels fets

L'anàlisi del les commemoracions dels esdeveniments permet observar un canvi força important en el periodisme general i en la forma dels diaris. Algunes diferències ja han estat analitzades, però en aquestes conclusions voldríem resumir alguns elements que distingeixen clarament el discurs realitzat el 1957 i el 1987 o el 1969 i, després, el 1989 i el 1994.

Les diferències més notables es troben naturalment en el tractament del llençament del Sputnik. Comparant textos veiem que el lector passa de pensar que els soviètics tenen una tecnologia poc potent i que han fet un experiment amb més interès propagandístic que científic a entendre que la URSS estava força més avançada que els Estats Units en aquells moments i fins la decisió de Kennedy. L'opacitat informativa del 1957 es demostra amb el contrast amb allò que s'explicava el 1987.¹⁶⁰⁹ De fet, en aquesta impressió que es volia donar també hi influïa una posició òbviament anticomunista, però també molt decantada cap als Estats Units. En els articles commemoratius hi ha un equilibri degut no sols a que es podien donar opinions amb llibertat, sinó també per una certa mesura i objectivitat en els articles d'opinió.

També hi havia revelacions sens dubte sorprenents, com la censura imposada a un discurs de Franco. Són detalls que no sols ajuden a compondre la història dels fets concrets, sinó que exemplifiquen certs comportaments estranys i contradictoris del règim. Tal com hem vist al llarg de la tesi, molts articles i comentaris o fets com la censura del discurs ens diuen molt més sobre el franquisme i la premsa de l'època que sobre la forma de tractar dos esdeveniments tecnològics concrets.

El 1987 també es distingia per la construcció d'un futur molt més proper i menys utòpic que el descrit el 1957. L'arribada sobtada d'un tema astronàutic, desconegut per molts cronistes, portava a fantasies poc versemblants, junt a anàlisis més solvents. El 1987 les anàlisis queden del tot en mans de periodistes científics que aporten unes visions rigoroses. Però, a més, el futur que descriuen és a pocs anys vista i amb una sèrie de projectes en marxa. Per això, el Sputnik servia més per a fer balanç de futur que no pas per retornar al passat.

¹⁶⁰⁹ Tot i així, cal recordar que analistes rigorosos com Miquel Masriera ja explicaven que no s'havia de menystenir els russos.

Cal tenir en compte, també, que al marge dels pronòstics poc rigorosos, moltes de les previsions fetes el 1957 per persones enteses es mostrarien al cap del temps desencertades per la influència dels aspectes polítics i econòmics. Els pronòstics fets posteriorment no sols es basaven en més coneixements, sinó també en l'experiència històrica sobre el fracàs d'algunes previsions.

Amb el viatge a la Lluna s'observa una cosa semblant, però amb més descripcions sobre el que significà o com es desenvolupà un fet tan impactant, encara viu en el record de molta gent. Una premsa menys condicionada i un fet que es va produir amb més transparència comporta que el 1989 o el 1994 no es calgués fer grans revelacions. I algunes d'interessants, com ara per què els russos perderen la cursa, només són tractades pràcticament a "La Vanguardia", per bé que amb força extensió.

En tot cas, sí que destaca el tractament de fets colaterals, reaccionats amb l'espai però no directament amb el viatge a la Lluna. Són fruit d'aquesta presència usual que l'astronàutica ha assolit als mitjans.

La presència de pàgines regulars de ciència i una major difusió del periodisme científic porta a tenir articles d'especialistes. Una diferència respecte al 1969 és que les pàgines es poden nodrir sense problemes amb periodistes d'aquí i no cal reproduir els textos comprats a agències o difosos per diaris estrangers. Això ja és un element significatiu cara a valorar no sols el tractament dels esdeveniments, sinó també l'augment dels professionals dedicats al periodisme científic i el seu nivell.

També es veu que aquella motivació que portava a qualsevol columnista a parlar de la Lluna no és tan acusat. I quan es fa, no sol tenir l'escepticisme o l'aire distant dels articles del 1969. Tot això també porta a un tractament més rigorós i aprofundit, amb menys anècdotes i amb més contingut de fons. Observem que hi ha diversos articles que aprofundeixen en descripcions de coets i que serveixen per exposar els possibles passos immediats en la recerca espacial.

Si bé les revelacions sobre el viatge a la Lluna no són espectaculars, sí que permeten observar certes contradiccions. Així, hi ha qui continua presentant els astronautes com les persones que simplement varen executar una sèrie d'ordres planificades i controlades perfectament des de la Terra. En canvi, explicacions com la de Clemente Soler sobre els darrers segons de l'alunatge demostren que aquesta actitud tan passiva i aquesta extrema seguretat no es corresponien amb la realitat. En tot cas, el tractament personalista segueix sent un element destacat. Es busca el protagonisme

dels astronautes i això concorda poc amb els intents de rebaixar els seus mèrits o la seva popularitat. D'altra banda, es busquen també els referents quotidians. Dibuixar l'entorn més immediat dels que visqueren l'esdeveniment serveix per posar un toc més humà i més proper al ciutadà en un fet d'abast planetari.

Un altre element destacat és un cert "metaperiodisme", que desvetlla secrets de la forma com els mitjans tractaren els fets o de com certs periodistes i mitjans estaven condicionats. Per primer cop, la premsa analitza la pròpia premsa en un tema astronàutic i es considera que té interès per al lector general saber què deien els diaris uns anys enrera. El contrast entre èpoques ho fa interessant, no sols a un estat sotmès a una dictadura, sinó també, com hem vist, a països com Itàlia.

En aquest darrer cas ens trobem amb una autocrítica del periodista del diari comunista, que reconeix l'obligació que tenia -fins i tot potenciada pel seu propi convenciment- de destacar allò que fessin els soviètics. Una autocrítica que, en canvi, no es reconeix en els que realitzaren comentaris més aviat agosarats i poc fonamentats al nostre país. Les puntualitzacions, docns, provenen d'altres periodistes, perquè els que menystingueren els soviètics o feren un tractament purament polític del tema no poden o no volen rectificar.

Alguns diaris també troben valor a la reproducció d'algunes de les seves portades. Aquest és el cas de l'"International Herald Tribune" i de "La Stampa", que el dia 20 de juliol reproduïen la portada on anunciaven que els astronautes es preparaven per alunitzar.

Quant a l'element purament periodístic, destaca el tractament gràfic, molt important i molt treballat. La imatge, en forma de foto o d'esquema, és una de les coses que més diferencia els diaris del 1994.

Finalment, hi ha la construcció d'un futur, que també és més solvent que l'elaborat el 1969. En aquest cas, però, el futur no es veu clarament a l'abast, sinó que es mou entre les crítiques per un rendiment dubtós i els problemes perquè els projectes es duguin a terme. És interessant veure els judicis sobre un futur anunciat per Bush amb poc convenciment el 1989 i el realisme mostrat el 1994 tant per Clinton com pels analistes que feien prediccions.

Tot plegat fa que el tractament de l'aniversari del viatge a la Lluna es convertís en l'oportunitat d'oferir un tractament amplíssim del fet, que incidia sobretot en l'aspecte

humà i en el tecnològic i que dibuixava les diverses opcions d'un futur més o menys proper.

IX CONCLUSIONS

Al llarg de la tesi hem anat oferint diversos judicis i valoracions sobre els esdeveniments estudiats i el seu tractament, juntament a anàlisis sobre l'entorn polític, social i cultural en què es produïa aquest tractament. En aquest capítol final volem oferir algunes conclusions generals i comprovar o refutar les hipòtesis que plantejàvem en el capítol III.

El primer que volem manifestar és que l'anàlisi dels fets i del seu tractament confirmen l'interès que tenen no sols com a exemple de periodisme científic, sinó també per observar l'entorn en què es movia la premsa de l'època i quin era el tarannà de diversos professionals. La visió que oferien diversos comentaristes dels dos esdeveniments ens aporta moltes dades sobre la situació política i social, sobre plantejaments ideològics generals i sobre els condicionants de la premsa de cada època. En les condicions de la dictadura, el periodisme polític té un interès relatiu, ja que no hi ha contrast d'idees ni es poden mantenir postures diferents. En canvi, la informació sobre altres àmbits que no siguin el polític ens pot proporcionar dades molt interessants i significatives, ja que les opinions sobre aquests altres temes es converteixen en anàlisis meta o parapolítics. La ideologia es filtra en aquests articles i reportatges i es fa més evident que en uns articles polítics de contingut molt limitat i de línia molt marcada.

Entre el 1957 i el 1969 hi ha una evolució en el periodisme i en la situació política. Però les anàlisis polítiques segueixen tenint, tot i certa obertura, moltes limitacions. Per això, aquesta evolució es pot observar més clarament si analitzem el tractament d'esdeveniments no polítics. Sobretot si, com en el cas dels fets estudiats, tenen un rerafons i unes conseqüències polítiques molt evidents.

També pensem que les dues dates en què es produïren els esdeveniments semblen triades expressament per poder extreure conclusions d'aquesta mena, en comparar dues situacions ben diferents i significatives del règim franquista, de la societat catalana i de la premsa que es feia en aquells moments. Un Sputnik que hagués estat llençat uns anys més tard hauria sorgit ja en plena modernització de l'estat i de l'economia. Un viatge a la Lluna força anterior no hauria estat tractat sota la llei Fraga. Això i les coincidències de diversos fets -el congrés internacional d'astronàutica, la proclamació de Joan Carles de Borbó com a príncep o el fet que el viatge a la Lluna es

produïa al juliol i, per tant, hi hagués pel mig la festa oficial del règim- permeten fer comparacions força interessants sobre el tractament periodístic de cadascun.

En els dos primers capítols ens hem dedicat a exposar línies generals, funcions i limitacions del periodisme científic i la relació entre ciència i ideologia. L'anàlisi ens ha confirmat la conveniència de començar amb aquestes exposicions i reflexions. D'una banda, per emmarcar el periodisme científic, encara poc estudiat, i per l'altra, perquè els condicionants socials i polítics tenen un paper molt important en els dos esdeveniments i en el seu tractament. Particularment, hem observat el paper que la política jugava a l'hora d'exposar o analitzar els fets. La relació entre periodisme científic i ideologia queda molt clara a través dels diversos textos estudiats. Sense la combinació dels elements internalistes i externalistes en l'estudi, no hauriem pogut extreure tanta informació a partir dels articles analitzats.

Pel què fa concretament a la ideologia, hem vist que una activitat que molts consideren objectiva i neutra, com la ciència, té unes evidents connotacions polítiques, ja que no es pot aïllar de l'entorn social on es produeix i en el qual influeix. I si hi pot haver ideologia en la producció de ciència, encara més n'hi pot haver en el seu tractament informatiu. Aquesta ideologia, però, no sempre es mostra de forma evident. Per això, com hem observat, certes visions aparentment alienes a qualsevol connotació política tenen un rerafons que permet situar-les en determinada visió de la societat.

Pensem que tots dos esdeveniments permeten observar, òbviament, de quina forma es tractaven dos fets tecnològics en èpoques diferents. Però seria difícil separar-ne els aspectes ideològics. En el capítol dedicat a la història de l'astronàutica ja hem observat el paper polític i militar d'aquesta especialitat. Hem observat en diversos passatges que el Sputnik i el viatge a la Lluna obeïen bàsicament a operacions de prestigi polític i de propaganda. A més a més, la utilització militar dels avenços i la guerra freda feien gairebé inevitable que es fes una lectura dels fets en clau bèl·lica. Per això, la lectura política es donava a pràcticament tots els països.

Obviar aquestes aspectes polítics -i també els socioeconòmics- va ser una de les causes que els pronòstics sobre l'evolució de l'astronàutica fallessin en moltes ocasions. Ja no parlem de la fanatsia poc rigorosa que mostraven alguns comentaristes, sinó d'allò que preveïen els que coneixien a fons el tema. Les seves extrapolacions eren versemblants, però en no tenir en compte certs aspectes, havien de ser forçosament fallides. Així, un plantejament purament científic o tecnològic hauria

donat lloc, probablement, als viatges interplanetaris o a l'establiment de colònies lunars que es preveien. Però un cop assolits els objectius polítics, aquests projectes deixaven de tenir sentit per als dirigents. En canvi, en el camp on els gins astronàutics es mostraven més útils i influents, com el de les telecomunicacions, la previsió meteorològica o l'observació del planeta -espionatge inclòs- hi va haver una potenciació. Per això, els esforços per fer viatges interplanetaris o per establir-se en el nostre satèl·lit van esmerçar-se en potenciar els satèl·lits i les seves aplicacions, tant per qüestions polítiques com econòmiques i pràctiques. Junt a això, cal resaltar també que en la comunitat científica tampoc no hi havia unanimitat sobre les línies que requerien més inversions. No tots els científics podien estar d'acord en unes inversions que restaven mitjans a altres instal·lacions o recerques que ells consideraven prioritàries.

Quant a les hipòtesis,¹⁶¹⁰ passem ara a comentar-les una per una.

9.1 Comprovació de les hipòtesis

a) El llençament del primer Sputnik devia agafar per sorpresa la majoria d'informadors i analistes i l'arribada a la Lluna devia tenir un seguiment previ molt ampli

Hem observat que, efectivament, el llençament del Sputnik va agafar per sorpresa la majoria de comentaristes. No sols això, sinó que alguns comentaris mostren que el fet no s'esperava ni tan sols per a un futur proper. I és sorprenent que això passés precisament quan estava a punt de començar a Barcelona el congrés internacional d'astronàutica.

L'estudi d'alguns textos d'experts o de persones ben informades mostren que el llençament del Sputnik era un fet esperat. És cert que potser la data exacta no es podia preveure, tot i que era possible que coincidís amb el congrés. Però potser hi va haver un excés de sorpresa per un fet tècnicament previsible.

Això ens mostra, d'una banda, que els esdeveniments eren vistos de forma molt diferent pels experts i pels no experts. Però també s'observa una categoria d'informadors que pel rigor del seu treball i per haver trobat les fonts adients, si bé no havien previst tampoc el llençament del satèl·lit, mostraven una sorpresa relativa i sabien extreure les informacions més rellevants. Això ens fa veure que a més dels

¹⁶¹⁰ P. 81-82

especialistes en el tema hi havia uns professionals capaços de tractar informacions aparentment complexes de forma més que correcta.

Quant al viatge a la Lluna, el seu anunci, fet amb molta antelació, i el seguiment dels preparatius va facilitar un tractament exhaustiu abans no es produís. Aquí el factor sorpresa era nul i aquest més aviat va provenir del llençament de la nau soviètica Lluna XV, que intentava arribar al satèl·lit, sense tripulació, abans que l'Apollo.

b) Tret dels especialistes, els articles sobre els esdeveniments contenien errors i hi faltava informació

Els dos esdeveniments foren tractats tan per especialistes com per periodistes generals i col·laboradors habituals o eventuals. Efectivament, observem que els especialistes, com és obvi, tenen uns bons coneixements del tema i solen tractar-lo amb rigor. Però també cal destacar que junt a articles que mostren un profund desconeixement hi ha periodistes generals que, com hem dit abans, pel seu rigor professional i l'encert a l'hora de buscar les fonts, varen fer un tractament excel·lent.

D'altra banda també es constata que el 1969 els fets espacials, en ser ja més usuals, són tractats amb encert per un nombre més gran de professionals. En aquell moment la figura del periodista especialitzat en ciència té una major rellevància, tot i que encara no hi ha unes seccions fixes on aquest tipus d'informació es desenvolupi. Però junt a col·laboracions -habituals o esporàdiques- que alguns diaris ja tenien el 1957, apareix la figura de l'especialista a qui el mitjà encarrega una informació tan exhaustiva com sigui possible de l'esdeveniment. Entre aquests hi ha les persones que són enviades expressament al lloc dels fets o a algun punt on el seguiment sigui especialment interessant. Això també porta a una variació en les fonts utilitzades, que en la majoria de casos ja són més directes.

c) L'hermetisme soviètic devia dificultar la informació correcta i àmplia

La manca de dades obligava a buscar canals informatius alternatius. Però a partir de fonts estrangeres o d'especialistes es podia compondre una informació força completa. Entre les dades que mancaven n'hi havia algunes que només la història i la *perestroika* s'han encarregat de desvetllar. Però en general es podia oferir una informació tecnològica força completa pel nivell que el públic general pot desitjar.

Això no impedia, però, que el tractament de la informació fos sovint esbiaixat per motius ideològics. Una pregunta que ens podríem formular és si la impressió que diversos comentaristes o informadors transmetien al lector era fruit d'una manca de dades del propi articulista o d'una tergiversació intencionada. La nostra impressió és que sovint la visió més crítica amb l'esdeveniment i amb el règim soviètic provenia de periodistes que mostraven en els seus escrits una manca d'informació evident. Això ho podria confirmar l'exemple d'algun articulista que tot i deixar clar el seu anticomunisme oferia una opinió més equilibrada, que situava l'astronàutica soviètica en el punt exacte.

Però l'hermetisme soviètic també s'utilitzava per criticar aquesta característica del règim comunista. D'altra banda, la manca de certes dades, la prevenció o la necessitat d'omplir espais portaven a citar qualsevol professor que hagués fet alguna declaració. Però això, si bé pot ser una conseqüència de cert hermetisme, té més a veure amb la valoració personal que fes cada periodista sobre la confiança i espai que la font mereixia. O bé a la voluntat d'aportar una opinió pressumptament prou autoritzada per donar suport a les pròpies idees.

Malauradament, el tema de les cites segueix sent un problema greu en l'actualitat. El gran nombre de científics que hi ha al món i el volum de treballs que generen comporta que els mitjans citin articles poc o gens contrastats o refutats més endavant per altres investigadors -sense que aquesta refutació aparegui al mitjà. O bé que citin investigadors que potser tenen prestigi en un camp -de vegades, ni tan sols això no es dona- però que opinen sobre un tema que no coneixen prou. D'aquesta forma, s'ofereixen als lectors informacions errades o contradictòries, revestides d'una autoritat intel·lectual molt discutible.

d) L'impacte dels temes devia sobrepassar els límits de la secció on haurien d'aparèixer les informacions.

Efectivament, l'impacte dels fets va portar comentaris des de tots els punts de vista. Els comentaristes més diversos varen sentir-se cridats a dir-hi la seva. L'impacte dels fets i la seva diversitat de lectures portava el tema a gairebé totes les seccions. Això encara va ser més evident en el cas del viatge a la Lluna. Des de la lectura polítiques fins a l'esportiva, passant per la lingüística i la musical, la Lluna va aparèixer a totes les seccions.

Però si bé això es feia de vegades amb enginy i buscant informacions complementàries o visions paral·leles que tenien interès o que eren divertides, també hi havia una gran frivolització. Qualsevol articulista se sentia cridat a opinar sobre el tem i autoritzat a dir el què en pensava. De vegades volien ironitzar sense reeixir en l'intent. D'altres, tocaven aspectes molt marginals de forma gairebé ridícula. Sovint mostraven que el tractament del tema els servia d'excusa per fer discursos ideològics, moltes vegades ingenus o elementals.

e) L'operació soviètica del 1957 devia ser vista amb temor i la lectura es devia fer en clau de guerra freda.

El llençament del Sputnik va provocar una gran por. I això no sols a l'estat espanyol, sinó a gairebé tot Occident. En plena guerra freda i només dotze anys després del final de la Guerra Mundial, que els soviètics demostrassin un nivell tecnològic aparentment elevat va omplir de por tant les democràcies com les dictadures de dretes. La lectura de l'esdeveniment, doncs, es feia moltes vegades en funció de l'impacte que tindria en l'equilibri de blocs. I les sol·licituds imperioses als Estats Units perquè equilibrassin aquesta pugna semblaven generades de la por a un imminent atac per part del bloc soviètic o al perill que aquest assentés la seva hegemonia de forma alarmant per a l'anomenat "món lliure".

Diversos comentaris mostren que la lectura en clau de guerra freda portava a optar clarament per un dels blocs. Alguns comentaristes veien la neutralitat com impossible. Si l'estat espanyol s'havia acostat progressivament als Estats Units, el llençament del Sputnik va consumir l'alineament. I això no sols perquè al règim li interessés, sinó també perquè els Estats Units necessitaven aquest aliat. Es podria dir que la guerra freda i el llençament del Sputnik va acabar d'accelerar que el règim franquista fos acceptat per les democràcies occidentals. En aquells moments va pesar més el desig d'unir els estats per fer front al bloc comunista que no pas la voluntat de boicotejar o marginar una dictadura. Podríem dir que el Sputnik va acabar d'afavorir el procés que el règim ja havia aconseguit iniciar.

Aquest equilibri polític es va reflectir en els comentaris de la premsa, que intentava mostrar la necessitat de potenciar l'anomenat "món lliure" enfront del perill comunista. I això va fer que la pugna exposada pels diaris no fos tant Estats Units-Unió Soviètica com Occident-Bloc comunista o, encara més, sistema capitalista-sistema socialista. En

aquest sentit, el primer viatge a la Lluna va ser utilitzat com una confirmació de la supremacia del sistema capitalista sobre el socialista. I va portar la premsa franquista a lloar una llibertat informativa que el propi règim no estava disposat a aplicar.

f) L'anunci de Kennedy, el 1961, de posar un home a la Lluna abans d'acabar la dècada, devia merèixer una atenció especial i despertar escepticisme.

És una mica sorprenent comparar el gran desplegament pel viatge a la Lluna i la poca atenció que es va prestar a l'anunci de Kennedy, tot i que cal recordar que el seu discurs tractava altres temes força importants. En tot cas, l'hegemonia espacial havia d'haver despertat més interès, tenint en compte els temors que el Sputnik havia provocat.

També hi ha un gran contrast sobre el tractament que va merèixer el viatge a la Lluna i l'escassa atenció a l'anunci de Kennedy. Veient l'entusiasme per la gesta de l'Apollo, podíem suposar que el tema havia despertat si més no atenció quan Kennedy va llençar el repte. Potser era el distanciament que encara existia respecte a aquests temes o l'atenció que es prestava a altres aspectes el que ho va provocar.

Quant a l'escepticisme, en no haver-hi gaires reaccions no se'n pot dir gaire res. L'escepticisme més aviat vindria després. I no necessàriament es manifestaria sobre la possibilitat real d'enviar algú a la Lluna, sinó sobre la seva utilitat. Hi havia un distanciament de la ciència en certs comentaristes i això els feia mostrar reserves, quant no un qüestionament obert, sobre l'encert de fer una inversió com aquesta. Fins i tot hi havia comentaristes que rebaixaven la importància de la gesta, com si anar a la Lluna de la manera com ho van fer els tres astronautes nordamericans fos a l'abast de gairebé tothom. És a dir, que situaven el seu escepticisme a l'altre extrem, però més aviat per l'interès ideològic de restar importància a l'esdeveniment o al sistema nordamericà.

g) El 1969, la nova llei de premsa devia permetre certa apertura en les informacions i els comentaris.

Com hem vist, la llei de premsa del 1966 era prou inconcreta com perquè permetés certa apertura i deixés en consideració del règim si calia sancionar una publicació. Les sancions i els expedients mostren que l'obertura era molt limitada i estava sota control. Tot i aquestes limitacions, és cert que el 1969 apareixen articles que tant pels seus

autors com pels seus continguts denoten una certa liberalització. Els casos analitzats del diari "Tele/exprés" i de les revistes "Destino" i "Tele-estel" així ho palesen.

Tanmateix, és obvi que les limitacions encara eren molt grans i que de vegades els comentaristes assajaven subtilment d'esquivar la censura o la sanció. Una lectura entre línies ens permet detectar algunes crítiques encobertes al règim. Aquí hauríem d'insistir en allò que hem dit abans: és en la lectura dels articles sobre temes no polítics on podem obtenir més informació sobre els posicionaments polítics i les opinions que s'intentaven exposar. El 1969 observem un major contrast d'idees i essent el viatge a la Lluna un tema amb òbvia lectura política, aquest debat serveix per detectar postures enfrontades respecte a qüestions que s'aparten de l'aspecte tecnològic.

h) L'aparició de la televisió devia influir en certa manera en el tractament de la informació

Hem observat que la televisió va tenir influència en els diaris arreu del món. En el cas de l'esdeveniment concret del viatge a la Lluna, la influència va ser clara en diversos aspectes: va potenciar l'expectació, va forçar a parlar de les retransmissions televisives, va obligar a donar informacions aprofundides -perquè els aspectes bàsics ja eren coneguts-, va modificar els complements gràfics dels articles, va variar l'estil d'alguns textos. La televisió va produir, segons el que hem vist, algunes de les diferències més notables en el tractament dels dos esdeveniments.

D'altra banda, hem intentat mostrar també que el menysteniment que molts mostren pel mitjà televisiu no es correspon amb la realitat del seu paper. La televisió es considera sovint com un mitjà menor, enfront de l'aprofundiment i del tractament exhaustiu que fan els diaris. Però és obvi que també hi ha diaris que frivolitzen i programes de televisió amb tractament rigorós i aprofundit. El problema no és tant de mitjans com del tractament dels professionals. En tot cas, la difusió de l'arribada a la Lluna per la televisió i l'impacte que va tenir en el tractament informatiu als diaris assenyalen la necessitat de tenir-lo en compte i d'aprofundir en les anàlisis sobre la seva influència en la premsa escrita.

i) En termes generals, la dreta devia comentar críticament el llançament del Sputnik i l'esquerra devia distanciar-se del viatge a la Lluna.

Hi ha alguns elements que concorden amb la hipòtesi, però la diferenciació no és tan clara com podríem suposar. El 1957, l'única veu, pràcticament, era la de la dreta. Els periodistes d'esquerra o progressistes, en tot cas, podien deixar de banda crítiques furibundes com les dels franquistes. Però si bé observem un tractament força dur del llençament del Sputnik, també hi ha veus rigoroses que des de la dreta i l'anticomunisme reclamen més equanimitat. Potser en aquell temps la divisió no era tan dreta-esquerra o com fanatisme-objectivitat.

El 1969, tampoc no hi ha una divisió tan clara. És cert que diversos comentaristes que podríem situar a l'esquerra es mostren més aviat crítics amb el viatge a la Lluna, prenent com excusa aspectes diversos. Però també trobem distanciament i escepticisme en alguns comentaristes de dreta. L'element religiós també hi juga un paper, ja que des d'aquest punt de vista s'intenta relativitzar el paper de la ciència i es vol situar clarament el coneixement per sota de l'element sobrenatural. També s'observa com de postures progressistes es fan comentaris que volen fugir del simplisme i aprofundeixen en els interrogants que el viatge a la Lluna i la inversió que ha necessitat han generat.

Una de les coses que hem analitzat ha estat el distanciament o la proximitat que l'articulista mostra cap a la ciència i la tecnologia en general. Hi ha des de postures molt favorables i properes a un gran distanciament, que es manifesten de forma molt diversa. I això no té a veure només amb alguns aspectes ideològics ja apuntats, sinó que també revelen la limitació dels interessos intel·lectuals de certes persones, que es beguen a admetre elements positius en branques de la cultura que no són la pròpia o que estan força separades de la que ells representen. Malauradament, aquest distanciament -o, en el cas contrari, l'entusiasme- repercuteixen en la informació que es dona i pot perjudicar el lector.

El que queda clar també és l'entusiasme de molts analistes de dreta per l'èxit dels Estats Units. Tot és viscut com el triomf clar d'un sistema polític enfront d'un altre.

Hi ha altres elements que ja han estat analitzats al llarg de la tesi: la personalització dels fets, la creació de mites, els recursos metafòrics, la introducció progressiva de terminologia científica en la premsa. La personalització dels fets anava lligada a la creació de mites. Sovint es buscava en qui personalitzar els esdeveniments i això duia també a aprofundir en aspectes humans dels protagonistes dels fets. Aquests

protagonistes es convertien en mites, en herois, seguint la necessitat que sembla tenir el públic de comptar amb un referent clar en qui concentrar l'admiració.

Quant als recursos metafòrics, revelen també l'impacte dels esdeveniments en les diverses seccions del diari. De forma més fàcil o més elaborada, els termes astronàutics servien per designar persones o fets o jutjar situacions. Això i la presència dels esdeveniments en la publicitat mostra l'impacte popular del tema. La terminologia científica, d'altra banda, s'introduïa progressivament en els mitjans i, de la mateixa manera que passa amb altres temes, arribava a tenir, al cap d'un temps, una gran familiaritat per al lector. Tot i això, també hi ha en ocasions una utilització excessiva d'alguns termes que només coneixen els experts.

Quant als aniversaris dels esdeveniments ens mostren una premsa ja molt diferent, una importància elevada del periodisme científic, un paper bàsic de la imatge i un intent d'aprofundir tant en les visions retrospectives com en la revelació de detalls que eren desconeguts. La premsa de finals dels anys 80 i principis dels 90 té, òbviament, uns continguts molt diferents. Al marge de les revelacions o anàlisis que es fan, hi ha, curiosament, una disminució del contingut polític dels esdeveniments. Això confirmaria la nostra opinió que quan manca llibertat la ideologia es mostra més en temes no polítics. En canvi, quan la llibertat d'expressió ja permet oferir debats sobre política, la informació sobre altres temes -com ara ciència i tecnologia- rebaixa els seus continguts i tracta temes més concrets del propi camp. Tot i que, òbviament, es segueix oferint la lectura sobre la influència política i social dels fets.

També és molt interessant la nova imatge gràfica dels diaris i la importància dels esquemes o quadres per condensar informació i oferir-la de forma atractiva. Aquest domini de la imatge seria un dels elements més destacats, que en temes com els espacials adquireix una gran rellevància.

9.2 Perspectives del periodisme científic

Finalment, volem oferir algunes breus pinzellades sobre el periodisme científic en general. Les fem tant en base a tot allò que hem exposat i analitzat com a opinions personals. La intenció és resumir alguns elements que poden caracteritzar el periodisme científic i que poden servir com a base per a un marc teòric o bé com element de discussió. Per donar una estructura, aprofitem les famoses sis W: *who*,

what, when, how, where, why. Això, aplicat al periodisme científic, ens ha de permetre explicar què és, qui l'ha de fer, com, quan, on i per què. Aquestes són les sis W del periodisme científic.

En primer lloc, considerem periodisme científic tota aquella activitat periodística que tracta temes relacionats amb la ciència i la tecnologia -i aquí hi incloem àmbits com medicina i medi ambient. Però això inclou no sols el periodisme que pretén fer un seguiment de l'actualitat científica, sinó també el que fa una lectura científica d'altres fets. Això implica que el periodisme científic, pot, en principi, referir-se a pràcticament qualsevol notícia, sempre i quan ho faci des d'una perspectiva bàsicament científica.

Creiem també que la informació científica la pot realitzar qualsevol persona amb prou formació, sigui un periodista amb formació científica o un científic amb prou coneixements de periodisme. Es tracta d'aconseguir que el tractament sigui clar i rigorós, que no hi hagi mancances de coneixements bàsics que dificultin la comprensió del tema que s'ha d'exposar i que es dominin les tècniques periodístiques a l'hora d'elaborar el producte.

La forma d'elaborar aquesta informació només difereix de la que es refereix a altres camps per certes dificultats majors en terminologia o en exposició d'esdeveniments. Implicaria no voler aprofundir excessivament en aspectes complexos, prestar atenció a allò que pugui interessar més al lector, no resumir fins al punt d'esquematitzar massa. Com veiem, no són normes que no s'apliquin a altres camps. Simplement poden tenir en alguns camps de la ciència una dificultat més gran d'aplicació, depenent del tema, de la formació i capacitat del periodista i de la capacitat de comunicació de l'investigador.

Quan informar és una qüestió delicada. Avui, la premsa per oferir exclusives porta a utilitzar les notes de premsa que les revistes científiques fan servir per cridar l'atenció sobre els treballs que consideren més rellevants. Però aquestes notes també tenen com a objectiu fer les informacions més atractives i cridaneres. Mai com ara s'havia donat amb tanta antelació la informació sobre recerques que abans semblaven interessar només als especialistes. La precipitació pot dur a resaltar de manera excessiva coses poc importants o a donar-les sense prou matisos. I en camps com la medicina aquestes informacions poden tenir un impacte negatiu.

D'altra banda, també s'ha estès el costum de fer rodes de premsa per anunciar descobriments -o pressumptes descobriments- abans no siguin publicats i debatuts per

la comunitat científica. Això obeeix a raons de propaganda i pot servir per assolir més fons per a una recerca concreta. Cal que els periodistes científics i els directors de mitjans es replantegin la forma com ofereixen avui aquestes exclusives i cal també que la comunitat científica pensi si la forma com està actuant és la que més beneficia no sols el món de la recerca sinó també la cultura científica i la societat en general.¹⁶¹¹

La informació científica es pot trobar a qualsevol secció del mitjà. Això és una conseqüència del que hem dit una mica més amunt. Si el periodista científic pot tractar qualsevol tema des d'una perspectiva científica, la informació pot trobar-se a qualsevol secció, des d'internacional fins a esports. Per això, la informació científica no ha de limitar-se a uns suplementos ni ha de trobar-se sempre en la secció de societat -on usualment va a parar. Pot servir per exposar un punt de vista diferent sobre un fet cultural o polític o bé servir de complement, amb una lectura científica, d'una notícia que pertany a qualsevol altre àmbit.

Finalment, les motivacions per oferir informacions científiques poden ser molt diverses: informar, formar, divulgar, servir la societat. Bàsicament, com en totes les especialitats periodístiques, la funció primordial és informar. Però això no sempre es pot fer sense oferir unes dades o unes explicacions que permetin entendre millor la notícia. O bé raonant les seves conseqüències i implicacions. També cal observar el paper que la informació científica pot jugar cara a modificar hàbits de la població. Si bé la funció primordial dels mitjans no és educar, seria absurd obviar que un dels seus efectes sí que ho és. Per tant, una informació aprofundida pot servir d'element educatiu i una informació incompleta pot ser un element de confusió.

La informació científica no té per què ser més complicada que d'altres temes. És cert que sol tenir una complexitat que en dificulta la comprensió per part d'un públic general. Però també ho és que aquest mateix públic pot no estar tampoc familiaritzat amb temes molt diversos de política, economia o cultura. Pretendre que la informació

¹⁶¹¹ Sobre la forma com la ciència transmet el seu coneixement a la societat vegeu Ramentol, S.: "La gàbia de vidre. Anàlisi de la comunicació des de la ciència i proposta d'unes pautes de relació amb la societat", tesi doctoral no publicada, Universitat Autònoma de Barcelona, Facultat de Ciències de la Comunicació, 1996. A punt de tancar la nostra tesi ens ha arribat un article que té molt d'interès: Pellechia, M.G.: *Trends in science coverage: a content analysis of three US newspapers*, "Public Understanding of Science", vol. 6 (1997) núm. 1, pp. 49-68. Exposa l'evolució del tractament dels temes científics durant les tres últimes dècades al "New York Times", el "Chicago Tribune" i el "Washington Post". Detecta que els articles científics, tot i representar encara un percentatge petit del total d'articles, mostren un augment progressiu. El tractament no ha diferit essencialment quant al caràcter exhaustiu. L'autora hi troba a faltar informació sobre context i metodologia, dos elements considerats essencials per obtenir una visió completa de la ciència.

científica té unes dificultats superiors i que requereix acompanyar-la sempre d'uns esquemes o d'unes dades complementàries prové més aviat de creure que la pròpia especialitat, sigui política o economia, és entesa -i potser seguida amb interès- per la majoria de lectors, oients o espectadors. Aquesta postura revela més aviat els interessos limitats del periodista no científic que no pas la complexitat de la informació científica.

La informació científica, finalment, és un element imprescindible no ja per augmentar la cultura dels ciutadans, sinó per crear ciutadans menys manipulables i per enfortir la democràcia. La informació és un element bàsic per crear ciutadans que siguin realment lliures. Sense prou coneixements per elegir, una tria no és prou lliure. La ciència i la tecnologia es troben entre els elements bàsics de canvi de les societats i a finals de segle XX són l'activitat o una de les activitats intel·lectuals i industrials més fecundes. La seva influència social és cada vegada més accentuada.

Per això, la informació científica no és un simple complement que com a curiositat o entreteniment guanya espai als mitjans. La informació científica i tecnològica rigorosa i completa és un element essencial per entendre els canvis que es produeixen o els que s'acosten. I és imprescindible perquè els ciutadans puguin fer pressió per tal que el desenvolupament de la ciència i la tecnologia es realitzi en benefici del conjunt de la societat i s'eviti la discriminació o els perjudicis que podria generar.

BIBLIOGRAFIA

Presentem aquí els llibres i articles utilitzats. N'hem exclòs els articles publicats a la premsa diària o als setmanaris d'informació general. Les dades sobre versions originals o d'altres d'interès es donen en el txt, quan l'obra es cita per primer cop.

- Aït El Hadj, S. i Bélisle, C. (eds.) (1985): "Vulgariser: un défi ou un mythe?", Chronique Sociale, Lió
- Aldrin, B. i McConnell, M. (1989): "Men from Earth", Bantam Books, Nova York, 1989
- Almirall, V. (1979): "Lo catalanisme", Edicions 62, Barcelona, 1979
- Anton T. i McCourt, R. (eds.) (1995): "The New Science Journalists", Ballantine, Nova York
- Armytage, W.H.G. (1971): "Visión histórica del futuro", Península, Barcelona
- Asimov, I. (1992): "Moments estel·lars de la ciència", La Magrana, Barcelona
- Asker, J.R.) (1992): *NASA's Budget Unlikely To Match Past Growth*, "Aviation Week & Space Technology", 16-6-92, pp. 122-123
- Balcells, A. (coord.) (1980): "Història dels Països Catalans", vol. 2, Edhasa, Barcelona, 1980
- Balcells, A. (1992): "Història del nacionalisme català", Generalitat de Catalunya, Barcelona
- Barnes, B. (1987): "Sobre ciencia", Labor, Barcelona
- Barracough, G. (1966): "Introducció a la història contemporània", Edicions 62, Barcelona
- Beardsley, T. (1996): *Ciencia en el firmamento*, "Investigación & Ciencia", agost, 1996, pp. 70-77
- Benet, J. (1995): "L'intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya", Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona
- Bernal, J.D. (1967): "Història social de la ciència", Edicions 62, Barcelona
- Berry, A. (1977): "Los próximos diez mil años", Alianza, Madrid
- Bonnet, R.-M. (1988): *L'espace et la science*, suplement "La Recherche", maig, pp. 14-17
- Boogaerts, P. (1978): "Robot", Futuropolis, París

- Booth, N. (1991): *Space travel sticks in Earthly Orbit*, "New Scientist", 6-4-91, pp. 32-33.
- Borderia, E., Lagema, A. i Martínez Gallego, F.A. (1996): "Historia de la comunicación social. Voces, registros y conciencias", Síntesis, Madrid
- Breton, P. (1995): "À l'immagine de l'homme", Seuil, Paris
- Broks, P. (1993): *Science, media and culture: British magazines, 1890-1914*, "Public Understanding of Science", vol. 2 (1993), pp. 123-139
- Brugioni, D.A. (1996): *Arte y ciencia del reconocimiento fotográfico*, "Investigación & Ciencia, Barcelona, maig, pp. 46-53
- Buican, D. (1988): "Lyssenko et le lyssenkisme", Presses Universitaires de France, París
- Bulkeley, R. (1991): "The Sputniks Crisis and Early United States Space Policy. A Critique of the Historiography of the Space", Indiana University Press, Bloomington
- Bunge, M. (1985): "Seudociencia e ideología", Alianza, Madrid
- Cáceres, J., Ribas, C., Renau, E. i Riudor, X. (1995): "Percepció social de la ciència a la societat catalana", "Quaderns. Observatori de la Comunicació Científica", Universitat Pompeu Fabra, núm. 1, desembre, 1995, pp. 111-123
- Calvo Hernando, M. (1988): *Los nuevos desafíos del periodismo científico*, "Arbor", Madrid, juliol-agost
- Calvo Hernando, M. (1990): "Ciencia y periodismo", Cefi, Barcelona, 1990
- Calvo Hernando, M. (1990): *Perfil del periodista científico ante el tercer milenio*, "Periodistas", Madrid, octubre
- Camarasa, J.Ma. i Roca, A. (dirs) (1995): "Ciència i Tècnica als Països Catalans", Fundació Catalana per a la Recerca, Barcelona, 1995
- Cardús, D. (1992): *Medicina i biologia: la informació i la vida*, "Revista de Catalunya", Barcelona, octubre, pp. 18-19
- Cardwell, D. (1996): "Historia de la tecnología", Alianza, Madrid
- Carey, F. (1996): *A Quarter Century of Science Reporting*, "Neiman Reports", juny, pàgs. 7-8
- Caro, P. (1993): "La roue des sciences", Albin Michel, París
- Carpentier, J. i Lebrun, F. (dirs.) (1994): "Breve historia de Europa", Alianza, Madrid
- Carrascal Triola, A.M. (1990): "Anàlisi semiòtica d'imatges. El cas de les imatges de la divulgació científica", tesi doctoral no publicada, Universitat Autònoma de Barcelona

- Casasús, J.M. (1985): *Ideología y análisis de medios de comunicación*, Mitre, Barcelona (1a. edició: 1971)
- Casasús, J.M. (1988): *"Iniciación a la periodística"*, Teide, Barcelona
- Casasús, J. M. (1993): *"Periodística catalana comparada"*, Pòrtic, Barcelona
- Casasús, J.M. i Roig, X. (1981): *"La premsa actual. Introducció als mdoels de diari"*, Edicions 62, Barcelona
- Castellanos, J. (1983): pròleg a Bosch de la Trinxeria, C.: *"Records d'un excursionista"*, Selecta, Barcelona
- Casti, J.L. (1995): *"Els paradigmes perduts"*, Universitat de les Illes Balears-Ed. Empúries, Palma de Mallorca
- Catalán, J. (1995): *"Sector exterior y crecimiento industrial. España y Europa, 1939-59"*, *"Revista de Historia Industrial"*, núm. 8, pp. 99-146
- Cawood, J. (1986): *François Arago, científico y político*, *"Mundo Científico"*, núm. 6, pp. 146-153
- Cebrián Herreros, M. (1992): *"Géneros informativos audiovisuales"*, Ciencia 3 Distribución S.A., Madrid
- Chillón, A. (1994): *"La Literatura de Fets"*, Generalitat de Catalunya-Llibres de l'Índex, Barcelona
- Clarke, A.C. (1977): *"Perfiles del futuro"*, Caralt, Barcelona
- Comas i Solà, J. (1986): *"El espiritismo ante la ciencia"*, Alta Fulla-Mundo Científico, Barcelona
- Condorcet (1984): *"Esbós d'un quadre històric dels progressos de l'esperit humà"*, Laia, Barcelona
- Covault, C. (1992): *CIS Space Outlook Chaotic But Critical to Global Planning*, *"Aviation Week & Space Technology"*, 16-6-92, pp. 125-127
- Crexell, J. (1982): *"Els fets de Palau i el consell de guerra a Jordi Pujol"*, La Magrana, Barcelona
- Culla, J.B. (1989): *"Del pla d'estabilització a la fi del franquisme"*, dintre Vilar (dir.) Vilar, P. (dir.): *"Història de Catalunya"*, vol. 7, Edicions 62, Barcelona
- Curran, J., Gurevitch, M. i Woollacot, J. (eds.) (1981): *"Sociedad y comunicación de masas"*, Fondo de Cultura Económica, Mèxic, 1981
- Dator, J. (1994): *Què és (i què no és) la prospectiva*, *Papers de Prospectiva*, número 1, Barcelona, maig, pp. 24-37

- Davis, P.J. i Hersh, R. (1989): "El sueño de Descartes", Labor-Ministerio de Educación y Ciencia, Barcelona-Madrid
- Dayan, D. i Katz, E. (1995): "La historia en directo. La retransmisión televisiva de los acontecimientos", Gustavo Gili S.A., Barcelona
- De Cheveigné, S. i Verón, E. (1994): *Nobel on the front page: the Nobel physics prizes in French newspapers*, "Public Understanding of Science", vol. 3, núm. 2, pp. 135-154
- DeGarmo, S. (1981): *An Editor Takes a Survey: Are Scientist Better Science Writers Than Non-Scientists?*, NASW Newsletter, octubre
- Deó, F.-J. (1990): "Present i futur del periodisme científic", ponència al Congrés Internacional d'Història del Periodisme, València, octubre
- Deó, F.-J. (1993), "La premsa científica i tècnica en català (1878-1936)", "L'Avenç", novembre, pp. 20-24
- Diamond, E. (1965): *Perfect match: TV and Space*, "Columbia Journalism Review", estiu, pp. 18-20
- Diamond, E. (1969): *The Dark Side of the Moon Coverage*, "Columbia Journalism Review", tardor, pp. 10-17
- Diversos autors (1959): "La Presse dans les états autoritaires", Institut Internationale de la Presse, Zurich
- Diversos autors (1969): "Gaceta Ilustrada": "El libro de la Luna"
- Diversos autors (1987): "Tele/estel, Arreu, Orifloma, Canigó i Presència. Cinc revistes catalanes entre la dictadura i la transició", Diputació de Barcelona-Col·legi de Periodistes de Catalunya
- Diversos autors (1989): "Periodisme en temps difícils. L'escola del CIC (1964-1974)", Col·legi de Periodistes de Catalunya, Barcelona
- Diversos autors (1991): "Periodismo científico. Un simposio internacional", Fundació Esteve, Barcelona
- Diversos autors (1992): "De Spoutnik à Gagarine", "Cahiers de Science & Vie", número 11, París, octubre
- Divine, R.A. (1993): "The Sputnik Challenge", Oxford University Press, Nova York
- Duclos, D. (1989): "La peur et le savoir", La Découverte, París
- Ducrocq, A. (1986): "Les premiers pas de l'homme sur la Lune", "La documentation française", París
- Dueñas, G. (1969): "La ley de prensa de Manuel Fraga", Ruedo Ibérico, París

- Dunwoody, S.: *Scientists Speaks with Reporters*, dintre "Science and the Future", Encyclopedia Britannica "Book of the Year", 1990, p. 228-229
- Dupas, A. (1977): "La lutte pour l'espace", Seuil, Paris
- Duran, X. (1990): "Fites científiques i tecnològiques a la premsa diària de Barcelona (1945-1969)", treball de recerca no publicat, Universitat Autònoma de Barcelona
- Eide, M. i Ottosen, R. (1994): "Science journalism" without scientific journalists: notes on a Norwegian media paradox, "Public Understanding of Science", vol. 3, pp. 425-434
- Ekeland, I. (1988): "El cálculo, lo imprevisible", Fondo de Cultura económica, Mèxic
- Elena, A. (1989): "A hombros de gigantes", Alianza, Madrid
- Eliade, M. (1968): "Mito y realidad", Labor, Barcelona
- Eliade, M. (1974): "Herreros y alquimistas", Alianza Editorial, Madrid
- Escalas, M.T. (dir.) (1996): "Llibre Blanc de la divulgació científica i tecnològica a Catalunya", Fundació Catalana per a la Recerca, Barcelona
- Espar, M. (1995): *Txernòbil, crisi nuclear i informativa*, "Quaderns. Observatori de la Comunicació Científica", Universitat Pompeu Fabra, núm. 1, pp. 97-110.
- Espinet i Burunat, F., Gómez Mompert, J.L., Marín i Otto, E. i Tresserras i Gaju, J.M. (1993): *Evolució dels estudis d'història de la premsa a Catalunya: 1939-1993*, "Anàlisi", núm. 15, Bellaterra, desembre, pp. 129-148
- Estradé, S. (coord.) (1973): "Balance de la investigación espacial", Promoción Cultural S.A., Barcelona
- Fabre, J. (1996): "Periodistes uniformats", Diputació de Barcelona-Col·legi de Periodistes, Barcelona
- Fabre, J. i Huertas Claveria, J.M. (1993): "Cent anys de vida quotidiana a Catalunya", Edicions 62, Barcelona
- Fanés, F. (1977): "La vaga de tramvies de 1951", Laia, Barcelona
- Fayard, P. (1988): "La communication scientifique publique", Chronique Sociale, Lió
- Fayard, P. (1993): *Sciences aux quotidiens*, Z'édicions, Niça
- Fayard, P. (1996): *El arte estratégico. Horizonte de investigación en las ciencias de la información y de la comunicación*, "Quark", Barcelona, núm. 2
- Felt, U. (1993): *Fabricating scientific success stories*, "Public Understanding of Science", vol. 2, pp. 375-390
- Fernández Bayo, I. (1988): *Periodismo científico: algo más que divulgar*, "Política Científica", desembre

- Fernández Hermana, L. A. (dir.) (1995): "El medi ambient vist pel sud", Beta Editorial, Barcelona
- Fernández Hermana, L. A. i Reales, Ll. (1994): "Medi ambient i comunicació", Beta Editorial, Barcelona
- Fernández Pérez, J. (1994): *Divulgación científica y enseñanza*, "Política Científica", febrer, 1994
- Flam, F. (1993): *NASA PR: Hype or Public Education?*, "Science", vol. 260, pp. 1416-1418
- Fontana, J. (1982): "Historia. Análisis del pasado y proyecto social", Crítica, Barcelona
- Fontana, J. (1988): "La fi de l'Antic Règim i la industrialització(1887-1968)", dintre Vilar, P. (dir.): "Història de Catalunya", vol. 5, Edicions 62, Barcelona
- Forman, P. (1984): "Cultura en Weimar, causalidad y teoría cuántica, 1918-1927", Alianza, Madrid
- Fourez, G. (1985): "Pour une éthique de l'enseignement des sciences", Chronique Sociale, Lió
- Freeman, C. i Mendras, H. (dirs.) (1995): "Le paradigme informatique. Technologie et évolutions sociales", Descartes & Cie, París
- Freud, S. (1969): "El chiste y su relación con el inconsciente", Alianza, Madrid
- Freund, G. (1974): "Photographie et société", Seuil, París
- Friedman, S., Villamil, K., Suriano, R. i Egolf, B. (1996): *Alar and apples: newspapers, risk and media responsibility*, "Public Understanding of Science", vol. 5, núm. 1, pp. 1-20.
- Galton, F. (1988): "Herencia y eugenesia", Alianza, Madrid
- Gallego, J. (1990): "Mujeres de papel", Icaria, Barcelona, 1990
- García Cárcel, R. (1985): "Historia de Cataluña. Siglos XVI-XVII", Ariel, Barcelona
- García de Cortázar, F. i Lorenzo Espinosa, J.M. (1994): "Historia del mundo actual. 1945-1992", Alianza, Madrid (3a ed.)
- Gatland, K. et al. (1985): "Exploración del espacio", vol., 4, Orbis, Barcelona
- Geli, C. i Huertas, J.M. (1990): "Les tres vides de 'Destino'", Diputació de Barcelona-Col·legi de Periodistes de Catalunya
- Germain, J.-R. (1990): "Les cosmonautes qui ont raté la Lune", "Ciel et Espace", juliol-agost, pp. 22-25,
- Glick, T. F. (1986): "Einstein y los españoles", Alianza Editorial, Madrid

- Goethals, G.T. (1986): "El ritual de la televisión", Fondo de Cultura Económica, Mèxic
- Gómez Mendoza, P. (1995): "El Plan Frigorífico español (1947-1951)", "Revista de Historia Industrial", núm. 8, pp. 147-170.
- Gomis, Ll. (1989): "Teoria dels gèneres periodístics", Generalitat de Catalunya, Barcelona
- Gras, A. i Moricot, C. (dirs.) (1992): "Technologies du quotidien. La complainte du progrès", Autrement, París
- Grelon, A. (1995): "La formació dels enginyers a França: visió històrica", dintre Riera, S. (coord.): "Elements d'Història de la Tècnica", Col-As. Enginyers Industrials, Barcelona
- Guérout, S. (1992): "Science et Politique sous le Troisième Reich", Marketing, París
- Guillamet, J. (1989): "Ciència" i el periodisme científic, "Annals del periodisme català", Barcelona, juliol-desembre, pp. 41-47
- Guillamet, J. (1996): "Premsa, franquisme i autonomia", Flor del Vent, Barcelona
- Habermas, J. (1973): "La technique et la science comme 'idéologie'", Gallimard, París
- Hansen, A. (1994): *Journalistic practices and science reporting in the British press*, "Public Understanding of Science", vol. 3, p. 112
- Hayes, D. P. (1992); *The growing inaccessibility of science*, "Nature", vol. 356, pp. 739-740
- Haynes, R.D. (1994): "From Faust to Strangelove. Representations of the Scientist in Western Literature", Johns Hopkins University Press, Baltimore-Londres
- Headrick, D. R. (1989): "Los instrumentos del imperio", Alianza, Madrid
- Hormigón, M. i Kara-Murza, S. (1990): *Ciencia e ideología*, "Llull", núm. 13, pp. 471-475
- Hornig, S. (1993): *Reading risk: public response to print media accounts of technological risk*, "Public Understanding of Science", vol. 2, pp. 95-109
- Huertas, R. (1996): *La psico-biología del marxismo como categoría antropológica en el ideario fascista español*, "Llull" (Saragossa), vol. 19, núm. 36, pp. 111-130.
- Huisman, D. (1994): "L'âge du faire", Hachette, París
- Ibáñez Escofet, M. (1995): "La memòria és un gran cementiri", Edicions 62, Barcelona
- Jacobi, D. i Schiele, B. (eds.) (1988): "Vulgariser la science. Le procès de l'ignorance", Champ Vallon, Seyssel
- Jastrow, R. (1990): "La exploración del espacio. Un apasionante futuro", Plaza & Janès, Barcelona
- Jáuregui, A. (1984): "Von Braun", Urbión, Madrid

- Jeanneret, Y. (1994): "Écrire la science", Presses Universitaires de France, Paris
- Kintzler, C. (1984): "Condorcet. L'instruction publique et la naissance du citoyen", Folio, Paris
- Kohler, P. i Germain, J.-R. (1994): "Von Braun contre Korolev. Duel pour la conquête de l'espace", Plon, Paris
- Krüger, G. (1988): *La fonction sociale de la science: cinquante ans plus tard*, "Impact: science et société", núm. 151, pp. 259-266.
- Kuhn, T. S. (1978): "La revolución Copernicana", Ariel, Barcelona
- Lang, S. (1991): *Questions de responsabilité dans le journalisme scientifique (ou autre d'ailleurs)*, "Revue du Palais de la Découverte", núm 19, pp. 44-45
- Laszlo, P. (1993): "La vulgarisation scientifique", Presses Universitaires de France, Paris
- Le Page, A.J. (1994): *The Great Moon Race: The finish line*, "Electronic Journal of the Astronomical Society of the Atlantic", juliol, vol. 5, núm. 12 (a <http://clunix.msu.edu/~vanhoose/astro/0010.html>)
- Leicester, H. M. (1967): "Panorama histórico de la Química", Alhambra, Madrid
- Lenorovitz, J.M. (1992): "Europe to Increase Emphasis On Commercial Space Activity", "Aviation Week & Space Technology", 16-6-92, pp. 128-130
- Lévy-Leblond, J.-M. (1984): "L'esprit de sel", Seuil, Paris
- Lewenstein, B. V. (1992): *Industrial life insurance, public health campaigns, and public communication of science, 1908-1951*, "Public Understanding of Science", vol. 1, pp. 347-365
- Lewenstein, B. (1993): *NASA and the public understanding of Space Science*, "Journal of The British Interplanetary Society", Vol. 46. p. 253
- Lewontin, R.C., Rose, S i Kamin, L. (1987): "No está en los genes", Crítica, Barcelona
- Lizcano, E. (1993): "Imaginario colectivo y creación matemática", Gedisa, Barcelona
- Lockemann, G. (1960): "Historia de la Química", Unión Tipográfica Editorial Hispanoamericana, México
- Logsdon, J.M. i Dupas, A. (1994): *Was the Race to the Moon Real?*, "Scientific American", juny, pp. 16-23. (versió castellana: *¿Existió o no la carrera hacia la Luna?*, "Investigación & Ciencia", agost, 1994, pp. 6-13, amb el títol "¿Existió o no la carrera hacia la Luna?")
- López García, S. (1995): "¿Quiénes mantuvieron nuestro nivel tecnológico entre 1939 y 1954?", dintre "Actes de les III Trobades d'Història de la Ciència i de la Tècnica",

- (Tarragona, desembre 1994), Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica, Barcelona, pp. 508-512.
- López Piñero, J.M. (1994): "Joan de Cabriada i la introducció de la ciència mèdica moderna a Espanya", Generalitat Valenciana, València
- López, M. (1995): "Cómo se fabrican las noticias", Paidós, Barcelona
- Ludevid, M. (1995): "El canvi global en el medi ambient", Proa-Universitat Pompeu Fabra, Barcelona
- Llaugé, F. (1968): "Rusia en el espacio. Programa Vostok"., Telstar, Barcelona
- MacLeod, R. (1994): *Science for Imperial efficiency and social change: reflections on the British Guild, 1905-1936*, "Public Understanding of Science", vol. 3, pp. 155-193
- Manent, A. (1986): "El Molí de l'Ombra", Edicions 62, Barcelona
- Manent, A. (1988): "Solc de les hores", Destino, Barcelona
- Marín, E. (1989): "La premsa de Barcelona durant la Segona República (1931-1936). Aproximació històrica i anàlisi formal", tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, Facultat de Ciències de la Comunicació
- Marín, E. i Tresserras, J.M. (1987): *El regne del subjecte. Per una teoria materialista de la comunicació social*, El Llamp, Barcelona
- Marín, E. i Tresserras, J.M. (1994): "Cultura de masses i postmodernitat", Eliseu Climent Editor, València
- Martí Henneberg, J. (1994): "L'excursionisme científic", Alta Fulla, Barcelona
- Martin, P.-M. (1993): "Les textes du droit de l'espace", PUF, París
- Martínez Nicolás, M. A. (1994): "La construcció de la crisi del sida en la informació periodística", Tesi doctoral no publicada. Facultat de Ciències de la Comunicació, Universitat Autònoma de Barcelona
- Martínez Nó, M.D.: "L'ensenyament de la química a Barcelona entre 1820 i 1870". Tesi doctoral en curs, Universitat Autònoma de Barcelona
- Mattelart, A. (1991): "La communication-monde. Histoire des idées et des stratégies", La Découverte, París
- McDougall, W. (1985): "The Heavens and the Earth: A Political History of the Space Age", Basic Books, Nova York
- McDougall, W.A. (1982): "Technocracy and Statecraft in the Space age: Toward the History of a Saltation", "American Historical Review", 87, pp. 1010-1040.
- McLuhan, M. (1990): "Pour comprendre les média", Seuil, París

- Merton, R. K. (1984): "Ciencia, tecnología y sociedad en la Inglaterra del siglo XVII" Alianza, Madrid
- Mitjavila, V (1983): "De los daños que causan al cuerpo humano las preparaciones del plomo" i "Compendio de policia médica", (Barcelona, 1791). Edició facsímil i pròleg a càrrec de Calbet, J.M. I Corbella, J., Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona
- Montaner, J. (1989): "El "ciero" no va arribar al segle", Diputació de Barcelona-Col·legi de Periodistes, Barcelona
- Montero, M.D. (1994): "La informació periodística i la seva influència social", Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra
- Moragas Spa, M. de (1976): "Semiòtica y comunicación de masas", Península, Barcelona
- Mulkay, M. n(1994): *Changing minds about embryo research*, "Public Understanding of Science", vol. 3, pp. 195-213
- Mulkay, M. (1994): *Embryos in the news*, "Public Understanding of Science", vol. 3, pp. 33-51
- Müller-Hill, B. (1989): "Science nazie, science de mort", Odile-Jacob, París
- Mumford, L. (1963): "Technics and Civilization", Harcourt Brace Jovanovich, Nova York
- Munnsh, J. (1991): "Revelaciones históricas del programa lunar tripulado soviético", "Revista de Aeronáutica y Astronáutica", desembre, pp. 1150-1155
- Murray, B. i Davies, M. (1976), *Detent in Space*, "Science", 11-6-76, p. 1067
- NASA: "Project Apollo Annotated Bibliography", <http://www.hq.nasa.gov/office/prof/History/Apollobib/ch2.html> (o a la mateixa adreça ch5.html)
- Needell, A.A. (coord.) (1986): "Los primeros 25 años en el espacio", Reverté, Barcelona
- Needham, J. (1977): "La gran titulación. Ciencia y sociedad en Oriente y Occidente", Alianza, Madrid
- Nelkin, D. (1990): "La ciencia en el escaparate", Fundesco, Madrid
- Nelkin, D. (1990): *Selling Science*, "Physics Today", novembre, pp. 41-46
- Núñez Ruiz, D. (1983): *La muerte de Darwin en la prensa española*, "Mundo Científico", núm. 2, pp. 396-404
- Núñez Ruiz, D. (1983): *Marx y Darwin, correspondencia intelectual y personal*, "Mundo Científico", vol. 3, pp. 294-299

- Oberg, J.E. (1993): *The Moon Race (and the Coverup) in Hindsight*, "Spaceflight", 35, febrer, pp. 46-47
- Oehmichen, J.-P. (1993): "Étapes et techniques de l'astronautique", Bordas, París
- Ogrizek, M., Guillery, J.-M. i Mirabaud, C. (1996): "La communication médicale", Presses Universitaires de France, París
- Olf-Nathan, J. (dir.) (1993): "La science sous le Troisième Reich", Seuil, París
- Papuli, G. (1992): "Guida al giornalismo scientifico", Edizioni Rai, Torino
- Paulos, J.A. (1996): "Un matemático lee el periódico", Tusquets, Barcelona
- Pellechia, M.G. (1997): *Trends in science coverage: a content analysis of three US newspapers*, "Public Understanding of Science", vol. 6, núm. 1, pp. 49-68.
- Perelman, C. i Olbrechts-Tyteca, L. (1989): "Tratado de la argumentación. La nueva retórica", Gredos, Madrid
- Petit, C. (1990): *Getting Physics into the paper*, "Physics Today", novembre, pp. 35-38
- Petrov, G.I. (de.) (1973): "Conquest of Outer Space in the USSR", Amerind. Pub. Co., Nova Delhi
- Philips, D.P. et al (1991): *Importance of the lay press in the transmission of medical knowledge to the scientific community*, "The New England Journal of Medicine", 17, octubre, pp. 1180-1183.
- Pizarroso Quintero, A. (coord.) (1994): "Historia de la prensa", Centro de Estudios Ramón Areces S.A., Madrid
- Postman, N. (1990): "Divertim-nos fins a morir. El discurs públic a l'època del 'show-bussiness'", Llibres de l'Índex, Barcelona
- Postman, N. (1990): "La desaparició de la infantesa", Eumo, Vic
- Postman, N. (1994): "Tecnòpoli", Llibres de l'Índex, Barcelona
- Raichvarg, D. i Jacques, J. (1991): "Savants et Ignorants", Seuil, París
- Ramentol, S. (1996): "La gàbia de vidre. Anàlisi de la comunicació des de la ciència i proposta d'unes pautes de relació amb la societat", tesi doctoral, Facultat de Ciències de la Comunicació, Universitat Autònoma de Barcelona
- Riera, C. (1994): "El llenguatge científic català", Barcanova, Barcelona, 1994
- Riera i Tuèbols, S. (1983): "Síntesi d'història de la ciència catalana", La Magrana, Barcelona
- Riera i Tuèbols, S. (1985): "Francesc Salvà i Campillo (1751-1828)", La Magrana, Barcelona

- Riquer, B. de (1989): "Un país després d'una guerra (1939-1959)", dintre Vilar, P. (dir.): "Història de Catalunya", vol. 7, Edicions 62, Barcelona
- Roca, A.: (1986): *J. Comas Solà, astrònom de posició*, "Mundo Científico", núm. 6, (1986), pp. 297-198.
- Roca, F. (1994): "Per comprendre el futur", Fundació Jaume Bofill, Barcelona, 1994.
- Rodrigo, M. (1986): "Terrorismo y mass-media. El discurso periodístico sobre el terrorismo en cuatro diarios españoles", (1986). Tesi doctoral, Facultat de Ciències de la Comunicació, Universitat Autònoma de Barcelona,
- Rodrigo, M. (1993): "La construcción de la noticia", Paidós, Barcelona, 1993 (2a. ed.)
- Roglan, J. (1992): "El Grup Democràtic de Periodistes (1966-1976). Crònica d'un periodisme esperançat", Diputació de Barcelona-Col·legi de Periodistes de Catalunya, Barcelona
- Roqueplo, P. (1993): "El reparto del saber", Gedisa, Buenos Aires, 1983
- Rose, H., et al. (1977): "La idéologie de/dans la science", Seuil, París, 1977
- Rose, S. (1995): *The rise of neurogenetic determinism*, "Nature" vol. 373, pp. 380-382.
- Ruiz de Gopegui, L. (1996): "Hombres en el espacio", McGraw-Hill, Madrid
- Russell, B. (1970): "L'impacte de la ciència en la societat", Ed. 62, Barcelona
- Sagan, C. (1995): "Un punto azul pálido", Planeta
- Sagarra, J.M. (1987): "Cafè, copa i puro", Edicions 62, Barcelona
- Sagdeev, R.Z. (1996): "Aventuras y desventuras de un científico soviético", Alianza, Madrid
- Sáiz, M.D. (1990): Historia del periodismo en España. 1. Los orígenes. El siglo XVIII", Alianza Editorial, Madrid (2a. ed.)
- Sajarov, A. (1991): "Memorias", Plaza & Janés, Barcelona
- Salvador-Carulla, L. i Leonseguí, I. (1995): *Efectos psicosociales en farmacología: ¿algo más que una anécdota?*, "Medicina Clínica", vol. 105, núm. 12, pp. 464-469.
- Sánchez Ron, J. M. (1992): "El poder de la ciencia", Alianza, Madrid
- Semenza, J.C. et al (1996): *Heat-related deaths during the July 1995 heat wave in Chicago*, "The New England Journal of Medicine", 11 de juliol, pp. 84-90
- Semir, V. de (1996): Historia de la noticia "más importante" de la historia. Cronología y análisis de una información científica y de su medio de cultivo social. Reflexión sobre la comunicación, el periodismo y la deontología, "Quark", Barcelona, núm. 5, octubre-diciembre, pp. 9-21

- Seoane, M.C. (1992): "Historia del periodismo en España. 2.El siglo XIX", Alianza Editorial, Madrid
- Shepard, A. i Slayton, D., amb Barbree, J. i Benedict, H. (1995): "Ils voulaient la Lune", Ifrane, París
- Sinova, J. (1989): "La censura de Prensa durante el franquismo", Espasa Calpe, Madrid
- Skrotzky, N. (1989): "Science et communication", Belfond, París
- Soldevila, F. (1966): "Els catalans i l'esperit bel·licós", Edicions 62, Barcelona
- Strazzulla, J. (1993): "Le sida 1981-1985", La documentation française, París
- Sudrià i Triay, C. (1988): "Una societat plenament industrial", dintre Nadal, J., Maluquer de Motes, J., Sudrià i Tiay, C. i Cabana, F. (dirs.): "Història econòmica de Catalunya", vol. 4, Enciclopèdia Catalana, Barcelona
- Sudrià i Triay, C. (1988): "L'energia: de l'alliberament hidroelèctric a la dependència energètica", dintre Nadal et al (dirs.): "Història econòmica de Catalunya", vol. 5, Enciclopèdia Catalana, Barcelona
- Tanur, J.M. et al. (1989): "La Estadística. Una guía de lo desconocido", Alianza, Madrid
- Tarín-Iglesias, J. (1982): "Vivir para contar", Planeta, Barcelona
- Taton, R. (dir.) (1971): "Historia general de las ciencias", Destino, Barcelona
- Taylor, G.J. (1994): *El legado científico del proyecto Apolo*, "Investigación y Ciencia", setembre, pp. 12-19
- Teruel, M.E. (1991): "Informació i metàfora. L'ús de la metàfora als titulars de premsa", Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona
- Thullier, P. (1982): *Biblia y ciencia: Proceso a Darwin*, "Mundo Científico", Barcelona, núm.6, vol. 1, pp. 624-634
- Thuillier, P. (1982): *La "revolución científica" del siglo XII*, "Mundo Científico", vol. 2, pp. 1048-1060
- Van Dijk, T.A. (1990): "La noticia como discurso. Comprensión, estructura y producción de la información", Paidós, Barcelona
- Ventura, A. (1994): "Entrevista a J. Dator", Papers de Prospectiva 1, maig 1994 pp. 38-47
- Vickers, B. (de.) (1990): "Mentalidades ocultas y científicas en el Renacimiento", Alianza, Madrid
- Vilanova, S. (1988): "Chernobil: el fin del mito nuclear", Anthropos, Barcelona

- Vilar, S. (1984): "Historia del antifranquismo", Plaza & Janès, Barcelona
- Vilches, L. (1993): "La televisión. Los efectos del bien y del mal", Paidós, Barcelona
- Von Braun, W. i Ley, W. (1966): "La conquista del espacio", Espasa-Calpe, Madrid
- Weber, M. (1984): "L'ètica protestant i l'esperit del capitalisme", Edicions 62-Diputació de Barcelona, Barcelona
- Webster, C. (1988): "De Paracelso a Newton. La magia en la creación de la ciencia moderna", Fondo de Cultura Económica, México
- Williams, R.C. (1990): "Klaus Fuchs, el espía atómico", Labor, Barcelona
- Winner, L. (1987): "La ballena y el reactor", Gedisa, Barcelona
- Wolf, M. (1992): "Els efectes socials dels mitjans de comunicació de masses", Pòrtic, Barcelona
- Wolfe, T. (1984): "Lo que hay que tener", Anagrama, Barcelona
- Ziman, J. (1981): "La credibilidad de la ciencia", Alianza, Madrid